

**5237 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU ÇERÇEVESİNDE
ÇEVRENİN KASTEN KİRLETİLMESİ SUÇU**

Levent Emre zg

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Koç Üniversitesi

Haziran 2017

Koç Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Levent Emre Özgüç

tarafından hazırlanmış olan bu yüksek lisans tezini incelediğimi, tüm yönleriyle başarılı ve yüksek lisans derecesini elde etmek için yeterli bulduğumu onaylarım.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Nur Centel

Prof. Dr. Hamide Zafer

Yrd. Doç. Dr. R. Murat Önok

Tarih:

31 Mayıs 2017

ÖZET

Türk ceza hukukunda çevrenin kirletilmesine ilişkin temel ceza kanununda yapılan ilk düzenleme, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 181. maddesinde yer almaktadır. Ülkemizde çevreye karşı yaptırımların genellikle idare hukuku kapsamında olması sebebiyle çevre ceza hukukuna gereken önem verilmemiş, bu konuda birkaç çalışma dışında derin bir akademik tartışma ortamı oluşmamıştır. Aynı şekilde, kanun koyucunun da çevreye karşı suçların düzenlenmesi sırasında özensiz davrandığı söylenebilir. Gerçekten, gerek ceza hukukunun temel ilkeleri gerek diğer kanunlarla ilişki açısından hükmün lafzında ve uygulamada çeşitli eksiklikler bulunmaktadır. Bu araştırma ile amaçlanan, “*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*” suçunun kapsamlı bir biçimde ele alınması; düzenleme ve uygulamada karşılaşılan veya karşılaşılabilecek sorunların ortaya konarak çözüm önerilerinin sunulmasıdır.

Tez kapsamında çevre ceza hukukunun genel sorunları, uluslararası hukukta ve karşılaştırmalı hukukta çevre suçları, Türk hukukunda çevre hakkı ile çevre ceza hukukunun gelişimi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu çerçevesinde “*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*” suçunun suç ve yaptırım teorileri uyarınca incelenmesi konularına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Çevrenin kasten kirletilmesi, çevre kirliliği, atık veya artıkların çevreye verilmesi, atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması, çevre ceza hukuku, çevreye karşı suçlar

ABSTRACT

The first regulation regarding the crime of the pollution of the environment in Turkish criminal law is found in the article 181 of the Turkish Criminal Code numbered 5237. Because of the prevalence of administrative measures in environmental protection in Turkish law, the necessary care has not been given to the environmental criminal law and there is a need for further in-depth academic discussion on the subject. It may also be argued that the Turkish law maker has not been attentive in the enactment of the crime. Indeed, there are deficiencies in practice and in the law with regards to both fundamental principles of criminal law and the relation with other laws. Therefore, the purpose of this research is to examine the crime of “*Intentional Pollution of the Environment*” in detail and present solutions to both theoretical and practical issues in the implementation of the crime.

The topics included within the scope of this thesis are; general problems of environmental criminal law, environmental crimes in international and comparative law, the historical development of the right to a healthy environment and environmental criminal law in Turkish context, the examination of the crime of “*Intentional Pollution of the Environment*” in Turkish criminal law with regards to criminal and penal theory.

Keywords

Intentional pollution of the environment, environmental pollution, discharge of waste to the environment, unauthorized entry of waste to the state, illegal traffic of waste, environmental criminal law, crimes against the environment

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
Ş1. ÇEVRE HAKKI	3
I. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimi.....	3
1. Birleşmiş Milletler Metinlerinde Çevre Hakkı	3
2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Çevre Hakkı	5
3. Türk Anayasalarında Çevre Hakkı	6
II. Çevre Hakkının Özellikleri	8
Ş2. ÇEVRENİN CEZA HUKUKU ARACILIĞIYLA KORUNMASI.....	10
I. Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunmasının Gereği	10
II. Çevrenin Korunmasında Ceza Hukukunun Son Çare Rolü	15
III. Çevre Ceza Hukukunun İdare Hukuku ile İlişkisi	16
1. Çevre Ceza Hukukunda İdare Hukukuna Atf.....	16
2. Çevre Ceza Hukukunda İdare Hukukuna Bağımlılık Modelleri	18
a. Ceza Hukukunun İdare Hukukuna Tam Bağımlılığı	18
b. Ceza Hukukunun İdare Hukukuna Kısmi Bağımlılığı.....	19
c. Ceza Hukukunun İdare Hukukundan Tam Bağımsızlığı	20
Ş3. ULUSLARARASI HUKUKTA VE FARKLI DEVLET HUKUKLARINDA	
ÇEVRENİN KİRLLETİLMESİ SUÇLARI.....	21
I. Çevrenin Kirletilmesini Cezalandırma Yükümlülüğü Getiren Uluslararası Sözleşmeler	21
II. Roma Statüsü’nde Çevrenin Kirletilmesi Suçları	24

III.	Avrupa Birliği Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları	28
IV.	Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.....	32
1.	Suların Kirletilmesi Suçu.....	33
2.	Toprağın Kirletilmesi Suçu	35
3.	Havanın Kirletilmesi Suçu.....	36
4.	Atıkların İzne Aykırı Nakli Suçu.....	40
5.	Alman Hukukunda Çevre Suçlarının Nitelikli Halleri	42
V.	Amerika Birleşik Devletleri Federal Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.....	45
§4.	TÜRK HUKUKUNDA ÇEVRENİN KİRLLETİLMESİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	48
I.	2872 Sayılı Çevre Kanunu	48
II.	5326 Sayılı Kabahatler Kanunu	51
III.	765 Sayılı Türk Ceza Kanunu	54
IV.	5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu	55
1.	Çevrenin Taksirle Kirletilmesi Suçu	55
2.	Gürültüye Neden Olma Suçu.....	56
3.	İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu.....	57
4.	Radyasyon Yayma Suçu.....	60
5.	Zehirli Madde Katma Suçu.....	62
§5.	ÇEVREYE ATIK VEYA ARTIKLARIN VERİLMESİ SUÇU	63
I.	Genel Bilgiler	63
II.	Suçla Korunan Hukuksal Değer	63
1.	Kavram	63
2.	Çevre Ceza Hukukuyla Korunan Hukuksal Değer Hakkında Görüşler	64
a.	Antropozentrik Teori	65
b.	Ekolojik Teori	66
c.	İdari Teori	67

d. Uzlaştırmacı Teori	68
e. Karma Teori	69
f. Değerlendirme.....	69
3. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçu ile Korunan Hukuksal Değer.....	70
III. Maddi Unsur	70
1. Fail	70
a. Kavram.....	70
b. Tüzel Kişilerin Suç Failliği ve Ceza Sorumluluğu	72
c. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Faili.....	77
2. Mağdur.....	78
a. Kavram.....	78
b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Mağduru	79
c. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Davaya Katılma	80
3. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Maddi Konusu.....	82
a. Kavram.....	82
b. evre	83
aa. Toprak.....	85
bb. Su	87
cc. Hava.....	88
c. “Atık” ve “Artık” Kavramları	88
4. Hareket.....	92
a. Kavram.....	92
b. İlgili Kanunlarda Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık	95
aa. Genel Bilgiler	95
bb. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Niteliği .	96
cc. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Kanunilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi	97

i. Suç ve Cezaların Kanuniliği İlkesi	97
ii. Değerlendirme	103
c. Atık veya Artıkların Toprak, Su veya Havaya Verilmesi	106
5. Netice	108
a. Kavram	108
b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Neticesi	111
6. Nedensellik Bağı	113
a. Kavram	113
b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Nedensellik Bağının Tespiti .	114
IV. Manevi Unsur	116
1. Kavram	116
2. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Manevi Unsur	119
V. Hukuka Aykırılık Unsuru	120
1. Kavram	120
2. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Hukuka Aykırılık	122
§6. ATIK VEYA ARTIKLARIN İZİNSİZ OLARAK ÜLKEYE SOKULMASI SUÇU	123
I. Genel Bilgiler	123
II. Suçla Korunan Hukuksal Değer	124
III. Maddi Unsurlar	124
1. Fail	124
2. Mağdur	124
3. Maddi Konu	124
a. Ülke	124
aa. Gerçek Ülke	127
i. Kara Ülkesi	127
ii. Deniz Ülkesi	127

iii. Hava Ülkesi	128
bb. Sanal Ülke.....	129
b. “Atık” ve “Artık” Kavramları	129
4. Hareket.....	130
a. Atık veya Artıkların Ülkeye Sokulması.....	130
b. Ülkeye Sokmanın İzinsiz Olması.....	131
5. Netice.....	135
6. Nedensellik Bağı.....	135
IV. Manevi Unsur	135
V. Hukuka Aykırılık Unsuru.....	136
§7. SUÇUN NİTELİKLİ HALLERİ	136
I. Kavram	136
II. Atık veya Artıkların Toprakta, Suda veya Havada Kalıcı Özellik Göstermesi.....	139
III. Suçun İnsan, Hayvan ve Bitki Sağlığı Bakımından Olumsuz Neticeler Doğurabilecek Atık veya Artıklarla İlgili Olarak İşlenmesi	141
§8. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ.....	144
I. Teşebbüs.....	144
1. Kavram	144
2. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Teşebbüs	147
II. İştirak.....	148
1. Kavram	148
2. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda İştirak	151
a. Tüzel Kişi Yöneticilerinin Sorumluluğu.....	151
b. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu	153
III. İçtima	154
1. Zincirleme Suç.....	154
a. Kavram.....	155

b. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Zincirleme Suç	156
2. Fikri İçtima	158
a. Kavram.....	158
b. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Fikri İçtima	159
§9. HATA	165
I. Kavram	165
II. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Hata.....	168
§10. YAPTIRIM	169
I. Genel Bilgiler	169
II. Tüzel Kişilere Uygulanacak Güvenlik Tedbirleri	171
III. Müsadere	172
§11. YARGILAMA	174
I. Görevli Mahkeme.....	174
II. Yer Bakımından Yetkili Mahkeme	175
1. Suçun İşlendiği Yer	175
2. Türkiye’de İşlenen Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Yetkili Mahkeme	177
3. Yurtdışında İşlenen Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Yetkili Mahkeme	179
III. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunun Yürürlük Tarihi.....	182
KAYNAKÇA.....	187
YARARLANILAN İÇTİHAT.....	199

KISALTMALAR

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme)
Alman CK	Federal Almanya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (<i>Deutsches Strafgesetzbuch</i>)
Avusturya CK	Avusturya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (<i>Österreiches Strafgesetzbuch</i>)
AYM	Anayasa Mahkemesi
BGBI	<i>Bundesgesetzblatt</i> (Federal Almanya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi)
BM	Birleşmiş Milletler Örgütü
CMK	5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
dn.	Dipnot
E.	Esas Sayısı
ETCK	765 sayılı Mülga Türk Ceza Kanunu
K.	Karar Sayısı
K.t.	Karar Tarihi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
m.	Madde
s.	Sayfa
TCK	5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
U.S.C.	<i>United States Code</i> (Amerika Birleşik Devletleri Federal Kanunu)
Vd.	Ve Devamı

YCGK

Yargıtay Ceza Genel Kurulu

Y1CD

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

Y2CD

Yargıtay 2. Ceza Dairesi

Y4CD

Yargıtay 4. Ceza Dairesi

Y8CD

Yargıtay 8. Ceza Dairesi

Y15CD

Yargıtay 15. Ceza Dairesi

Y18CD

Yargıtay 18. Ceza Dairesi

GİRİŞ

Geride bıraktığımız iki yüz yıllık dönemde, çevreye verilen zararın boyutları gittikçe artmış; küresel ısınma, çölleşme, sera gazları, deniz kirliliği sebebiyle çeşitli türlerin yok olması günlük tartışmalarda daha çok değinilen konular haline gelmiştir. Geçmişte meydana gelen çevre kirliliği doğal denge içerisinde eski haline dönebilecek miktardayken, sanayileşme ve hızlı nüfus artışı nedeniyle artık insanoğlunun çevreye verdiği zarar kalıcı hale gelmiş durumdadır. Buna rağmen, her ne kadar birçok yerde doğaya verilen zararın önüne geçilememiş olsa da, son dönemde bu konuda kamuoyunda da önemli bir bilinçlenmenin başladığı ortadadır.

Çevrenin hukuk tarafından koruma altına alınmasının öneminin farkına varılması ile çevre sağlığı ve ekolojik değerler, çeşitli hukuksal metinlerde yer bulmaya başlamıştır. Ülkemizde de 1982 Anayasası'nın 56. maddesi ile bireylerin "*sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı*" anayasal düzlemde ortaya konulmuş ve çevre bağımsız bir hukuksal değer olarak Türk hukukunda yerini almıştır.

Çevre hakkının Türk Anayasası'na girmesinin ardından; 2872 sayılı Çevre Kanunu ile 1983 yılında başlayan kanunlaşma hareketinin sonucunda çevrenin korunması medeni hukuk ve idare hukukunda çeşitli düzenlemelerde somutlaştırılrsa da, yakın zamana dek ceza hukuku kapsamında çevrenin korunan bir hukuksal değer olarak dikkate alındığını söylemek güçtür. Çevrenin ceza hukukunun ilgi alanına girmesi, ancak 2005 yılında, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile mümkün olmuştur. Kanun kapsamında "*Çevreye Karşı Suçlar*" bağımsız bir bölüm olarak düzenlenmiş ve bu bölüm kapsamında "*Çevrenin Kasten Kirlenmesi*", "*Çevrenin Taksirle Kirlenmesi*", "*Gürültüye Neden Olma*" ve "*İmar Kirliliğine Neden Olma*" suçlarına yer verilmiştir.

Bu tezin konusunu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 181. maddesi olan "*Çevrenin Kasten Kirlenmesi*" suçu oluşturmaktadır.

Araştırmanın ilk kısmında çevre hakkının tarihsel süreçte uluslararası ve ulusal hukukta nasıl geliştiği açıklanmakta ve hakkın kendine has özellikleri belirtilmektedir.

İkinci bölümde, çevre ceza hukukuna genel bir bakış atılmaktadır. Bu çerçevede, çevre hakkının korunmasında neden ceza hukukuna ihtiyaç duyulduğunun açıklanmasından sonra, ceza hukukunun genel niteliği gereği çevre korumasında ancak ihlalin belirli bir eşiği aşmasından sonra devreye girmesi gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. Bunun yanında, çevre ceza

hukukunun idare hukuku ile ilişkisi, bu ilişkinin kurulmasında kullanılan yöntemler ve çeşitli hukuk sistemlerinde karşılan modeller ortaya konmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü, uluslararası hukuka ve farklı devletlerdeki benzer düzenlemelere ayrılmıştır. Bölüm kapsamında, çevrenin kirletilmesine ilişkin cezalandırma yükümlülüğü içeren çeşitli uluslararası sözleşmeler ve daha detaylı olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü incelendikten sonra Avrupa Birliği hukukunda çevrenin ceza hukuku ile korunmasına yönelik çalışmalar açıklanmaktadır. Ayrıca, Türk hukukundaki "*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*" suçu ile paralellikleri ve farklarına dikkat çekmek adına Alman Ceza Kanunu'ndaki düzenlemeler ortaya konmuş ve Amerika Birleşik Devletleri hukukunda yer alan benzer suçlara bir başlık ayrılmıştır.

Beşinci bölüm ise, çevrenin kirletilmesini engellemek adına Türk hukukunda yapılan yerel düzenlemeleri içermektedir. Bu kapsamda 2872 sayılı Çevre Kanunu, 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda yer alan kimi kurallar açıklanmaktadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve çevreyi koruyan diğer suçlara da bu bölümde değinilmektedir.

Altıncı bölüm, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 181. maddesinin ilk fıkrasının incelenmesine ayrılmıştır. Bu fıkra kapsamında çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun unsurları ve unsur dışında kalan suça ilişkin önemli hususlar ayrıntılı biçimde irdelenmektedir.

Yedinci bölümde, 181. maddenin ikinci fıkrasında yer alan atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçuna değinilmektedir.

Tezin sekizinci bölümünde, altıncı ve yedinci bölümde açıklanan iki suçun ortak nitelikli hallerine ilişkin bilgiler bulunmakta; dokuzuncu bölümde ise, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun özel görünüş şekilleri başlığı altında suça teşebbüs, iştirak ve içtima hususları detaylandırılmaktadır.

Onuncu bölüm suçta hatayı, on birinci bölüm çevrenin kasten kirletilmesi suçunun yaptırımlarını ve on ikinci bölüm suça ilişkin yapılacak yargılamayı çevreleyen usul kurallarını içermektedir.

Son olarak, tezin sonuç kısmında tüm araştırma boyunca dikkat çekilen çeşitli sorunlar kısaca özetlenmiş ve önerilere yer verilmiştir.

§1. ÇEVRE HAKKI

I. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimi

1. Birleşmiş Milletler Metinlerinde Çevre Hakkı

Bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaya ilişkin bir temel haklarının olduğu düşüncesi, 20. yüzyılın ortalarından sonra hukuksal metinlerde görülmeye başlanmıştır. Bu yıllardan önce, çevre hakkının da aralarında bulunduğu ve günümüzde üçüncü sınıf insan hakları adı verilen dayanışma haklarının varlığı henüz kabul edilmemektedir.

Çevre hakkına dair ilk düzenlemeler Birleşmiş Milletler katkısıyla hazırlanan uluslararası metinlerde ve Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşların raporlarında yer almaktadır. Ancak bu yakın bir geçmişe kadar bu metinlerde de çevre koruması bireylerin talep edebileceği bir hak olarak ortaya çıkmamıştır. İnsan haklarına dair en önemli metinlerden biri olan ve 1948 yılında ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, kişilerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından bahsedilmemektedir. Bu eksiklik anlaşılabilir, zira savaştan çıkmış bir uluslararası toplumun öncelikli hedefi oluşan yaraları sarmaktır; belki de bu sebeple yaşanan dehşetin acısı dinene dek çevre sorunları kısmen göz ardı edilmiştir¹. Kaldı ki, 20. yüzyılın ortasına dek sanayileşme ve savaşlar ile oluşan çevre hasarının tüm sonuçlarının tümüyle anlaşıldığı söylenemez².

Klasik öğretilerde, son elli yıla kadar çevrenin korunmamakta olduğu düşünülmemelidir. Aksine, çevre insan yaşamının ve sağlığı için dolaylı bir koruma altındaydı. Dünya Sağlık Örgütü 1946'da kabul ettiği ve "Dünya Sağlık Örgütü Anayasası" adını verdiği metinde³; çevre hakkını da sağlık hakkının bir unsuru olarak görmekteydi⁴. Benzer şekilde, 1966 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesi kişilerin sağlık hakkını korurken taraf devletlere ulaşılabilecek en yüksek düzeyde çevre ve iş ortamı sağlığı için çaba gösterilmesi yükümünü yüklemiştir⁵.

¹ KUZU, Burhan, "Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkının Gelişim Süreci", *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 20, Yıl: 1996, s. 145.

² Bu yönde bkz. İnsan Hakları ve Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Konusunda Bağımsız Uzman Ön Raporu, BM Belge No: A/HRC/22/43, para. 7.

³ *Constitution of the World Health Organization*, 22.07.1946. Metne erişim için: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf

⁴ KELEŞ, Ruşen / ERTAN, Birol. *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 78; HAMAMCI, Can, "Some Remarks on the Right to Environment", *Turkish Yearbook of Human Rights*, Sayı: 5-6, Yıl: 1984, s. 138.

⁵ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*), 16.12.1966.

1960'ların sonunda ve özellikle 1970'li yılların başında gelişen sanayi ile hava ve su kirliliğinin gözle görülebilir biçimde artması doğanın korunması ve kirlilikten arındırılmasının güncel bir sorun haline gelmesine yol açmış ve çevrenin korunmasına yönelik toplumsal baskı Birleşmiş Milletler politikalarında da önemli bir etki yaratmıştır⁶. 1972 yılında, modern çevre hukukunun temeli kabul edilen Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı böyle bir dönemde düzenlenmiştir⁷. Konferans sonunda hazırlanan Stockholm Bildirgesi'nde her insanın onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye izin veren bir çevrede eşit koşullar altında yaşama temel hakkına sahip olduğu belirtilmiştir⁸ ve bu çevreyi korumanın kişinin hem kendi nesli hem de gelecekteki nesillere karşı bir ödevi olduğu vurgulanmıştır⁹. Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü'nün 1987'de hazırladığı "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda ise, sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya koymanın yanında¹⁰, tüm insanların sağlık ve iyi yaşam için gerekli çevreye yönelik hakları olduğu belirtilmiştir¹¹. Ancak, 1992'de Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişim Konferansı sonunda yayınlanan Rio Bildirgesi'nde bireylerin sağlıklı bir çevre hakkı olduğu belirtilmemiş, sürdürülebilir kalkınmanın önemine dikkat çekilmekle yetinilmiştir. Ancak Rio Konferansı sonucunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi¹² ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi¹³ imzalanarak çevrenin korunması yolunda somut adımlar atılmış olduğuna da dikkat çekilmelidir.

Bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olduğu görüşünü ortaya koyan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Fatma Zohra Ksentini'nin 1994'te hazırladığı rapor ve taslak ilkeler İnsan Hakları Komisyonu tarafından değerlendirilmiş, ancak bir Komisyon metni olarak benimsenmemiştir¹⁴. 2002'de

⁶ TALAS, Serdar, "Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 71, Sayı: 1, Yıl: 2013, s. 1147.

⁷ THORNTON, Justine / BECKWITH, Silas, *Environmental Law*, 2. Bası, Sweet & Maxwell, Londra, 2004, s. 5. Stockholm Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SOHN, Louis B., "The Stockholm Declaration on the Human Environment", *Harvard International Law Journal*, Cilt: 14, Sayı:3, Yıl: 1973.

⁸ DADAK, Kemal, "Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı:5, s. 318.

⁹ Birleşmiş Milletler Stockholm Bildirgesi (*The Stockholm Declaration on the Human Environment*), ; ŞEN, Ersan, *Çevre Ceza Hukuku*, Kazancı Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 34; ÖĞÜTÇÜ, Muhlis, "Citizens' Right to Live in a Healthy and Balanced Environment as a Solidarity Right", *Turkish Yearbook of Human Rights*, Sayı: 31-33, Yıl: 2009-2011, s. 4.

¹⁰ Sürdürülebilir kalkınma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TURGUT, Nükhet, *Çevre Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998, s. 93 vd.

¹¹ Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*), BM Belge No: A/42/427; KUZU, s. 146.

¹² 21 Mart 1994'te yürürlüğe giren İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Framework Convention on Climate Change*) metnine erişim için: http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf

¹³ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (*Convention on Biological Diversity*) 29 Aralık 1993'te yürürlüğe girmiştir. İngilizce metin için: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

¹⁴ İnsan Hakları ve Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Konusunda Bağımsız Uzman Raporu (*Review of Further Developments In Fields with Which the Sub-Commission Has Been Concerned Human Rgights and the Environment*), para. 15-16. Ksentini'nin raporu için bkz. BM Belge No: E/CN.4/Sub.2/1994/9

Johannesburg'ta ve 2012'de tekrar Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferanslarında da 1992 Rio Konferansı'na benzer bir yaklaşım sergilenmiş ve sağlıklı çevrede yaşam hakkı somutlaştırılmamıştır¹⁵.

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Çevre Hakkı

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹⁶ metninde sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına yer verilmemiştir. Sözleşmenin 1950'de imzalanmış olduğu düşünüldüğünde henüz dünyada böyle bir hakkın bağımsız olarak tanınması yönünde bir eğilimin olmamasının bu sonuca neden olduğu ileri sürülebilir. Sözleşmenin denetim organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, erken içtihadında, metinde böyle bir pozitif düzenleme bulunmaması nedeniyle çevrenin korunmasına ilişkin yapılan başvuruları reddetmekteydi¹⁷. Ancak Mahkeme bu yaklaşımını 1990 yılında verdiği Powell ve Rayner/Birleşik Krallık kararıyla değiştirmiştir¹⁸. Mahkeme Heathrow Havaalanı'nın yarattığı gürültüden rahatsız olan başvuru sahiplerinin 8. madde kapsamında düzenlenen özel hayat haklarına müdahalenin mevcut olduğunu kabul etse de bunun taraf devletlere verilen takdir yetkisini aşacak ölçüde olmadığını ve hakkın ihlal edilmediğini belirtmiştir. Çevre kirliliği sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği ilk ihlal kararı ise 1994 yılındaki López Ostra/İspanya kararıdır¹⁹. Mahkeme bu kararda, izinsiz çalışan bir atık arıtma tesisinin yaydığı gazlar sebebiyle mağdur olduğunu iddia eden başvuru sahibinin şikâyetini haklı bulmuş ve İspanya'yı 8. maddeyi ihlalden dolayı tazminata mahkum etmiştir²⁰. Türkiye'yi ilgilendiren Taşkın ve Diğerleri/Türkiye kararında ise, başvuru sahipleri Ovacık'ta siyanür kullanılarak yapılacak altın arama çalışmalarının kendilerinin özel hayat ve aile yaşamı haklarını ihlal edeceğini iddia etmişlerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ihlal kararında Danıştay'ın söz konusu madenin iznini 1997'de bölge halkının yaşam hakkı ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına orantısız müdahale oluşturacağı sebebiyle iptal edildiğine dikkat çekmiştir. İptal kararının üzerinden ancak 10 ay geçtikten sonra

¹⁵ İnsan Hakları ve Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Konusunda Bağımsız Uzman Raporu, para. 14

¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*), 04.11.1950. Sözleşmenin orijinal metnine erişim için: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

¹⁷ FITZMAURICE, Malgosia, "Environmental Degradation", içinde *International Human Rights Law* (Yayın Hazırlayan: Daniel MOECKLI, Sangeeta SHAH, Sandesh SIVAKUMARAN), 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 596. Yetkisizlik kararı verilen başvuru için bkz. X ve Y/Federal Almanya Cumhuriyeti, Başvuru No: 1013/61, 10.03.1962.

¹⁸ Powell ve Rayner/Birleşik Krallık, AİHM, Başvuru No: 9310/81, 21.02.1990.

¹⁹ López Ostra/İspanya, AİHM, Başvuru No: 16798/90, 09.12.1994.

²⁰ HUGHES, David / JEWELL, Tim / LOWTHER, Jason / PARP WORTH, Neil / DE PREZ, Paula, *Environmental Law*, 4. Bası, Butterworths LexisNexis, Bath, 2002, s. 100; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve çevre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 64. SAN JOSÉ, Daniel García, *Environmental Protection and the European Convention on Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2005, s. 13.

madenin işleyişinin durdurulması 8. maddenin ihlali gerekçesi olmuştur²¹. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çevresel konulardaki kararlarını genellikle Sözleşme'nin 8. Maddesinde korunan özel hayat hakkına dayandırsa da; çevre kirliliğinin Sözleşme'de düzenlenen diğer haklar bakımından değerlendirildiği kararları da mevcuttur²².

Görülmektedir ki; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının Sözleşme'de açıkça düzenlenmemesini bir engel olarak görmemiş ve çevre kirliliğini çeşitli haklar çerçevesinde koruma altına almıştır.

3. Türk Anayasalarında Çevre Hakkı

1924 ve 1961 Anayasası dönemlerinde sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı bağımsız bir hak olarak düzenlenmemiştir. Ancak çevre koruması, 1961 Anayasası m. 49 kapsamında, dönemin insanı hukukun merkezine koyan yaklaşımına paralel biçimde sağlık hakkının içinde değerlendirilmiştir²³. Ayrıca; devletin toprak kaybını önleme ödevi²⁴, doğal zenginliklerin devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu²⁵, ormanların²⁶ ve kıyıların korunmasına²⁷ ilişkin hükümler yoluyla da devlet çevreyi korumakla yükümlü kılınmıştır²⁸. Bu yönüyle öğretide

²¹ Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, AİHM, Başvuru No: 46117/99, 10.11.2004.

²² Çevre kirliliğinin yaşam hakkının ihlaline yol açtığı karar için bkz. L.C.B./Birleşik Krallık, AİHM, Başvuru No: 23413/94, 09.06.1998. Mahkeme Elefteriadis/Romanya, AİHM, Başvuru No: 38427/05, 25.01.2011 kararında kronik solunum rahatsızlığı yaşayan kişinin sigara içen iki mahkumla aynı hücreye konmasının insanlık dışı muamele olduğu kararını vermiştir.

²³ 1961 Anayasası m. 49/1: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir."

²⁴ 1961 Anayasası m. 37: "Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. / Toprak dağıtım, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz."

²⁵ 1961 Anayasası m. 130/1: "Tabii servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır."

²⁶ 1961 Anayasası m. 131: (Değişik: 17.4.1970 tarihli 1255 sayılı Kanun) "Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi ve gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. / Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zaman aşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. / Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. / Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir. / Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. / Ormanların tahrip edilmesine yol açan hiçbir siyasi propaganda yapılamaz."

²⁷ 1961 Anayasası m. 38/2: (Değişik: 20.9.1971 tarihli 1488 sayılı Kanun) "Çiftçinin topraklandırılması, ormanların Devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan taşınmaz mal ve kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir."

²⁸ KUZU, s. 148.

1961 Anayasası çevre hakkına dolaylı koruma sağlayan anayasal metinlerden biri kabul edilmektedir.²⁹

Türkiye’de sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını anayasal düzlemde koruma altına alan ilk hüküm, 1982 Anayasası’nın “*Sosyal ve Ekonomik Hak ve Özgürlükler*” başlığı altındaki 56. maddesidir. Maddeye göre “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*” Görüldüğü üzere, 1982 Anayasası’nda çevre hakkı sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam olarak nitelendirilmiş ve herkesin hakkı olarak tanınmıştır. Buna göre vatandaş olsun olmasın, tüm bireyler Türk Anayasası’nın uygulama alanı içinde bu haktan yararlanabilir.

1982 Anayasası’nda çevre hakkı; bireylere tanınan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, devletin koruma ödevi ve bireylerin kirlenmemeye ödevi olarak üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur³⁰. Bu düzenleme uyarınca diğer sosyal hak ve özgürlükler gibi çevre hakkı da devletin olumlu edimini gerektiren bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet yalnızca çevreyi kirlenmemekle değil, aynı zamanda kaynağı ne olursa olsun kirlilikleri engellemek ve oluşan zararları geri çevirmekle de yükümlüdür.

Çevre hakkının kapsamı; orman, doğal kaynak, kıyıları, sular gibi doğal öğelerin yanında imar gibi beşeri çevresel unsurları da kapsamaktadır. Önemli olan, bireylerin yaşadığı ve çevre olarak adlandırılan dış ortamın sağlıklı bir yaşama izin verecek nitelikte olmasıdır. Anayasanın 56. maddesinin çevre hakkı ile sağlık hakkını tek bir düzenlemeyle koruması da kanun koyucunun böyle bir amacının bulunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi, çevrenin korunmasını sağlık hakkıyla ilişkilendiren klasik görüşe yakın bir noktadadır³¹.

Çevreyi koruma ödevini doğrudan düzenleyen 56. maddenin yanında, 1982 Anayasası çevresel unsurlara ilişkin birçok düzenlemeye çeşitli maddelerinde yer vermiştir³². Örneğin m. 17’de düzenlenen kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının bireylerin yararlanabileceği sağlıklı ve dengeli bir çevrenin varlığında daha etkili biçimde kullanılacağı söylenmelidir.

²⁹ HAMAMCI, s. 141.

³⁰ DADAK, s. 321; GÜRSELER, İ. Güneş, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 75, Yıl: 2008 (“GÜRSELER İnsan Hakları”), s. 200; KABOĞLU, İbrahim. “Dayanışma Haklarının Hukuksal Değeri (Soyut Talepler mi, İnsan Hakları mı?)”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 13, Sayı:1, Yıl: 1991, s. 44; Y18CD, E. 2015/29255, K. 2017/803, K.t. 30.01.2017.

³¹ HAMAMCI, s. 142.

³² Bu konuda açıklamalar için ayrıca DADAK, s. 321 vd.; GÜRSELER, s. 203; KUZU, s. 148; KABOĞLU, s. 48.

Yerleşme ve seyahat hürriyetini koruyan 23. madde ise hakkın sınırlanması sebeplerinden birini “sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek” olarak düzenlemiştir. Benzer biçimde, mülkiyet hakkının sınırlandırılması 35. maddede kamu yararı koşuluna bağlanmış ve hakkın kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı açıkça düzenlenmiştir. Çevrenin önemli ölçüde zarara uğramasına sebep olacak kullanım biçimlerinin toplumun yararına olduğu söylenemeyecektir. Ayrıca bireylerin çevreyi koruma yönünde hakkın yanında ödevde de sahip olmaları sebebiyle çevrenin kirlenmesine neden olacak biçimde mülkiyet hakkını kullanamayacakları da öne sürülen bir görüştür³³. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceğini düzenleyen 1982 Anayasası m. 43 çevrenin korunmasına hizmet eden bir diğer hükümdür. Benzer şekilde, devletin toprağın verimini koruma ve erozyonu engelleme adına tedbir alma ödevi 44. maddede, devletin konut ihtiyacını karşılama konusunda çevre şartlarına uygun planlama ödevi 57. maddede ortaya konmuştur. Son olarak, Anayasa m. 63 tarih, kültür ve tabiat varlıklarının; m. 168 tabii servetlerin ve m. 169 ormanların devlet tarafından korunacağını düzenlemektedir.

II. Çevre Hakkının Özellikleri

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, üçüncü kuşak insan hakları arasında yer almaktadır³⁴. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sömürgeleşmenin sona ermesi ve insan hakları tartışmalarının uluslararası hukuka yansmasıyla ortaya çıkan üçüncü kuşak insan haklarının arasında çevre hakkının yanında sayılabilecek diğer başlıca haklar barış hakkı, ekonomik gelişim hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkıdır³⁵. Bu haklara dayanışma hakları adının verilmesinin sebebi, yalnızca bir devletin tekil çalışmalarıyla korunamayacakları düşüncesidir. Ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, okyanus ve uzay kirliliği gibi konular ancak tüm toplum ve gezegenin birlikte hareket etmesi ile engellenebilecek sorunlardır. Çevrenin evrensel bir değer olması nedeniyle çevre sağlığının korunmasında küresel bir çaba gereklidir. Bireyler, devletler ve uluslararası kuruluşlar birbirleriyle bir dayanışma içerisinde hakkı korumaya yönelik çabalarda bulunmalıdırlar³⁶.

Dayanışma hakkı olmanın çevre hakkına getirdiği bir nitelik, devletin bu konuda klasik dönem haklarında olduğu gibi olumsuz edim ile yetinememesi; tam tersine olumlu edimin bireyler

³³ GÜRSELER İnsan Hakları, s. 201.

³⁴ VASAK, Karel, “A 30-Year Struggle”, *The UNESCO Courier*, Yıl: 1977, s. 29.

³⁵ KABOĞLU, s. 40; TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SANCAKDAR, Oğuz / ÖNOK, R. Murat, *İnsan Hakları El Kitabı*, 6. Bası, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 621.

³⁶ TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 622.

tarafından talep edilebilir olmasıdır. Buna karşın çevrenin korunması bireylerin devletten talebini içeren bir hak olmanın yanında, bireylere belirli ödevler de yüklemektedir. Bireyler de çevrenin kirletilmemesi ve korunması için gerekli çabayı göstermelidir³⁷. Ancak bireye yüklenen ödev, devlet-birey yetki ve imkanlarının asimetrik durumu nedeniyle devletin çevreyi korumadaki yükümlülükleri kadar kuvvetli değildir. Devlet hakkın yüklediği “saygı duyma”, “koruma” ve “elverişli ortam yaratma”³⁸ yükümlülüklerinin üçünü de yerine getirmek durumundayken, bireye yalnızca ihlal etmeme anlamına gelen saygı duyma yükümlülüğü yüklenebilmektedir³⁹. Çevre hakkının muhatabı, yani kendisinden hak çerçevesinde talepte bulunulabilen taraflar hem devlet, hem de bireydir.

Birey hakkın muhatabı olmakla birlikte aynı zamanda hakkın yararlanıcısıdır. Ancak bu hakkın insanı merkeze alan diğer haklardan ayrıldığı ve yalnızca insanı merkeze alarak yorumlanmaması gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır⁴⁰. Bu görüşe göre; çevre hakkı tüm canlılar sağlıklı ve dengeli bir çevrenin korunması yükümlülüğünü kapsamaktadır ve insan dışı canlıların hak süjesi olması yönünde atılan bir adımdır⁴¹. Ancak yürürlükteki hukukun bu görüşü desteklediğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Ulusal ve uluslararası tüm düzenlemelerde, niteliği ne olursa olsun sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkı yalnızca insanlara tanınmıştır⁴². Hakkın Türk hukukundaki düzenleniş biçimine bakıldığı zaman da diğer temel haklardan farksız olarak bireyleri ifade edecek biçimde, “herkesin” sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu görülmektedir⁴³.

Çevre hakkının süjesine ilişkin ortaya atılan bir diğer görüş, topluluk hakkı özelliği taşıdığıdır⁴⁴. Görüş uyarınca, gerçek kişilerin, özel ve hatta kamu hukuku tüzel kişilerinin çevrenin korunmasını talep etme hakkı bulunmaktadır⁴⁵. Bunun yanında, kişiler çevre hakkını tek

³⁷ Anayasa m. 56/2: “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” (Vurgu tarafımdan eklenmiştir.)

³⁸ Bu üçlü yapılandırma Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Hukukunda görülen yapılandırmadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında hakkın negatif, pozitif esas ve pozitif usul yönü bulunmaktadır ki bu yönler devletlerin hakkı ihlal etmeme, üçüncü kişilerin ihlalinin engelleme ve ihlal durumunda gerekli soruşturmayı yapma ve hesap verilebilirliği sağlama ödevleri olarak görünmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MÉGRET, Frederic, “Nature of Obligations” *International Human Rights Law* (Yayına Hazırlayan: Daniel MOECKLI, Sangeeta SHAH, Sandesh SIVAKUMARAN), 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 96-118.

³⁹ GÜRSELER İnsan Hakları, s. 201. Ayrıca çevre hakkının devlete yüklediği ödev konusunda bkz. KABOĞLU, s. 75.

⁴⁰ KABOĞLU, s. 55;

⁴¹ GÜRSELER İnsan Hakları, s. 202.

⁴² Hakkın uluslararası metinlerdeki gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. İnsan Hakları ve Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Konusunda Bağımsız Uzman Ön Raporu, BM Belge No: A/HRC/22/43.

⁴³ KELEŞ/ERTAN, s. 88.

⁴⁴ KABOĞLU, s. 57.

⁴⁵ Örneğin KELEŞ/ERTAN Danıştay üyelerinin, Ankara Güvenpark’ın bulunduğu alanda yapılacak bir projeye itiraz etmesini Danıştay’ın bir kurum olarak çevre hakkından yararlandığı sonucuna bağlamıştır. Halbuki bu

başlarına öne sürebilecekleri gibi, bunu bir topluluk olarak da yapabilirler. Gerçekten kimi hukuk metinlerinde çevre hakkı halkların hakkı olarak düzenlenmiştir⁴⁶. Hatta hakkın yararlanıcısının yalnızca mevcut anda yaşayan insanlar değil, gelecekte yaşayacak bireyler de olduğu, bu nedenle çevre üzerinde yapılacak faaliyetlerin gelecekte ortaya çıkabilecek zarar ve tehlike de dikkate alınarak değerlendirileceği öne sürülmektedir⁴⁷.

Çevre hakkının özelliklerine ve taraflarına dair yapılan bu tartışmaların ceza hukukunda önemli bir sonucu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda çevreye karşı suçların kişilere karşı değil, topluma karşı işlenen suçlar olarak düzenlenmiş olmalarıdır. Bu durum, suçun mağduru, suçtan zarar gören ve hukuka uygunluk nedenleri konusunda belirli etkiler yaratmaktadır.

§2. ÇEVRENİN CEZA HUKUKU ARACILIĞIYLA KORUNMASI

I. Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunmasının Gereği

20. yüzyıldaki sanayi atılları, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışına dek; çevreye verilen zararın basitçe giderilebilecek ve geri döndürülebilecek boyutta olduğu, çevrenin kirlitici maddeleri kendiliğinden yok edebileceği düşünülmekteydi. Son dönemde ortaya çıkan bilgiler ışığında bu inancın doğru olmadığı artık kabul edilmektedir. Büyük okyanusta akıntıyla oluşan çöp adaları⁴⁸, dünyanın yörüngesindeki uydu çöplüğü⁴⁹, ozon tabakasındaki delinme ve küresel ısınma gibi global sorunlar ve Çernobil ile Fukuşima nükleer santrallerinde radyoaktif sızıntılar gibi kazalar, çevrenin artık insan müdahaleleri sonucu oluşan dengesizlikleri gideremediğini ortaya koymaktadır⁵⁰.

durumda çevre hakkının ihlal edilmemesini talep eden Danıştay kurumu değil, bireyler olarak Danıştay üyeleridir. Bu sebeple hakkın talep edici öznelininin bu örnekte de insanlar olduğu açıktır. Bkz. KELEŞ/ERTAN, s. 84.

⁴⁶ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı m. 24 (*African Charter on Human And Peoples' Rights*, 17.07.1981.) ve 1989 Çevre Hakkında Lahey Deklarasyonu (*The Hague Declaration on the Environment*, 11.03.1989.) çevre hakkını bir topluluk hakkı olarak nitelemektedir.

⁴⁷ GÜRSELER İnsan Hakları, s. 201; KABOĞLU, s. 56.

⁴⁸ Pasifik Okyanus'unun kuzeyi bölgesinde bulunan çöp dağı büyük atıkların yanında çoğunlukla mikropplastik adı verilen ve gözle görülemeyecek kadar küçük parçacıklardan oluşmaktadır. Alanın bir kilometrekarelik kısmından alınan örnekten 750,000 mikropplastik parçacığı çıkarılmıştır. Alanı 1997 yılında keşfeden Charles Moore temizlik çabalarının tek bir devlet tarafından üstlenilmesi halinde devletin "iflas edeceğini" belirtmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. <http://nationalgeographic.org/encyclopedia/great-pacific-garbage-patch/>

⁴⁹ Kullanılmayan uyduların kalabalık yörüngeden çıkarılıp çalışan uydulardan 200 mil daha dış bir yörüngeye taşınması ve orada terk edilmesiyle oluşan uzay çöplüklerinin gelecek uzay çalışmaları için büyük bir tehdit oluşturduğu söylenmektedir. NASA'nın verilerine göre yörüngedeki bir astronotun bir uzay çöplüyle çarpışarak yaralanma ihtimali 1/89'dur. Uzay araştırmalarının yanında bu miktardaki uzay atığının "uzay çevresi" için de büyük kirlilik oluşturduğu açıktır. Ayrıca kullanılmayan uyduların parçalarının atmosfere düşerek yanması arasındaki şok dalgalarının ozon tabakası için ciddi ölçüde zararlı nitrik oksit gazları açığa çıkarıldığı keşfedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DAVID, Leonard, *Space Littering Can Impact Earth's Atmosphere*, <http://www.space.com/6720-space-littering-impact-earths-atmosphere.html>. Ayrıca bkz. BAIOCCHI, Dave / WELSER, William, *Confronting Space Debris: Strategies and Warnings From Comparable Examples Including Deepwater Horizon*, RAND Corporation, 2010.

⁵⁰ TURGUT, s. 613.

Çevre zararının önüne geçilemeyecek boyutlara ulaşması ve insan, hayvan ve bitki yaşamını ciddi boyutlarda etkilemeye başlaması; çevrenin kirletilmesinin önlenmesi için çeşitli hukuki müdahaleleri gerekli kılmıştır. Çevreye yönelik tehditler şekil değiştirdikçe bu alandaki koruyucu normlar da farklılaşmıştır⁵¹. Başlarda münhasıran uygulanan medeni hukuk tedbirlerinin ardından kamusal ve idari düzenlemeler gelmiştir⁵². Ancak bir süredir çoğunlukla kabul edilen görüş çevrenin korunmasında ceza hukukunun da önemli bir rol oynaması gerektiğidir⁵³.

Ceza hukuku, toplumsal adaleti sağlama amacının yanında, kamunun ve hukuksal değerlerin korunmasında özel ve genel önleme olmak üzere iki önemli işleve sahiptir⁵⁴. Bireylerin ceza hukuku kurallarına aykırı davrandıklarında ceza çekeceklerini bilmeleri nedeniyle hukuka uygun davranmaları, ceza hukukunun caydırıcılık adı da verilen *genel önleme* özelliğinin bir sonucudur⁵⁵. *Özel önleme* ise, suç işleyen kişilerin infaz kurumunda rehabilite edilmek suretiyle tekrar topluma kazandırılmaları anlamına gelir⁵⁶. Görülmektedir ki; ceza hukuku kural olarak bir suçun işlenmesinden sonra devreye girmekteyse de, suç işlenmesini ve hukukun ihlal edilmesini önleme yönünde önemli bir etkiye sahiptir⁵⁷. Çevre zararlarının ve kirlenmelerin günümüzde telafisi zor veya imkansız tahribata neden olabildiği düşünüldüğünde, ceza hukukunun bu önleyici işlevinin son derece önemli bir araç olacağı yadsınamaz bir gerçektir⁵⁸.

Modern hukukta, çevrenin korunması için ilk olarak bir medeni hukuk aracı olan haksız fiil sorumluluğu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede çevreyi kirletenlere karşı açılan tazminat davaları ile zarar karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak çevreyi kirleten fiillere karşı tazminat yolunun tek başına uygulanması çeşitli sebeplerden dolayı elverişli değildir.

İlk olarak, haksız fiil sorumluluğunun oluşması için ortada bir zararın mevcut olması gerekmektedir⁵⁹. Fakat çevre kirliliği ve zararının gerçekleşmesinden sonra elde edilen

⁵¹ ÜNVER, Yener / NUHOĞLU, Ayşe, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 23.

⁵² TURGUT, s. 613.

⁵³ YOKUŞ-SEVÜK, Handan, *Çevre Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara, 2013, s. 235.

⁵⁴ Ceza hukukunun suç işlenmesini önleme amacı 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da ifade edilmiştir. TCK m. 1: "Ceza Kanununun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. (...)"

⁵⁵ CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide / ÇAKMUT, Özlem, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 9. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 544.

⁵⁶ HAKERİ, Hakan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 19. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 2.

⁵⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 4; ŞEN, s. 66.

⁵⁸ YILMAZ, Sacit, *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 90; YOKUŞ-SEVÜK, s. 237.

⁵⁹ TANDOĞAN, Haluk, *Türk Mes'uliyet Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 11; OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Cilt: II, 12. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016, s. 38: "Fiilin hukuka aykırılığına rağmen herhangi bir zarar meydana gelmemişse, failin ceza sorumluluğu olsa bile, haksız fiil

tazminatın çevreyi korumakta yararlı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu sebeple ceza hukukunda da bu tür suçlar, henüz zarar doğmadan önce uygulanabilecek tehlike suçları şeklinde düzenlenmiştir. Tehlike tazminatı kavramı medeni hukukta var olmadığı için medeni hukukun çevre kirliliğini henüz gerçekleşmeden engellemesi mümkün olmayacaktır⁶⁰.

İkinci olarak; çevrenin kirletilen unsurları, birçok durumda tek veya belirlenebilen sayıda kişinin mülkiyetinde olmayacaktır. Aksine, bu alanlar neredeyse her zaman orman, deniz, göl, nehir veya hava gibi tüm toplumun ortak yararına sunulmuş bölgelerdir. Çevre kirliliğinde etkilenen kişi sayısı çok ve dolayısıyla kişisel zarar oranı düşük olduğundan; etki ne kadar büyük olursa olsun kişisel tazminat davaları olası değildir. Ayrıca Türk hukukunda topluluk davası hususunda yaygın uygulama bulunmadığı için açılan davaların davacılar tarafından bizzat ya da avukat yardımıyla takibi gerekecektir. Bu durum ise davaların başarı şansını olumsuz etkileyebilecektir.

Çevre kirliliğinde medeni hukukun yeterli olmamasının üçüncü sebebi haksız fiil tazminatının zarar miktarı ile sınırlı olması ve bu miktarın çevre kirliliğini önlemek ve çevreyi eski haline getirmekle görevli olan devlete değil, resmi sıfatı olmayan kişilere aktarılmasıdır. Çevre zararı çoğu zaman kısa süreli etkilerinin yanında hem sağlık hem de ekoloji açısından uzun vadeli etkiler de yaratmaktadır. Bu etkilerin hesaplanması zor olduğundan tazminatı belirleyen hâkimin gerçek bir zarar değerlendirmesi yapması mümkün olmayacaktır. Bunun sonucunda çoğu zaman verilen gerçek zararın çok altında tazminat miktarları ile karşılaşılacaktır. Böyle bir tazminatın caydırıcı olacağı söylenemez⁶¹.

Açıklanan sebeplerle çevre kirliliğinde kamusal yaptırımların uygulanmasına gerek bulunmaktadır⁶². Bunlar, idari yaptırımlar veya ceza hukuku yaptırımları şeklinde görülebilir. Neredeyse tüm hukuk sistemlerinde çevre kirliliğine temel olarak idare hukuku alanında çözüm aranmaktadır. Ancak yalnızca idare hukuku da çevreyi kirleten kişileri caydırmakta yeterli

sorumluluğu yoktur.” Aynı yönde bkz. EREN, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 18. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 520: “Zarar olmayan yerde hukuki sorumluluk yoktur.”

⁶⁰ HAKERİ, s. 4.

⁶¹ FAURE, Michael, “Environmental Crimes”, içinde *Criminal Law and Economics* (Yayına Hazırlayan: Nina GAROUPA), Edward Elgar Publishing, 2009), s. 322; YILMAZ, s. 89; 9. CHO, Byung-Sun. “Emergence of an International Environmental Criminal Law?” *UCLA Journal of Environmental Law*. Cilt: 19 (2000-2001), Sayı: 11, s. 13.

⁶² FAURE, s. 323.

değildir. Olması gereken, etkili bir idare hukuku sisteminin yanında, gerekli hallerde müdahale edebilecek tamamlayıcı bir ceza hukuku mekanizmasının kurulmasıdır⁶³.

Çevrenin korunmasında idari yaptırımların yanında ceza hukuku araçlarının gerekliliği üç temel sebebe dayanmaktadır. Öncelikle, belirtildiği gibi, idari yaptırımlar çevre korumada yeterli caydırıcılığı sağlayamamaktadır. İkincisi, idari yaptırımlara karar veren kurumların kirleticiler karşısında pozisyonu adli makamlar kadar güçlü değildir. Son sebep ise ceza hukukunun toplumu yönlendirmede ahlak dışılığı vurgulama konusunda daha etkili olmasıdır.

İdari para cezalarının çevre kirliliğini önlemeye etkisi konusunda ortak kanaat, bu cezaların yeterli caydırıcılıkta olmadıklarıdır. Bu konuda belirtilmelidir ki; sorun cezaların miktarlarının düşük olması değildir. Ünlü filozof ve hukukçu Beccaria'nın dediği gibi; suç işlenmesini önleyen en önemli frenlerden biri, *cezaların ağırlığı değil, kaçınılmaz olmalarıdır*⁶⁴. Bu nedenle çevre kirliliğinin önlenmesinde önemli olan maddi yaptırımların miktarı değil, ödenebilecek ve aynı zamanda etki doğurabilecek boyutta olamamaları probleminin önüne geçmektir. Zira parasal yaptırımlar çok yüksek olduklarında ödenememekte, çok düşük olduklarında ise etki doğuramamaktadırlar. Gerçekten, parasal yaptırımların miktarlarının düşük olması halinde çevreyi kirletenlerin çoğu zaman maddi açıdan güçlü şirketler veya kamu kurumları olmaları sebebiyle yaptırım beklenen etkiyi yaratamayacaktır⁶⁵. Yaptırımın miktarının çok yüksek olması halinde ise kirleticilerin çoğunlukla sınırlı sorumluluk esasına dayalı şirketler olmaları bir başka sorunu beraberinde getirmektedir. Doğrudan şirketin maddi yaptırıma tabi tutulması durumunda belirli hallerde haciz veya iflas durumunda bile paydaşlara gidilmesi yoluyla paranın temini mümkün olmayacaktır. Bu gibi birçok halde parasal yaptırımların çevre kirliliğini önlemek için uygun nitelikte olmadığı görülebilir⁶⁶. Para cezaları dışında faaliyet izinlerinin veya ruhsatların iptali çevreye karşı suçlarda daha etkin yöntemler olacaktır⁶⁷.

Ceza yaptırımları ise kirlilikle mücadelede etkili bir yöntemdir. Parasal yaptırımların yanında, kirletmede kusuru olan kişilere karşı özgürlüğü bağlayıcı cezalar veya tüzel kişilere karşı

⁶³ YOKUŞ-SEVÜK, s. 238. Ceza hukukunun çevre koruma alanında idare hukukuyla ilişkisi en tartışmalı noktalardan biridir. Bu konudaki tartışmalar ve değerlendirme için bkz. § 2. III. Çevre Ceza Hukukunun İdare Hukuku ile İlişkisi.

⁶⁴ BECCARIA, Cesare, Suçlar ve Cezalar Hakkında, İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2014, s. 129.

⁶⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, Gülsün Ayhan, *Çevreye Karşı Suçlar Türk ve Alman Çevre Ceza Hukukunda Güncel Sorunlar*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 35.

⁶⁶ FAURE, s. 324-325;

⁶⁷ YOKUŞ-SEVÜK, s. 241. Ancak dikkat edilmelidir ki, faaliyet izninin iptali, Türk hukukunda ceza hâkiminin kanunda açıkça öngörüldüğü hallerde hükmedebileceği bir tür güvenlik tedbiridir. Tüzel kişiler için uygulama alanı bulan bu tedbir hakkında açıklamalar için bkz. § 10. II. Tüzel Kişilere Uygulanacak Güvenlik Tedbirleri.

faaliyet izninin iptali gibi güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesinin yanında, yalnızca ceza muhakemesi süreci bile şirketler için caydırıcı etki taşımaktadır. Ceza muhakemesinin medya ve kamuya açıklığı şirketin kirletici olarak isminin duyulmasına yol açacak ve bu tür bir kötü ün şirketler tarafından arzu edilmeyecektir⁶⁸.

İdare hukuku tedbirlerinin çevre kirliliğini önlemede yetersiz kalmalarının ikinci sebebi, tedbirleri uygulayacak kurumların tarafsızlıklarını korumalarının kimi durumlarda zor olabilmesidir⁶⁹. Öncelikle idari kurumlar, yürütmenin parçası olarak adli makamlardan çok daha büyük bir siyasi baskı altındadırlar. Çevre zararına yol açabilen birçok büyük projenin kamuca desteklenen özel kişilerce veya bizzat kamu eliyle yürütülme ihtimali dikkate alındığında, idarenin müdahalesinin zor olabileceği anlaşılabilecektir. Fakat adli makamların yasayla korunan bağımsızlıkları hem kamu tüzel kişiliklerine, hem de ekonomik yönden güçlü diğer kişilere karşı tedbirlerin daha kolay uygulanmasını sağlayacaktır⁷⁰. Ayrıca idari kurumların çevrenin korunmasındaki hassasiyeti devleti yöneten siyasi iradenin bu konuda ne kadar çaba gösterdiğiyle de doğrudan ilintilidir⁷¹. Örneğin, Türkiye’de çevrenin korunmasında yetki ve göreve sahip Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın ne kadar etkili olacağı, bu konuda kendisine tanınan bütçe ile de bağlantılı olacaktır. Adli makamların önünde böyle bir bütçe engeli bulunmamaktadır.

Üçüncü sebep ise çevreye zarar vermenin hukuken kabul edilmeyen bir davranış olduğunun vurgulanmasında en önemli yöntemin ceza hukukuyla davranışın yasaklanması olmasıdır⁷². Günümüzde toplum çevresel unsurların insan yaşamındaki değeri konusunda bilinçlenmeye başlamıştır. Ancak teknolojik gelişmeler ve sanayi üretiminin giderek artması sonucu oluşan kirlilik hala önlenememektedir. Atık ve artıkların arıtılması, yenilenebilir ve yeşil enerji gibi yöntemlerin gereken desteği görmemesi çevre bilincinin hala yeterli aşamada olmadığını göstermektedir. Bu sebeple çevrenin en yüksek hukuksal korumayı hak eden bir değer olduğunun ortaya konması toplumu da çevre zararı konusunda daha dikkatli olmaya itecektir⁷³. Ceza hukukunun da temel hak ve özgürlükleri korumada devletlerin başvurabileceği en güçlü

⁶⁸ FAURE, s. 335-336.

⁶⁹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 236.

⁷⁰ YILMAZ, s. 90; 72. TAŞKIN, Ozan Ercan, “Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Yıl: 2015 (“Taşkın Ozan Ercan”), s. 124.

⁷¹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 236.

⁷² CHO, s. 13.

⁷³ Aynı görüşte bkz. YILMAZ, s. 88.

tedbir olduğu düşünülürse, çevrenin korunmasında ceza hukukunun uygulanması gerekli olmanın yanında, toplumda bilinç oluşturmak için önemli bir araç niteliği de taşımaktadır⁷⁴.

II. Çevrenin Korunmasında Ceza Hukukunun *Son Çare* Rolü

Ceza hukukunun çevrenin korunmasında gerekli bir araç olduğu ortaya konduktan sonra, bu aracın hangi ölçüde kullanılması gerektiği de açıklığa kavuşturulmalıdır. Ceza hukuku çevreyi kirleten her davranışa karşı hemen devreye girecek midir, yoksa ancak belirli bir eşiği aşan zararlarda mı uygulanmalıdır? Sorunun cevabını ceza hukukunun temel ilke ve özelliklerinde bulmak mümkündür. Her ne kadar çevre koruma alanında farklı görüşlere sahip olanlar olsa da⁷⁵, günümüzde kabul edilen görüş ceza hukukunun hukuk sisteminde *son çare* (*ultima ratio*) olarak uygulama alanı bulduğudur⁷⁶. Bireylerin hukuka aykırı davranışlarının tümüne karşı ceza yaptırımını öngörülmemelidir. Kusurlu ve hukuka aykırı davranışların bazıları kanun koyucu tarafından yeterli ağırlıkta görülmediği için suç haline getirilmemektedir. Bu uygulama orantılılık ilkesinin bir sonucudur. Ceza hukuku, ancak cezalandırmanın zorunlu olduğu anda ve bu ölçüde devreye girmelidir. Bir fiilin ceza hukuku müdahalesi uygulanmadan bastırılması veya önlenmesi mümkün ise, daha hafif olan bu tedbiri uygulamak gerekecektir⁷⁷.

Ceza hukukunun *son çare* özelliği kendini çevrenin korunmasında da göstermektedir. Hatta çevre korumasında ceza hukukunun *tamamlayıcılığı* daha büyük önem taşır. Bu durum çevrenin korunmasında esas görevin idari kurumlara ve idare hukukuna düşmesinden kaynaklanmaktadır. Çevre kirliliğinde; kabul edilen miktar, izin ve ruhsat gibi kavramlar ceza hukukunun tanımlayabileceği kavramlar değildir⁷⁸. Burada hukuka aykırılığı öncelikli olarak belirleyecek olan, idare hukuku alanında bu konuda düzenlenen sınırlama ve tedbirler olacaktır⁷⁹.

Sonuç olarak çevre korunmasında çoğunluk görüşü ceza hukukunun idare hukukunu tamamlayıcı bir rol üstlenmesidir. Ancak idare hukukuna bağlılığın suç ve cezaların yasayla düzenlenmesi açısından sorun oluşturabileceği haklı bir endişedir. Aşağıda çevre ceza

⁷⁴ YOKUŞ-SEVÜK, s. 237.

⁷⁵ Çevrenin korunmasında ceza hukukunun gerekli olmadığı görüşü öğretilmiş savunulmuştur. Ancak açıklanmış olduğu gibi, ceza yaptırımları, idare hukuku ve medeni hukuka oranla daha etkili sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Bu görüşe dair açıklamalar için bkz. ŞEN, s. 72.

⁷⁶ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 5.

⁷⁷ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 34; HAKERİ, s. 4-5.

⁷⁸ TURGUT, s. 618.

⁷⁹ ŞEN, s. 83. Alman hukukunda da ceza hukuku idare hukuku ve kurumlarına bağlı ve bunları tamamlayıcı bir işlev sürdürmektedir. Bu konuda açıklamalar için bkz. SALIGER, Frank, *Umweltstrafrecht*, Verlag Franz Vahlen, Münih, 2012, s. 27 vd.

hukukunda idare hukukuna atıf usulleri incelenecek ve bu usuller kanunilik ilkesi bakımından tartışılacaktır.

III. Çevre Ceza Hukukunun İdare Hukuku ile İlişkisi

Belirtildiği gibi bugün öğretilerde kabul gören görüş çevreyi korumada ceza hukukunun ancak son çare olarak harekete geçmesidir. Ancak çevre korumada idare ve ceza hukuklarının ilişkisini düzenleyen üç ana model olduğu belirtilmelidir. Bu modeller ceza hukukunun idare hukuku kurumlarına tam bağımlılığı, kısmi bağımlılığı ve bu kurumlardan tam bağımsızlığı modelleridir⁸⁰. Bu modellerde idare hukukuyla çevre ceza hukuku arasındaki ilişki aşağıda açıklanacak çeşitli atıf türleriyle kurulmaktadır.

Dikkat edilmelidir ki; idare hukukuyla bu ilişki çevre korumada idare hukukunun asli, ceza hukukunun tamamlayıcı rol oynamasından farklıdır⁸¹. Ceza hukukunun tamamlayıcı rolü hukuken en önemsizinden en önemlisine tüm çevre zararlarında ceza hukukunun devreye girmemesi, kanun koyucunun ceza hukukunu genel niteliğine uygun biçimde, son çare olarak kullanması anlamındadır. Ceza hukukunun; çevre kirliliğinin ancak insan sağlığına zarar verdiği halde devreye girmesi, daha küçük çaplı kirliliklerde ise idari tedbirlerin uygulanması bu yaklaşıma bir örnektir. Bu örnekte ceza hukuku idare hukukundan tam bağımsızdır; ancak çevre korumada idare hukukuna göre tamamlayıcıdır. Çevre ceza hukukunun idare hukukuna bağımlı olması ise, ceza hukukunun devreye girmesi için bir idari işleme veya idare hukuku düzenlemesine aykırılığa gerek duyulması anlamına gelir.

1. Çevre Ceza Hukukunda İdare Hukukuna Atıf

Çevre ceza hukukuna ilişkin düzenlemelerde sıkça görülen bir yöntem, suç tanımında ya da yargılama usulünde idare hukukuna ilişkin bir kuruma yer verilmesidir⁸². Bu suç tanımında

⁸⁰ HEINE, Günther, "Elaboration of Norms and the Protection of the Environment", *Environmental Law & Policy Forum*, Sayı: 2, Yıl: 1992, s. 110; TAŞKIN, Ahmet, "Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2010 ("TAŞKIN Ahmet"), s. 269.

⁸¹ Öğretilerde birçok yazarın ceza hukukunun tamamlayıcı rolünü idare hukukuna bağımlılık anlamında kullandıkları görülmektedir. Örneğin TURGUT'a göre çevre ceza hukukunun tamamlayıcı rol üstlenmesi ceza normlarının başta idare hukuku, diğer hukuk dallarına ait çevre mevzuatının içinde düzenlenmesi şeklinde görülür. Yazar belirli durumlarda bu sınırlı rolün idare hukukuna bağımlılığın yanında ceza hukukunun ancak idarenin ihtarından sonra ve ihtarın yerine getirilmemesi halinde uygulanabilmesi şeklinde de ortaya çıkabileceği görüşündedir. (bkz. YILMAZ-TURGUT, s. 305, ayrıca ŞEN, s. 83.) Ceza hukukunun bağımlılığı bu anlamda tamamlayıcılıkla eş anlamlı değildir. Kavramları farklı anlamda kullanan bir başka yazar için bkz. KATOĞLU, Tuğrul, "Çevre ve Ceza Hukuku, Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar" (içinde BADUR, Emel, *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006.), s. 79.

⁸² *Verwaltungszakzessorietät* adı verilen bu durum Alman öğretisinde tartışılan bir konuya da, Türk hukukunda bu hususta çok fazla görüş olduğunu söylemek zordur. Bu konuyu ayrıntılı bir biçimde inceleyen eserler için bkz. SALIGER, s. 27 vd.; KLOEPFER, Michael / HEGER, Martin, *Umweltstrafrecht*, 3. Bası, Verlag C. H. Beck, 2014, s. 31 vd.; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, Gülsün Ayhan, "Verwaltungszakzessorietät im Deutschen

geçen bir kavramın idare hukuku kuralları tarafından açıklanması şeklinde olabileceği gibi, bir suçun oluşması için idari sözleşmenin ihlal edilmesi veya idari yargı kararlarına uyulmamasının aranması biçiminde de görülebilir.

Çevre ceza hukukunda idare hukuku kavram, işlem, mevzuat, yargı ve sözleşmelerine atıf uygulamada görülen usullerdir⁸³.

Ceza hukukunda idare hukuku kavramlarına atıf ceza normlarında bulunan kavramların idare hukuku dikkate alınarak yorumlanması anlamına gelmektedir. Ceza hukukunun suç tanımında çevreye dair tüm kavramları geniş bir biçimde açıklaması beklenemez. Kaldı ki, çevrenin korunmasında idare hukuku kuralları asli rol üstlenmekte, suçlar birçok durumda bağımsız bir varlığa sahip olmayıp bu kurallara uyulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Böyle bir sistemde, idare hukuku tarafından tanımı yapılan kimi kavramların suçları düzenleyen hükümlerde de kullanılması doğal bir neticedir. Türk hukukunda, 5237 sayılı TCK m. 181/1 “Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi” suçunda geçen “atık” ve TCK m. 184 “İmar Kirliliğine Neden Olma” suçunda geçen “yapı ruhsatı” kelimeleri bu bağlantıya örneklerdir.

İdare hukuku işlemlerine atıf, ceza hukukunda suçun unsurlarından birinin idari işlem olmasını ifade eder. Örneğin TCK m. 181/2’de düzenlenen “Atık veya Artıkların İzinsiz Olarak Ülkeye Sokulması” suçunun oluşması için atıkların ülkeye sokulmasının “izinsiz” olması gerekmektedir. Bu durumda atıkların sokulması yönündeki iznin verilmesi şeklinde görülen idari işlemin varlığı veya yokluğu ceza hukukunun devreye girmesini etkilemektedir.

Ceza hukukunda idare hukukuna bağlantının üçüncü görünümü, idare hukuku mevzuatına atıftır. Bu tür bağlantıda ceza normlarında düzenlenen suçların oluşumu idare hukuku alanındaki kanun, tüzük, yönetmelik veya diğer hukuk kurallarında gösterilen usullere bağlanmıştır. Bir fiilin suç oluşturması için idare mevzuatına aykırı bir hareket olması gerekir⁸⁴. Türk hukukunda idare hukuku mevzuatına atıf, TCK m. 181/1 “Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi” suçunda bulunmaktadır. Madde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesinin suç oluşturması için fiilin ilgili kanunlarda gösterilen teknik usullere aykırı

Umweltstrafrecht”, *Law & Justice Review*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2013 (“AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY Verwaltungszakzessorietät”), s. 91 vd. Ancak görülecektir ki, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda da çevreye karşı suçlarda idare hukukuna birçok atıf mevcuttur.

⁸³ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 93.

⁸⁴ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 60.

olmasını aramaktadır. Bu durumda, idare hukuku alanında çevreye atık verme usullerini düzenleyen kanunlara aykırılık ceza hukukunda sonuç doğurmaktadır⁸⁵.

Bir diğer yöntem olan idari yargıya atıf, idari yargı kararlarına aykırılığın suçun oluşumu için aranması anlamına gelir. İdari yargının çevreye zarar verebilecek faaliyetlere ilişkin verdiği durdurma veya yükümlülük oluşturan kararlarına aykırı fiiller cezalandırılır⁸⁶. Türkiye’de çevre ceza hukukunda yargısal atıf yerine mevzuata atfın tercih edildiği görülmekte ise de, Alman çevre ceza hukukunda idari yargı kararlarına sonuç bağlanmıştır. Suç tanımlarında yer verilen ve suçun oluşması için gereken kimi kavramların yer aldığı Alman Ceza Kanunu m. 330d hükmünde idari yükümlülük (*verwaltungsrechtliche Pflicht*) kavramına yargısal kararlar (*gerichtliche Entscheidung*) ve idari işlemler (*vollziehbarer Verwaltungsakt*) de dahil edilmiştir. İdari yükümlülüğe aykırılık, Alman CK m. 324a “*Toprağın Kirletilmesi*”, m. 325 “*Havanın Kirletilmesi*” m. 325a “*Gürültü, Sarsıntı ve İyonize Olmamış Işımaya Sebep Olma*” suçlarının unsuru olarak düzenlenmiştir⁸⁷. Bu sebeple, Alman İdare Mahkemeleri tarafından bir faaliyetin çevreye yönelik kirlilik tehlikesi içerdiği gerekçesiyle yasaklanması halinde, bu yasağa uyulmaması Alman Ceza Kanunu’nda tanımlanmış çevreye karşı suçların unsurunu oluşturacaktır.

Son olarak, ceza hukukunda atfın idare hukuku sözleşmelerine yapılması da mümkündür. Bu atıf tipinde kamu hukuku sözleşmelerine aykırılık suçun oluşumunu etkilemektedir. Türk hukukunda örneği bulunmayan bu atıf türü, Almanya’da açıklanmış olan Alman CK m. 330d kapsamına alınmıştır.

2. Çevre Ceza Hukukunda İdare Hukukuna Bağımlılık Modelleri

Belirtildiği üzere, ceza hukukunun idare hukukuna çeşitli atıf yöntemleriyle bağlanması mümkündür. Bu atıflarla idare hukuku ve ceza hukuku arasında oluşturulabilecek üç ayrı sistem bulunmaktadır. Buna göre, çevre ceza hukukunun idare hukuku ve kurumlarından tümüyle bağımsız olması, idare hukuku ve kurumlarına kısmen bağımlı veya tam bağımlı olması karşılaştırmalı hukukta görülen sistemlerdir.

a. Ceza Hukukunun İdare Hukukuna Tam Bağımlılığı

⁸⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 94.

⁸⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 95.

⁸⁷ Alman Ceza Kanunu’nda yer alan çevreye karşı suçlara ilişkin açıklamalar için bkz. § 3. IV. Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.

Ceza hukukunun idare hukukuna tam bağımlı olması sisteminde, çevre kirliliğinin boyutu ne olursa olsun öncelikli müdahale idare hukukundan veya idareden gelmelidir. Bu anlayışta ceza normlarının temel amacı idari tedbirlere uyumun ve idarenin kontrol yetkisinin sağlanmasıdır⁸⁸. Çevreyi kirlüten fiiller doğrudan cezai sorumluluk doğurmazlar. Hatta belirli yaklaşımlarda bu fiillerin açıkça idari tedbirlere aykırı olması durumu da ceza hukuku sisteminin devreye girmesi için yeterli olmamaktadır. Çevre kirleticili fiillere ilişkin tedbirleri idari kurumlar almakta, bu kurumların ihtarına veya verdiği süreye aykırılık olması halinde ceza hukuku uygulanabilmektedir⁸⁹. Bu sistemin savunucuları, çevre koruma alanında idari kurumların çoğu zaman hâkimlerden daha kapsamlı bilgiye sahip olduğunu ve hâkimin zaten incelemesi için gerekli verileri bir bilirkişiden alacağı düşünüldüğünde idarenin muhakemeyi başlatıcı ve suçun sınırlarını belirleyici yetkisinin olmasının daha etkin ve ekonomik açıdan verimli olduğunu belirtmektedirler⁹⁰.

Tam bağımlılık sisteminde ceza hukuku normlarında idari işlemlere atfın görülmesi olasıdır. Hatta Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda idari işleme aykırılık bile yeterli olmamaktadır. Birleşik Krallık'ta Çevre Ajansı (*Environment Agency*) çevresel konularda düzenleyici idari kurumdur. Ajans, yönetmelik gibi düzenlemeleri çıkarmanın yanında kirleticilere karşı uygulanacak tedbirleri belirlemede de asli yetkilidir. Birleşik Krallık Çevre Koruma Kanununda (*Environmental Protection Act, 1990*) düzenlenen ceza hükümlerinin devreye girmesi için savcılık görevini de Çevre Ajansı yürütmektedir. Bu şekilde Birleşik Krallık'ta ceza hukukunun uygulanmasının tamamen idarenin inisiyatifinde olduğu bir sistem yaratılmıştır⁹¹. Amerika Birleşik Devletleri federal hukukunda da benzer bir düzenleme yapılmıştır⁹².

b. Ceza Hukukunun İdare Hukukuna Kısmi Bağımlılığı

Türk hukukunda da uygulanan bu sistemde, ceza hukukunun idare hukukuna bağımlılığı idare hukuku kurallarına aykırılığın suçta bir unsur olarak yer alması şeklinde olmaktadır⁹³. Kısmi

⁸⁸ HEINE, s. 112; TOROSLU, Nevzat, *Ceza Hukuku ve Çevre*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, İstanbul, 1982, s. 21; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 56.

⁸⁹ Bu sistem Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri gibi idari kurumlar ile adli kurumların yakın ilişki halinde olduğu sistemlerde görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde çevreye karşı suçlar ile bu suçlarda takdir yetkisine dair açıklamalar için bkz. § 3. V. Amerika Birleşik Devletleri Federal Hukukunda Çevrenin Kirlenmesi Suçları.

⁹⁰ FAURE, s. 327.

⁹¹ WATSON, Michael, "The Enforcement of Environmental Law: Civil or Criminal Penalties?", *Environmental Law and Management*, Cilt: 17, Sayı: 1, Yıl: 2005, s. 3; HEINE, s. 112.

⁹² Bkz. § 3. V. Amerika Birleşik Devletleri Federal Hukukunda Çevrenin Kirlenmesi Suçları.

⁹³ TOROSLU, s. 13. Yazarın tamamlayıcılığı bağımlılıkla eş anlamlı olarak kullandığına dikkat edilmelidir.

bağlılık sisteminde yine çevresel düzenlemelerin asli kaynağı idare hukukudur, ancak bu düzenlemelere aykırılıkta diğer şartların da varlığı halinde ceza hukuku herhangi bir idari işleme gerek duymaksızın yürürlüğe girmektedir⁹⁴.

Öğretide Heine'nin savunduğu görüşe göre kısmi bağlılıkta iki yaklaşım bulunmaktadır⁹⁵. Birincisi; cezalandırma için çevreye zarar verici eylemin ayrıca kişilerin yaşam veya vücut bütünlüğüne yönelik somut tehlike oluşturmasının arandığı modeldir. İkinci modelde ise sağlığa veya çevreye karşı soyut tehlikenin bulunması yeterlidir. Yazara göre, soyut tehlikenin oluşmasını yeterli gören ikinci modelde idarenin vereceği izin veya ruhsat suçun oluşmasını engelleyebilir. Buna karşın, bir idari işlemin kişilerin yaşamı veya vücut bütünlüğü üzerinde oluşturulan somut tehlikeyi hukuka uygun hale getirmesine olanak bulunmamaktadır. Böyle bir modelde ancak bir kanun hükmünün hareketi hukuka uygun kılabilceği belirtilmektedir⁹⁶.

Ceza hukukunun idare hukukuna kısmi bağımlılığında bir diğer sonuç, ceza hükümlerinin yalnızca idari kurallara aykırılığı cezalandırmamaları, farklı unsurlara da suç tanımlarında yer vermeleridir. Bu şekilde, idarenin işlemine aykırı hareket otomatik olarak suç oluşturmaz⁹⁷. Kısmi bağımlılığın uygulandığı Türk hukukunda da böyle bir sistem öngörülmüştür. Örneğin, atık veya artıkların çevreye verilemelerinin suç oluşturması için idare hukuku kurallarıyla belirlenen teknik esaslara aykırı olmaları gerekmektedir ancak bu yeterli değildir. Ayrıca hareketin çevre üzerinde somut bir zarar tehlikesini doğurması da aranır.

c. Ceza Hukukunun İdare Hukukundan Tam Bağımsızlığı

Çevre ceza hukukunun idareden tamamen bağımsız bir biçimde işlediği sistemde suçun oluşması veya yargılamanın yapılması için idarenin herhangi bir eylemine ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu anlayışa göre düzenlenen çevre suçları, çevre kanunlarında değil, temel ceza kanunlarında düzenlenmektedir⁹⁸. Tam bağımsız sistemde, insan sağlığına karşı somut tehlike oluşturan çevre kirlilikleri idarenin izni olsun olmasın ceza mahkemesi tarafından cezalandırılacaktır⁹⁹. Dikkat edilmesi gereken nokta; genelde eylemin çevreye zarar konusunda bir tehlike yaratmasının yeterli olmadığı, kirliliğin ayrıca insan sağlığı üzerinde somut tehlike yaratacak boyuta ulaşması gerektiğidir¹⁰⁰. İdarenin vereceği izin veya yetkilendirmenin

⁹⁴ TURGUT, s. 619.

⁹⁵ HEINE, s. 111.

⁹⁶ HEINE, s. 111.

⁹⁷ HEINE, s. 111.

⁹⁸ TURGUT, s. 621.

⁹⁹ ŞEN, s. 87; HEINE, s. 111.

¹⁰⁰ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 56.

kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal edecek surette olamayacağı düşünüldüğünde, sağlık üzerinde açık ve yakın bir tehlike oluşturacak faaliyetin idarenin eylemleri yoluyla ceza hukukundan korunması zaten doğru olmayacaktır. Bu sebeple, bireylerin yaşamı ve kamu sağlığı üzerinde somut tehlike oluşturan eylemlerin suç niteliği idare hukukundan tamamen bağımsızdır¹⁰¹. Sistemin doğruluğunu savunanlar ayrıca ceza hukukunun işleyişinin idarenin yetki alanına bırakılmasının kuvvetler ayrılığı ilkesi açısından sorunlar ve keyfi uygulamalar doğurabileceğini ileri sürerek diğer sistemleri eleştirmektedir¹⁰².

§3. ULUSLARARASI HUKUKTA VE FARKLI DEVLET HUKUKLARINDA ÇEVRENİN KIRLETİLMESİ SUÇLARI

I. Çevrenin Kirletilmesini Cezalandırma Yükümlülüğü Getiren Uluslararası Sözleşmeler

Çevrenin korunmasında uluslararası hukuk ve çok taraflı sözleşmeler, sıkça başvurulan yöntemlerdir. Günümüzde çevreye ilişkin çok taraflı sözleşme sayısı binleri aşmakta, bir o kadar da devletler arası ikili sözleşme bulunmaktadır. Bahsedilen sözleşmelerin birçoğu çevreye zarar verilmesini engelleme amacı taşıyan yasaklar ve çevresel kirliliklerin gerçekleşmesi halinde devletler arası yardımlaşmanın yürütülmesinde dair hükümler içermektedir. Bazı sözleşmeler ise, çevre kirliliğine yol açan belirli faaliyetlerin yasaklanmasının yanında, taraf devletlere bu yasakların ihlaline karşı ceza hukuku yaptırımlarının öngörülmesi ödevini yüklemektedir. Bu başlıkta cezalandırma ödevi yükleyen bu sözleşmelerin önemli olanları kısaca açıklanacaktır.

Uluslararası deniz hukukunun ve deniz kirliliğini önlenmesi konusundaki en önemli sözleşmelerden biri, MARPOL adıyla bilinen Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme'dir¹⁰³. Uluslararası Denizcilik Örgütü bünyesinde hazırlanan sözleşme, 17 Şubat 1973 tarihinde imzalanmıştır. MARPOL Sözleşmesi'nin imzalanmasının sebeplerinden biri, 1967 yılında yaşanan "SS Torrey Canyon" adlı gemiden kaynaklanan sızıntı¹⁰⁴ ve bu sırasında yürürlükte bulunan 1954 tarihli Denizlerin Petrol ile

¹⁰¹ HEINE, s. 111.

¹⁰² ŞEN, s. 92.

¹⁰³ Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme (*International Convention for the Prevention of Pollution from Ships "MARPOL"*), 17.02.1973.

¹⁰⁴ 18 Mart 1967 tarihinde Britanya Adası açıklarında batan Torrey Canyon adlı gemiden birkaç gün içinde sızan 119,328 ton ham petrol Atlantik Okyanusu'na karışmıştır. Bu kazanın o tarihe kadar yaşanan en büyük petrol sızıntısı ve süper tanker adı verilen gemilerden birinin karıştığı ilk kaza olduğu söylenmektedir. On yıllar geçmiş olsa da sızan petrolün hala doğal hayatı ciddi şekilde etkilemekte olduğu ve birçok canlının yaşamını sona erdirdiği belirtilmektedir. Guernsey Adası'nda ise petrol hala deniz yüzeyinden tam olarak temizlenememiştir. Yaşanan

Kirletilmesine Karşı Uluslararası Sözleşme'nin¹⁰⁵ yaşanan kirliliğe çözüm bulmakta zorlanması olmuştur¹⁰⁶. MARPOL Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından, 1978 yılında imzalanan Ek Protokol sözleşme metnine dahil edilmiş ve MARPOL bu şekilde 2 Ekim 1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁰⁷. Gemiler aracılığıyla denize zararlı maddelerin verilmesi ve denizlerin bu şekilde kirletilmesine ilişkin ayrıntılı hükümler içeren bu sözleşmeye ve tüm ek protokollerine Türkiye taraf durumdadır¹⁰⁸.

MARPOL Sözleşmesi uyarınca, sözleşme ile izin verilen seviyenin üzerinde petrol veya zararlı sıvı maddelerin denize verilmesi halinde taraf devletlerin bildirim yükümlülüğü doğmaktadır. Bu yükümlülüğünün yanında, maddelerin denize verilmesine ilişkin diğer yasaklar katılımın zorunlu olduğu I ve II numaralı eklerde düzenlenmektedir. III, IV, V ve VI numaralı Ek Protokoller ise ambalajlı ürünler, lağım, çöp ve hava kirliliğine dair kuralları düzenlemektedir¹⁰⁹. MARPOL m. 4'e göre, ek protokol, sözleşme ekleri veya ana sözleşme ile getirilen yükümlülükler uyulmaması halinde, ihlale yol açan geminin bulunduğu ülke bu ihlali cezalandırmakla yükümlüdür.

Atıkların ülkeler arasında hukuka aykırı biçimde taşınmasını engellemeyi amaçlayan Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi¹¹⁰, çevre ceza hukukunu ilgilendiren bir diğer önemli sözleşmedir. 1989 yılında imzalanan ve 5 Mayıs 1992 yılında yürürlüğe giren Basel Sözleşmesi Türkiye tarafından 1994 yılında onaylamıştır ve sözleşme ülkemiz için Haziran 1994'te yürürlüğe girmiştir¹¹¹. Sözleşmenin 4. maddesinde; taraf devletlerin, yetkileri altındaki kişilerin tehlikeli veya sözleşme kapsamına giren diğer tür atıkları, gerekli izinleri almadan taşınmasını yasaklamakla yükümlü oldukları belirtilmekte, ikinci fıkra ile sınır ötesi taşınımın yanında tehlikeli atıkların üretiminin de azaltılması ile

kaza hakkında ayrıntılı bilgi için: <https://www.theguardian.com/environment/2010/jun/24/torrey-canyon-oil-spill-deepwater-bp> Son erişim tarihi: 18.11.2016.

¹⁰⁵ Denizlerin Petrol ile Kirletilmesine Karşı Uluslararası Sözleşme (*The International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil "OILPOL"*), 12.05.1954.

¹⁰⁶ BIRNIE, Patricia / BOYLE, Alan, *International Law & The Environment*, 2. Bası, Oxford University Press, 2002, s. 348.

¹⁰⁷ MARPOL Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin güncel listesi için bkz. <http://www.imo.org/en/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Status%20-%202017.pdf>

¹⁰⁸ YOKUŞ-SEVÜK, s. 134.

¹⁰⁹ GURUSWAMY, Lakshman D., *International Environmental Law in a Nutshell*, 2. Bası, West Publishing, Minnesota, 2003, s. 350.

¹¹⁰ Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi (*Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal*). Sözleşmenin orijinal metnine ulaşmak için: <http://www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/text/BaselConventionText-e.pdf>

¹¹¹ Sözleşmeye taraf devletlerin güncel listesi için bkz. <http://www.basel.int/?tabid=4499>. Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi 28.12.1993 tarihli ve 3657 sayılı Kanun ile uygun bulunmuştur. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 15.05.1994-21935.

atıkların çevre sağlığına uygun bir biçimde yönetiminin sağlanması için devletlerin gerekli adımları atmaları gerektiği ortaya konmaktadır. Sözleşme m. 3'e göre ise taraf devletler izinlerin alınması ve bildirimlerin yapılmasında yetkili bir kurum belirleyeceklerdir¹¹². Belirtilen izin ve bildirim usulüne uyulmamasının, yani yasadışı atık trafiğinin ceza yaptırımına tabi bir suç oluşturacağı m. 4/3 ve m. 9 ile açıkça öngörülmüştür¹¹³. Bunun yanında, m. 9/5 taraf devletlere yasadışı trafiğin cezalandırılmasını sağlayacak hukuki değişikliklerin yapılması ödevini yüklemektedir¹¹⁴.

Türkiye'yi ilgilendiren bir diğer uluslararası çevre ceza hukuku sözleşmesi, üye devleti olduğumuz Avrupa Konseyi tarafından 4 Kasım 1998'de imzaya açılan, ancak yalnızca 14 ülke tarafından imzalanmış ve Estonya tarafından usulüne uygun biçimde onaylanmış Çevrenin Ceza Hukukuyla Korunması Sözleşmesi'dir¹¹⁵. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üç imzacı devlet tarafından uygun bulunmasına bağlanmışsa da, geride kalan 18 yılda bu sayıya ulaşamamıştır¹¹⁶. Yine de sözleşmenin içeriğinden kısaca bahsetmekte yarar bulunmaktadır. Sözleşme m. 2 ve 3 ile çeşitli hareketlerin taraf devletler tarafından suç haline getirileceğini öngörmektedir. Buna göre, bireylerin yaşam veya sağlığına ciddi zarar veren veya önemli bir zarar tehlikesi yaratacak şekilde; madde veya radyasyonun toprak, hava veya suya verilmesi; bireylerin yaşamı veya sağlığı açısından ciddi zarar yaratan veya yaratabilecek ya da koruma altındaki eserler ile diğer koruma altındaki maddeler, mallar, hayvanlar veya bitkiler için büyük hasara neden olan veya olabilecek şekilde tehlikeli atıkların hukuka aykırı imha, yönetim, depolanma, taşınma, ihraç veya ithali; tehlikeli faaliyetlerin yürütüldüğü tesislerin hukuka aykırı olarak işletilmesi hareketlerinin kasten veya taksirle işlenmesi taraf devlet hukuklarında suç olarak düzenlenecektir¹¹⁷. Bunun yanında m. 4, toprak, hava ve suya hukuka aykırı madde salınımı, gürültüye neden olma, atıkların hukuka aykırı imha, yönetim, depolanma, taşınma, ihraç ve ithali ve tesislerin hukuka aykırı işletilmesinin de kasten veya taksirle işlenebilen suçlar veya idari yaptırıma tabi hareketler olarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Dikkat

¹¹² Türkiye adına belirlenen yetkili kurum Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'dür. Ülkelerin yetkili kurumlarının güncel listesi için: <http://www.basel.int/Countries/CountryContacts/tabid/1342/Default.aspx>

¹¹³ KAYA, Yasemin / ERTÜRK, Hasan, "Uluslararası Çevre Suçlarıyla Mücadele ve Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarının Etkinliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 4, Sayı: 15, Yıl: 2008, s. 94; GURUSWAMY, s. 307.

¹¹⁴ Basel Sözleşmesi uyarınca alınması gereken izin usulüne ilişkin açıklamalar için bkz. § 6. III. 4. a. Ülkeye Sokmanın İzinsiz Olması.

¹¹⁵ BIRNIE/BOYLE, s. 283; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 38.

¹¹⁶ Öğretide sözleşmenin yürürlüğe girme ihtimalinin düşük olduğu ifade edilmektedir. Bkz. BIRNIE/BOYLE, s. 283.

¹¹⁷ Avrupa Konseyi Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Sözleşmesi (*Convention on the Protection of the Environment Through Criminal Law*), Avrupa Konseyi, CETS 172.

edilmesi gereken, sayılan hareketlerin herhangi bir zarara yol açmasının aranmadığı, zarar tehlikesinin yeterli görüldüğüdür¹¹⁸. Bu nedenle sözleşmede düzenlenen suçlar, birer tehlike suçu özelliği göstermektedir.

Avrupa Konseyi Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Sözleşmesi ile öngörülen yasaklara aykırılık halinde özgürlüğü bağlayıcı ceza veya para cezasına hükmedilebileceği gibi m. 8 uyarınca çevrenin eski haline getirilmesi yaptırımını da uygulanabilmektedir. Eski hale getirme çevreye bırakılan olumsuz unsurların ortadan kaldırılması veya çevresel unsurların tahrip edilmesi halinde eşdeğerlerinin yerlerine konması anlamına gelebilmektedir¹¹⁹. Ayrıca m. 9 ile tüzel kişilerin belirli hallerde yasaklı eylemlerden dolayı sorumlu olması amacıyla düzenlemelerin yapılacağını öngörülmektedir. Ancak bu sorumluluk cezai veya idari olabileceği gibi, gerçek kişinin ceza sorumluluğunun önüne de geçmemektedir.

II. Roma Statüsü'nde Çevrenin Kirletilmesi Suçları

17 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü¹²⁰, uluslararası ceza hukukunda yaşanan en önemli gelişmelerden biri kabul edilmektedir¹²¹. Statünün imzalanması ile ilk kez uluslararası ceza hukukunun ihlallerinden dolayı kişisel sorumluluğu tespit edecek bir kalıcı mahkeme kurulmuştur. Hazırlık sürecinde yaşanan yoğun tartışmalara rağmen altmış devlet tarafından onaylanıp 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş olması kimileri tarafından şaşkıncı bulunmaktadır¹²². Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olmadığını belirtmek gerekir¹²³.

Statünün yürürlüğe girmesi ile görevine başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi, bu tarihten sonra işlenen, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları üzerinde görev bakımından yetkiye sahiptir. Bu suç tiplerinden çevrenin kirletilmesi ile en yakın bağlantı içerisinde olanı ise, savaş suçlarıdır.

¹¹⁸ BIRNIE/BOYLE, s. 283.

¹¹⁹ YILMAZ-TURGUT, s. 292.

¹²⁰ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü (*Rome Statute of the International Criminal Court*), 01.07.2002.

¹²¹ Uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulmasında ilk adımın 16. yüzyılda atılmış olduğu öğretilde belirtilmektedir. Bkz. ESER, Albin (Çeviren: Faruk TURHAN), "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsü'nün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri", içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007 ("ESER Uluslararası Ceza Mahkemesi"), s. 6. Ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına ilişkin tarihsel süreç ve gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi için ÖNOK, Murat R., *Tarihi Perspektifile Uluslararası Ceza Divanı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.

¹²² ESER Uluslararası Ceza Mahkemesi, s. 5.

¹²³ Roma Statüsüne taraf devletlerin güncel listesi için bkz. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx

Savaş suçlarının uluslararası ceza hukukuna girişi Roma Statüsü'nden daha eskilere dayanmaktadır¹²⁴. Bu suçlar temel olarak silahlı çatışma sırasında izlenecek esasları belirleyen insancıl hukukun (*humanitarian law*) ağır ihlallerini teşkil etmektedir. İnsancıl hukuk kurallarını düzenleyen pek çok uluslararası sözleşme ve teamül bulunsa da, Roma Statüsü'nde açıkça atıf yapılan Cenevre ve Lahey Konferansları savaş suçlarının unsurlarının belirlenmesinde büyük önem taşır. 1899 ve 1907 yıllarında imzalanan Lahey Sözleşmeleri¹²⁵, savaş hukukunun önemli kodifikasyon örneklerinden biridir ve gereksiz tahribata yol açan savaş yöntemlerini yasaklamaktadır. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli II. Ek Protokol¹²⁶ ise çatışma sırasında sivillerin ve diğer bazı kişilerin haklarını düzenlemekte; ayrıca insancıl hukukun uluslararası olmayan silahlı çatışmalara da uygulanacağını belirleyen kuralları içermektedir¹²⁷.

Belirtildiği üzere, insancıl hukukun uygulama alanı uluslararası silahlı çatışmalar ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar bakımından farklılık göstermektedir¹²⁸. Günümüzde devletlerin kendi sınırları içerisinde gerçekleşen çatışmalarda da belirli kurullarla bağlı oldukları herkesçe kabul ediliyor olsa da, bu kurullar uluslararası çatışmalara uygulanan hükümlere oranla daha dar kapsamdadır¹²⁹. Aynı ayırım, Roma Statüsü'nde de yer almaktadır. Statü'nün savaş suçlarını düzenleyen 8. maddesinin 2. fıkrasının (a) ve (b) bentleri devletlerarası silahlı çatışmalara ilişkin, (c), (d) ve (e) bentlerinde uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda yapılacak hareketler yer almaktadır¹³⁰.

Çevre zararı sonucunu doğuracak eylemler Roma Statüsü m. 8/2(b)-iv, m. 8/2(b)-xvii ve m. 8/2(b)-xviii'da düzenlenmiştir. Bu altbentleri içeren m. 8/2(b) bendi uluslararası silahlı çatışmalara uygulanan hukuk ve teamüllerin ciddi ihlallerini cezalandırmaktadır.

¹²⁴ Savaşın işleyişine ilişkin kurulların doğumu antik çağlara dayansa da, modern anlamda insancıl hukukun doğumu 19. yüzyılda Henri Durant'ın etkisiyle Uluslararası Kızıl Haç Komitesinin kurulması sayesinde. Bkz. CRYER, Robert / FRIMAN, Hakan / ROBINSON, Darryl / WILMSHURST, Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 3. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, s. 264.

¹²⁵ Lahey Sözleşmelerine erişim için bkz. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp>

¹²⁶ Cenevre Sözleşmelerine ve Ek Protokollerine erişim için <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp>

¹²⁷ CRYER/FRIMAN/ROBINSON/WILMSHURST, s. 265.

¹²⁸ ÖNOK, s. 162-163.

¹²⁹ TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Murat, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017 ("TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku"), s. 527.

¹³⁰ Bu unsurlar arasındaki benzerliklerin uluslararası ceza hukukunda gelişen eğilimin bir ürünü olduğu öğretilde belirtilmektedir. Bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 530. Ayrıca Roma Statüsü'nde savaş suçlarının kapsamının çok geniş tutulduğu yönünde bkz. BAYRAKTAR, Köksal, "Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü", *Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay'a Armağan)*, Cilt: 1, Yıl: 2014, s. 514.

Roma Statüsü m. 8/2(b)-iv sivillerin yaşamını kaybetmesi veya yaralanmaları, sivil hedeflerin zarar görmesi, doğal çevrede yaygın, uzun süreli ve ciddi zarar doğması sonucunu doğuracağını ve bu sonucun elde edilmesi beklenen somut ve genel askeri avantaj ile açıkça orantısız ağırlıkta olacağını bilerek kasten saldırıda bulunmanın bir savaş suçu olduğunu belirtmektedir. Buna göre, yapılan saldırının doğal çevrede yaygın, uzun süreli ve ciddi bir zarar doğuracak olması aranacak ilk koşuldur. Doğal çevrede yaygın, uzun süreli ve ciddi zarar kavramı 1977 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne Ek Protokol I m. 35/3'ten alınmıştır¹³¹. Adı geçen madde ile doğal çevreye yaygın, uzun süreli ve ciddi zarar vermesi amaçlanan veya öngörülebilecek savaş yöntemlerinin kullanılması yasaklanmıştır. Ancak öğretilerde bu koşulun son derece yüksek bir eşik oluşturduğu ve bu nedenle doğrudan çevre zararını amaçlamayan ve geleneksel savaş yöntemlerini kullanan kişiler için önemli bir sınır oluşturmayacağı belirtilmiştir¹³². Zira Ek Protokol I'in hazırlanması sürecinde uzun süreli kavramının on yılları ifade ettiği ve hatta alt sınırın yirmi veya otuz yıl olduğunu dahi söyleyen katılımcılar olmuştur¹³³. Kaldı ki; yaygın, uzun süreli ve ciddi sıfatları ve bağlacı ile ayrıldığı için her üç koşulun da sağlanması gereklidir. Bunun yanında, çevrede oluşacak zararın elde edilmesi amaçlanan askeri avantaj ile açıkça orantısız olması ve failin bu durumu biliyor olmasının arandığına dikkat edilmelidir¹³⁴. Elde edilmesi beklenen bu avantajın fail tarafından zarara yol açacak saldırı başlatılırken öngörülebilir olması gerekmektedir¹³⁵. Failin askeri avantaj ile zarar arasındaki orantısızlığı bilmesi hüküm tarafından açıkça arandığı için suç yalnızca doğrudan kast ile işlenebilir¹³⁶. Suç bakımından önemli bir husus, Roma Statüsü'nün çevre üzerinde somut bir zararın oluşumunu suçun unsuru olarak görmediğidir. Failin saldırıyı başlattığı anda zararın oluşacağını biliyor olması yeterlidir, herhangi bir nedenle zararın gerçekleşmemiş olması suçu ortadan kaldırmayacaktır¹³⁷.

Statü'nün 8/2(b)-xvii ve xviii hükümleri ise sırasıyla zehir veya zehirli silah kullanımı ile boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzer özellikte sıvı, madde veya araç kullanımı suç haline getirilmiştir. Bu maddelerin suya veya havaya salınması ile doğal çevrenin zarara uğratılması

¹³¹ CRYER/FRIMAN/ROBINSON/WILMSHURST, s. 293.

¹³² Bu koşulda "genel askeri avantaj" ve "açıkça orantısızlık" aranmasının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne geniş bir takdir yetkisi alanı bırakmak amacıyla olduğu yönünde bkz. ÖNOK, s. 179.

¹³³ BOTHE, Michael / BRUCH, Carl / DIAMOND, Jordan / JENSEN, David, "International Law Protecting the Environment During Armed Conflict: Gaps and Opportunities", *International Review of the Red Cross*, Cilt: 92, Sayı: 879, Yıl: 2010, s. 573.

¹³⁴ CRYER/FRIMAN/ROBINSON/WILSHURST, s. 295.

¹³⁵ *Elements of Crimes*, s. 19.

¹³⁶ Failin avantaj ile oluşması öngörülen zarar arasındaki orantısızlığa dair bilgi sahibi olmasının aranmasının uluslararası ceza hukukunun genel ilkelerine aykırı olduğu ve failin "kendi davasının hâkimi" olmasına yol açacağı görüşünde bkz. CRYER/FRIMAN/ROBINSON/WILMSHURST, s. 297.

¹³⁷ CRYER/FRIMAN/ROBINSON/WILMSHURST, s. 293.

sonucunun oluşması mümkündür¹³⁸. Kullanılan sıvı, gaz, silah veya araçların Roma Statüsü uyarınca bir savaş suçunun unsurunu oluşturması için boğucu veya zehirli özelliklerinin ölüme veya kişilerin sağlığında ciddi bozulmalara yol açabilecek olmaları gerekmektedir¹³⁹.

Açıklanmış olan elde edilmesi beklenen somut ve yakın askeri avantaj ile orantısız biçimde doğal çevreye zarar verecek saldırıda bulunulması ile zararlı belirli sıvı, gaz, silah, madde ve araçların kullanılması hareketlerinin savaş suçu oluşturmaları için uluslararası silahlı çatışma bağlamında işlenmesi ve suç failinin bu çatışmanın varlığından haberdar olması gerekir¹⁴⁰. Uluslararası silahlı çatışma kavramı metinde açıklığa kavuşturulmadığı için bu hususta insancıl hukuktan yararlanılması gerektiği öğretilmektedir¹⁴¹. Suçun silahlı çatışma bağlamında işlenmiş olması; silahlı çatışma ile nedensellik bağının bulunması, yani failin suç işleme kararında ve suçun seyrinde çatışmanın önemli rol oynamış olması anlamına gelmektedir¹⁴².

Kampala’da 2010 yılında düzenlenen Roma Statüsü Değişiklik Konferansı’nda savaş suçlarını düzenleyen 8. maddenin 2(e) bendinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda zehir veya zehirli silah ile boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzer özellikte sıvı, madde veya araç kullanımı hareketleri de bent kapsamına alınmıştır. Failin çatışmanın varlığını bilmesi ve hareket ile çatışma arasında nedensellik bağının bulunması koşullarının gerçekleşmesi halinde bahsedilen hareketler savaş suçu teşkil edeceklerdir¹⁴³.

Roma Statüsü ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus Statü kapsamında yer alan suçların, 30. madde uyarınca yalnızca doğrudan kast ile işlenebileceğidir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, yargılama sırasında failin suç oluşturan hareketi yapmayı amaçladığını ve neticenin

¹³⁸ Böyle bir durumda Türk hukuku bakımından TCK m. 181/1’in oluşması dahi söz konusu olacaktır. Ancak bunun için kullanılan araç veya salınan maddelerin atık veya artık niteliğini taşıması ve ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırılık oluşturması gerektiğine dikkat edilmelidir.

¹³⁹ *Elements of Crimes*, s. 26.

¹⁴⁰ YILMAZ-TURGUT, s. 311; DEMİRAG, Fahrettin, “Uluslararası Ceza Divanı, Savaş Suçları – Saldırı Suçu, Mevzuatımıza Göre Savaş Hali” içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007, s. 102; ASLAN, Muzaffer Yasin, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2006, s. 160. Ancak failin çatışmanın hukuki niteliğini bilmesi gerekmez, çatışmayı oluşturan fiili olguların bilinmesi yeterlidir. WERLE, Gerhard / JESSBERGER, Floarion, *Principles of International Criminal Law*, 3. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 425.

¹⁴¹ TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 541.

¹⁴² TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 532. Ancak failin silahlı çatışmanın hukuki niteliğine ilişkin bilgi sahibi olması gerekmez, silahlı çatışmanın varlığını doğuran maddi olguların bilinmesi yeterlidir. Bkz. ÖNOK, Murat R., “UCD’nin Görev Alanı ve Uygulanan Hukuk”, içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007 (“ÖNOK Görev Alanı”), s. 203.

¹⁴³ *Report on the First Review Conference on the Rome Statute*, s. 21.

gerçekleşmesini istediğini veya olağan yaşam koşullarında neticenin oluşacağını bildiğini belirlemelidir¹⁴⁴.

III. Avrupa Birliği Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları

Avrupa Birliği hukukunda çevreye ilişkin kurallar çok sayıda regülasyon ile düzenlenmektedir. Çevre kirliliğine ilişkin idare hukuku kurallarını belirleyen bu kuralların yanında, 1998 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Çevrenin Ceza Hukukuyla Korunması Sözleşmesi'nin ardından; Avrupa Birliği içinde de çevreye karşı suçların üye ülke mevzuatlarında birbirleriyle uyumlu hale getirilmelerini amaçlayan farklı metinler ortaya çıkmıştır. Bu metinlerin ilki, 13 Mart 2001 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan 2001/C 180 E/20 sayılı Yönerge Teklifi'dir¹⁴⁵. Komisyonun teklifi Avrupa Birliği Anayasası m. 175/1'e¹⁴⁶ ve Tampere, Finlandiya'da 15-16 Ekim 1999 tarihinde yapılan konferansta alınan, ceza hukukunun çevre ceza hukuku dahil belirli alanlarında uyumlulaştırma çalışmalarının hızlandırılması kararına dayanmaktadır¹⁴⁷. Teklifin amacı 1. maddede Avrupa Birliği içinde çevrenin korunmasında etkinliği sağlamak amacıyla ceza hükümleri bakımından asgari eşiğin belirlenmesi olarak ortaya konulmuştur. Suç olarak düzenlenmesi öngörülen hareketler, teklifin 3. maddesinde yer almaktadır. Buna göre, hidrokarbonların, atık yağların veya lağım çamurunun suya verilmesi; belirli miktarda maddelerin hava, toprak veya suya verilmesi ile tehlikeli atıkların imhası, depolanması, taşınması, ihraç veya ithalatı; atıkların toprak veya suya verilmesi; koruma altındaki bitki veya hayvan türlerinin bulundurulması, alınması, zarara uğratılması, öldürülmesi veya ticareti; koruma altındaki doğal yaşam alanlarının ciddi tahribata uğratılması; ozon tabakasına zararlı maddelerin ticareti; tehlikeli maddelerin kullanıldığı veya depolandığı ya da tehlikeli faaliyetlerin yürütüldüğü tesislerin işletilmesi Avrupa Birliği üye

¹⁴⁴ Roma Statüsü m. 30: "1. Unless otherwise provided, a person shall be criminally responsible and liable for punishment for a crime within the jurisdiction of the Court only if the material elements are committed with intent and knowledge. / 2. For the purposes of this article, a person has intent where: (a) In relation to conduct, that person means to engage in the conduct; (b) In relation to a consequence, that person means to cause that consequence or is aware that it will occur in the ordinary course of events. / 3. For the purposes of this article, 'knowledge' means awareness that a circumstance exists or a consequence will occur in the ordinary course of events. 'Know' and 'knowingly' shall be construed accordingly."

¹⁴⁵ Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi Teklifi (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Protection of the Environment Through Criminal Law), Belge No: 2001/C 180 E/20, 15.03.2001. Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 26.06.2001. Erişim için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001PC0139>

¹⁴⁶ DUTU, Andrei / DUTU, Mircea, "Environmental Crime in the EU: Is There a Need for Further Harmonisation or for New Enforcement Tools?", içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016, s. 111. Avrupa Topluluğu Anayasası (*Treaty Establishing the European Community*). Erişim için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002E%2FTXT>

¹⁴⁷ 15-16 Ekim 1999 Tampere Avrupa Konseyi Toplantısı Sonuç Raporu, paragraf 43. Erişim için bkz. http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm#c

devletleri hukukunda cezalandırılabilir hareketler olarak düzenlenmelidir. Ancak suç oluşturmaları için bu hareketlerin kasıtlı veya ağır taksirli (*serious negligence*) yapılması ve teklifin eklerinde adlandırılan düzenlemeler ile üye devletler tarafından bu düzenlemeler uyarınca çıkarılan mevzuata aykırılık teşkil etmesi gerekmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki; çevrenin ceza hukuku aracılığıyla korunması hakkında önemli bir adım olacak bu teklif, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmemiş ve yürürlüğe girmemiştir.

Komisyonun kabul edilmeyen yönerge teklifinden iki yıl sonra Avrupa Konseyi, Danimarka'nın teklifi üzerine 27 Ocak 2003 tarihinde Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Çerçeve Kararı'nı kabul etmiştir¹⁴⁸. Kararın 2. maddesi ile kasıtlı biçimde yapılan insan, hayvan veya bitki sağlığını olumsuz etkileyecek ve çevreye zarar verebilecek çeşitli hareketlerin suç haline getirilmeleri öngörülmüştür. Taksirli hareketlere ilişkin 3. madde ile ise 2. maddede yer alan hareketlerin taksirli veya en azından ağır taksirli şekilde yapılmasının suç haline getirilmesi üye devletlere bir ödev olarak yüklenmiştir.

Görüldüğü üzere, çevre ceza hukukuna dair düzenleme yapma konusunda hem Avrupa Komisyonu, hem de Avrupa Konseyi kendisini yetkili görmektedir. Hatta Komisyon, Avrupa Konseyi'nin 2003 tarihli çerçeve kararının yetkisi dışında olduğu iddiasıyla uyuşmazlığın çözümü için Avrupa Birliği Adalet Divanı'na (*Court of Justice of the European Union*) başvurmuştur. Divan başvuruyu haklı bulmuş ve 13 Eylül 2005 tarihinde Konsey'in aldığı çerçeve kararın geçersiz olduğuna hükmetmiştir¹⁴⁹.

Yaşanan uyuşmazlığın çözümünün ardından, 2008 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yeni bir Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Yönergesi hazırlanmış ve Avrupa Parlamentosu'na sunulmuştur. Parlamento tarafından kabul edilen yönerge 6 Aralık 2008 tarihinde yayımlanmış ve yayımı tarihinden yirmi gün sonra yürürlüğe girmiştir¹⁵⁰. Yönergenin başlangıcında çevre suçlarının gittikçe arttığına ve sınır aşan nitelik kazandığına dikkat çekilmiş, geçmişte uygulanan rejimin yetersiz kalması nedeniyle yönergenin hazırlandığı belirtilmiştir. Üye devletler tarafından suç haline getirilmesi öngörülen hareketler 3. maddede yer almaktadır. Bahsedilen hareketler şunlardır: bireylerin ölümüne veya ciddi yaralanmalara; hava, toprak, su, hayvan veya bitkilerde ciddi tahribata yol açacak veya açabilecek şekilde (a)

¹⁴⁸ Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunmasına Dair 2003/80/JHA sayılı 27.01.2003 tarihli Konsey Çerçeve Kararı (*Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the Protection of the Environment Through Criminal Law*). Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 05.02.2003. Erişim için bkz. <http://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a2919f88-0653-4930-b47a-5438ecdb49c0/language-en>

¹⁴⁹ Kararın metni için bkz. <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-176/03>

¹⁵⁰ YOKUŞ-SEVÜK, s. 273.

maddelerin veya iyonize radyasyonun hava, toprak veya suya verilmesi; (b) atıkların toplanması, taşınması, geri kazanılması veya imhası; (c) 1013/2006 numaralı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Regülasyonu m. 2(35)'in kapsamına girecek biçimde atıkların taşınması; (d) tehlikeli maddelerin depolandığı veya kullanıldığı, ya da tehlikeli faaliyetlerde bulunan tesislerin işletilmesi; (e) nükleer maddeler ile diğer tehlikeli radyoaktif maddelerin üretimi, işlenmesi, kullanılması, depolanması, taşınması, ihracı veya ithalatı. Ayrıca önemsiz miktarları ilgilendirmemek veya koruma bakımından önemsiz etki doğurmamak kaydıyla; (f) koruma altındaki hayvan veya bitki türlerinin öldürülmesi, tahribata uğratılması, bulundurulması veya alınması; (g) koruma altındaki hayvan veya bitkilerin veya bu hayvan veya bitkilerin parçalarının ticareti; (h) koruma altındaki bir bölgede ciddi tahribata yol açacak her türlü eylem; (i) ozon tabakasına zarar veren maddelerin üretimi, ticareti, ihracı ve piyasaya sürülmesi de suç oluşturan hareketler arasındadır. Bu hareketlerin yönerge kapsamına girmeleri için kasıtlı veya en azından ağır taksirli biçimde yapılmış olmaları, ayrıca Avrupa Birliği çevre mevzuatına aykırı olmaları gereklidir¹⁵¹. Yönerge m. 4 uyarınca sayılan kasıtlı suçlara azmettirme ve yardım da üye devletler tarafından cezalandırılabilir hale getirilmelidir. Bu suçlar dolayısıyla tüzel kişilerin ceza sorumluluğu ise 6. maddede belirlenmiştir. Maddede belirli koşulların oluşması halinde tüzel kişilerin sorumlu tutulması gerektiğini belirtmekle birlikte, bu durumun suçun gerçek kişi failine karşı ceza yargılaması yapılmasının önünde engel teşkil etmediğini ifade etme ihtiyacı duyulmuştur. Avrupa Birliği'ne üye devletlerin, hukuklarını 26 Aralık 2010 tarihinde dek açıklanan yönerge hükümlerine uygun hale getirmiş olmaları gerekmektedir.

Çevre ceza hukukunun uyumlulaştırılmasında Avrupa Birliği'nde yaşanan bir diğer çalışma gemilerden kaynaklanan kirliliğe ilişkin olmuştur. Bu yönde hukuki çalışmaları hızlandıran en önemli etken, 2002 yılında Galiçya sahillerinde batan “*Prestige*” isimli petrol tankerinin denize elli bin ton petrolün sızmasına ve binlerce kilometrelik sahilde ciddi boyutlara varan kirliliğe neden olması olarak görülmektedir¹⁵². Yaşanan kazanın ardından hem Avrupa Komisyonu, hem de Avrupa Parlamentosu bir daha böyle olayların yaşanmaması için gerekli hukuki önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir¹⁵³. Bunun üzerine Gemi Kaynaklı Çevre Kirliliği ve

¹⁵¹ Avrupa Birliği çevre mevzuatına aykırılık koşulunun çevre ceza hukukunun idare hukukuna bağımlılığının bir örneği olduğu hakkında bkz. LIGETI, Katalin / MARLETTA, Angelo, “Smart Enforcement Strategies to Counter Environmental Crime in the EU”, içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016, s. 159.

¹⁵² “Stricken oil tanker sinks”, BBC News, 19.11.2002. Erişim için <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2492755.stm>

¹⁵³ DUTU/DUTU, s. 118.

İhlallere Karşı Yaptırımlara Dair Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi¹⁵⁴ ile Gemi Kaynaklı Çevre Kirliliğine Karşı Ceza Hukuku Çerçevesinin Güçlendirilmesine Dair Avrupa Konseyi Çerçeve Kararı¹⁵⁵ yayımlanmıştır. Aynı konuda düzenleme yapan ve birbirini tamamlama amacı taşıyan bu belgelerden çerçeve karar, Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından çevreye ilişkin cezai hususların çerçeve karar ile düzenlenemeyeceği gerekçesiyle 23 Ekim 2007 tarihinde iptal edilmiştir¹⁵⁶. İptal üzerine Avrupa Komisyonu, Çerçeve Karar hükümlerinin 2005/35/EC sayılı Yönerge'ye eklenmesi teklifinde bulunmuş, yönergede 21 Ekim 2009 tarihinde bu yönde bir değişiklik yapılmıştır¹⁵⁷.

2005/35/EC sayılı Yönerge'nin günümüzde geçerli olan halinde, düzenlemenin amacı gemilerden kaynaklanan çevre kirliliği hakkındaki uluslararası standartların Avrupa Birliği hukukuna dahil edilmesi ve kirleticiliği denize veren kişilerin uygun yaptırımlara tabi olmasının sağlanması, bu şekilde deniz güvenliğinin ve deniz çevresinin sağlığının korunması olarak 1. maddede ortaya konmuştur. Yönergenin başlangıcında MARPOL Sözleşmesi'ne atıf yapılmış, ancak sözleşmenin birçok gemi tarafından göz ardı edildiği belirtilerek amacın MARPOL hükümlerine uyumun sağlanması olduğu ortaya konmuştur¹⁵⁸. Yönergenin uygulama alanı 3. madde ile belirlenmektedir ve üye devletlerin içsularını, MARPOL Sözleşmesi'nde belirlenen rejime tabi limanlarını, karasularını, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlarını, münhasır ekonomik bölgelerini ve açık denizi kapsamaktadır¹⁵⁹. Suç haline getirilmesi öngörülen hareketler basit ve geniş bir biçimde tanımlanmıştır; Yönergenin uygulama alanına giren

¹⁵⁴ Gemi Kaynaklı Çevre Kirliliği ve İhlallere Karşı Yaptırımlara Dair 2005/35/EC sayılı ve 07.09.2005 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi (*Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on Ship-Source Pollution and on the Introduction of Penalties for Infringements*). Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 30.09.2005.

¹⁵⁵ Gemi Kaynaklı Çevre Kirliliğine Karşı Ceza Hukuku Çerçevesinin Güçlendirilmesine Dair 2005/667/JHA sayılı 12.07.2005 tarihli Avrupa Konseyi Çerçeve Kararı (*Council Framework Decision 2005/667/JHA of 12 July 2005 to Strengthen the Criminal-Law Framework for the Enforcement of the Law Against Ship-Source Pollution*). Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 30.09.2005.

¹⁵⁶ DUTU/DUTU, s. 112. Kararın metnine erişim için bkz. <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-440/05>

¹⁵⁷ Gemi Kaynaklı Çevre Kirliliği ve İhlallere Karşı Yaptırımlara Dair 2005/35/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesinde Değişiklik Yapılmasına Dair 2009/123/EC sayılı ve 21.09.2009 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi (*Directive 2009/123/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 Amending Directive 2005/35/EC on Ship-source Pollution and on the Introduction of Penalties for Infringements*). Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 27.10.2009.

¹⁵⁸ 2005/35/EC sayılı Yönergenin MARPOL Sözleşmesi'nin zayıflığına vurgu yaptığı hakkında bkz. CHRISTODOULOU-VAROTSI, Iliana, "Recent Developments in the EC Legal Framework on Ship-Source Pollution: The Ambivalence of the EC's Penal Approach", *Transportation Law Journal*, Cilt: 33, Yıl: 2006-2007, s. 379.

¹⁵⁹ 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (*The United Nations Law of The Sea Convention "UNCLOS"*). Sözleşmenin orijinal metnine erişim için http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

alanlara kirletici maddelerin gemi kaynaklı olarak herhangi bir şekilde verilmesi yönerge hükümlerinin ihlali kabul edilmektedir¹⁶⁰. Bu ihlallerin kasıtlı, taksirli veya ağır taksirli bir biçimde yapılması, 2005/35/EC sayılı Yönerge'ye 2009 yılında eklenen m. 5a uyarınca üye devletler tarafından suç olarak düzenlenecektir. Ancak ihlalin su kalitesinde herhangi bir etki doğurmaması durumunda suç oluşmaz. Suç işleyen tüzel kişiler, 2005/35/EC sayılı Yönerge m. 8a'nın koşulları sağlandığı halde suçtan sorumludurlar. Yönerge m. 2 gereğince, Avrupa Birliği üyesi devletler 16 Kasım 2010 tarihine kadar iç hukuklarını bu hükümler ile uyumlu hale getirmekle yükümlüdürler.

IV. Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları

Almanya'da çevrenin korunmasına ilişkin hükümler 1980 yılında Alman Ceza Kanunu'na¹⁶¹ “Çevreye Karşı Suçlar (*Straftaten gegen die Umwelt*)” başlıklı 28. bap olarak eklenmiştir. Bu tarihten önce, çevrenin korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler çeşitli idari mevzuatta yer almaktaydı¹⁶². 28. bap, yıllar içerisinde çeşitli değişiklikler geçirmiş, Avrupa Birliği yönergelerine ve imzalanan uluslararası sözleşmelere uyum çerçevesinde çeşitli suçların unsurları, terminolojileri ve cezaları değiştirilmiştir. Bunun yanında, 1997 yılında yapılan bir değişiklik ile “Çevreye Karşı Suçlar” 29. bap olarak değiştirilmiştir.

Her ne kadar Alman çevre ceza hukuku, günümüzde idari mevzuattan çıkarılmış ve genel ceza kanununa eklenmiş ise de; Alman hukukunda çevreye karşı suçlarda idare hukukuna atıf, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan hükümlerden çok daha güçlü bir biçimde görülmektedir¹⁶³. Açıklanacak suç tiplerinde de olduğu gibi, birçok çevreye karşı suçta izinsizlik, izne aykırılık, idare hukukundan doğan yükümlülüğe aykırılık gibi unsurlar yer almaktadır. Bu suçlarda yapılan atıfların ve suç tanımında yer alan diğer unsurların açıklanması için, Alman CK m. 330d başlıklı “*Tanımlar*” maddesinden yararlanılmaktadır. Alman CK m. 330d uyarınca bir çevreye karşı suçta yer alan idare hukukundan doğan yükümlülük kavramı; “*bir hukuki düzenlemeden, mahkeme kararından, idari işlemden, talimatnameden, idare hukuku sözleşmesinden*” doğabilmektedir¹⁶⁴. Alman CK m. 330d'de yer alan bu kaynakların, Türk Ceza

¹⁶⁰ DUTU/DUTU, s. 119.

¹⁶¹ *Strafgesetzbuch*, BGBl. I, 3322, 13.11.1998.

¹⁶² ÜNVER/NUHOĞLU, s. 18; MICHALKE, Regina, *Umweltstrafsachen*, 2. Bası, C. F. Müller, 2000, s. 5.

¹⁶³ *Verwaltungsakzessorietät* adı verilen idare hukukuna atfa ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. SALIGER, s. 27 vd.

¹⁶⁴ “§ 330d Begriffsbestimmungen: (4) eine verwaltungsrechtliche Pflicht: eine Pflicht, die sich aus a) einer Rechtsvorschrift, / b) einer gerichtlichen Entscheidung, / c) einem vollziehbaren Verwaltungsakt, / d) einer vollziehbaren Auflage oder / e) einem öffentlich-rechtlichen Vertrag, soweit die Pflicht auch durch Verwaltungsakt hätte auferlegt werden können, / ergibt und dem Schutz vor Gefahren oder schädlichen Einwirkungen auf die Umwelt, insbesondere auf Menschen, Tiere oder Pflanzen, Gewässer, die Luft oder den Boden, dient;”

Kanunu uyarınca suçun unsuru teşkil edebilecek idari yükümlülüğe oranla daha geniş olduğu ortadadır.

Alman Ceza Kanunu, Türk Ceza Kanunu'ndaki düzenlemeden farklı olarak, çevrenin kirletilmesi suçunu, “Suyun Kirletilmesi”, “Toprağın Kirletilmesi” ve “Havanın Kirletilmesi” şeklinde alıcı ortamlara ayırmıştır. Bunun yanında “Atıklarla İzne Aykırı İştigal” ve “İzinsiz Nükleer Tesis İşletilmesi” gibi suçlar da 29. bap kapsamında yer almaktadır. Aşağıda, somut araştırmanın konusuyla olan ilintisi nedeniyle çevrenin kirletilmesini ve atık naklini ilgilendiren 324, 324a, 325 ve 326 maddeleri incelenmiştir.

1. Suların Kirletilmesi Suçu

Alman CK m. 324, suların kirletilmesi suçunu düzenlemektedir. Madde şu şekildedir¹⁶⁵:

“(1) Yetkisiz olarak bir suyu kirleten veya onun özelliklerini olumsuz şekilde değiştiren kimse, 5 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezası ile cezalandırılır.

(2) Teşebbüs cezalandırılır.

(3) Fail taksirli hareket etmişse, ceza 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezasıdır.”

Suç ile korunan hukuksal değer, suların temizliği ve bu yolla çevredir¹⁶⁶. Suç tanımında görüldüğü üzere, failin herhangi bir sıfatının bulunması, suçun oluşması için gerekli değildir, bu nedenle faili özgü olmayan bir suçtur¹⁶⁷. Maddi konuyu teşkil eden sular, çevreye karşı suçlara ilişkin tanımları düzenleyen Alman CK m. 330d’de tanımlanmıştır¹⁶⁸. Buna göre, suların yeryüzü suları, yer altı suları ve denizleri kapsayacak bir biçimde, geniş olarak yorumlanması gerekmektedir. Ayrıca öğretide doğal su döngüsüne dahil tüm suların, yani akarsular, göller, okyanuslar, yer altı kaynakları, birikintilerin suç kapsamına dahil olduğu belirtilmekte, bu suların ülke içinde veya yurtdışında olmasının ise suçun oluşumuna herhangi

¹⁶⁵ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 214. Karşılaştırınız, AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 313. Maddenin orijinal Almanca metni şöyledir: “§ 324 Gewässerverunreinigung: (1) Wer unbefugt ein Gewässer verunreinigt oder sonst dessen Eigenschaften nachteilig verändert, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. / (2) Der Versuch ist strafbar. / (3) Handelt der Täter fahrlässig, so ist die Strafe Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder Geldstrafe.”

¹⁶⁶ SCHÖNKE, Adolf / SCHRÖDER, Horst, *Strafgesetzbuch Kommentar*, 28. Bası, Verlag C. H. Beck, Münih, 2010, s. 2822; MICHALKE, s. 13; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 158; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 314. Ancak Alman öğretisinde 324. madde ile korunan yarar hakkında farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bkz. ÜNVER/NUHOĞLU, s. 160 vd. Ayrıca çevre ceza hukukuyla korunan hukuksal değere ilişkin kuramlar hakkında açıklamalar için bkz. § 5. II. 2. Çevre Ceza Hukuku ile Korunan Hukuksal Değer Hakkında Görüşler.

¹⁶⁷ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 314.

¹⁶⁸ Alman CK m. 330d: “§ 330d Begriffsbestimmungen: (1) Im Sinne dieses Abschnitts ist / 1. ein Gewässer: ein oberirdisches Gewässer, das Grundwasser und das Meer;”

bir etkisinin bulunmadığı ifade edilmektedir¹⁶⁹. Ancak kullanma suları ile doğal çevreden ayrılmış sular suça dahil değildir¹⁷⁰.

Alman CK m. 324'ün maddi unsuru, suyun kirletilmesi veya özelliklerinin olumsuz şekilde değiştirilmesidir. Suların kirletilmesi veya özelliklerinin değiştirilmesinin nasıl olacağı suç tanımında sınırlandırılmadığı için serbest hareketli bir suçtur¹⁷¹. Ayrıca kirlenme veya değişikliğin oluşması anında suç tamamlanmakta ve sona ermektedir. Dolayısıyla Alman CK m. 324 ani hareketli bir suçtur¹⁷². Öğretide, seçimlik neticelerden kirlenmenin suyun kimyasal, fiziksel veya biyolojik özelliklerinde olumsuz değişikliklere yol açmak olduğu belirtilmektedir¹⁷³. Olumsuz değişiklik neticesi ise; kirlenme dışında, suyun doğal ısısının değişmesi, akarsuyun akışının yavaşlatılması, sudaki oksijen miktarının farklılaşması gibi durumları ifade eder¹⁷⁴. Ancak bu değişikliğin önem taşıyan bir etkilenme olması gerektiği, bu sebeple yalnızca estetik olarak suyun değişmesi, küçük bir kısımda bozulma, nehir yatağına gemiler için tehlike oluşturmasına rağmen su kalitesini etkilemeyen maddelerin batırılmasının suç kapsamında sayılmayacağı ileri sürülmektedir¹⁷⁵. Suçun oluşması için suyun kirlenmesi veya özelliklerinin değişmesi arandığı için, Alman CK m. 324 bir zarar suçudur¹⁷⁶. Suç tanımında açıkça belirtilmemiş olsa da, oluşan zarar ceza hukukunun müdahalesini gerektirecek önemde olmalıdır¹⁷⁷.

Suları kirleten veya özelliklerini değiştiren failin bu hareketleri yapmaya hukuken yetkili olması halinde suç oluşmayacaktır¹⁷⁸. Bu yetki Alman CK m. 330d uyarınca idare hukukundan, mahkeme kararından, idari işleminden veya bir idari sözleşmeden kaynaklanabilir.

Suç, maddenin üçüncü fıkrasında görülebildiği üzere, hem kasten, hem de taksirle işlenebilmektedir. Suları kasten kirleten kişi 5 yıla kadar hapis cezası veya para cezasına çarptırılacakken, hareketinin taksirli olması halinde hapis cezasının üst sınırı 3 yıl olacaktır.

¹⁶⁹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 315; MICHALKE, s. 16.

¹⁷⁰ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2822; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 173. Bu sebeple atıksuların kanalizasyona dökülmesi halinde suçun oluşmayacağına dair bkz. MICHALKE, s. 18.

¹⁷¹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 318.

¹⁷² SALIGER, s. 161.

¹⁷³ MICHALKE, s. 21; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 174; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 319.

¹⁷⁴ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 175; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 319. Olumsuz değişikliğin kirlenme kapsamına girmeyen etkilenmelerin tümünü kapsayan bir üst başlık olduğu yönünde bkz. SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2824.

¹⁷⁵ MICHALKE, s. 22.

¹⁷⁶ SALIGER, s. 160; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2821; SINA, Stephen, *Fighting Environmental Crime in Germany: A Country Report. Study in The Framework of the EFFACE Research Project*, Ecologic Institute, Berlin, 2015, s. 20.

¹⁷⁷ Bu değerlendirmenin suçla korunması amaçlanan hukuksal değer dikkate alınması yoluyla yapılması gerektiği hakkında ÜNVER/NUHOĞLU, s. 176.

¹⁷⁸ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 171; SINA, s. 20.

2. Toprağın Kirletilmesi Suçu

Çevrenin bir diğer unsurunu oluşturan toprakların kirletilmesi, Alman Ceza Kanunu'nun 324a maddesinde suç haline getirilmiştir¹⁷⁹:

“(1) İdare hukukundan doğan yükümlülüklerini ihlal ederek maddeleri toprağa katan veya toprağa nüfuz ettiren veya bu maddeleri toprağa serbest bırakan ve bu suretle,

- 1) Herhangi bir şekilde üçüncü şahısların, hayvanların, bitkilerin sağlığına veya önemli değerdeki diğer şeylere veya bir suya zarar vermeye elverişli bir durumu oluşturacak biçimde, veya*
- 2) Önemli kapsamda*

Kirleten veya başka bir şekilde olumsuz olarak değiştiren kimse, 5 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezası ile cezalandırılır.

(2) Teşebbüs cezalandırılır.

(3) Fail taksirli hareket etmişse, ceza, 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezasıdır.”

Toprağın kirletilmesi suçu ile, toprağa maddelerin katılması yoluyla insan, hayvan veya bitki sağlığına, malvarlığına, sulara veya toprağın kendisine zarar verilmesi engellenmekte ve bu değerler korunmaktadır¹⁸⁰. Ayrıca, idare hukukundan doğan yükümlülüklerle aykırılık cezalandırıldığı için idare hukukunun işlerliği de korunan unsurlardandır.

Suçun oluşması için toprağa kirletilmesinde araç olarak kullanılan maddenin, her türlü katı, sıvı, gaz atık, artık, zehir veya eşyayı kapsayacak şekilde anlaşılması gerekir¹⁸¹. Toprak ise Alman Toprak Koruma Kanunu¹⁸² hükümlerinden yararlanılarak; canlı yaşamının sürdüğü yeryüzünün üst tabakası ve bu tabakanın altında havayı tutma işlevine sahip kayalık taban olarak tanımlanmaktadır¹⁸³. Toprağın doğal çevrede bulunması suç için gerekli değildir; inşaat

¹⁷⁹ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 214. Karşılaştırınız, AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 324. Maddenin orijinal Almanca metni ise şöyledir: “§ 324a Bodenverunreinigung: (1) Wer unter Verletzung verwaltungsrechtlicher Pflichten Stoffe in den Boden einbringt, eindringen läßt oder freisetzt und diesen dadurch / 1. in einer Weise, die geeignet ist, die Gesundheit eines anderen, Tiere, Pflanzen oder andere Sachen von bedeutendem Wert oder ein Gewässer zu schädigen, oder / 2. in bedeutendem Umfang /verunreinigt oder sonst nachteilig verändert, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. / (2) Der Versuch ist strafbar. / (3) Handelt der Täter fahrlässig, so ist die Strafe Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder Geldstrafe.”

¹⁸⁰ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 198; MICHALKE, s. 90; SINA, s. 21.

¹⁸¹ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2828; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 328.

¹⁸² Gesetz zum Schutz vor schädlichen Bodenveränderungen und zur Sanierung von Altlasten (Bundes-Bodenschutzgesetz), BGBl. I, 502, 17.03.1998.

¹⁸³ KLOEPFER/HEGER, s. 80; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 326; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2828.

alanları, şehir, bina ve cadde altındaki toprak da suç kapsamındadır. Suların kirletilmesi suçunda olduğu gibi, alıcı ortamın Almanya sınırları içerisinde veya yurtdışında olması önem taşımaz¹⁸⁴.

Suç tanımını iki bentten oluşmaktadır, ancak her iki bentte yer alan neticenin oluşması için de yapılması gereken hareket, toprağa madde katmak, nüfuz ettirmek veya maddeleri toprağa bırakmaktır. Hareketler alternatif biçimde sayıldığı için, Alman CK m. 324a seçimlik hareketli bir suçtur¹⁸⁵. Katmak zararlı maddelerin toprak ile kalıcı olarak etkileşime sokulması anlamına gelir¹⁸⁶. Nüfuz ettirmek ise maddelerin toprak ile karışması ve olumsuz etki doğurmasına yükümlülükleri ihlal edecek biçimde engel olmamayı ifade eder¹⁸⁷. Son olarak, maddelerin serbest bırakılması toprak ile kontrolsüzce karışabilecekleri ortamın oluşturulmasıdır¹⁸⁸.

Suç tanımında aranan netice, toprakta kirlenme veya olumsuz değişikliktir. Her kirlenme veya olumsuz değişiklik suçu oluşturmayacaktır; neticenin ya ilk bent uyarınca üçüncü kişilerin, hayvanların, bitkilerin sağlığı, önemli bir değerdeki malvarlığı veya suya zarar vermeye elverişli olması, ya da önemli kapsamda olması gereklidir¹⁸⁹. Ancak sağlık, malvarlığı veya suya zarar verilmesi suçun unsuru değildir¹⁹⁰. Toprakta olumsuz değişikliklere neden olunması gerekli, ancak sağlık, malvarlığı veya suya zarar verilmesi gerekli olmadığından suçun zarar ve potansiyel tehlike suçu karması bir tipte olduğu öğretilmektedir¹⁹¹.

Açıklanan diğer çevre suçları gibi, toprağın kirletilmesi suçu da kasten veya taksirle işlenebilmektedir. Kasten kirletmede ceza 5 yıl hapis veya para cezasıyken, suçun taksirli halinde 3 yıla kadar hapis cezasına hükmedilmektedir.

3. Havanın Kirletilmesi Suçu

Alman CK m. 325, bir tesisin işletilmesi sırasında havanın kirletilmesi veya havaya zararlı maddelerin serbest bırakılması suçlarını düzenlemektedir. Madde aşağıdaki şekildedir¹⁹²:

¹⁸⁴ KLOEPFER/HEGER, s. 81; MICHALKE, s. 91.

¹⁸⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 328.

¹⁸⁶ KLOEPFER/HEGER, s. 82; MICHALKE, s. 94-95; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2829.

¹⁸⁷ KLOEPFER/HEGER, s. 82; MICHALKE, s. 95.

¹⁸⁸ KLOEPFER/HEGER, s. 82; MICHALKE, s. 98.

¹⁸⁹ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 198; KLOEPFER/HEGER, s. 79-80. MICHALKE uygulamada ikinci bendin önem taşımadığını, zira ikinci bende dahil olup da ilk bent kapsamına girmeyecek bir durumla karşılaşılmasının pek olası olmadığını belirtmektedir. MICHALKE, s. 102.

¹⁹⁰ Düzenlemenin bir potansiyel tehlike suçu oluşturduğu görüşünde bkz. SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2830.

¹⁹¹ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2828; MICHALKE, s. 94.

¹⁹² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 339-340. Karşılaştırınız, AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 325. Maddenin orijinal Almanca metni şu şekildedir: “§ 325 Luftverunreinigung: (1) Wer beim Betrieb einer Anlage, insbesondere einer Betriebsstätte oder Maschine, unter Verletzung verwaltungsrechtlicher Pflichten Veränderungen der Luft verursacht, die geeignet sind, außerhalb des zur Anlage gehörenden Bereichs die Gesundheit eines anderen, Tiere,

“(1) Her kim bir tesisin ya da özellikle işletme tesisinin ya da makinanın işletilmesi sırasında, idare hukukundan doğan yükümlülüklerine aykırı davranarak, tesise ait olmayan bir alandaki havada, başkalarının sağlığına, hayvanlara, bitkilere ya da önemli bir değeri olan diğer şeylere zarar vermeye uygun olan değişikliklere neden olursa, 5 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ya da para cezası ile cezalandırılır. Teşebbüs cezalandırılır.

(2) Her kim bir tesisin ya da özellikle işletme tesisinin ya da makinanın işletilmesi sırasında, idare hukukundan doğan yükümlülüklerine aykırı davranarak, zararlı maddeleri, önemli bir kapsamda, işletme alanı dışındaki havaya serbest bırakırsa 5 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezası ile cezalandırılır.

(3) Her kim idare hukukundan doğan yükümlülüklerine aykırı davranarak, zararlı maddeleri önemli bir kapsamda havaya serbest bırakır ve fiili ikinci fıkraya göre cezalandırılmazsa, 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ya da para cezası ile cezalandırılır.

(4) Fail birinci ve ikinci fıkra kapsamında taksirli hareket ederse, 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ya da para cezası verilir.

(5) Fail üçüncü fıkra kapsamında ağır taksirli hareket ederse, bir yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ya da para cezası verilir.

(6) İkinci ve üçüncü fıkra anlamında zararlı maddeler,

- 1. Bir başkasının sağlığına, hayvanlara, bitkilere ya da önemli bir değeri olan diğer şeylere zarar vermeye ya da*
- 2. Sularda, havada ya da toprakta olumsuz kirliliğe ya da diğer türlü olumsuz değişikliklere neden olmaya uygun olan maddelerdir.*

Pflanzen oder andere Sachen von bedeutendem Wert zu schädigen, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. Der Versuch ist strafbar. / (2) Wer beim Betrieb einer Anlage, insbesondere einer Betriebsstätte oder Maschine, unter Verletzung verwaltungsrechtlicher Pflichten Schadstoffe in bedeutendem Umfang in die Luft außerhalb des Betriebsgeländes freisetzt, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. / (3) Wer unter Verletzung verwaltungsrechtlicher Pflichten Schadstoffe in bedeutendem Umfang in die Luft freisetzt, wird mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder mit Geldstrafe bestraft, wenn die Tat nicht nach Absatz 2 mit Strafe bedroht ist. / (4) Handelt der Täter in den Fällen der Absätze 1 und 2 fahrlässig, so ist die Strafe Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder Geldstrafe. / (5) Handelt der Täter in den Fällen des Absatzes 3 leichtfertig, so ist die Strafe Freiheitsstrafe bis zu einem Jahr oder Geldstrafe. / (6) Schadstoffe im Sinne der Absätze 2 und 3 sind Stoffe, die geeignet sind, / 1. die Gesundheit eines anderen, Tiere, Pflanzen oder andere Sachen von bedeutendem Wert zu schädigen oder / 2. nachhaltig ein Gewässer, die Luft oder den Boden zu verunreinigen oder sonst nachteilig zu verändern. / (7) Absatz 1, auch in Verbindung mit Absatz 4, gilt nicht für Kraftfahrzeuge, Schienen-, Luft- oder Wasserfahrzeuge.”

(7) Birinci fıkra, dördüncü fıkrayla bağlantılı olarak motorlu taşıtlar, demir yolu taşıtları, havayolu taşıtları ya da su yolu taşıtları için geçerli değildir.”

Havanın kirletilmesi suçu ile korunan hukuksal yarar, çevrenin temizliği, bireylerin sağlığı, malvarlığıdır¹⁹³. Suç ile idare hukukuna aykırılık cezalandırıldığı için idari mevzuata, mahkeme kararlarına ve işlemlere uyum da sağlanmaktadır¹⁹⁴. Ayrıca belirtilmelidir ki; suç ile korunan hava yalnızca Almanya ülkesi içerisinde bulunan hava değildir¹⁹⁵.

Suçun, faili özgü bir suç olup olmadığının idari yükümlülüğün niteliğinden yola çıkılarak belirlenmesi gerektiği öğretide ileri sürülmüştür¹⁹⁶. Buna göre, yükümlülük genel düzenleyici işlemde veya kanundan kaynaklanıyorsa herkesi bağlayacağından suçun faili özgü değildir; ancak yükümlülük birel işlemde kaynaklanmaktaysa failin bu işlem ile bağlı olması aranacaktır. Ancak suçun yalnızca bir tesis işletmecisi tarafından işlenebileceği, bu nedenle özgü suç olduğu görüşü de mevcuttur¹⁹⁷.

Alman CK m. 325'te iki farklı suç yer almaktadır¹⁹⁸. Birinci fıkrada yer alan suçun hareket unsuru, bir tesisin işletilmesi sırasında, idare hukukundan doğan yükümlülükler aykırı olarak başkalarının sağlığına; hayvanlara, bitkilere veya önemli değere sahip eşyaya zarar verecek ölçüde, işletme dışındaki havada değişikliğe neden olmaktır¹⁹⁹. Havada değişiklik, havanın fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerde olumsuz bir durum yaratmadır. Hava ısısının değişmesi, havadaki oksijen değerlerinin azalması, havanın doğal ortamda sahip olduğu temizlik niteliğinin herhangi bir şekilde kaybettirilmesi bu kapsamdadır²⁰⁰. Ayrıca olumsuz değişikliğin işletmenin dışında yer alan serbest havada yaratılması gerekmektedir. Tesis sınırları içerisinde yer alan binalarda hava kirliliğine sebep olacak hareketlerin yapılması suç kapsamına girmeyecektir²⁰¹. Ayrıca havada sebep olunan olumsuz değişikliğin tanımlanan zararı oluşturmaya elverişli olmasıdır. Bu bakımdan bir zararın somut olayda ortaya çıkması gerekmediği için Alman CK m. 325/1 soyut tehlike suçu olarak nitelenmektedir²⁰². Ayrıca,

¹⁹³ SINA, s. 22.

¹⁹⁴ Suçta ekolojik-antropolojik karma bir hukuksal değer koruması sağlandığına ilişkin bkz. KLOEPFER/HEGER, s. 89.

¹⁹⁵ SALIGER, s. 189.

¹⁹⁶ SALIGER, s. 189.

¹⁹⁷ SINA, s. 22.

¹⁹⁸ MICHALKE, s. 110.

¹⁹⁹ KLOEPFER/HEGER, s. 89.

²⁰⁰ KLOEPFER/HEGER, s. 90; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 345.

²⁰¹ MICHALKE, s. 121.

²⁰² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 346; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 200; MICHALKE, s. 110. SCHÖNKE/SCHRÖDER ise birinci fıkrada düzenlenen suçun potansiyel tehlike suçu olduğu görüşündedir. Bkz. SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2832.

havada neden olunan değişikliğin bir tesisin işletilmesi ile bağlantılı olması gerekir. Tesis, belirli bir amaca hizmet eden ve devamlılık arz eden dñzen anlamına gelir²⁰³. Tesisin sanayi faaliyeti sñrdñrmesi gerekmediği ve bir tarım arazisi, çöplük, şantiye veya limanın işletilmesi sırasında hareketin yapılmasının da suçu oluşturacağı ileri sür÷lmektedir²⁰⁴.

İkinci ve üçñncü fıkrada yer alan suç tipi, havaya zararlı maddelerin serbest bırakılmasını cezalandırmaktadır. Suç kapsamında serbest bırakma, maddelerin havayla etkileşime girebileceği ortamı herhangi bir şekilde yaratma olarak anlaşılmalıdır. Suçun oluşması için bırakılan miktarın önemli olması gereklidir. Bununla birlikte, zararlı maddelerin serbest bırakılması yeterli olduğu için, dñzenlemede yalnızca soyut tehlikenin gerçekteleşmesi aranacaktır²⁰⁵.

Alman CK m. 325/6, havanın kirletilmesi suçunun tanımına dahil olan zararlı maddeleri belirlemiştir. Fıkra uyarınca, serbest bırakılan zararlı maddeler, bireylerin sağlığına, hayvanlara, bitkilere, önemli değere sahip malvarlığına zarar verecek veya hava, toprak, suda kirliliğe ya da olumsuz değişikliğe neden olabilecek nitelikleri taşıyan şeyler olmalıdır. Gör÷ldüğü üzere, tanım son derece geniştir, çevrede kirliliğe sebep olabilecek her türlü eşya, suç kapsamına girecektir. Ancak suç kapsamına giren zararlı maddelerin havaya serbest bırakılabilecek türde, toz, duman gibi maddeler olması gerektiği, katı veya buharlaşamayan maddelerin bu tanıma uygun olmadığı öğretide belirtilmektedir²⁰⁶.

İkinci fıkra bir tesisin işletilmesi sırasında zararlı maddelerin serbest bırakılmasını dñzenlemekte, hareketin tesis işletilmesinden bağımsız olması halinde ceza üçñncü fıkra uyarınca verilmektedir.

Birinci ve ikinci fıkralarda yer alan suçun kasıtlı olarak işlenmesi halinde verilecek ceza 5 yıla kadar hapis cezası veya para cezasıdır. Failin taksirli olması halinde ise ceza 3 yıla kadar olacaktır. Üçñncü fıkrada dñzenlenen tesis işletilmesi haricinde havaya zararlı maddelerin

²⁰³ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2833; MICHALKE, s. 114.

²⁰⁴ Öğretide Alman CK m. 325 kapsamındaki tesis tanımının nasıl yapılacağına dair tartışmalar bulunmaktadır. Bir gör÷ř Alman Emisyon Koruma Kanunu m. 3/5 (*Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umweltwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge (Bundes-Immissionsschutzgesetz)*), BGBl. I, 3830, 26.09.2002) uyarınca bir tanım yapmayı tercih ederken, diğer bir gör÷ř ceza hukukunda bağımsız bir tesis kavramı oluşturma kanaatindedir. İkinci gör÷řün yorumu daha geniştir. Bkz. KLOEPFER/HEGER, s. 89.

²⁰⁵ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2837; MICHALKE, s. 127; KLOEPFER/HEGER, s. 91. Karşı gör÷şte AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY suçun potansiyel tehlike suçu olduğu gör÷şündedir. Kanımca potansiyel tehlike suçları da soyut tehlike suçunun bir görünümü olduğu için niteleme değişmemektedir. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 340.

²⁰⁶ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2837; KLOEPFER/HEGER, s. 91; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 351.

serbest bırakılması suçu kasıtlıysa 3 yıla kadar hapis cezası veya para cezasına hükmedilebilecekken, ağır taksir halinde hapis cezası 1 yıla kadardır.

4. Atıkların İzne Aykırı Nakli Suçu

Alman Ceza Kanunu m. 326/2’de yer alan atıkların izne aykırı nakli suçu, Türk Ceza Kanunu m. 181/2’deki atık veya artıkların izinsiz ülkeye sokulması suçunun karşılığıdır. Suçu içeren “*Atıklarla İzne Aykırı İştilgal*” başlıklı Alman CK m. 326’nın ilgili kısımları şu şekildedir²⁰⁷:

“(1) *Her kim izinsiz olarak*

1. *Zehirleri ya da insan veya hayvanlara bulaştırılması genel tehlikeli olan hastalık neden olabilecek,*
2. *İnsanlar için kanserojen olan, üremelerini tehlikeye atan ya da kalımsal özelliklerini değıştirebilecek,*
3. *Patlayıcı, kendiliğinden yanabilen ya da önemsiz miktarda olmayan radyoaktif özellikte,*
4. *Türü, tabiatı ya da miktarına göre*
 - a. *Sularda, havada ya da toprakta kalıcı kirlenmeye ya da sair olumsuz değişikliklere ya da*
 - b. *Hayvanların ya da bitkilerin varlığını tehlikeye atmaya uygun olan atıkları, (...)*

(2) *Birinci fıkra kapsamındaki atıkları bir yasağa aykırı olarak veya gerekli izin olmaksızın bu kanunun uygulama alanı içine getiren, içinden çıkaran veya geçiren kişiler de aynı şekilde cezalandırılır.*

(...)

²⁰⁷ Karşılaştığımız, AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 354. Ancak maddenin 10.11.2016 tarihinde değiştirilip yukarıdaki şekilde düzenlendiğine dikkat edilmelidir. Değişiklik kanunu için bkz. *Gesetz zur Änderung abfallverbringungsrechtlicher Vorschriften* (BGBl. I, 2452, 10.11.2016). Maddenin alıntılanan kısımlarının orijinal Almanca hali şu şekildedir: “§ 326 *Unerlaubter Umgang mit Abfällen: (1) Wer unbefugt Abfälle, die / 1. Gifte oder Erreger von auf Menschen oder Tiere übertragbaren gemeingefährlichen Krankheiten enthalten oder hervorbringen können, / 2. für den Menschen krebserzeugend, fortpflanzungsgefährdend oder erbgutverändernd sind, / 3. explosionsgefährlich, selbstentzündlich oder nicht nur geringfügig radioaktiv sind oder / 4. nach Art, Beschaffenheit oder Menge geeignet sind, / a) nachhaltig ein Gewässer, die Luft oder den Boden zu verunreinigen oder sonst nachteilig zu verändern oder / b) einen Bestand von Tieren oder Pflanzen zu gefährden, / außerhalb einer dafür zugelassenen Anlage oder unter wesentlicher Abweichung von einem vorgeschriebenen oder zugelassenen Verfahren sammelt, befördert, behandelt, verwertet, lagert, ablagert, ablässt, beseitigt, handelt, makelt oder sonst bewirtschaftet, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. / (2) Ebenso wird bestraft, wer Abfälle im Sinne des Absatzes 1 entgegen einem Verbot oder ohne die erforderliche Genehmigung in den, aus dem oder durch den Geltungsbereich dieses Gesetzes verbringt.”*

(6) Eğer, atıkların miktarı nedeniyle, çevreye, özellikle insanlara, suya, havaya, toprağa, hayvan veya bitkilere yönelik zararlı etkinin oluşması açıkça imkansız ise suç cezalandırılmaz.”

İkinci fıkrada düzenlenen suç, maddede sınırlandırılmış türdeki atıkların izne veya yasağa aykırı biçimde Almanya içerisine sokulmasını, ülkeden geçirilmesini veya çıkarılmasını cezalandırmaktadır. Aranılan açık bir zarar olmasa da, suça konu atıklar insan sağlığına, çevreye veya genel güvenliğe yönelik tehlike içeren eşyaları kapsadığından suçla bu değerler korunmaktadır²⁰⁸. Ayrıca ülkeye sokulan atıklara ilişkin kontrolün sağlanması amacıyla ortaya konan idari mevzuata uyum da elde edilmektedir.

Alman CK m. 326/2’de düzenlenen suçun maddi unsuru, ilk fıkrada tanımlanan atıkların yasağa aykırı olarak veya gerekli izin olmaksızın kanunun uygulama alanına sokulması, kanunun uygulama alanından geçirilmesi veya kanunun uygulama alanından çıkarılmasıdır. Kanunun uygulama alanından kast edilen Alman CK m. 3 anlamında Federal Almanya Cumhuriyeti ülkesidir²⁰⁹. Sokma, geçirme veya çıkarma hareketlerinin herhangi birinin yapılmasıyla suç oluşacağı için seçimlik hareketli bir suçtur. Ayrıca suç atıkların sınırlardan geçirilmesi ile tamamlanmaktadır ve ani hareketlidir.

Suçun oluşması için yapılacak taşımanın sınır aşan nitelikte olması gereklidir²¹⁰. Bu nedenle ülkeden geçirme hareketi, Almanya üzerinden yapılan transit nakilleri ifade eder. Tümüyle ülke sınırları içerisinde yapılan taşıma ise Alman CK m. 326/1 kapsamında kalmaktadır²¹¹.

Suçta kullanılacak maddeler, birinci fıkrada belirlenmiş özelliklere sahip olan atıklardır. Atık kavramı Alman öğretisinde sübjektif veya objektif olarak yorumlanmaktadır. Atık kavramının sübjektif tanımı, zilyedi tarafından atılmak istenen eşyadır. Bu tanımda önemli olan eşyanın zilyedinin nihai olarak eşyayı terk etme iradesidir. Objektif atık ise genel sağlık ve çevrenin korunması uyarınca atılması gereken eşyadır²¹². Buna göre, değerlendirilebilir bir eşya, zilyedi tarafından atılmak istense de atık değildir²¹³. Aynı şekilde, zilyedinin bulundurmaya devam etme iradesinin mevcut olduğu ancak kamu yararı uyarınca ortadan kaldırılması gereken eşya objektif olarak atıktır²¹⁴. Geçmişte uygulamada her iki tanıma uygun kararlar verilmiştir.

²⁰⁸ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 122.

²⁰⁹ KLOEPFER/HEGER, s. 110; MICHALKE, s. 164.

²¹⁰ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2858.

²¹¹ KLOEPFER/HEGER, s. 110.

²¹² SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2847.

²¹³ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 94 vd.; KLOEPFER/HEGER, s. 104.

²¹⁴ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 98 vd.; KLOEPFER/HEGER, s. 104.

Günümüzde ise Alman Geri Dönüşüm Kanunu²¹⁵ uyarınca hem objektif, hem de sübjektif tanımlar uygulanmaktadır²¹⁶. Öğretide ise kümülatif bir uygulama yerine basamaklı bir şekilde, önce zilyedin iradesinin dikkate alınması, terk etme iradesinin tespit edilmesinden sonra atığın objektif niteliğinin incelenmesi önerilmektedir²¹⁷. Yine de, Alman CK m. 326 kapsamına giren atıkların birinci fıkrada yer alan insan sağlığına, çevreye veya genel güvenliğe zarar vermeye elverişli özelliklere sahip olmaları gerektiği unutulmamalıdır.

Ayrıca, ülkeye sokulan, ülkeden geçirilen veya çıkarılan atıkların, çevreye zarar verebilecek miktarda olması Alman CK m. 326/6 uyarınca gereklidir. Bu nedenle, suça konu atıklar önemsiz miktarda ise suç oluşmayacaktır²¹⁸. Ancak çevreye zararsızlık hali miktar dışında bir sebepten olursa, altıncı fıkrada yer alan bu cezasızlık hükmü uygulanmayacaktır²¹⁹.

Failin atıkları ülkeye sokma hareketinin, bu konuda düzenlenen bir yasağa aykırı veya izinsiz olması gereklidir. Bu unsur suçun maddi unsuruna dahil olduğundan, yetkili organlardan aldığı izne uygun bir biçimde atıkları ülkeye sokan, ülkeden geçiren veya çıkaran kişi suç işlememektedir. Bu izin idare hukuku uyarınca belirlenmektedir²²⁰.

Son olarak, failin suçu kasıtlı olarak işlemesi halinde hükmedilecek ceza, 5 yıla kadar hapis cezası veya para cezasıdır. Alman CK m. 326/5(1) uyarınca suçun taksirli şekilde işlenmesi de mümkündür. Bu durumda ise ceza 3 yıla kadar hapis cezası veya para cezasıdır.

5. Alman Hukukunda Çevre Suçlarının Nitelikli Halleri

Alman CK m. 330, açıklanan tüm çevre suçlarına uygulanabilecek genel nitelikli halleri düzenlemektedir²²¹:

²¹⁵ Gesetz zur Förderung der Kreislaufwirtschaft und Sicherung der umweltverträglichen Bewirtschaftung von Abfällen (Kreislaufwirtschaftsgesetz), BGBl. I, 1324, 24.02.2012.

²¹⁶ SINA, s. 24.

²¹⁷ MICHALKE, s. 152; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 127. Avrupa Birliği Adalet Divanı ise içtihatlarında sübjektif atık tanımına ağırlık vermektedir. ÜNVER/NUHOĞLU, s. 129.

²¹⁸ SINA, s. 23.

²¹⁹ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2862.

²²⁰ Unsurun idare hukukuna bağımlılık yarattığına dair bkz. KLOEPFER/HEGER, s. 110.

²²¹ Karşılaştırınız, AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 375. Maddenin orijinal Almanca metni şu şekildedir: “§ 330 Besonders schwerer Fall einer Umweltstraftat: (1) In besonders schweren Fällen wird eine vorsätzliche Tat nach den §§ 324 bis 329 mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu zehn Jahren bestraft. Ein besonders schwerer Fall liegt in der Regel vor, wenn der Täter / 1. ein Gewässer, den Boden oder ein Schutzgebiet im Sinne des § 329 Abs. 3 derart beeinträchtigt, daß die Beeinträchtigung nicht, nur mit außerordentlichem Aufwand oder erst nach längerer Zeit beseitigt werden kann, / 2. die öffentliche Wasserversorgung gefährdet, / 3. einen Bestand von Tieren oder Pflanzen einer streng geschützten Art nachhaltig schädigt oder / 4. aus Gewinnsucht handelt. / (2) Wer durch eine vorsätzliche Tat nach den §§ 324 bis 329 / 1. einen anderen Menschen in die Gefahr einer Gesundheitsschädigung oder einer schweren Gesundheitsschädigung oder eine große Zahl von Menschen in die Gefahr einer Gesundheitsschädigung bringt oder / 2. den Tod eines anderen Menschen verursacht, / wird in den Fällen der Nummer 1 mit Freiheitsstrafe von einem Jahr bis zu zehn Jahren, in den Fällen der Nummer 2 mit Freiheitsstrafe nicht unter drei Jahren bestraft,

“(1) Ağırlaşmış hallerde, madde 324’ten 329’a kadarki suçların kasıtlı olarak işlenmesi durumunda 6 aydan 10 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza verilir. Ağırlaşmış hal, kural olarak kişinin;

1. bir suyu, toprağı veya madde 329 fıkrası 3 kapsamındaki bir koruma alanını ortadan kaldıramayacak, ortadan kaldırılması olağanüstü çaba gerektirecek veya ancak uzun bir zaman geçtikten sonra ortadan kaldırılabilir şekilde zarara uğratması,
2. kamusal su tedarikini tehlikeye atması,
3. sıkı koruma altına alınmış bir hayvan veya bitki türüne kalıcı zarar vermesi,
4. kar amacıyla hareket etmesi,

halinde vardır.

(2) Madde 324’ten 329’a kadarki suçları kasıtlı bir şekilde işleyen kişi,

1. bir başkasını ölüm veya sağlığına ağır zarar gelmesi tehlikesine ya da çok sayıda insanın sağlığına zarar gelmesi tehlikesine sokar veya,
2. bir başkasının ölümüne neden olur ise,

fııl 330a maddesinin 1 ila 3. fıkralarında cezalandırılmıyor ise, 1. bende giren hallerde 1 yıldan 10 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza, 2. bende giren hallerde 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ile cezalandırılır.

(3) 2. fıkranın 1. bendinin hafif nitelikli hallerinde hürriyeti bağlayıcı ceza 6 aydan 5 yıla kadar, 2. bendinin hafif nitelikli hallerinde hürriyeti bağlayıcı ceza 1 yıldan 10 yıla kadardır.”

Maddenin birinci fıkrasının ve ikinci fıkrasının ilk bendinin çevreye karşı suçların nitelikli hallerini, ikinci fıkrasının ikinci bendinin ise netice sebebiyle ağırlamış hallerini düzenlediği öğretilerde ileri sürülmektedir. Tüm fıkraların uygulanabilmesi için failin suçun basit halini kasıtlı olarak işlemiş olması gerekir; ancak birinci fıkradaki ve ikinci fıkranın ilk bendindeki nitelikli hallerin failin kastına dahil olması aranırken²²², ikinci fıkranın ikinci bendi bakımından taksir yeterlidir.

wenn die Tat nicht in § 330a Abs. 1 bis 3 mit Strafe bedroht ist. / (3) In minder schweren Fällen des Absatzes 2 Nr. 1 ist auf Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren, in minder schweren Fällen des Absatzes 2 Nr. 2 auf Freiheitsstrafe von einem Jahr bis zu zehn Jahren zu erkennen.”

²²² MICHALKE, s. 214.

Birinci fıkrada suçların ağırlaşmış halleri örnekleyici biçimde sayılmıştır²²³. “Kural olarak” nitelikli hal teşkil edeceği belirtilen bu haller dışında, suçun benzer sonuçlara yol açacak şekillerde işlenmesi durumunda da cezanın ağırlaştırılabileceği veya bu durumların oluşması halinde dahi karinenin çürütülebilir olduğu öğretide ifade edilmektedir²²⁴. Birinci fıkranın ilk bendi kapsamında, failin işlediği suç sonucunda suyu, toprağı veya koruma alanını ortadan kaldırılamayacak, ortadan kaldırılması ekonomik veya işgücü bakımından normalin üzerinde masrafa veya emeğe sebep olacak veya önemli derecede uzun bir süre boyunca ortadan kaldırılması mümkün olmayacak bir zarara uğratması gerekir²²⁵. İkinci bentte, failin kamusal su tedarikini tehlikeye atması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, yalnızca tekil bireylerin veya işletmelerin kullanma suyuna ulaşımının engellenmesi değil, genel kamuya suyun dağıtılmasının tehlike altına sokulmasının arandığıdır²²⁶. Netice olarak tedarikin mümkün olmaması da gerekmez, bu bakımdan somut bir tehlikenin yaratılması yeterlidir²²⁷. Üçüncü bendin uygulanması için, sıkı koruma altına alınmış hayvan veya bitki türlerine önemli ve uzun süre devam edecek biçimde zarar verilmelidir²²⁸. Sıkı koruma altındaki türler, Alman Doğa Koruma Kanunu aracılığıyla belirlenmektedir²²⁹. Failin saikine ilişkin bir nitelikli hali içeren son bentte ise failin kar amacıyla hareket ederek çevre suçlarını işlemesi aranmaktadır.

Alman CK m. 330’un ikinci fıkrasında, çevre suçları sonucu neden olunacak ağırlaşmış neticeler düzenlenmiştir²³⁰. Bu neticelerden ilki; bireylerin ölüm tehlikesine veya sağlıklarının ağır bir zarar tehlikesi altına sokulması, ya da çok sayıda bireyin sağlığının zarar tehlikesi altına sokulmasıdır. Çok sayıda olmayan bireylerin sağlığına yönelik tehlikenin ağır olması gerekirken, kişi sayısının çok olması halinde, ağır olmayan tehlikeler de yeterli görülmüştür²³¹. Bu nitelikli halin oluşması için ölüm veya yaralanma neticelerinin oluşması gerekmez, somut bir tehlikenin oluşması ve failinin kastının bu tehlikeye yönelik olması yeterli görülmüştür²³². Eğer çevreye karşı suçlar bir başkasının ölümüne sebep olur ise ikinci fıkra ikinci bent

²²³ SINA, s. 29.

²²⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 376; KLOEPFER/HEGER, s. 128.

²²⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 377.

²²⁶ MICHALKE, s. 215.

²²⁷ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2885; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 378

²²⁸ MICHALKE, s. 216.

²²⁹ *Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundes-Naturschutzgesetz)*, BGBl. I, 2542, 29.07.2009.

²³⁰ Öğretide AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY ise Alman CK m. 330/2-1’in nitelikli hal, m. 330/2-2’nin neticesi sebebiyle ağırlaşmış suç teşkil ettiği görüşündedir. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 376.

²³¹ Ağır zarar tehlikesi kavramı öğretide sınırları belirli olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kalıtsal özelliklerin, üreme yeteneğinin etkilenmesi veya kansere sebep olunması ağır zarar olarak kabul görmektedir. Ayrıca kişi sayısının çokluğunun anlamı da belirsizdir. Kimi yazar 20 kişiyi yeterli görürken, kimi 50, kimi ise üç haneli sayıların varlığını aramaktadır. Bkz. MICHALKE, s. 217-218; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2886.

²³² KLOEPFER/HEGER, s. 129.

uygulanacaktır. Bu bent bakımından failin ölüm kastının bulunmaması, ancak ölüme taksiriyle yol açmış olması gerekir²³³. Ölüme yönelik kast var ise kasten öldürme suçu oluşur.

Son olarak, ikinci fıkrada yer alan neticesi sebebiyle ağırlaşmış hallerin uygulama alanı bulması için, fiilin Alman CK m. 330a “*Zehir Salma Yoluyla Ağır Tehlike Yaratma*”²³⁴ suçunu oluşturumuyor olması önemlidir.

V. Amerika Birleşik Devletleri Federal Hukukunda Çevrenin Kirlenmesi Suçları

Amerika Birleşik Devletleri’nde çevrenin korunmasına ilişkin yaptırımlar hukuki, idari ve cezai yollarla düzenlenmektedir²³⁵. 1970’li yıllara dek çevre korumasında yetersiz olan federal mevzuat, bu tarihten sonra Temiz Su Kanunu²³⁶, Temiz Hava Kanunu²³⁷, Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazminat ve Sorumluluk Kanunu²³⁸ ve Kaynakların Korunması ve Kazanılması Kanunu²³⁹ ile genişletilmiştir²⁴⁰. Öğreti, atıkların izinsiz olarak saklanması ve imhasının veya suların kirlenmesinin ilk kez cezalandırılabilir eylemler haline gelmesi nedeniyle bu kanunların ABD federal çevre ceza programının temelleri olduğu görüşündedir²⁴¹.

ABD’de çevresel korumanın en önemli aktörlerinden biri 1981 yılında kurulan Çevre Koruma Ajansı’dır (*Environmental Protection Agency*). Ajans çevre kanunları uyarınca gerekli denetimleri yapmak ve ihlal tespit ettiğinde idari yaptırım uygulama yetkisine sahiptir²⁴². Ancak ceza yaptırımlarının uygulanmasının gerektiği hallerde Adalet Bakanlığı ve savcılık teşkilatı devreye girmektedir²⁴³.

ABD öğretisinde çevre suçlarına ilişkin bir tartışma, idari, hukuki ve cezai düzenlemeler arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu üç tip yaptırıma tabi davranışın birbirinden ayrılmasında izlenecek yöntemdir. Yazarlar her ne kadar kanunlarda suçların kasıtlı, kabahatlerin ise taksirli olması gerektiğinin düzenlendiği, bu nedenle ayırımın manevi unsurdan kaynaklandığını ifade

²³³ SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 2886; KLOEPFER/HEGER, s. 129; MICHALKE, s. 218.

²³⁴ § 330a *Schwere Gefährdung durch Freisetzen von Giften*.

²³⁵ O’HEAR, Michael, “Sentencing the Green-Collar Offender: Punishment, Culpability, and Environmental Crime”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Cilt: 95, Sayı: 1, Yıl: 2004, s. 133.

²³⁶ *Clean Water Act*, 33 U.S.C. § 1251 vd. (1972).

²³⁷ *Clean Air Act*, 42 U.S.C. § 7041 vd. (1970).

²³⁸ *Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act*, 42. U.S.C. § 9601 vd. (1980).

²³⁹ *Resource Conservation and Recovery Act*, 42 U.S.C. § 6901 vd. (1976).

²⁴⁰ SHOVER, Neal / ROUTH, Aaron, “Environmental Crime”, *Crime and Justice*, Cilt: 35, Yıl: 2005, s. 322; YOKUŞ-SEVÜK, s. 275.

²⁴¹ UHLMANN, David, “Environmental Crime Comes of Age: The Evolution of Criminal Enforcement in the Environmental Regulatory Scheme”, *Utah Law Review*, Sayı: 4, Yıl: 2009 (“UHLMANN Comes of Age”), s. 1224.

²⁴² YILMAZ, s. 103.

²⁴³ BABBITT, Charles J. / CORY, Dennis C. / KRUCHEK, Beth L. “Discretion and the Criminalization of Environmental Law”, *Duke Environmental Law & Policy Forum*, Cilt: 15, Sayı: 1, Yıl: 2004, s. 4.

etseler de, içtihatla suç kastının çok geniş yorumlandığını ve yasal düzenlemelerin bu ayrımı yeterince aydınlatamadığını belirtmektedirler²⁴⁴. Bu sebeple yalnızca manevi unsur, ceza ve hukuk yaptırımlarının tasnifinde yeterli olmamaktadır²⁴⁵ ve iddia makamı olarak görev yapan savcılık bu konuda geniş bir takdir yetkisine sahiptir²⁴⁶. Kaldı ki; savcılığın soruşturmasına başlayabilmesi için Çevre Koruma Ajansı'nın başvurusunun bulunması aranmaktadır ve Ajans çevre kanunlarının ihlalinde adli süreci başlatmama yetkisini elinde bulundurmaktadır²⁴⁷. Uygulamada çevre suçu teşkil edebilecek fiillerin birçoğunda soruşturmanın başlatılmasındansa uzlaşmaya gidildiği görülmektedir²⁴⁸. Öğretide takdir yetkisinin kullanılmasına ilişkin çeşitli kriterlerin belirlenmesinin gerekli olduğu belirtilmekte ve bu hususta ciddi çevresel tehlike, kamu sağlığına zarar, idari düzenlemelerin ihlali, belge veya beyanda sahtecilik gibi koşulların oluşması halinde cezalandırmanın gerekli olduğu ileri sürülmektedir²⁴⁹.

ABD çevre kanunlarında taksirli fiillere düşük ceza öngören kabahatler (*misdemeanor*), kasıtlı fiillere beş yıla kadar hapis cezasını gerektiren suçlar (*felony*) ve kişilerin yaşam veya vücut dokunulmazlığının tehlikeye sokulması halinde devreye girecek ağırlaştırıcı nedenlerden oluşan üç aşamalı bir cezalandırma sistemi bulunmaktadır²⁵⁰. Adı geçen tüm kanunlarda yer alan suçların, bireylerin yaşamlarının veya vücut bütünlüklerinin tehlikeye sokularak işlenmesi ve failin bu hususu bilmesi halinde ceza 15 yıla kadar hapis cezası veya para cezası olarak öngörülmüştür. Tekerrürde ise cezalar bir kat artırılmaktadır.

Ceza hükümleri içeren ilk çevre kanunu Temiz Hava Kanunu'nun 113(c) maddesi²⁵¹, 1990 yılına dek düşük cezalı kabahatler öngörmekteydi. 1990 yılında yapılan değişiklik ile bu kanunda yer alan kabahatler suça dönüştürülmüş ve cezaları önemli miktarda artırılmıştır.²⁵² Mevcut hükümde, uygulama planları, uyum emri, emisyon limitleri, teknik denetimler, katı atık yakımı, asit depolama esasları ve ozon tabakası kontrollerinin düzenlendiği çeşitli maddelerine

²⁴⁴ UHLMANN, David, "Protection of the Environment through Criminal Law: An American Perspective", içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016 ("UHLMANN Protection"), s. 70.

²⁴⁵ UHLMANN Protection, s. 68.

²⁴⁶ BABBITT/CORY/KRUCHEK, s. 4.

²⁴⁷ BABBITT/CORY/KRUCHEK, s. 5.

²⁴⁸ 2002 yılında çevre ceza hukuku ihlallerinin yalnızca yüzde beşi kovuşturma aşamasına ulaşmıştır. Bu sayı 1962 yılında ise yüzde on beştir. Bkz. BABBITT/CORY/KRUCHEK, s. 5.

²⁴⁹ UHLMANN, David, "Prosecutorial Discretion and Environmental Crime", *Harvard Environmental Law Review*, Cilt: 38, Yıl: 2014 ("UHLMANN Prosecutorial Discretion"), s. 193-194.

²⁵⁰ O'HEAR, s. 143.

²⁵¹ 43 U.S.C. § 7413.

²⁵² REITZE, Arnold, "Criminal Enforcement of Pollution Control Laws", *The Environmental Lawyer*, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 2002-2003, s. 32.

atıflar yapılmış ve bu kuralları kasten ihlal eden kişilerin Temel Ceza Kanunu²⁵³ hükümleri uyarınca veya 5 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Temel Ceza Kanunu uyarınca gerçek kişilere verilecek cezalar iki bin beş yüz dolara veya ihlalden elde edilen gelirin iki katına kadar para cezasıdır. Ancak suçu işleyen kişinin bir tüzel kişi olması halinde cezanın üst sınırı beş yüz bin dolardır²⁵⁴. Kanununun 113(c) maddesinin ikinci fıkrasında ise; yapılması gereken bildirim ve saklanması gereken belgelerde sahtecilik yapılması, denetim araçlarının kurulmaması veya ayarlarının izinsiz değiştirilmesi 2 yıla kadar hapis cezasını gerektiren bir suç haline getirilmiştir. Bahsedilen kasıtlı suçların yanında, kanunda listelenen tehlikeli kirleticilerin havaya taksirle verilmesi halinde 1 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bu suçların oluşması için çevre veya birey sağlığı üzerinde herhangi bir zararın veya tehlikenin oluşması aranmamaktadır²⁵⁵. Temiz Hava Kanunu kapsamındaki yargılamaların önemli bir kısmı binaların yıkılması sırasında açığa çıkan asbeste karşı gerekli tedbirlerin alınmamasından kaynaklanmaktadır²⁵⁶.

Temiz Su Kanunu m. 309, kirletici veya tehlikeli maddelerin kanunda gösterilen usule uygun bir biçimde izin alınmadan veya alınan izni ihlal eder biçimde lağım veya başka bir kamusal işleme sistemine verilmesini suç haline getirmektedir. Kirleticileri taksirle alıcı ortamlara veren kişilere ihlalin gerçekleştiği gün başına iki bin beş yüz ila yirmi beş bin dolar para cezası ve 1 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Suçun kasıtlı halinde ise ceza gün başına beş bin ila elli bin dolar ve 3 yıla kadar hapis cezasıdır. Kanunda hangi maddelerin kirletici kabul edileceği paragraf 1362’de düzenlenmiştir ve öğretide tanımın oldukça geniş olduğu belirtilmektedir²⁵⁷. Açıklanan suçları işlemek veya delilleri karartmak amacıyla yalan beyanda bulunmak ve denetimleri engellemek de cezalandırılabilir fiillerdir²⁵⁸.

Kaynakların Korunması ve Kazanılması Kanunu²⁵⁹, tehlikeli atıkların üretiminden imhasına kadar süren tüm sürecin denetlenmesine ilişkindir. Ceza hükümleri, kanununun 3008(d) maddesinde yer almaktadır. Tehlikeli atıkların kasıtlı olarak izinsiz bir tesise taşınmaları, izinsiz olarak veya izni ya da teknik esasları ihlal eder biçimde depolanmaları, işleminden geçirilmeleri

²⁵³ U.S.C. Title 18.

²⁵⁴ REITZE, s. 33.

²⁵⁵ YILMAZ, s. 105.

²⁵⁶ UHLMANN Prosecutorial Discretion, s. 189; REITZE, s. 37.

²⁵⁷ Kanun uyarınca “suya verilen taranmış malzeme, katı atık, yakma fırını artığı, lağım suyu, çöp, lağım çamuru, mühimmat, kimyasal atık, biyolojik malzeme, radyoaktif malzeme, ısı, hurda, kaya, kum, toz, sanayi, belediye ve zirai atıklar” kirletici kabul edilmektedir. (33 U.S.C. § 1362(6).) UHLMANN Prosecutorial Discretion, s. 188.

²⁵⁸ Yapılan araştırmada Temiz Su Kanunu kapsamındaki davaların büyük bir kısmının kirleticilerin izinsiz verilmesine dair olduğu, bunu izne aykırılık ve artmanın yapılmamasının izlediği tespit edilmiştir. UHLMANN Prosecutorial Discretion, s. 188-189.

²⁵⁹ Resource Conversation and Recovery Act, 42 U.S.C. § 6901 vd.

veya imha edilmeleri; tehlikeli atıklarla iştilal için gerekli belgelerde sahtecilik yapılması veya yalan ya da eksik beyanda bulunulması; atıkların çok taraflı veya ikili uluslararası anlaşmalarda düzenlenen esaslara uyulmaksızın ithalatı, ihlalin gerçekleştiği gün başına elli bin dolara kadar para cezası ve 2 yıla kadar hapis cezasını gerektiren suçlar olarak düzenlenmiştir. Kaynakların Korunması ve Kazanılması Kanunu kapsamında yer alan tehlikeli atıklar, toksik, yanıcı, yakıcı veya diğere tehlikeli özelliklere sahip katı atıklar olarak tanımlanmaktadır²⁶⁰.

Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazminat ve Sorumluluk Kanunu, açıklanan üç kanundan farklı olarak doğrudan çevreye yapılan salınımı cezalandırmamaktadır. Kanunun 103. maddesi uyarınca tehlikeli maddelerin deniz taşıtı, karasal ya da denize kurulu tesisten çevreye verilmesi halinde Ulusal Tepki Merkezi'ne (*National Response Center*) derhal bildirim yükümlülüğü doğmaktadır²⁶¹. 103(b) maddesi uyarınca izinsiz olarak tehlikeli maddeleri çevreye veren kişi bildirimde bulunmaz ise 3 yıla kadar hapis cezasına hükmedilecektir²⁶². Suç maddelerin çevreye verilmesi fiili değil, kanun tarafında kurulan bildirim sistemine aykırı davranıştır. Hükümde yer alan çevreye verme ifadesinin geniş yorumlanması gerektiği ve maddelerin çevre ile buluşabileceği her türlü işlem ve hareketin bu kapsamda olduğu öğretilmektedir²⁶³. Çevre ise yüzeysel sular, içme suları, kara suları, bitişik bölgede yer alan deniz, ABD'nin münhasır ekonomik bölgesinde yer alan deniz ve okyanuslar ile dış bölge havasını kapsamaktadır²⁶⁴. Ancak bildirim yükümlülüğünü doğması için çevreye verilen madde miktarının belirli bir miktarı aşması gerekmektedir²⁶⁵. Suçta tekerrür halinde, diğere çevre ceza kanunlarından farklı olarak cezanın üst sınırı 5 yıl olarak belirlenmiştir.

Ş4. TÜRK HUKUKUNDA ÇEVRENİN KİRLETİLMESİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

I. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

1982 Anayasası'nın 56. maddesi ile bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip oldukları anayasal dayanak kazandıktan sonra, bu hakkın korunmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması için çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu, 11 Ağustos 1983 yılında yürürlüğe girmiştir²⁶⁶. Kanun yürürlüğe girdiği tarihten beri birçok kanun hükmünde kararname

²⁶⁰ REITZE, s. 55.

²⁶¹ 42 U.S.C. § 9603(a).

²⁶² 42 U.S.C. § 9603(b).

²⁶³ REITZE, s. 64.

²⁶⁴ REITZE, s. 66.

²⁶⁵ Miktarlar, 40 *Code of Federal Regulations* § 302.4'te yer alan liste ile belirlenmektedir. (REITZE, s. 69.)

²⁶⁶ ŞEN, s. 221. 2872 sayılı ve 11.08.1983 tarihli Çevre Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 11.08.1983-18132.

ve kanun ile çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin en büyüğü 2006 yılında, 5491 sayılı Kanun ile yapılmış ve Çevre Kanunu'nun 40 maddesi yenilenmiştir. Geçmişte Çevre Kanunu'nda adli nitelikte bazı suçlara yer verilmiş olsa da, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle bu suçlar genel ceza kanunu içerisine alınmıştır.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun amacı, 1. maddede “*bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak*” olarak belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi adına uyulması gereken temel ilkeleri ortaya koyan 3. madde, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinin idare ve meslek odaları gibi kamusal kuruluşlar dahil olmak üzere herkesin ödevi olduğunu, çevre korumasına ilişkin faaliyetlerde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği halinde olacağını düzenlemektedir. Somut araştırma bakımından en önemli kurallardan biri, Çevre Kanunu m. 8'de yer alan kirletme yasağıdır. Hükme göre, “*her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır*”. Çevre Kanunu m. 8'in, araştırmanın konusunu teşkil eden TCK m. 181/1, “*Çevreye Atık ve Artıkların Verilmesi*” suçu ile çok benzer bir biçimde kaleme alındığı görülmektedir. Ancak kanun koyucu Çevre Kanunu m. 8'de aykırılığın bulunacağı mevzuatı standart ve yönetmelikler olarak belirlemişse de, Türk Ceza Kanunu'nda fiilin kanunlarda belirlenen teknik esaslara aykırı olması gerekmektedir. Bu durum suçta ve cezada kanunilik ilkesinin doğal bir sonucudur.

Çevrenin korunmasına ilişkin temel kurallar 9. madde ile belirlenirken, Çevre Kanunu m. 10 ile çevreye zarar verebilecek faaliyetlerde çevresel etki değerlendirmesi raporunun alınması yükümlülüğü getirilmektedir.

Çevreye karşı suçları yakından ilgilendiren bir başka hüküm, Çevre Kanunu m. 11'dir. Bu madde ile atıkların nakli, depolanması veya bertarafına ilişkin atıksuların kanalizasyon yoluyla arıtılması, atıksu altyapı ve toplama sistemleri, evsel katı atık tesisleri gibi pek çok farklı konu ele alınmıştır. Ancak hüküm incelendiğinde görülmektedir ki; atık yönetimine ilişkin hem çevre hakkının korunması, hem de çevre suçlarının kapsamının belirlenmesinde büyük önem taşıyan bu konuların yönetmelik ile düzenleneceğini belirlemekle yetinilmiştir²⁶⁷. Benzer biçimde,

²⁶⁷ Örneğin Çevre Kanunu m. 11/9: “Atıkların üretimini ve zararlarının önlenmesi veya azaltılması ile atıkların geri kazanılması ve geri kazanılabilen atıkların kaynağında ayrı toplanması esastır. Atık yönetim plânlarının hazırlanmasına ilişkin esaslar, Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.” Çevre Kanunu m. 11/10: “Geri kazanım imkânı olmayan atıklar, yönetmeliklerle belirlenen uygun yöntemlerle bertaraf edilir.” Çevre Kanunu m. 11/13: “Tehlikeli atık üreticileri, yönetmelikle belirlenecek esaslara göre atıklarını bertaraf etmek veya ettirmekle

tehlikeli kimyasal ve atıklara dair hususları içeren Çevre Kanunu m. 13'te de genellikle idareye kuralları yönetmelikle düzenleme yetkisi verilmiştir. Ancak 13. maddenin dördüncü fıkrasındaki tehlikeli atıkların ithalatı yasağı, atıkların izinsiz ülkeye sokulmasını suç haline getiren TCK m. 181/2'in yorumunda temel dayanak teşkil etmektedir.

Çevre kanunun yaptırımı ilişkin hükümleri ise “*Cezai hükümler*” başlıklı beşinci bölümünde yer almaktadır. Kanun kapsamındaki kabahatler, madde 20'de düzenlenmiştir. Buna göre; motorlu taşıtların emisyon ölçümlerinin yaptırılmaması, hava kirliliğine sebep olduğu için işletilmesi izne tabi olan işletmelerin gerekli izin alınmadan işletilmesi, bu tesislerin işletilmesinde yönetmeliklerde belirlenen standartlara uyulmaması, hava kirliliği bakımından gerekli önlemlerin alınmaması, çevresel etki değerlendirmesi sürecinin gerekli olduğu hallerde başlatılmaması veya tamamlanmaması, zorunlu atık alım, önalım, arıtma veya bertaraf tesislerinin kurulmaması, gürültü kirliliğini önlemeye yönelik yönetmelik esaslarına uyulmaması, ülke sınırları içerisindeki sulara petrol, kirli balast, katı veya evsel atık deşarjı veya tahliyesi yapılması, biyolojik çeşitliliğin tahrip edilmesi, tehlikeli atıkların ülkeye sokulması, ön bildirim yapılmadan ihracı veya transit geçişinin yapılması idari para cezası ile cezalandırılmaktadır. Sayılan bu kabahatlerin birçoğu, TCK m. 181'de düzenlenen “*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*” suçu ile örtüşmektedir. Bu nedenle Çevre Kanunu m. 20'nin son fıkrasında, “*Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunların, fiilin suç oluşturması haline ilişkin hükümlerinin saklı*” olduğu ve kanunun 27. maddesinde uygulanacak idari cezaların diğer kanunlarda yer alan cezaların uygulanmasına engel olmayacağı belirtilmişse de, içtima durumunda Çevre Kanunu'ndan sonra yürürlüğe girmiş olan 5326 sayılı Kabahatler Kanunu m. 15 genel hüküm olarak uygulama alanı bulacaktır²⁶⁸. Çevre Kanunu m. 20'de yer verilen kabahatlere ilişkin yaptırımı uygulamaya yetkili merci olarak 24. maddede Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gösterilmiş, yaptırımın uygulanma usulü 25. maddede düzenlenmiştir. Bir özel yalan beyan ve belgede sahtecilik suçuna yer veren Çevre Kanunu m. 26'da ise, kanun uyarınca yapılması gereken bildirimlerin yapılmasında yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunanların hapis cezasıyla cezalandırılacağı, yanlış veya yanıltıcı belge düzenleyenlerin ise Türk Ceza Kanunu'nun belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümleri uyarınca cezalandırılacağı ifade

yükümlüdürler.” Esasların yönetmelikler ile belirlenmesinin suç ve cezaların kanuniliği ilkesine aykırılığına ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 4. b. cc. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Kanunilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi.

²⁶⁸ TCK m. 181 ile Çevre Kanunu veya Kabahatler Kanunu hükümlerinin içtimasına ilişkin açıklamalar için bkz. § 8. III. İçtima. Ayrıca Çevre Kanunu m. 27'nin Kabahatler Kanunu yürürlüğe girmeden önce *non bis in idem* ilkesine aykırılık teşkil ettiği görüşü için bkz. ŞEN, s. 241 vd.

edilmiştir. Ayrıca, m. 26 kapsamına giren ceza yargılamalarında, yargılamaya konu olan çevresel etki değerlendirmesi sürecinin duracağı belirtilmektedir.

Çevreyi kirleten kişilerin özel hukuktan doğan sorumluluğu, Çevre Kanunu m. 28’de ortaya konmuştur. Hüküm, çevreyi kirletenleri veya çevreye zarar verenleri herhangi bir kusurları olmasa dahi zarardan sorumlu tutmaktadır. Bu hükümlerle, çevrenin kirletilmesi objektif sorumluluğu gerektiren bir haksız fiil olarak belirlenmiştir²⁶⁹. Ceza hukukunda kusur ilkesi temel ilkelerden biri olduğu için, çevrenin kirletilmesinden dolayı kusuru olmayan kişiler TCK m. 181’den cezalandırılmayacakken, Çevre Kanunu m. 28’den dolayı zararı karşılama ve tazminat sorumlulukları olacaktır. Öğretide bu hüküm, çevre hukukunda geçerli olan ve Çevre Kanunu m. 3/1(g)’de düzenlenen “kirleten öder” ilkesinin yansıması olarak görülmektedir²⁷⁰.

Son olarak, kanunun ek maddelerinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın çeşitli konuları yönetmelikle düzenleme yetkisi olduğu belirlenmektedir. Açıklanmış olan diğer hükümlerin de göstermiş olduğu gibi, Çevre Kanunu’nun birçok hükmünde çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir genel kural belirlenmemekte, bu hususların yönetmelikle düzenleneceğinin açıklanmasıyla yetinilmektedir²⁷¹. Çevre Kanunu’nun böyle bir çerçeve niteliğinde oluşturulması ve gerçek düzenlemelerin yönetmeliklere bırakılması, öğretide idareye çok geniş bir takdir yetkisinin tanındığı, yönetmeliklerin bazen uzun bir süre çıkarılmadığı veya yeterli korumayı sağlayamadığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir²⁷². Ayrıca, çevrenin korunmasına ilişkin teknik esasların yönetmelikle belirlenmesi, çevreye karşı suçlar bakımından, uygulamada suçun kapsamının yönetmelikle belirlenmesi gibi birçok sıkıntı doğurmaktadır.

II. 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu

Çevrenin kirletilmesi, Kabahatler Kanunu m. 41 kapsamında karşılığında idari para cezasının öngörüldüğü bir haksızlık olarak düzenlenmiştir. Bu kabahat ile, evsel, bireysel, işletme kaynaklı çeşitli küçük çapta kirletmeler para cezasına tabi kılınmıştır. Ancak Kabahatler Kanunu m. 41/9 uyarınca hüküm, sadece belediye sınırları içerisinde yapılan hareketler bakımından uygulama alanı bulacaktır.

²⁶⁹ KELEŞ/ERTAN, s. 276.

²⁷⁰ GÜRSELER, İ. Güneş, “Türkiye’de Çevre Hukuku”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 1999 (“GÜRSELER Çevre”), s. 824. Ancak hükümde özgün bir belirleme yapılmaması, geleneksel haksız fiil sorumluluğunun yeterli görülmesinin eleştirisi için bkz. YILMAZ-TURGUT, s. 144.

²⁷¹ GÜRSELER Çevre, s. 827.

²⁷² KELEŞ/ERTAN, s. 277.

Maddenin birinci fıkrasında, evsel ve bireysel atıkların, bu atıkların toplanmasına ve depolanmasına özgü yerler dışındaki yerlere atılması düzenlenmektedir. Bu kabahat kapsamındaki atık kavramı ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda kullanılan atık kavramı eşanlamlıdır. Ancak Kabahatler Kanunu m. 41/1'in yalnızca evsel ve bireysel atıkları kapsadığına dikkat edilmelidir.

İkinci fıkrada ise, ilk fıkradaki kabahatin nitelikli hali yer almaktadır²⁷³. Bahsedilen atıkların yemek pişirme ve servis yerlerinde, atıkların toplanması veya depolanmasına özgülenmiş yerler dışına atılması durumunda, fail olsun olmasın işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye beş bin Türk Lirası'na kadar idari para cezası verilmektedir. Görüldüğü üzere, bu nitelikli hal bakımından şahsilik ilkesinden uzaklaşmıştır, işletme sahibine atıkların atılmasını engellemediği için ayrıca ceza verilmektedir.

Üçüncü fıkra ise, farklı bir kabahat tanımı içermektedir. Bu fıkra uyarınca “*hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesilmesi veya kesilen hayvanların atıklarının sokağa veya kamuya ait sair bir alana bırakılması*” idari para cezasına tabidir. Aslında fıkra kapsamında iki ayrı hareket düzenlenmektedir. Bunların ilki, hayvan kesimine tahsis edilmeyen yerde hayvan kesilmesidir. İkincisi ise, kesilmiş hayvanların atıklarının sokak veya kamuya açık alana bırakılmasıdır. Öğretide hayvan atıklarının yalnızca kamuya açık alanlara atılmasının cezalandırılması eleştirilmekte, çevreyi kirletiyorsa özel mülkiyet içine atılan hayvansal atıkların da cezalandırılması önerilmektedir²⁷⁴. Ancak böyle bir durumda, kirliliğin boyutuna göre ceza hukuku, ayrıca her halde Çevre Kanunu hükümleri devreye gireceği için, ayrı bir kabahat düzenlemesine ihtiyaç bulunmamaktadır.

Kabahatler Kanunu m. 41/4 ile inşaat atık ve artıklarının bunlar için ayrılmış alanlar dışına atılması cezalandırılmaktadır. İlk üç fıkrada yalnızca atık kavramı kullanılmaktayken, dördüncü fıkrada “*inşaat atık ve artıkları*” şeklinde bir düzenleme yapılmış olması dikkat çekicidir. Kanımca, hukukumuzda tanımı yapılmamış artık kavramının bu fıkra kapsamında Türk Ceza Kanunu'nda yer alan artık kavramından bir farkı bulunmamaktadır²⁷⁵. Atılan atık ve artıkların ait olduğu inşaatın bir tüzel kişi adına yürütülen faaliyet olması halinde, tüzel kişiye de para

²⁷³ ÇAĞLAYAN, Ramazan, *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 219.

²⁷⁴ ÇAĞLAYAN, s. 220.

²⁷⁵ Atık ve artık kavramlarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 3. c. “Atık” ve “Artık” Kavramları.

cezası verilmektedir. Ayrıca, atılanların kaldırılması masrafları da kabahat failinden alınacaktır. Bu miktar, kabahat kapsamında verilecek cezanın dışındadır²⁷⁶.

Beşinci fıkrada düzenlenen kabahat, kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası olan ev eşyasının bu eşyanın toplanmasına ilişkin belirlenen gün dışında sokağa veya kamuya açık alana bırakılmasıdır. Kullanılamaz hale gelen eşyanın, objektif olarak artık işlevini sürdüremeyecek, tamir edilemeyecek eşya olarak anlaşılması gerekirken, ihtiyaç fazlası eşyanın ne anlama geldiği belirsizdir. Sokağa veya kamuya açık alana zilyedi tarafından terk edilmiş her türlü ev eşyası ihtiyaç fazlasıdır, zira eşyanın zilyedi artık eşyaya ihtiyaç duymadığı için zilyetliğine son vermiştir. Kabahat tanımında belirlenen günler, fıkra uyarınca belediyeler tarafından yılda üç günden az olmamak üzere ilan edilecektir.

Maddenin altıncı fıkrasında ise, kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz araçları ile bunların mütemmim cüzlerinin sokak veya kamuya açık alana bırakılması cezalandırılmaktadır. Kullanılmaz hale gelme, üst fıkra ile aynı anlamdadır. Fıkra yalnızca motorlu kara veya deniz araçlarını kapsamakta, motorsuz taşıtlar ile motorlu demiryolu veya hava araçları kabahatin konusunu oluşturmamaktadır. Bu kabahat kapsamında da, atılanların kaldırılmasının masrafi failden ayrıca talep edilecektir.

Kabahatler Kanunu m. 41'in yedinci fıkrası, çevrenin kirletilmesi kabahatinin uygulanmasında belediye zabıta görevlilerini yetkili kılmaktadır. Sekizinci fıkrada, çevrenin kirletilmesi bakımından özel bir etkin pişmanlık hükmü düzenlenmektedir²⁷⁷. Buna göre, çevreyi kirleten kişi, meydana gelen kirliliği derhal giderir ise, hakkında idari para cezasına karar verilmeyebilir. Kirliliğin kaldırılmasının zabıta tarafından kirliliğin tespitinin öncesinde veya sonrasında yapılmasına dair bir sınırlama yoktur, önemli olan bunun derhal olmasıdır. Ancak kirlilik ortadan kaldırılsa dahi, zabıta görevlileri para cezasının verilip verilmemesi konusunda takdir yetkisine sahiptir²⁷⁸. Maddenin son fıkrasına göre ise, kabahatin uygulanmasında özel kanun hükümleri saklıdır. Bu nedenle somut olaydaki fiilin, ayrıca Çevre Kanunu veya Belediye Kanunu²⁷⁹ gibi bir başka kanunda yer alan bir kabahat oluşturması halinde öncelik özel kanun hükümlerindedir²⁸⁰.

²⁷⁶ MERAN, Necati, *Açıklamalı Kabahatler Kanunu & Kabahat İçeren Kanunlar*, Kartal Yayınevi, Ankara, 2006, s. 144.

²⁷⁷ MERAN, s. 147.

²⁷⁸ ÇAĞLAYAN, s. 221.

²⁷⁹ 5393 sayılı ve 03.07.2005 tarihli Belediye Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 13.07.2005-25874.

²⁸⁰ ÇAĞLAYAN, s. 219.

5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun genel hükümleri uyarınca, çevrenin kirletilmesi kabahatinin icrai veya ihmali hareketle, kasıtlı veya taksirli bir biçimde işlenmesi mümkündür. Bu kabahate teşebbüste ise ceza verilmemektedir. Aynı fiilin hem çevrenin kirletilmesi kabahati, hem de TCK m. 181'i oluşturması halinde, yalnızca suçtan dolayı ceza verilecek, kabahat hükmü uygulanmayacaktır²⁸¹.

III. 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmesine kadar uygulanan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda doğrudan çevrenin kirletilmesini engellemeye yönelik herhangi bir suç bulunmamaktaydı. Bunun yerine, bu dönemde çevreye karşı suçlara 2872 Çevre Kanunu'nda yer verilmişti. Genel kamu güvenliğinin korunması amacıyla kanunlaştırılmış olsa da, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da çevrenin kirlilikten korunmasını sağlayan bazı hükümler yer almaktaydı.

Çevrenin kirlilikten korunması sonucunu doğuran bu suç tiplerinden ilki, sulara, yiyecek ve içecek şeylere zehir katmayı düzenleyen ETCK m. 394'tür. Suçta, "*halkın içeceği sulara ve aleltilak yiyeceği ve içeceği şeylere zehir katarak ve sair suretle bozarak*" kamunun tehlikeye atılması cezalandırılmaktadır. Suç ile asıl korunan hukuksal yarar, kamu sağlığıdır, ancak suların bozulmasının engellenmesi nedeniyle çevresel değerlere de bir koruma sağlanmıştır. Ancak suç tanımında sulara zehrin katılması veya suların bozulması tek başına cezalandırılabilir bir fiil olarak yer almamaktadır, ayrıca bu şekilde kamu bakımından somut bir tehlikenin yaratılmış olması gerekmektedir.

Çevre ile ilişkilendirilebilecek ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan diğer hükümler, ikinci babın "*Öte Beri Atma*" başlıklı dördüncü faslında bulunan ETCK m. 558 ve m. 559'dur. 558. madde, "*halkın gelip geçeceği yerlere veya bir kaç ailenin müşterek avlusuna insanı yaralayacak veya üstünü kirletecek bir şey atma veya dökme*" suçunu düzenlemektedir. Görüldüğü üzere, suçun hareket unsuru kişileri yaralayacak veya üstlerini kirletecek şeylerin kamuya açık alanlara veya avlulara atılmasıdır. Suç sonucunda çevreye ilişkin herhangi bir sonuç doğması, hatta eşyanın atıldığı yeri kirletmesi dahi önem taşımamaktadır. Bu nedenle, suçun koruduğu hukuksal değer vücut dokunulmazlığı ve malvarlığıdır. ETCK m. 559 ise düştüğü halde kişileri kirletecek veya yaralayacak eşyanın pencere, dam, taraça veya benzer yerlere konulmasını cezalandırmaktadır. Aynı şekilde, bu suçta da çevreye ilişkin bir

²⁸¹ TCK m. 181 ile Kabahatler Kanunu m. 41'in arasındaki içtima ilişkisine ilişkin açıklamalar için bkz. § 8. III. İçtima.

korumanın öngörüldüğünü söylemek mümkün değildir. Son olarak, her iki suçta da cezanın oldukça düşük olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, suçların gerçekten kişilerin üzerinin kirlenmesi veya yaralanmalarını aramaması, yalnızca bu yönde bir soyut tehlikeyi yeterli görmesi sebebiyle, az miktarda olan bu cezanın orantılı olduğunu söylemek gerekir.

Belirtildiği üzere, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve açıklanan hükümler, çevrenin korunmasını ön plana almamıştır. Kanunun yayımlandığı dönemde henüz Anayasa'da dahi çevre hakkının bulunmadığı düşünülürse, bu durum şaşırtıcı değildir. Ancak geçen yıllar içerisinde, özellikle 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra çevre konusunda birçok kanunun çıkarılmasıyla birlikte çevre suçlarının da temel ceza kanunu içerisinde yer alması doğru olurdu. Yine de, çevreye karşı suçların 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile düzenlenmesi bu konuda önemli bir gelişmedir.

IV. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda çevrenin kirletilmesini engellemeye yönelik suçlar, kanunun ikinci kitabının "*Topluma Karşı Suçlar*" adlı üçüncü kısmında, "*Çevreye Karşı Suçlar*" başlıklı ikinci bölüm altında düzenlenmiştir. Bu bölümde, somut araştırmanın konusunu teşkil eden TCK m. 181 "*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*" suçunun yanında, TCK m. 182 "*Çevrenin Taksirle Kirletilmesi*", TCK m. 183 "*Gürültüye Neden Olma*" ve TCK m. 184 "*İmar Kirliliğine Neden Olma*" suçları yer almaktadır. Bu maddelerin haricinde, Türk Ceza Kanunu'nda çevreye karşı suç olarak adlandırılmış olmasa da çevrenin korunmasına hizmet eden TCK m. 172 "*Radyasyon Yayma*" ve TCK m. 185 "*Zehirli Madde Katma*" suçları düzenlenmiştir.

1. Çevrenin Taksirle Kirletilmesi Suçu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 182. maddesinde düzenlenen "*Çevrenin Taksirle Kirletilmesi*" suçu, çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkları toprak, su veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişiyi cezalandırmaktadır. Atıkların kalıcı nitelikte olması ve insan, bitki veya hayvan sağlığında çeşitli olumsuz özelliklere sahip olacak niteliklere sahip olmaları cezanın ağırlaştırılmasını gerektiren nitelikli haller olarak düzenlenmiştir. Bu suçun unsurlarına ilişkin açıklamalar için araştırmanın "*Çevreye Atık ve Artıkların Verilmesi*" başlıklı kısmına bakılmalıdır²⁸². Burada iki düzenleme arasındaki birkaç farka değinmekle yetinilmiştir. İlk olarak, suçun kasıtlı halinde fiilin ilgili kanunlarda belirtilen teknik usullere aykırı olması

²⁸² § 5. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçu.

aranırken, bu unsur taksirli suçta yoktur²⁸³. İkinci değişiklik, suçun manevi unsurudur. Üçüncü fark ise suçta kullanılan atık veya artıkların kalıcı etki bırakması nitelikli haline ilişkindir. TCK m. 181 “Çevrenin Kasten Kirletilmesi” suçunda, çevreye verilen atık veya artıkların kalıcı özellikte olmaları nitelikli haldir. Ancak taksirli suç düzenlemesinde nitelikli hal, bu atıkların kalıcı etki bırakmasıdır. Nitelikli halin oluşması için çevrede etki bırakılması arandığı için, TCK m. 182/1’de yer alan bu nitelikli hal bir zarar suçudur²⁸⁴. Son olarak, kasıtlı biçimde atık ve artıkların çevreye verilmesi suçunun nitelikli hallerinde, suçun faaliyeti kapsamında işlendiği tüzel kişiye özgü güvenlik tedbirlerine hükmedilebilirken, taksirli düzenlemede tüzel kişilerin herhangi bir sorumluluğu yer almamaktadır. Bu durumun çevre kirliliğiyle mücadelede ciddi sorunlara yol açıyor olduğu öğretiler ileri sürülen ve benim de katıldığım bir eleştiridir²⁸⁵.

2. Gürültüye Neden Olma Suçu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda yer alan bir diğer çevreye karşı suç, TCK m. 183 “Gürültüye Neden Olma” suçudur. Bu suçta, ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, bir başkasının sağlığına zarar vermeye elverişli bir biçimde gürültüye neden olmak iki aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Suç çevreye karşı suç olarak düzenlenmiş olsa da, korunan temel hukuksal değer insan sağlığı olduğu suç tanımından anlaşılmaktadır²⁸⁶. Ancak bu değer somut olayda zarar görmüş olması gerekmemektedir. Neden olunan gürültünün zarara elverişli olması yeterli olduğu için TCK m. 183 bir soyut tehlike suçudur. Aynı TCK m. 181 gibi, bu suçta da failin hareketinin ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olması aranmaktadır. Bu yükümlülüklerin suçta ve cezada kanunilik ilkesi uyarınca kanun ile açıkça ve öngörülebilir bir biçimde düzenlenmesi gerekliken, uygulamada başta Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği²⁸⁷ olmak üzere, kanun dışı mevzuata başvurulmakta ve öğretiler bir görüş tarafından bu durum desteklenmektedir²⁸⁸. Faili özgü olmayan bu suçun mağduru ise belirli bir birey değil, toplumun

²⁸³ Ancak öğretiler taksirin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık unsuru belirlenirken ilgili teknik usullerin de dikkate alınacağı belirtilmektedir. Ben de bu görüşe katılmaktayım. Bkz. AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 458.

²⁸⁴ YOKUŞ-SEVÜK, s. 342; AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 456; YAŞAR, Osman / GÖKCAN, Hasan Tahsin / ARTUÇ, Mustafa, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, Cilt: 4, Adalet Yayınevi, 2010, s. 5047.

²⁸⁵ YOKUŞ-SEVÜK, s. 338; AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 455.

²⁸⁶ Suçun koruduğu hukuksal değer sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olduğu yönünde YILMAZ, s. 167; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5051.

²⁸⁷ Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 04.06.2010-27601. Yönetmeliğin 9 vd. maddelerine bakıldığında görülecektir ki, gürültüye ilişkin sınırlar bu yönetmelik ile dahi belirlenmemekte ve diğer mevzuata atıf yapılmaktadır. Böyle bir usulün ceza hukukunda suç tanımının belirlenmesinde uygulanması öngörülebilirlik ilkesine kesinlikle aykırıdır.

²⁸⁸ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5052; AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 475. “İlgili kanunlarda belirlenen” şeklinde yapılan atıflarda yönetmeliklerin uygulanmasının kanuniliğe aykırı olduğuna dair açıklamalar için bkz. § 5. III. 4. cc. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Kanunilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi.

tamamıdır²⁸⁹. Gürültüye neden olma suçu, ancak kasten işlenebilmektedir, failin hareketinin yükümlülüğe aykırı olduğunu veya sağlığa zarar vermeye elverişli olduğunu bilmemesi veya bu duruma kayıtsız kalmış olmaması halinde suç oluşmayacaktır²⁹⁰. TCK m. 183’de suçun faaliyeti kapsamında işlendiği tüzel kişilere karşı bir yaptırım öngörülmemiştir. Gürültünün çoğu zaman bir işletme kaynaklı olacağı düşünüldüğünde, kanımca tüzel kişilere güvenlik tedbirinin uygulanamaması suçla mücadele konusunda bir eksikliklerdir.

3. İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu

Çevreye karşı suçlar başlığında düzenlenmiş olan son suç, TCK m. 184’te yer alan “*İmar Kirliliğine Neden Olma*” suçudur. Uygulamada diğer çevreye karşı suçlara oranla daha çok karşılaşılan bu suçta²⁹¹, imar planlamasına aykırı bir biçimde idare hukuku uyarınca gerekli izinler alınmaksızın inşaat yapılması engellenmektedir. Düzenlenen tüm suçlar birer soyut tehlike suçudur ve çevreye yönelik herhangi bir zararın gerçekleşmesi veya böyle bir zarar tehlikesinin doğması aranmamaktadır. Ancak imar planlarına uyum ile çevreye kontrolsüz biçimde zarar verecek yapılaşmanın önüne geçildiği için sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı korunmaktadır²⁹².

184. maddede üç ayrı suç tanımı yer almaktadır. Bunların ilki TCK m. 184/1’de düzenlenen yapı ruhsatıyesini alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapma veya yaptırma suçudur. Suçun hareket unsuru, ruhsata aykırı veya ruhsatsız biçimde bina yapılması veya yaptırılmasıdır. Suçun failinin kim olabileceği hususu ise öğretide tartışmalıdır. Madde gerekçesinde inşaat sahibi, ustabaşı, taşeron ve kalfaların suç faili olarak sayılacağı belirtilmiştir, ancak inşaat işçilerinin fail olup olamayacakları hakkında bir değerlendirme yapılmadığı için işçilerin suçta cezalandırılmayacağı görüşü öğretide ileri sürülmekteyse de²⁹³, kanımca böyle bir sınırlama kanunda açıkça öngörülmediği sürece suçun maddi unsurlarını gerçekleştiren ve kastı olan herkes suçun faili olabilir²⁹⁴. Hatta suç failinin inşaatta hukuken çalıştırılıyor olması da gerekmez, binanın yapımında doğrudan katkıda bulunan herkes suç

²⁸⁹ Ancak AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY suç failinin kanunlarda belirlenen yükümlülüğe göre belirli bir sığa sahip olmasının da aranabileceği görüşündedir. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 476.

²⁹⁰ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 476.

²⁹¹ YILMAZ, s. 204.

²⁹² YILMAZ, s. 177; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 503.

²⁹³ SÜTÇÜ “okuma yazma dahi bilmeyen ve sadece günlük olarak ekme parasını çıkarmaya çalışan işçinin bu cezadan sorumlu tutulmasının” mümkün olmadığını belirtmiştir. Yaptığı binanın ruhsatsız veya ruhsata aykırı olduğunu bilmeyen işçinin suçtan sorumlu olması pek tabii mümkün değildir. Ancak bu durum onun fail olacak sığa sahip olmamasından değil, kastının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bkz. Nezih Sütçü, “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçunun Tahlili”; *Legal Hukuk Dergisi*, Sayı: 27, Yıl: 2005, s. 979.

²⁹⁴ Aynı görüşte YILMAZ, s. 175.

işlemiştir²⁹⁵. Suçun “*yapı ruhsatiyesi almadan veya ruhsata aykırı olarak*” işlenmesi koşulu ise hukuka aykırılığa değil, maddi unsura ilişkindir²⁹⁶. Bu nedenle ruhsatın varlığı bir hukuka uygunluk nedeni değildir, böyle bir durumda hareket tipik olmamaktadır. Yapı ruhsatiyesinin tanımı ve alınmasının koşulları 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 21 ve 29. maddeleri arasındaki hükümler ile belirlenmektedir²⁹⁷.

TCK m. 184’ün ikinci fıkrasında, “*yapı ruhsatiyesi olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi*” cezalandırılmaktadır. Suçun hareket unsuru olan elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade etmenin ne anlama geldiği ve bu fiili gerçekleştirebilecek failin kim olduğu son derece belirsizdir. Öğretide bazı yazarlar bu suçun hem elektrik, su veya telefon bağlantısı yapan idarede görevli veya bu bağlantıyı yapmaya yetkilendirilmiş özel şirkette çalışan kişiler tarafından, hem de böyle bir bağlantının çekilmesini engellemeyen komşu tarafından işlenebileceğini belirtmektedirler²⁹⁸. Karşı görüşteki yazarlar ise yalnızca bağlantının kurulmasına müsaade etme yetkisi bulunan kişilerin fail olabileceğini ve suçun bu şekilde işlenebileceğini öne sürmektedir²⁹⁹. Kanımca, suç tanımında failin özel bir sığfa sahip olması aranmadığından herkesin bu suçun faili olması mümkündür. Ancak, kapsamın suçun düzenlenme amacına aykırı bir biçimde genişletilmemesi gerekir. Bu nedenle, örneğin evinin yan tarafında kaçak bir biçimde yapılan inşaatla elektrik bağlantısının yapıldığını görüp bu durumu ihbar etmeyen kimse, bağlantının yapılmasına müsaade etmiş değildir. Müsaade etmek, bağlantıya icrai hareketle imkan sağlamak şeklinde yorumlanmalıdır³⁰⁰. Suçun oluşması için kanımca bağlantıya müsaade edilmesi yeterlidir, bağlantının yapılması veya kullanılması gerekmez³⁰¹. Ayrıca, suçun yalnızca elektrik, su veya telefon bağlantılarına ilişkin işlenebileceğine dikkat edilmelidir. İnşaatla doğalgaz, kanalizasyon, televizyon veya internet bağlantısının yapılması suç oluşturmamaktadır³⁰². Son olarak, elektrik, su veya telefon bağlanan yerin bir inşaat şantiyesi olması suçun unsurudur. Bu nedenle inşaatı bitmiş ve şantiye

²⁹⁵ TCK m. 184’ün failinin özgü olmadığı yönünde bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5635. Bu konudaki katkının doğrudan veya müşterek faillik boyutuna ulaşacak önemde olması gerekecektir. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY ise kalfa veya işçi gibi kişilerin hiçbir zaman inşaatın yapımına hâkim olamayacakları ve bu nedenle doğrudan veya müşterek fail değil, ancak şerik olacağı görüşündedir. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 519.

²⁹⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 510.

²⁹⁷ 3194 sayılı İmar Kanunu, 03.05.1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 09.05.1985-18749.

²⁹⁸ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5636; ARISOY, s. 87.

²⁹⁹ YILMAZ, s. 187. Yazar ayrıca failin bağlantıyı kuran kişi değil, bağlantının kurulmasına müsaade eden kişi olduğu görüşündedir. Ben de bu görüşe katılmaktayım. Ayrıca bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 528.

³⁰⁰ Suçun hareket unsurunun icrai olduğu yönünde bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 528.

³⁰¹ Bağlantının yapılmış olması gerektiği görüşünde YILMAZ, s. 189.

³⁰² YILMAZ, s. 187.

niteliğini taşımayan tamamlanmış yapılara bu bağlantıların yapılmasına müsaade etmek suç teşkil etmez³⁰³.

TCK m. 184'ün dördüncü fıkrası uyarınca birinci ve ikinci fıkarda yer alan suç tipleri, hareket ancak belediye sınırları içerisinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde yapıldığı takdirde uygulanacaktır. Bunun yanında; beşinci fıkarda düzenlenen etkin pişmanlık hükmü, yapı ruhsatiyesi olmadan veya ruhsata aykırı bir biçimde yapılan binanın imar planına ve ruhsata uygun hale getirilmesi halinde kamu davasının açılmayacağı, açılan davanın düşeceğini ve hükmedilen cezanın tüm sonuçlarıyla ortadan kalkacağını düzenlemektedir³⁰⁴. Bu fıkra uyarınca, ruhsatı olmayan ve imar planına aykırı bir bina nedeniyle ceza alan kişinin, kendi icrai bir hareketi olmadan, yapılan bir imar planı değişikliği sonucunda plana uygun hale gelmesi veya ruhsatın bir başkası tarafından alınması durumunda da fıkradan yararlanıp yararlanmayacağı kanımca belirsizdir. Ayrıca, birinci fıkra uyarınca ruhsata aykırı bina yapan sıradan bir işçinin ceza alması halinde binayı ruhsata uygun hale getirme imkanı fiilen yoktur. Eğer suç failinin aktif katkısıyla binayı ruhsata uygun hale getirmesi veya ruhsat alması gerekmekte ise, bu fıkradan uygulamada ancak inşaat sahibinin yararlanması mümkün olacaktır.

“İmar Kirliliğine Neden Olma” maddesi içerisinde düzenlenen son suç tipi, yapı kullanma izni alınmamış binalarda sınai faaliyetin icrasına müsaade etmektir. Bu suçta yapı ruhsatiyesinin değil, yapı kullanma izninin alınmamış olmasının arandığına dikkat çekmek gerekir. Yapı kullanma izni, 3814 sayılı İmar Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca, kısmen veya tamamen tamamlanmış binaların tamamlanmış kısımlarının kullanılabilmesi için alınacak belgedir. Bu iznin alınmadan sınai faaliyetin yapılmasına müsaade edilmesi, suçun maddi unsurunu oluşturmaktadır. Suç tanımında yalnızca sınai faaliyetlere yer verildiği için, diğer bir tür faaliyete ya da konaklamaya izin verilmesi suçu oluşturmaz³⁰⁵. Müsaade etmenin anlamına ilişkin ise ikinci fıkra kapsamında yapılan tartışmalar geçerlidir.

TCK m. 184'ün son fıkrası uyarınca, yapı ruhsatiyesi olmadan başlatılan inşaatlara elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına ve yapı kullanma izni alınmamış binalarda sınai faaliyet yapılmasına müsaade etme suçlarının ancak 12 Ekim 2004 tarihinden sonra yapılmış binalara uygulanması mümkündür.

³⁰³ YILMAZ, s. 189; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 525.

³⁰⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 522.

³⁰⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 531.

4. Radyasyon Yayma Suçu

“Radyasyon Yayma” suçunu düzenleyen TCK m. 172, bireylerin radyasyona tabi tutularak sağlıklarının tehlikeye sokulmasını cezalandırmaktadır. Madde, “*Topluma Karşı Suçlar*” adlı üçüncü kısmın “*Genel Tehlike Yaratan Suçlar*” başlıklı birinci bölümünde yer almaktadır. Kanun koyucu tarafından çevreye karşı suç olarak tanımlanmamış olması bir yana, madde metninden de temel amacın çevreyi değil, insan sağlığını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen, gerekli tedbirler alınmadan radyasyonun çevreye verilmesi hem doğal, hem de yapay çevrede çeşitli sorunlara yol açacağından, düzenleme dolaylı bir biçimde çevreyi de korumaktadır.

Maddenin birinci fıkrasında, bir başkasını, sağlığını bozmak amacıyla ve bu amacı gerçekleştirmeye elverişli olacak surette radyasyona tabi tutma suçu yer almaktadır. Bu suçun faili özgü suç olduğu görüşü öğretilerde yer almaktaysa da³⁰⁶, kanımca radyasyona tabi tutma hareketini gerçekleştirmek için bireyin herhangi bir sıfatı olması gerekmediğinden suç herkes tarafından işlenebilir. Suçun mağduru ise, fail tarafından doğrudan hedef alınan kişi yanında; madde “*Topluma Karşı Suçlar*” başlığı altında düzenlendiğinden radyasyonun yayılmasıyla sağlığı tehlike altına giren tüm toplumdur. Zira radyasyon enerjisi hedeflenen kişiye zarar verdikten sonra ortadan kaybolmamakta, diğer kişilerin, bitkilerin, hayvanların genetik yapısını bozmak suretiyle sonraki nesillerde dahi sorunlara yol açmaktadır. Suçun hareket unsuru, bir başkasını, sağlığını bozmaya elverişli şekilde radyasyona tabi tutmaktır. Hareketin nasıl yapılacağı gösterilmediği için serbest hareketli bir suçtur. Radyasyona tabi tutma hareketinin devamlı olması aranmamaktadır, suç bu nedenle ani hareketlidir. Öğretilerde ve kanun gerekçesinde de belirtildiği üzere, radyasyonun insan sağlığını bozmaya elverişli olması suçun oluşumu bakımından önem taşıdığı için suç bir somut tehlike suçudur³⁰⁷. Bu nedenle, verilen radyasyonun kişinin sağlığına zarar veremeyecek boyutta olması veya somut olayda bir sebepten ötürü böyle bir tehlikenin yaratılmamış olması halinde suç tamamlanmayacak ve teşebbüs aşamasında kalacaktır³⁰⁸. Son olarak, suçu işleyen failin amacının hedeflediği kişinin

³⁰⁶ YILMAZ, s. 251.

³⁰⁷ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4910. Ayrıca bkz. TCK m. 172 Gerekçesi: “Keza, bu fiil dolayısıyla cezaya hükmedebilmek için, tabi tutulduğu radyasyon miktarının kişinin sağlığını bozmaya elverişli olması gerekir. Bu bakımdan, söz konusu suç, bir somut tehlike suçu niteliği taşımaktadır.”

³⁰⁸ Böyle bir durumda işlenemez teşebbüsün oluştuğu görüşünü savunan YILMAZ’a katılmamaktayım. Kanımca, radyasyonun insan sağlığını etkilemeyecek miktarda olması halinde elverişsizlik değil yetersizlik mevcuttur. Bkz. YILMAZ, s. 254. Ayrıca, somut tehlike suçlarında oluşan tehlikenin objektif cezalandırma koşulu olduğu görüşünü ifade eden YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ’a da katılmamaktayım. Yazarlara göre, somut tehlike suçlarına teşebbüs mümkün değildir. Bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4914.

sağlığını bozmak olması gerekir. Bu nedenle suçta özel kast aranmaktadır³⁰⁹. Dikkat edilmelidir ki; failin radyasyona tabi tuttuğu kişilerin sağlığının bozulması suçun neticesi olarak aranmamıştır³¹⁰. Bu kişi veya kişilerin sağlıklarında bir bozulmanın meydana gelmesi durumunda, kasten yaralama suçu da ayrıca oluşacak ve fikri içtima uygulanacaktır³¹¹.

172. maddenin ikinci fıkrasında özel bir zincirleme suç hükmü düzenlenmektedir. Radyasyona tabi tutma hareketinin belirsiz sayıda kişiye karşı yapılması halinde 5 yıldan az olmamak üzere hapis cezası verilecektir. Bu hükmün uygulanabilmesi için hedefin belirsiz sayıda kişi olması gerekir³¹². Failin birden fazla, ancak belirli sayıdaki kişiye karşı suçu işlemesi halinde genel zincirleme suç hükmü olan TCK m. 43 uygulanır³¹³.

TCK m. 172/3'te bir başkasının hayatı, sağlığı veya malvarlığına önemli ölçüde zarar vermeye elverişli olacak biçimde radyasyon yayma veya atom çekirdeklerinin parçalanma sürecine etki etme suçu düzenlenmiştir. Bu suçta yalnızca sağlık değil, hayat ve malvarlığı da zarar görebilecek değerler arasına alınmıştır. Ancak hayata zarar vermeye elverişli hareket zaten sağlığa zarar vermeye elverişlidir, bu nedenle hayat kavramının fıkraya eklenmesi gereksiz olmuştur. Suçun hareket unsuru hayat, sağlık veya malvarlığına önemli ölçüde zarar vermeye elverişli biçimde radyasyon yaymak veya atom çekirdeklerinin parçalanması sürecine etki etme suçudur. Suç seçimlik ve serbest hareketlidir. Yapılan hareketin zarar vermeye elverişli olması gerekmez de, somut olayda bir zararın meydana gelmesi suçun unsurunu oluşturmaz³¹⁴. Böyle bir durumda öldürme, yaralama veya mala zarar verme suçları ile içtima ilişkisi oluşacaktır. Birinci fıkradan farklı olarak, failin genel kastı suç için yeterlidir³¹⁵.

Dördüncü fıkroda, taksirle radyasyon yayma suçu mevcuttur. Bu fıkra uyarınca “*radyasyon yayılmasına veya atom çekirdeklerinin parçalanmasına sürecine, bir laboratuvar veya tesisin işletilmesi sırasında gerekli dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı olarak neden olan kişi, failin bir başkasının hayatı, sağlığı veya malvarlığına önemli ölçüde zarar vermeye elverişli olması halinde*” cezalandırılmaktadır. Suçun faili, bir laboratuvar veya tesis işleten kişidir³¹⁶. Bu failin,

³⁰⁹ YILMAZ, s. 254; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4913.

³¹⁰ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4911.

³¹¹ YILMAZ, s. 255. Farklı görüşte YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, tehlike suçları ile zarar suçlarının asli-tali norm ilişkisi içerisinde olduğu, bu nedenle fikri içtima ilişkisinin oluşmadığı kanaatindedir. Bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4915. Kanımca, mağduru ve koruduğu hukuksal değer aynı olan suçlarda asli-tali norm ilişkisi kurulabileceks de, TCK m. 172 ile m. 86 böyle suçlar değildir. Bu nedenle fikri içtima hükümlerinin uygulanması daha doğru olacaktır.

³¹² YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4912.

³¹³ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4914.

³¹⁴ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4912.

³¹⁵ YILMAZ, s. 260.

³¹⁶ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4910.

laboratuvar veya tesisin işletilmesi sırasında kendisinden beklenen tedbirleri almaması ve bunun sonucunda bir başkasının hayat, sağlık veya malvarlığı bakımından önemli ölçüde zarar verecek boyutta radyasyonun yayılması veya parçalanmış atom çekirdeklerinden kaynaklanan enerjinin oluşması gerekir. Ancak korunan değerlerin bir zarar görmesi aranmamaktadır³¹⁷.

5. Zehirli Madde Katma Suçu

TCK m. 185'te yer alan "*Zehirli Madde Katma*" suçu, açıklanmış bulunan 765 sayılı ETCK m. 394'ün karşılığı olarak düzenlenmiştir³¹⁸. Suç ile temel olarak korunan hukuksal değer kamu sağlığıysa da³¹⁹, su kaynaklarının bozulması da cezalandırıldığı için doğal çevre de dolaylı biçimde korunmaktadır. Madde uyarınca, "*içilecek sulara, yenilecek veya içilecek veya kullanılacak veya tüketilecek her çeşit besin veya şeylere zehir katarak veya başka suretlerle bozarak kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürmek*" suç olarak düzenlenmiştir. Suç tanımının son derece geniş ve belirsiz olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle, zehrin katılabileceği veya başka bir suretle bozulacak şey, yani suçun konusu içilecek sular ya da yenilecek veya içilecek veya kullanılacak veya tüketilecek besin veya şeydir. Görüldüğü üzere, madde kapsamına kullanılacak, tüketilecek, içilecek, yenilecek her şey girmektedir. Ayrıca, suçun seçimlik hareketleri zehir katmak veya başka surette bozmak yoluyla kişilerin hayat ve sağlığını tehlikeye düşürmektir. Burada yer alan bozmak hareketinin sınırları belirlenmemiştir. Ancak maddenin kanunda yer aldığı başlık ve korunan hukuksal değer olan kamu sağlığı dikkate alınarak bir yorum yapılırsa, bozmanın besin veya diğer maddelerin, zehir katmak dışında yollar ile fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerinin değiştirilmesi ve insan sağlığına zararlı etki doğurabilecek hale getirilmeleri olarak anlaşılmalıdır³²⁰. Zehir katmak ise, kendi başına insanı zehirleyici etkisi bulunan katı, sıvı veya gazların diğer şeyler ile karıştırılması olarak anlaşılmalıdır. İnsan vücuduna doğrudan zehir verilmesi ise suçu oluşturmaz. Suç kapsamında zehir katılan veya bozulan şeylerin, içildiği, yendiği, kullanıldığı veya tüketildiği halde kişilerin hayat ve sağlığını tehlikeye düşürecek özellikte olması ve somut olayda bu tehlikenin oluşması gerekmektedir³²¹. Yargıtay uygulamasında, suçun oluşması için zehir katılan veya bozulan şeyin kamuya arz edilmiş olması aranmaktadır³²². Suç ile kişilerin

³¹⁷ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 4913.

³¹⁸ YILMAZ, s. 241.

³¹⁹ YILMAZ, s. 242.

³²⁰ Bu kapsamda YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ içme sularına lağımın karıştırılması, süte hayvan gübresinin karıştırılması gibi örnekler göstermektedir. Bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5132.

³²¹ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5132; YILMAZ, s. 243.

³²² Y8CD, E. 1992/12652, K. 1992/15339, K.t. 23.12.2012 (içinde YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5131).

hayat ve sağlığının zarar görmüş olması gerekmez, bu durumda öldürme veya yaralama hükümleri, isnad edilebilirlik çerçevesinde uygulama alanı bulacaktır³²³.

Maddenin birinci fıkrası ancak kasten işlenebilir. Failin taksirli olması halinde ise, TCK m. 185/2 uyarınca üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilecektir.

§5. ÇEVREYE ATIK VEYA ARTIKLARIN VERİLMESİ SUÇU

I. Genel Bilgiler

Çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının "Toplumla Karşı Suçlar" başlıklı üçüncü kısmında, "Çevreye Karşı Suçlar" adlı ikinci bölümünde, 181. maddede düzenlenmiştir. "Çevrenin Kasten Kirletilmesi" başlığını taşıyan bu maddede iki ayrı suç tipi bulunmaktadır. Birinci fıkrada, incelenmekte olan çevreye atık veya artıkların verilmesi fiili suç haline getirilmişken, ikinci fıkrada yer alan atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçu, ileride detaylı biçimde açıklanacaktır. Bu suç ve diğer çevreye karşı suçlar, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile hukukumuzda girmiş olup, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda karşılıkları bulunmamaktadır.

TCK m. 181/1'in metni şu şekildedir:

"İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Suçun incelenmesinde, öncelikle suç ile korunan hukuksal değer açıklanmış, daha sonra suçun maddi unsuru, manevi unsuru ve hukuka aykırılık unsuru bu sırayla detaylandırılmıştır. Fail, mağdur, maddi konu, hareket, netice ve nedensellik bağı maddi unsurun kapsamında dikkate alınmıştır. Yeri geldikçe ve ilgili oldukça, suç bakımından özel olarak incelenmeden önce kavramların teorik açıklamalarına, öğretideki tartişmaların daha iyi iletilebilmesi adına yer verilmiştir. Son olarak, TCK m. 181/3 ve m. 181/4'te düzenlenen suçun nitelikli halleri her iki suç tipini de ilgilendirdiğinden dolayı, bu açıklamalar iki suçun da incelenmesinden sonraya bırakılmıştır.

II. Suçla Korunan Hukuksal Değer

1. Kavram

³²³ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5132.

Suç, hukukla korunan bir değer ihlalini ifade eder³²⁴. Buna göre kanunda suç olarak tanımlanan bir hareket karşılığında ceza öngörülmesi bir hukuksal değer ihlale uğratılmasından ileri gelmektedir³²⁵. Ceza hukukunun tamamlayıcı niteliği de hukuk düzeninin tehlike altına girmediği hallerde ceza yaptırımını uygulamanın yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Hukuksal değer bu yönüyle suçun temellerinden biri olan hukuka aykırılık unsurunu yakından ilgilendirmenin yanında, amaçsal yorumun da kökenini oluşturmaktadır³²⁶. Hangi davranışların suç oluşturduğu yorum yoluyla belirlenirken, normun korumayı amaçladığı hukuksal değer ne kadar etkilendiğini saptamak büyük önem taşıyacaktır³²⁷.

2. Çevre Ceza Hukukuyla Korunan Hukuksal Değer Hakkında Görüşler

Çevre ceza hukukuyla korunan hukuksal değer tespiti, çevre suçlarının unsurlarının yorumlanması açısından önem taşıyan bir konudur. Özellikle, Türk hukukunda çevre korumasının idari yaptırımlar ve cezalar yoluyla, birbiriyle kimi zaman örtüşen tanımlara sahip düzenlemeler ile yapıldığı düşünüldüğünde; hangi hareketin hangi düzenleme kapsamında yaptırıma bağlandığının tespitinde korunan hukuksal değer işe yarar bir başlangıç noktası teşkil edecektir. Örneğin çevre ceza hukukunun koruduğu değer insan yaşamı ve sağlığı olduğu görüşü kabul edilecek olur ise; yalnızca failin hareketlerinin insan sağlığını olumsuz etkilediği hallerde ceza hukuku devreye girecek, bunun dışındaki çevre kirliliklerinin yaptırıma bağlanması idare hukukuna bırakılacaktır.

Çevre ceza hukukunun koruduğu hukuksal değer tespiti hususundaki tartışmaların daha çok Alman hukukunda yapıldığı görülmektedir³²⁸. Türk Hukukunda da bu görüşleri savunan yazarlar olsa da, baskın eğilim kapsayıcı ve geniş yoruma yer veren bir anlayıştır.

Almanya'da ileri sürülen görüşler beş grupta toplanmaktadır³²⁹. Birinci görüş antropozentrik (insan merkezci) teoriyi, yani çevre suçlarının klasik ceza hukuku değerlerinden bireyin yaşam ve sağlığını korumaya yönelik olduğunu savunur. İkinci görüş ise tam tersine çevre suçlarının insandan tamamen bağımsız olarak yalnızca çevre değerlerini korumayı amaçladığını öne sürer.

³²⁴ ÜNVER, Yener, *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 45; SALIGER, s. 10.

³²⁵ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 37; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 69.

³²⁶ ÜNVER, hukuksal değer kavramının altında münferit suç tipinin anlam ve amacı kavramının da dikkate alınabileceği, bu yönüyle sınırlandırılmış bir hukuksal değer kavramının teleolojik yorum aracı olarak fayda sağlayabileceğini belirtmektedir. Ancak yazar bu konuda çeşitli eleştiriler de sunmaktadır. (Bkz. ÜNVER, s. 44-45.)

³²⁷ ÜNVER, s. 1016-1017; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 71.

³²⁸ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 38; SALIGER, s. 12.

³²⁹ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 40 vd.; SALIGER, s. 12.

Bu görüşe saf ekolojik teori adı verilmektedir. İdari teori çevre ceza hukukunun koruma alanının idarenin belirlediği çevre değerleriyle ve idarenin bu değerlerin korunmasına yönelik koyduğu kurallarla sınırlı olduğunu, çevre korumasının amacının idare hukukunu güçlendirmek olduğunu belirtir. Uzlaştırmacı teori adı verilen görüş ekolojik ve antropozentrik teorileri birleştirir. Görüş çevrenin insan yaşamıyla birlikte korunduğu düşüncesindedir³³⁰. Son görüş ise çevre suçlarının koruduğu hukuki değerlerin ortak bir çatı altında toplanmaması gerektiğini, her bir bağımsız çevre suçunun bağımsız bir değeri korumaya yönelik olduğunu belirtir. Bazı çevre suçları antropozentrik özelliğe sahipken, bazıları ekolojik, bazıları idari teori daha uygundur.

a. Antropozentrik Teori

İnsan merkezilik anlamına gelen antropozentrizme göre çevre suçlarının koruduğu değer çevre unsurları veya diğer canlılar değildir. Hukuk düzeni ancak insanı koruduğu ölçüde meşrudur ve insana ait bir hukuksal değeri korumayan bir normun varlığı sorgulanmalıdır. Bu sebeple çevre suçları da ancak insana ait klasik değerleri korumalıdır³³¹. Çevrenin kirletilmesinin önlenmesiyle insan yaşam ve sağlığına yönelik bir koruma sağlanmaktadır. Hatta bir kısım yazar bu suçlarla çevrenin hiçbir şekilde korunmadığını, tam aksine bireyin çevrenin doğurduğu tehlikelere karşı korunduğunu öne sürmektedir³³².

Alman hukukunda görüşün Alman Ceza Kanunu'nda yürürlükte olan düzenlemeyi açıklamakta bazen yetersiz kalmakta olduğu belirtilmektedir³³³. Öncelikle Alman Ceza Kanunu'nda çevre suçları “*Çevreye Karşı Suçlar*” (*Strafen gegen die Umwelt*) başlığı altında düzenlenmektedir. Bu sebeple suçların bireyi çevreden koruduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir³³⁴. Bunun yanında, “*Çevreye Karşı Suçlar*” isimli babın kanuna eklenmesinin; ceza hukukunun sadece insan yaşamı ve malvarlığını korumakla yetinmemesi gerektiği, çevresel unsurların da ceza hukuku aracılığıyla korunmasının önemli olduğu bilinciyle yapılan bir hareket olduğu ileri sürülmektedir³³⁵.

Ayrıca, yalnızca yaşam ve sağlığının korunması hedeflenmediğini normların kanun sistematisindeki yeri yoluyla da açıklamak mümkündür. Eğer böyle bir amaç güdülmekte

³³⁰ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 72. Kuramlara ilişkin daha fazla bilgi için bkz. ÜNVER/NUHOĞLU, s. 40 vd.

³³¹ SALIGER, s. 12; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 72.

³³² SALIGER, s. 12; ÜNVER, s. 1019; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 73.

³³³ SALIGER, s. 13.

³³⁴ SALIGER, s. 13. Ayrıca bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 73-74.

³³⁵ SALIGER, s. 13. Aynı görüşte bkz. KLOEPFER/HEGER, s. 18.

olsaydı, bu suçlar kanun koyucu tarafından “*Hayata Karşı Suçlar*” (*Straftaten gegen das Leben*) veya “*Vücut Bütünlüğüne Karşı Suçlar*” (*Straftaten gegen die körperliche Unversehrtheit*) başlıkları altında düzenlenirdi. Aynı durum Türk hukuku için de geçerlidir. Türk Ceza Kanunu sistematüğinde suç “*Çevreye Karşı Suçlar*” başlığı altında düzenlenmiştir. Yürürlükteki suç tanımlarına bakıldığında da, insan hayatına, sağlığına veya malvarlığına yönelik bir zarar veya tehlikenin aranmadığı suçların da mevcut olduğu görülmektedir³³⁶. Örneğin, TCK m. 181/1 yalnızca çevreye zarar verecek şekilde vermeyi aramakta, bu fiilin bireysel değerlere yönelik en ufak bir etkisinin dahi olmasını suçun oluşumu için gerekli görmemektedir. Benzer biçimde Alman CK m. 324 “*Suların Kirletilmesi*” suçunun oluşması için insan sağlığına zarar gerekli değildir. Her iki kanun koyucunun da insani değerleri ön plana çıkarıp çevreyi tamamen göz ardı ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

b. Ekolojik Teori

Ekolojik teori insanın hukukun merkezinde olmasına ilkesel olarak karşı çıkmaktadır ve daha çok ceza hukuku dışı alanlarda destek bulmaktadır³³⁷. Teoriyi destekleyen yazarlara göre çevre suçlarıyla korunan hukuksal değer çevrenin kendisidir³³⁸. Doğal çevrenin önemi tüm canlıların yaşamasını olanaklı hale getirmesidir ve bu sebeple insanı hiç etkilemeyen fiiller de doğaya ve diğer canlılara zarar verebilecek nitelikteyse engellenmelidir. Çevrenin ana unsurları, yani toprak, hava ve su ile insan dışındaki tüm canlıları oluşturan ekosistem tek başına korunan üstün bir hukuki değer olarak ortaya çıkmaktadır³³⁹.

Tıpkı antropozentrik kuram gibi, ekolojik kuram da günümüz çevre suçu düzenlemelerinin tamamını kapsayan bir teoriyi ortaya koyamamaktadır. Her ne kadar TCK m. 2 ceza kanunun amaçlarından birini “*çevreyi korumak*” olarak belirlese ve çevre suçlarını bağımsız bir “*Çevreye Karşı Suçlar*” başlığı altında toplamış olsa da, bu bölümün Türk Ceza Kanunu’nun ikinci kitabının üçüncü kısmını oluşturan “*Topluma Karşı Suçlar*” arasında düzenlendiği unutulmamalıdır. Kanun koyucu çevreye karşı işlenen suçları aynı zamanda topluma karşı işlenmiş kabul etmekte, insandan bağımsız bir koruma alanı yaratmamaktadır³⁴⁰.

³³⁶ Amerikan Ceza Hukuku’nda çevre suçlarının yalnızca insanları değil, doğal yaşam ortamları ve nesli tehlikede hayvanları da etkileyebileceğine ilişkin SHOVER/ROUTHE, s. 329.

³³⁷ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 75.

³³⁸ KLOEPFER/HEGER, s. 18.

³³⁹ SALIGER, s. 14; ÜNVER, s. 1018.

³⁴⁰ ŞEN, s. 116; GEZGİN-KAYAN, Rahşan Bengi, “Çevrenin Atık ve Artıklarla Kirletilmesi Suçu”, *Ceza Hukuku Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 2008, s. 116.

Yalnızca ekolojik değerlerin korunmasının öngörülmediği TCK'daki çevre suçlarının neticelerine bakıldığında da görülecektir. TCK m. 181/4 ve m. 182/2'de düzenlenen nitelikli haller ile m. 183'te düzenlenen "Gürültüye Neden Olma" suçu insan sağlığı açısından zarar tehlikesini gerektirmektedir.

Alman ve Avusturya hukuklarında da benzer bir yaklaşım vardır³⁴¹. Alman Ceza Kanunu'nda düzenlenen çevre suçlarının birçoğunda başkalarının sağlığına yönelik bir tehlike aranmaktadır³⁴². Avusturya Ceza Kanunu'da m. 180 suçun oluşumu için insan vücuduna veya yaşamına yönelik tehlike, malvarlığına önemli zarar, hayvan ve bitkilere karşı tehlike ya da doğal durumun olumsuz yönde değiştirilmesini suçun oluşumu için seçimlik neticeler olarak kabul etmektedir.

c. İdari Teori

Öğretide savunucusu az sayıda olan idari teori çevre suçlarının birincil amacının idarenin ortaya koyduğu çevre düzenlemelerini yaptırma bağlayarak idarenin tasarruflarına uyumun sağlanması olduğunu belirtir³⁴³. Korunan, idarenin bu yönde kural koyma ve düzenleme yetkisidir.³⁴⁴ Teorinin bir dayanağı, çevre ceza hukukunun birçok hukuk sisteminde idare hukukuna bağımlı olmasıdır.

TCK m. 181/2 ile m. 184 gibi bazı suçlarda idarenin verdiği izin açıkça suçun unsuru olması bu teoride haklılık payı olduğu düşüncesini uyandırır da, idarenin verdiği izin veya ruhsatın suçun oluşumunda payının olması çevre ceza hukukunun idare hukukunun koruduğu değerleri koruduğu anlamına gelmemektedir³⁴⁵. Kaldı ki TCK m. 182 gibi kimi suçlarda idari düzenlemelere aykırılık suçun unsuru değildir³⁴⁶.

İdari teoriye karşı çıkan bir görüş, çevre ceza hukukunun tarihsel süreçte idare hukukunun içinden çıkan bir dal olsa da bu alandan gittikçe uzaklaştığını ve artık bağımsız bir niteliğe kavuştuğunu belirtmektedir. Daha önceleri yalnızca idari yaptırım gerektiren fiiller olarak düzenlenen çevre kirletme eylemleri, önce idare hukuku kanunları içinde adli suçlar statüsüne kavuşarak idari kurumlar ve idari yargıdan ayrılmış, daha sonra da temel ceza kanunlarına

³⁴¹ FAURE, Michael / HEINE, Günther, *Final Report on the Criminal Penalties in EU Member States' Environmental Law*, Maastricht European Institute for Transnational Legal Research, Maastricht, 2002, s. 130.

³⁴² Alman CK m. 324a, m. 325a bu tür hükümlerdir. SALIGER, s. 14. Alman hukukunda çevrenin kirletilmesi suçlarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 3. IV. Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.

³⁴³ ÜNVER, s. 1019; SALIGER, s. 15; YOKUŞ-SEVÜK, s. 245.

³⁴⁴ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 41.

³⁴⁵ Aynı görüşte AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 79. Ancak karşı görüşte bkz. YOKUŞ-SEVÜK, s. 248.

³⁴⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 79.

alınarak mevzuat anlamında da idare hukukundan çıkmıştır. Çevre suçlarının temel ceza kanunlarına alınması, bu suçların yalnızca idareyi ve idare düzeninin işleyişini sağlamayı amaçlamadığını, ceza hukukunun koruduğu diğer değerler olan yaşam, vücut bütünlüğü, kamu düzeni, genel sağlık gibi başka değerleri de ilgilendirdiğini göstermektedir³⁴⁷.

Teorinin kabulü halinde doğacak bir sonuç, çevre suçlarının failinin kamu görevlisi olmasının imkansız olacağıdır³⁴⁸. Ayrıca bu teorinin kabulü ceza yargısının idari kurumlara bağımlı olması sonucunu doğurabilecektir. Bu durumun yargı bağımsızlığı açısından birçok sıkıntı doğuracağı açıktır³⁴⁹.

d. Uzlaştırmacı Teori

Uzlaştırmacı teori antropozentrik ve ekolojik yaklaşımları birleştirmektedir. Çevre ceza hukukuyla korunması amaçlanan hukuki değer çevre ve buna bağlı olarak insan sağlığı ve yaşamıdır³⁵⁰. Çevrenin çeşitli unsurları ve diğer canlılar ile insanlar arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Ekosistemin bir bütün halinde sağlığının korunmadığı bir ortamda insan yaşamı veya sağlığının korunması da mümkün değildir. Çevreyi kirletici eylemler mutlak surette insan sağlığını dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca, çevre insanın yaşam alanı olmanın yanında rekreasyon alanı olma niteliğini de taşımaktadır. Çevresel unsurlardan yararlanma olanağının ortadan kalkması halinde de insanların yaşamı etkilenecektir. Bu sebeple insan yaşamını veya sağlığını etkilemeyen kirlilik veya olumsuz değişimler özel hayatı ve yaşam kalitesini etkileyebilmektedir³⁵¹.

Uzlaştırmacı teori saf antropozentrizm gibi doğayı inkar eden bir düşünce değildir; fakat görüşün insanı diğer varlıklardan üstün gören ve onu merkeze koyan bir yapısı olduğu inkar edilemez. Görüşe göre çevre korunmaya değer bir varlık olması bireyi etkilemesinden ileri gelmektedir³⁵².

³⁴⁷ ESER, Albin, “Umweltschutz: Eine Herausforderung für das Strafrecht”, *International Conference on Environmental Criminal Law*, Taipei, 1992 (“ESER Umweltschutz”), s. 7. Aynı gelişmeler Alman hukukunda da yaşanmıştır. Bkz. SALIGER, s. 17-18.

³⁴⁸ SALIGER, s. 16. Yazar böyle bir durumun idari teorinin kabulü halinde ortaya çıkabilecek bir sorun olduğunu belirtmekle beraber, bu neticenin kabul edilemez olduğu görüşündedir.

³⁴⁹ İdare hukuku ve çevre ceza hukukunun ilişkisine dair açıklamalar için bkz. § 2. III. Çevre Ceza Hukukunun İdare Hukuku ile İlişkisi.

³⁵⁰ ŞEN, s. 127; ÜNVER/NUHOĞLU, s. 54.

³⁵¹ GEZGİN-KAYAN, s. 126-127; KLOEPFER/HEGER, s. 19.

³⁵² SALIGER, s. 18; ÜNVER, s. 1019-1020.

Türk öğretisinde baskın olan görüş uzlaştırmacı teoridir. Yazarlar genellikle çevre suçları ile korunan hukuksal değerlerin çevresel unsurlar ve Anayasa m. 56'da düzenlenen sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olduğunu belirtmektedirler³⁵³.

e. Karma Teori

Çevre ceza hukukunun koruduğu hukuksal değere ilişkin bir başka görüş ise çevre ceza hukukunun tek bir hukuksal değerini ihlalini önlemeye yönelik olmadığını, klasik değerler, ekoloji, idarenin işleyişi dahil birçok farklı değerlerin farklı suçlar ile korunduğunu belirtmektedir³⁵⁴. Bazı suçlar saf insan merkezliken, bazıları saf ekolojik, bazıları ise sadece idareyi korumayı amaçlayan düzenlemelerdir.

Türk ceza hukuku öğretisinde bu görüşü destekleyen yazarlar Türk Ceza Kanunu'nun "*Çevreye Karşı Suçlar*" bölümüyle insan sağlığı, yaşamı, malvarlığı, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, toprak, su, hava, estetik gibi değerlerin korunduğunu belirtmektedir³⁵⁵. Düzenleme ile başkalarının zararlı atık veya artıklarına karşı çevrenin korunmasının zorunlu kıldığı kamusal yararın korunduğu da öğretide öne sürülmüştür.³⁵⁶

Karma teorisinin fazla kapsayıcı bir niteliğe sahip olması ve suçla doğrudan korunmak istenen yararlar ile dolaylı olarak korunan yararlar arasında bir ayrım yapmaması görüşün eleştirilebilecek bir noktasıdır.

f. Değerlendirme

Çevre ceza hukukunun korumayı amaçladığı hukuksal değeri açıklamaya çalışan antropozentrik, ekolojik, idari, uzlaştırmacı ve karma görüşlerden Türk ceza hukukuna en uygun görüş uzlaştırmacı teoridir. Antropozentrik ve ekolojik görüşler ya tüm dikkatlerini insanın sahip olduğu değerlere vermekte, ya da bu değerleri tamamen göz ardı etmektedirler. İdari kuram ise çevre ceza hukukunu idare hukukunun tali bir parçası konumuna indirgemektedir. Buna karşın uzlaştırmacı teori korunan değer olarak bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını benimsemektedir. Çevre ve insan bir bütün olarak ele alınmalıdır. Çevrenin korunması aynı zamanda dolaylı olarak bireylerin sağlıklarının, yaşam olanaklarının ve maddi ve manevi varlıklarının geliştirilmesi haklarının korunması anlamına

³⁵³ ÖZENBAŞ, Nazmiye, "Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları", içinde *International Conference on Eurasian Economies 2013* (Derleyen: Selahattin SARI / Alp H. GENCER / İlyas SÖZEN), Çetin Özalit, İstanbul, 2013., s. 928; ŞEN, s. 118.

³⁵⁴ Çevre suçlarıyla hukuk düzeninin tümüyle provoke edildiğini söyleyen ESER Umweltschutz, s. 7.

³⁵⁵ YOKUŞ-SEVÜK, s. 244 vd.

³⁵⁶ YILMAZ, s. 115-116.

gelmektedir. Kirletilmiş bir çevrede yaşayan insanların sağlıklarının korunduğunu söylemek mümkün değildir.

Kanun koyucu da çevreye ilişkin hükümlerin düzenlenmesinde uzlaştırmacı teoriyi benimsemiştir. 5237 sayılı TCK m. 181 ve 182’de düzenlenen çevreyi kirletme suçlarının temel halinin yalnızca çevreye karşı zarar tehlikesini öngörmesi, ancak insan sağlığına yönelik zararın boyutu arttığında normun düzenlediği yaptırımın artması bu görüşün desteklendiğini göstermektedir. Kanun sistematığında de çevreye karşı suçlar topluma karşı haksızlıklar arasında sayılmaktadır. Anayasa m. 56’daki düzenlemede de uzlaştırmacı teoriden izler görmek mümkündür. İnsanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ve sağlık hakkının aynı madde altında toplanmış olması sağlık ile doğal çevre arasındaki ilişkiyi anayasayı oluşturan iradenin de kabul ettiğini gösterir.

3. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçu ile Korunan Hukuksal Değer

TCK m. 181/1, ilgili kanunlarda belirtilen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde toprağa, suya veya havaya atık veya artıkların verilmesini suç olarak düzenlemiştir. Bu suç ile korunan hukuksal değer, çevre ceza hukukunun genelinde olduğu gibi, uzlaştırmacı teorinin bir sonucu olarak Anayasa m. 56’da düzenlenen sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkıdır³⁵⁷. Suçun basit hali insan sağlığının tehlikeye sokulmasını aramamaktadır. Bu nedenle korunan değer öncelikli olarak insan sağlığı olduğu söylenemez. İnsan sağlığı sağlıklı bir çevreye bağlı olarak, dolaylı biçimde korunmaktadır. Ayrıca tali bir değer olarak ilgili kanunlardaki çevresel esas ve standartlara uyumun korunduğu da söylenebilir.

III. Maddi Unsur

1. Fail

a. Kavram

Fail, TCK m. 37’de tanımlanmıştır: “*Suçun kanuni tanımında yer alan fiili birlikte gerçekleştiren kişilerden her biri, fail olarak sorumlu olur.*” Fail, suçun kanuni tanımındaki haksızlığı bizzat veya bir başkasını araç olarak kullanmak suretiyle gerçekleştiren kişidir.

³⁵⁷ Y4CD, E. 2010/31681, K. 2012/32675, K.t. 27.12.2012: “...TCK’nın 181. Maddesinde düzenlenen ‘çevrenin kasten kirletilmesi suçu’; Anayasanın 56. maddesi ile güvence altına alınan ‘sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama’ hakkını korumakta ve bu hakkı ihlal eden eylemleri yaptırıma bağlamaktadır.” Asıl olarak çevrenin ve dolaylı olarak insan sağlığının korunduğu görüşü için bkz. YOKUŞ-SEVÜK, s. 247.

Birçok suç tanımında suçun “herkes”, “her kimse”, “kimse” gibi genel ve sınırlandırılmamış bir fail gurubu tarafından işlenebileceği belirtilmiştir. Bu tür suçlara herkes tarafından işlenebilen suçlar adı verilir. Suçlar kural olarak herkes tarafından işlenebilmektedir³⁵⁸.

Bazı suçlarda ise, suçun failinin belirli objektif, hukuki veya maddi şartları taşıması aranmaktadır. İşte failin sıfatının önemli olduğu bu suçlara özgü suç denmektedir³⁵⁹. Gerçek özgü suçlarda failin sıfatı suçun temel halinin maddi unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu halde sıfat bulunmazsa suç yoktur³⁶⁰. Görünüşte özgü suç adı verilen bir diğer özgü suç türünde ise suçun basit halinin oluşması için faile özgü bir nitelik aranmamakta, ancak failin sıfatı suçun nitelikli halinin unsuru olmaktadır³⁶¹.

Özgü suçlar kural olarak kanunda failin sıfatının açıkça belirtilmesi yoluyla düzenlense de bir görüş belirli durumlarda suçun özgünlüğünün örtülü olarak da oluşturulabileceğini belirtmektedir³⁶². Örneğin TCK m. 138 kişisel verileri yok etme suçu ancak kişinin kişisel verileri yok etme yükümlülüğünün mevcut olduğu hallerde oluşur. Buna göre failin yükümlülüğü suça özgü nitelik katmaktadır³⁶³. Dikkat edilmelidir ki, ihmali hareketle işlenebilen suçların oluşması için yapılması gereken bir şeyin yapılmaması aranacağından, ihmali suçların hepsinde faile yüklenmiş bir yükümlülüğün varlığı gerekecektir. Bu görüşe göre ihmali suçların hepsi aynı zamanda örtülü özgü suçtur.

Suçlar, faillerinin sayısına göre de sınıflandırılmaktadır. Suçun kanuni tanımında birden fazla failin varlığının arandığı suçlara toplu suçlar veya çok failli suçlar adı verilmektedir³⁶⁴. Bu suç türünün tipik örneği TCK m. 220/1 suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçudur³⁶⁵. Düzenlemeye

³⁵⁸ ÖZBEK, Veli Özer / DOĞAN, Koray / BACAŞIZ, Pınar / TEPE, İlker, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 7. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 220.

³⁵⁹ ZAFER, Hamide, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 6. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2016, s. 159; HAKERİ, s. 139; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 231.

³⁶⁰ ÖZGENÇ, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 12. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 191; KOCA, Mahmut / ÜZÜLMEZ, İlhan, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 9. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 108; ZAFER, s. 160; ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ/TEPE, s. 220.

³⁶¹ Örneğin TCK m. 247 gerçek özgü suç niteliğindedir: “Görevi nedeniyle zilyedliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu malı kendisinin veya başkasının zimmetine geçiren kamu görevlisi...” Failin kamu görevlisi sıfatını taşımasının yanında bu kamu görevi nedeniyle bir malı koruma ve gözetimle yükümlü olmalı, ya da bir malın zilyedliği kendisine devredilmiş olmalıdır. Bu koşulları sağlamayan bir kişinin zimmet suçunu işlemesi mümkün değildir. TCK m. 109/3(d) ise bir görünüşte özgü suçtur. Bu hükme göre kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçunu işleyen kişinin kamu görevlisi olması ve bu nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle suçu işlemesi durumunda cezanın bir kat artırılması gerekmektedir.

³⁶² ZAFER, s. 160.

³⁶³ ZAFER, s. 160.

³⁶⁴ ZAFER, s. 158.

³⁶⁵ TCK m. 220/1: “Kanunun suç saydığı fiilleri işlemek amacıyla örgüt kuranlar veya yönetenler, örgütün yapısı, sahip bulunduğu üye sayısı ile araç ve gereç bakımından amaç suçları işlemeye elverişli olması halinde, iki yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, örgütün varlığı için üye sayısının en az üç kişi olması gerekir.”

göre suçun oluşması için örgüt üyesi en az üç kişinin mevcut olması gerekmektedir. Demek ki fail sayısının birden fazla olması suçun tipikliğinin oluşması için vazgeçilmez unsurdur³⁶⁶.

Görünüşte özgü suça benzer bir biçimde, belirli suçlarda failerin sayısının çokluğu suçun nitelikli halini oluşturmaktadır. Bu tür suçlara gerçek olmayan çok failli suçlar adı verilmektedir.

Suç tanımında failin sayısının tek olması, ancak suçu birden fazla kişinin birlik halinde işlemesi durumunda ise iştirak kurumundan bahsetmek gerekecektir. İştirak halinde işlenen suçlarda çok failli suçlardan farklı olarak suçu işleyen kişinin çokluğu ihtiyari; yani suçun oluşması için gerekli değildir³⁶⁷.

b. Tüzel Kişilerin Suç Failliği ve Ceza Sorumluluğu

Failin suçun kanuni tanımındaki fiili gerçekleştiren kişi olarak tanımlanması suç failinin ancak fiili gerçekleştirebilen, yani hareket yeteneği olan bir varlık olabileceği sonucunu doğurmaktadır.

Bir kişinin suç faili olabilmesi hareket yeteneğinin varlığına bağlıdır. Ceza sorumluluğunun varlığı için ise bu failin ayrıca kusur yeteneğinin mevcut olması da gerekecektir³⁶⁸.

Türk ceza hukukunda, hareket dış dünyada bir değişikliğe yol açan iradi davranış³⁶⁹ veya neticeye yönelik amaçsal davranış³⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle suç failinin ceza hukuku anlamında iradi ve amaca yönelik hareket etme yeteneğinin mevcut olması gerekir.

Yaşayan insan dışında; ölümler, eşya ya da hayvanların ceza hukuku anlamında iradi hareket yeteneğine sahip olmadığı ve bu nedenle suç faili olamayacakları bugün tartışmasız kabul gören bir husustur³⁷¹. Günümüzde tüzel kişilerin fiil ehliyetinin olmadığı ve suç faili olamayacağı baskın kabul gören görüş olsa da³⁷², tüzel kişilerin hukuki niteliğine ve suç sorumluluğuna ilişkin çeşitli teorilerden bahsetmek yararlı olacaktır.

³⁶⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 480.

³⁶⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 481; ZAFER, s. 159.

³⁶⁸ Tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun maddi ve manevi unsurlarının ikisini de ilgilendiren bir mesele olduğuna dair benzer görüş için bkz. ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 229.

³⁶⁹ ÖZTÜRK, Bahri / ERDEM, Mustafa Ruhan, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, 14. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 173; DEMİRBAŞ, Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 220; HAKERİ, s. 155; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 241.

³⁷⁰ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 173; DEMİRBAŞ, s. 221.

³⁷¹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 108; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 242; ZAFER, s. 158;

³⁷² ÖZGENÇ, s. 192; ZAFER, s. 158; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 230.

Tüzel kişilerin kişilikleri hakkında varsayım (fiksiyon veya faraziye), gerçeklik ve soyutlama (karma) teorisi adı verilen üç görüş bulunmaktadır³⁷³.

Varsayım teorisi tüzel kişilerin hukuk tarafından oluşturulmuş birer kurum olduklarını, gerçek dünyada mevcut olmadıkları için hak ve yükümlülüklerinin olamayacağını savunmaktadır. Bu teoriye göre tüzel kişilerin tek varlık nedeni pratik gerekliliklerdir. Her ne kadar hukuk düzeni tüzel kişilere belirli haklar vermiş olsa bu durum onların iradi olarak hareket edebildikleri ve işlem yapabildikleri anlamına gelmemektedir. Tüzel kişilerin hareket ve kusur yeteneği yoktur³⁷⁴.

Gerçeklik teorisine göre tüzel kişiler kendilerini oluşturan kişilerden bağımsız bir iradeye sahiptir. Tüzel kişiye hak ehliyetini tanıyan hukuk düzeni olsa da bu tüzel kişilerin sosyolojik bir gerçeklik oluşturduğunu inkar anlamına gelmemektedir. Bu görüş tüzel kişilerin bağımsız bir iradeye ve hareket yeteneğine sahip olduğunu kabul etmektedir³⁷⁵.

Tüzel kişilerin hukuki niteliğine ilişkin üçüncü teori soyutlama teorisidir. Teori tüzel kişilerin gerçek dünyada mevcut olmadığını kabul etmekle birlikte bunların hukuk düzenince tanınmış olan soyut varlıklar olduklarını ve bu nedenle hukuk düzeninin öngördüğü hallerde suç faili olabileceklerini belirtmektedir. Bu teorinin destekçileri genellikle tüzel kişilerin işleyebilecekleri suçlar ve yalnızca gerçek kişilerin işleyebilecekleri suçları birbirinden ayırmaktadır. Tüzel kişiler kendi yapılarına uygun belirli suçların faili olabilirler ve yapılarına uygun cezalara hükmedilebilir³⁷⁶.

Günümüzde baskın görüş varsayım teorisidir³⁷⁷. Tüzel kişilerin organlarından bağımsız bir irade etme ve amaca yönelik hareket etme yeteneği yoktur³⁷⁸. Her ne kadar Medeni Kanun m. 50 tüzel kişilerin iradesinden bahsetse de, aslında bu irade tüzel kişinin kendi iradesi değil,

³⁷³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 243; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 229. Bu teorilere ilişkin medeni hukuk çerçevesinde açıklamalar için bkz. ÖZTAN, Bilge, *Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinde Organ Kavramı ve Organın Fiillerinden Doğan Sorumluluk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 3-12.

³⁷⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 242; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, 230; ŞEN, s. 129; ÖZEN Tüzel Kişiler, s. 65. Varsayım teorisi uyarınca tüzel kişilerin özel hukuk anlamında da hak ve fiil ehliyeti bulunmamaktadır. Bkz. AKÜNAL, Teoman, *Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, s. 14.

³⁷⁵ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 242; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, 230; ŞEN, s. 131.

³⁷⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 242; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, 230; ŞEN, s. 131.

³⁷⁷ Kanun koyucunun da varsayım teorisini benimsediği hakkında bkz. CENTEL Tüzel Kişiler, s. 3314.

³⁷⁸ ÖZGENÇ, s. 192; ZAFER, s. 158; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 247, ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 233.

organların tüzel kişi adına oluşturduğu iradedir³⁷⁹. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin aksi yönde kararları da mevcuttur³⁸⁰.

İsnat yeteneğine ve iradeye sahip olmayan bir hukuki kurumun ise ceza normlarının muhatabı bir fail olması mümkün değildir³⁸¹. Bu nedenle tüzel kişiler suç faili olamazlar.

Tüzel kişilerin suç faili olamayacaklarının kabulünün yanında, tüzel kişiye verilecek cezanın cezalandırmanın amacı bakımından uygun olmadığını da kabul etmek gerekecektir. Ceza, kefaret ve önleme amaçlarıyla verilir. Kefaret doğruyu yapabilecekken yanlış seçen kişinin çektiği acı dolayısıyla acı çekmesi anlamına gelir³⁸² ve özgür iradeye dayanan klasik görüşün eseridir. Yukarıda açıklandığı gibi, tüzel kişinin özgür iradesi yoktur. Bu halde tüzel kişiye verilecek cezanın kefaret amacını sağlayacağı düşünülemez. Önleme ise genel ve özel önleme olarak ikiye ayrılmaktadır. Cezanın genel önleme veya caydırıcı etkisi, suç failinin

³⁷⁹ Medeni Kanun m. 50/1: "Tüzel kişinin iradesi, organları aracılığıyla açıklanır." Ancak öğretilerde gerçeklik teorisi uyarınca tüzel kişilerin bağımsız bir iradeye sahip olduğu ve organların işlemlerinin tüzel kişinin işlemi olarak kabul edileceği görüşünün mevcut olduğuna dikkat edilmelidir. Bkz. AKÜNAL, s. 15; DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan, *Türk Özel Hukuku*, Cilt: II, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 223.

³⁸⁰ AYM, E. 1988/15, K. 1989/9, K.t. 14.02.1989: "Öğretilerde ve uygulamada uzun süreden beri tüzel kişinin ceza sorumluluğu ve isnat yeteneğinin olamayacağını savunan bu klâsik görüş, bugün etkisini yitirmiş ve yerini tüzel kişinin ceza sorumluluğu olduğu ve isnat kabiliyeti de bulunduğu görüşüne terketmeye başlamıştır. Klâsik görüş e göre tüzel kişinin ceza sorumluluğunun olmadığı savının en önemli kanıtı, suçun ancak anlama ve isteme yeteneği olan gerçek kişiler tarafından işlenebileceği; tüzel kişilerde ise, bu tür yetenekler bulunmadığından suç işlemlerinin olanaksız bulunduğu savıdır. Özellikle hukukumuzda tüzel kişiler için kabul edilmiş olan gerçeklik teorisi, tüzel kişinin, kendisini oluşturan gerçek kişilerin iradelerinden farklı bir iradesi olduğu görüşünü benimsemektedir. Buradan kalkılarak, tüzel kişinin organları aracılığıyla, her türlü hukuki işlemleri yapabileceği, hakları kazanabileceği ve borç altına girebileceği, aynı zamanda organların haksız fiillerinden dolayı sorumlu olacağı tartışmasız iken ceza sorumluluğu olamayacağı görüşünü çelişkili bulur. Gerçi suç, aslında organlarını oluşturan gerçek kişilerin düşünce ve eylemleri sonucu tüzel kişiye işletilmiş olmaktadır. Böylece sonuçta tüzel kişi suç işlemektedir. Bu nedenle, tüzel kişi işlediği suçun sorumlusu olmalıdır. Bir suçun işlenmesi ile failin bu suçtan sorumlu tutulması ve cezalandırılması farklı konular olup birbiriyle karıştırılmamalıdır. Örneğin, küçük bir çocuğun işlediği suçtan dolayı cezalandırılmaması, ceza politikasının bir tercihi olup, cezalandırmama suçun işlenmediği anlamına gelmez. Kaldı ki, organları tüzel kişiyi hak sahibi yapabildiğine, borçlandırabildiğine ve işledikleri haksız fiilleriyle tazminat ödemesine neden olabildiklerine ve bütün bu sonuçlara tüzel kişi bağımsız kişiliği ile muhatap olabildiğine göre, yine bu organları aracılığıyla suç işleyebileceği ve ceza sorumluluğu da kabul edilmelidir. Bununla beraber, tüzel kişiler, yapıları gereği, gerçek kişilerden farklı oldukları için yaş, cins, akrabalık gibi yalnız gerçek kişilerde aranan bazı özelliklerden yoksun bulduklarından (Medeni Kanun md. 46); ceza hukuku yönünden de ırza geçme, zina, adam öldürme türü yalnız gerçek kişilerin işleyebilecekleri suçları işlemeleri de düşünülemez. Ancak, tüzel kişilerin amaçları ile sınırlı olarak kuruldukları ve bu amacın yasa dışı veya yasaya aykırı bir amaç olamayacağından hareket ederek suç işlemlerinin olanaksız bulunduğu savı doğru değildir. Zira, tüzel kişilerin amaçlarına uygun faaliyetleri sırasında da, vergi beyan etmeme, vergi kaçırma, evrakta sahtekârlık, iş yasalarına aykırılık ve benzeri diğer suçları da işlemeleri mümkündür. Tüzel kişinin bireysel iradesi olmadığı için isnat yeteneği de bulunmadığı görüşü, organın aldığı ve suç teşkil eden kararı uygulayan gerçek kişinin cezalandırılması yani tüzel kişinin suçundan dolayı başka birinin sorumlu tutulması sonucunu doğurur. Ayrıca, tüzel kişinin organlarında görevli kişilerin gizli oyla aldıkları ve suç oluşturan bir kararın sorumlusu bulunamaz. Eğer tüzel kişinin ceza sorumluluğu olmadığı da kabul edilirse cezalandırılacak kimse bulunamayacaktır. Hareketsiz kalmanın suçun maddi unsurunu gerçekleştirmeye yeterli olmayan durumlarda da, eylemi gerçekleştirmede en önemli görevi üstlenen veya bu eylemi bizzat yerine getiren gerçek kişi cezalandırılmamış olacak ve tüzel kişinin de sorumsuzluğu kabul edilirse suç failleri yine ceza görmemiş olacaktır."

³⁸¹ ÖZGENÇ, s. 192.

³⁸² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 536.

cezalandırılması ile toplumda suç işleme arzusunun azalacağını ve kamu düzeninin bu yolla sağlanacağı inancıdır³⁸³. Tüzel kişilere yönelik cezaların böyle bir amaca ulaşacağını da söylemek mümkün değildir, zira bireyler bir hareketi yaptıklarında kendilerinin yerine kurdukları tüzel kişiliğin cezalandırılacağı kanaatine vardıklarında suç azalmayacak, aksine artacaktır³⁸⁴. Caydırıcı amaca hukuk düzeninde cezaların ağır olduğu zaman değil, suç işleyen bireyin cezalandırılacağı inancı toplumda yer ettiği zaman ulaşılabilir³⁸⁵. Özel önleme ise tüzel kişiler açısından gerçekleştirilmesi kesinlikle mümkün olmayan bir amaçtır. Tüzel kişiler gerçek anlamda bir bilinç ile ruhsal ve ahlaki yapıya sahip olmadıklarından kendilerinin ıslah edilerek topluma geri kazandırılmalarına imkan yoktur³⁸⁶. Bu nedenle tüzel kişilere uygulanacak cezaların amacına ulaşması mümkün değildir.

Son olarak, tüzel kişilerin ceza sorumluluğuna sahip olmaları öğretide kusur ve şahsılık ilkeleri açısından eleştirilmektedir³⁸⁷. İrادی hareket yeteneğine sahip olmayan kişinin yaptığı hukuka aykırı ve suç teşkil eden davranış nedeniyle kınanamayacağı, bu sebeple tüzel kişinin kusurundan bahsedilemeyeceği çok açıktır³⁸⁸. Böyle bir halde tüzel kişinin ceza sorumluluğu ancak üçüncü kişinin kusurlu hareketinden dolayı kusursuz sorumluluk, yani objektif sorumluluk olarak adlandırılabilir³⁸⁹. Ancak Türk ceza hukukunda objektif sorumluluk kabul görmemektedir³⁹⁰.

³⁸³ Teorinin açıklaması ve teoriye yönelik eleştiriler için bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 544 vd.

³⁸⁴ Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun tanınmasının caydırıcılık amacına uygun olacağını belirttiği kararı da bulunmaktadır. Bkz. AYM, E. 1963/101, K. 1964/49, K.t. 16.06.1964: "Bugün toplumda tüzel kişilerin çalışma alanları daha geniş ve etkili olmaktadır. Bazı hallerde yalnız idare edenleri cezalandırmak, suçları önleme bakımından yeter bir tedbir olmayabilir. Tüzel kişileri kanunların önleyici etkisinden uzak bulundurarak serbestçe faaliyetlerine yer verilmesi toplumun güvenliği bakımından sakıncalı olabilir. Bu sebeple tüzel kişilerin de yapılarına uygun bir ceza sorumluluğu altında bulundurulmalarında zorunluk olduğunu kabul etmek gerekir". Ayrıca bkz. CENTEL, Nur, "Ceza Hukukunda Tüzel Kişilerin Sorumluluğu – Şirketler Hakkında Yaptırım Uygulanması-", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 4, Yıl: 2016, s. 3315.

³⁸⁵ HAKERİ, s. 3.

³⁸⁶ Anayasa Mahkemesi ise aksi görüştedir. Bkz. AYM, E. 1988/15, K. 1989/9, K.t. 14.02.1989: "Tüzel kişiye verilecek cezanın ıslah edici hiçbir etkisi olamayacağı da söylenmiştir. Ancak, tüzel kişi yerine, suçtan dolayı organlarını oluşturan gerçek kişilerin cezalandırılmaları da tüzel kişiyi hiç etkilemeyeceği gibi, kamu önünde cezanın küçültücü ve utandırıcı etkisi tüzel kişiye değil, gerçek kişiye ait olacaktır. Bu nedenle işlenen suçtan dolayı tüzel kişiyi değil; gerçek kişileri cezalandırmanın, tüzel kişiyi ıslah bakımından yararı söz götürür." Tüzel kişinin ıslah edilebileceğini savunan bu görüşe katılmamaktayım.

³⁸⁷ 44. ÖZEN Tüzel Kişiler: ÖZEN, Muharrem, "Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 1, Yıl: 2003, s. 69.

³⁸⁸ Tüzel kişinin kusur sorumluluğunun temeli olan irade yeteneğinden yoksun olduğu yönünde bkz. ZAFER, s. 52.

³⁸⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 247. Aynı görüşte KANGAL, Zeynep, "Türk Ceza ve Kabahatler Hukuku Açısından Tüzel Kişilerin Sorumluluğu" içinde *Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar* (Yayına Hazırlayan: Ayşe NUHOĞLU), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 201.

³⁹⁰ Aynı görüşte ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 232.

Cezaların şahsiliği ilkesi bakımından en önemli sorun tüzel kişiye verilen cezaların dolaylı olarak suç kabul edilen fiille bağı olmayan ortakların malvarlığını etkilemekte olmasıdır. Öğretide kimi yazarlar bu durumun şahsiliğe aykırılık teşkil ettiği görüşündedir³⁹¹. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde verdiği kararlarında tüzel kişiler hakkında yapılarına uygun cezaya hükmedilmesinin şahsiliğe aykırılık teşkil etmeyeceği görüşü hâkimdir:

*“Tüzelkişinin cezalandırılması durumunda suçun işlenmesinde hiçbir kusuru olmayan diğer üyelerin de dolaylı olarak cezalandırılmış sayılacağı görüşüne karşılık gerçek kişilerin cezalandırılmasında da aile bireylerinin dolaylı bir zarar gördükleri söylenebilir. Aynı biçimde, tüzelkişinin üyeleri de dolaylı zarar görebilirler. Ancak, tüzelkişinin organlarını seçen, kendileridir. Tüzelkişiye nitelikli yöneticiler seçmemelerinden ve onları gereği gibi denetlemediklerinden dolayı uğradıkları zarara katlanmaları gerekir.”*³⁹²

Bu tartışmalar 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde tüzel kişilerin ceza sorumluluğuna dair bir hükmün mevcut olmaması sebebiyle önem taşımaktaydı. Yasa koyucu öğretinin aksi görüşüne rağmen bazı hükümlerde tüzel kişilere yönelik para cezalarının uygulanabileceğini belirterek tüzelkişilerin suç faili olabileceğini kabul etmişti³⁹³. Ancak bu yaptırımların ceza mahkemeleri tarafından hükmediliyor olsa da idari yaptırım niteliği taşıdığı görüşü de mevcuttur³⁹⁴.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu sırada, yeni bir ceza kanununun yürürlüğe girmesi için yapılan çalışmalar kapsamında 2003 yılında hazırlanmış olan öntasarıda ise tüzel kişilerin ceza sorumluluğu olabileceği açıkça belirtilmişti³⁹⁵. Öntasarı m. 25, *“Tüzel kişiler, kanunun ayrıca belirttiği hallerde, organ veya temsilcilerinin tüzel kişi yararına işledikleri suçlardan dolayı sorumludurlar. Bu sorumluluk, fiili işleyen kimsenin suçunu ortadan kaldırmaz. Tüzel kişinin sorumluluğu hakkında kanunların ayrıca hüküm koyduğu haller saklıdır.”* hükmünü içermekteydi.

³⁹¹ ZAFER, s. 52; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 244; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 233.

³⁹² AYM, E. 1988/15, K.1989/9, K.t.14.02.1989.

³⁹³ Bu maddelerden biri 765 sayılı TCK m. 220 idi: “Bu Fasılda yer alan rüşvet verme suçları, tüzel kişilerin yetkili temsilcileri tarafından işlendiğinde, bunlar cezalandırılmakla beraber tüzel kişi hakkında da suçla elde edilen menfaatin iki katından üç katına kadar ağır para cezasına hükümlenir.” ZAFER, s. 54; KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 149.

³⁹⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 246.

³⁹⁵ Tasarı metni için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0593.pdf>

Yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK öntasarından farklı bir yol izlemiştir³⁹⁶ ve tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun olmadığını hükme almıştır. Şahsiliği düzenleyen 20. maddenin ikinci fıkrası tüzel kişilerin sorumluluğuna ilişkin şu hükmü içermektedir: “Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımı uygulanamaz. Ancak, suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır.” Görülmektedir ki, tüzel kişiler adına ancak kanunda açıkça gösterilen hallerde kendilerine özel güvenlik tedbirlerine hükmolunabilmektedir. Yargıtay da kararlarında aynı hususu dile getirmiştir: “5237 sayılı Türk Ceza Kanununda tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilmiş, ancak tüzel kişi yararına suç işlenmesi durumunda, 60. madde uyarınca tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirine hükmolunması esası benimsenmiştir.”³⁹⁷

Tüzel kişilerin suç faili olması yönündeki görüşlerin çevre suçları bağlamında daha çok destek gördüğünü belirtmek gerekir³⁹⁸. Zira, büyük çapta çevresel kirliliğe yol açan eylemlerin birçoğu sanayi ve inşaat şirketlerinin faaliyetleri kapsamında işlenmektedir. Ancak şirket tüzel kişiliğine verilecek ceza hem ceza hukukunun temel ilkeleriyle çelişki içinde olacak, hem de cezanın amacına ulaşmamasıyla sonuçlanacaktır. Tüzel kişilerin arkasına saklanmaya çalışan yetkili ve sorumlu gerçek kişilerin cezalandırılması ceza hukukunun ruhuna daha uygun bir yöntemdir. Çevresel kirliliklerde yoğunlukla kullanılan idare hukuku çözümleriye tüzel kişiler için uygulanabilir.

c. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Faili

Çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu fail bakımından bir özellik göstermemektedir. Suç, hükümde faile ilişkin bir sıfat aranmadığından herkes tarafından işlenebilir³⁹⁹. Suç failinin birden fazla olması da aranmamaktadır. İki veya daha fazla kişinin müşterek fail veya şerik olarak suçu işlemesi halinde iştirak hükümlerine başvurulacaktır.

Tüzel kişilere ilişkin yukarıda yapılan açıklamalar çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu için geçerlidir. Bu suçta tüzel kişiler fail olamamaktadır. Ancak yasa koyucu çevrenin kirlenmesinde tüzel kişiliklerin de etkin bir rol oynadığını düşünerek bu kişiler için de ceza hukuku yaptırımı öngörmüştür. Çevreyi kirlenme eyleminin bir tüzel kişinin faaliyeti kapsamında işlenmesi halinde suçun ikinci, üçüncü veya dördüncü fıkralardaki kapsama

³⁹⁶ KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 149.

³⁹⁷ Y4CD, E. 2010/32675, K. 2012/31681, K.t. 27.12.2012. (içinde TANERİ, Gökhan, Çevreye Karşı Suçlar, Bilge Yayınevi, Ankara, 2016, s. 17.)

³⁹⁸ ŞEN, s. 133; KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 149.

³⁹⁹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 432; ÖZEN Çevre, s. 25.

girmesi halinde tüzel kişi hakkında güvenlik tedbiri uygulanabilecektir⁴⁰⁰. Ancak dikkat çekici bir nokta; incelenmekte olan atık veya artıkların ilgili teknik usullere aykırı olarak, çevreye zarar verecek şekilde toprağa, suya veya havaya verilmesi fiilini gerçekleştiren tüzel kişi hakkında güvenlik tedbirine hükmedilmesinin mümkün olmamasıdır.

Bir şirketin işlemleri çerçevesinde atıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi halinde ise suçu işleyen kim olacağı incelenmelidir. Eğer işlem şirketin yönetim organının aldığı bir karar neticesinde uygulandıysa organ üyeleri açısından iştirak kurumu devreye girmelidir. Bu durumda işlemi gerçekleştiren diğer kişilerin de suçun faili olacağı, kararı alan kişilerin suça katılımlarına göre müşterek fail veya azmettiren olacağı unutulmamalıdır. Fakat kirletme eyleminde bulunan işçiler veya çalışanların fiilin niteliğinden veya zarar tehlikesinden haberdar olmamaları, yani suç işleme kastlarının bulunmaması halinde karar organının dolaylı fail olarak sorumlu olması da mümkündür⁴⁰¹.

Son olarak, fiillerin ilgili teknik usullere aykırı ve çevre açısından zarar tehlikesi doğuran niteliğini bilen ve buna rağmen gerekli denetimleri yapmayan kamu görevlileri de ihmali hareketle suçu işlemekten sorumlu tutulacaktır⁴⁰².

2. Mağdur

a. Kavram

Her suçun bir faili olması gerektiği gibi, bir de mağdurunun bulunması gerekir. Ceza hukukunda suçun mağduru, suçun yöneldiği, yani ihlal edilen hukuksal değerın sahibi kimsedir⁴⁰³. Mağdur, suçtan zarar gören kavramından farklıdır⁴⁰⁴. Suçtan zarar gören, suçla ihlal edilen hukuksal değerın sahibi olmasa dahi, suç nedeniyle maddi veya manevi zarara uğrayan kişidir⁴⁰⁵. Bu açıdan her mağdurunun aynı zamanda suçtan zarar gören olacağı, ancak suçtan zarar görenin her zaman mağdur olmayabileceği söylenebilir.

⁴⁰⁰ Tüzel kişilere uygulanacak güvenlik tedbirlerine ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. § 10. II. Tüzel Kişilere Uygulanacak Güvenlik Tedbirleri.

⁴⁰¹ Tüzel kişi yöneticilerinin sorumluluğuna ilişkin açıklamalar için bkz. § 8. II. 2. a. Tüzel Kişi Yöneticilerinin Sorumluluğu.

⁴⁰² Kamu görevlilerinin sorumluluğuna ilişkin açıklamalar için bkz. § 8. II. 2. b. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu.

⁴⁰³ HAKERİ, s. 140; ZAFER, s. 161; KATOĞLU, Tuğrul, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 2 Yıl: 2012, s. 661; CENTEL, Nur, “Mağdurun Hakları ve Zararının Giderilmesi”, *Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay’a Armağan)*, Cilt: 1, Yıl: 2014 (“CENTEL Mağdur”), s. 579.

⁴⁰⁴ KATOĞLU Mağdur, s. 659; CENTEL Mağdur, s. 579.

⁴⁰⁵ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 168.

Devletin anayasal bir görev olarak tüm suçları engellemek ve kamu düzenini korumakla mükellef olduğu, bu sebeple devletin egemenlik alanı içerisinde işlenen tüm suçlardan dolayı devletin zarar gören sıfatını edineceği ileri sürülmektedir⁴⁰⁶. Ancak dikkat edilmelidir ki; bazı suçlarda devlet suçun asli mağduru olarak nitelendirilmiştir.

Suç faili olamayacağı yukarıda açıklanan tüzel kişilerin mağdur olması ise mümkündür⁴⁰⁷. Tüzel kişilerin kendilerini oluşturan kişilerden bağımsız bir kişiliğe sahip oldukları, hak edebilecekleri ve borç altına girebildikleri düşünüldüğünde, suçun yöneldiği hak veya menfaatin tüzel kişiye ait olduğu durumda suçun mağdurunun tüzel kişi olması doğaldır.

Suçun faili ile mağdurunun aynı kişi olamayacağını, mağdur ve fail sıfatlarının birleştiği halde suçun oluşmayacağını belirtmek gerekir⁴⁰⁸.

Birçok suçta korunan hukuksal değer belirli bir kişiye aittir. Örneğin öldürme suçunda korunan hak yaşam hakkı, hakkın sahibi ise öldürülen kişidir. Bu değerlendirme Türk Ceza Kanunu'nun "*Kişilere Karşı Suçlar*" başlığı altında düzenlenen neredeyse tüm suçlar açısından geçerlidir. Ancak birçok suçta korunan hukuksal değer kolayca belirlenebilir bir sahibi bulunmamaktadır. Çoğu kez "*Topluma Karşı Suçlar*" ve "*Millete ve Devlete Karşı Suçlar*" başlıkları altında düzenlenen bu suçlarda ihlal edilen hukuksal değer kamu düzeni, kamu sağlığı, genel ahlak, kamu idaresinin güvenilirliği gibi genel değerlerdir. Bu suçlarda zarar görenin belirli bir kişi olmasına rağmen, mağdur toplumu oluşturan tüm bireyler olarak kabul edilmektedir⁴⁰⁹.

b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Mağduru

Araştırmanın konusunu oluşturan çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda "*Çevreye Karşı Suçlar*" başlıklı bölüm ve "*Topluma Karşı Suçlar*" başlıklı kısım altında düzenlenmiştir. Suçla korunan hukuksal yarar ise, açıklandığı üzere Anayasa m. 56'da korunan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır⁴¹⁰. Bu hakkın sahibi ise yine Anayasa gereğince tüm bireyler ve hatta gelecek nesillerdir. Bu nedenle çevreye atık veya

⁴⁰⁶ ZAFER, s. 161; ARTUK, Mehmet Emin / GÖKCEN, Ahmet / YENİDÜNYA, Caner, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 8. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 ("*ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler*"), s. 284.

⁴⁰⁷ ZAFER, s. 161; KATOĞLU Mağdur, s. 672; CENTEL Mağdur, s. 581. Tüzel kişilerin ancak suçtan zarar gören olabilecekleri görüşü için bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 283.

⁴⁰⁸ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 168; ZAFER, s. 162.

⁴⁰⁹ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 284.

⁴¹⁰ TALAS, s. 1152.

artıkların verilmesi suçunun mağduru belirlenebilir bir birey değil, tüm toplumdur⁴¹¹. Öğretide mağdurun yalnızca bugün yaşayan insanlar değil, aynı zamanda gelecek kuşakları kapsadığı görüşü de ileri sürülmektedir⁴¹². Ancak henüz yaşamayan bireylerin mevcut ceza hukuku düzenlemeleri bakımından mağdur olarak kabul edilmelerinin mümkün olmadığını belirtmek gerekir.

c. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Davaya Katılma

Çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun mağdurunun tüm toplum olması nedeniyle, belirli bir kişinin yargılamada mağdurun haklarından yararlanması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, davaya katılma meselesi, çevreyi ilgilendiren davalarda önem kazanmaktadır.

Davaya katılma hakkı, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmektedir. CMK m. 237 uyarınca davaya katılma hakkı bulunan kişiler, suçun mağduru, suçtan zarar gören gerçek veya tüzel kişiler ile malen sorumlu kişidir. Bu kişiler, ilk derece mahkemesinin hükmüne kadar kovuşturmanın her aşamasında yapabilecekleri katılma taleplerinin kabulü ile yargılama sürecinde çeşitli hakları kullanma imkanı elde etmekte, katılan sıfatı ile iddia makamında savcının yanında yer almaktadırlar⁴¹³.

Katılma talebinde bulunabilecek kişiler olarak suçun mağduru ve suçtan zarar gören ayrı ayrı sayıldığı için, suçtan dolayı zarar gören kişilerin de davaya katılabileceği fikri öne sürülebilecek olsa da, öğreti ve Yargıtay uygulamasındaki eğilim bu yönde değildir. Katılma hakkına sahip olan kişi grubu suçtan doğrudan zarar görenler ile sınırlandırılmıştır⁴¹⁴. Bunun yanında, mağduru toplum olan suçlarda gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişilerinin ancak dolaylı zarar gören olabileceği de belirtilmektedir⁴¹⁵. Böyle bir durumda, örneğin kendi arazisine atıkların dökülmesi nedeniyle suçtan zarar gören kişi, doğrudan zarar gören olmadığı için davaya katılamayacaktır. Ancak Yargıtay, çevreye atık veya artıkların verilmesi suçuna

⁴¹¹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 297; ÖZEN, s. 25. Yapılan açıklamalardan bahisle suçun mağdurunun özellik göstermediği ve her gerçek kişinin mağdur olabileceğini belirten TANERİ'ye katılamamaktayım. (bkz. TANERİ, s. 17)

⁴¹² ÖZCAN, Onur, "Türk Hukukunda Çevre Suçları", *Uğur Alacakaptan'a Armağan*, Cilt: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 568.

⁴¹³ Ancak kanun yolu aşamasında katılma talebinde bulunulması mümkün değildir. Bkz. CENTEL Mağdur, s. 586. Ayrıca bkz. CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 896.

⁴¹⁴ Katılma hakkına sahip kişilerin kapsamını genişletmenin yorum kurallarıyla uyumlayacağı yönünde CENTEL/ZAFER, s. 898. Ayrıca, Yargıtay uygulamasında da katılan olabilmek için suçtan doğrudan zarar görmek gerektiği dile getirilmektedir: "Çevrenin kasten kirletilmesi suçundan doğrudan zarar görmeyen Necmettin Gönül'ün, davaya müdahil olarak katılamayacağı gibi..." Y8CD, E. 2014/2676, K. 2014/19727, K.t. 16.09.2014. "Dolaylı veya muhtemel zarar, davaya katılma hakkı vermez." YCGK, E. 2006/5-127, K. 2006/180, K.t. 04.07.2006.

⁴¹⁵ CENTEL/ZAFER, s. 898 dn. 11.

ilişkin içtihadında “çevre kirliliğinden zarar görmeleri koşulu ile gerçek ya da tüzel kişilerin de davaya katılmasının” mümkün olduğunu açıkça belirtmektedir⁴¹⁶. Yine de, katılmak isteyen kişilerin somut suçtan zarar görmüş olmaları arandığı için, çevre aktivistlerinin, çevrenin korunmasını amaçlayan sivil toplum kuruluşlarının veya meslek örgütlerinin davaya katılmaları hukukumuzda mümkün değildir⁴¹⁷.

Uygulamada çevreye karşı suçlarda katılma talebini kullanma hakkı olan önemli bir kurum Çevre ve Şehircilik Bakanlığıdır. Yargıtay, 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 12 uyarınca kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi bulunan Bakanlığın, bu hüküm uyarınca davalara katılma hakkı bulunduğunu belirtmektedir⁴¹⁸. Bakanlığın yanında, bu denetim yetkisinin devredildiği, Orman Müdürlükleri gibi alt kuruluşlar da katılma talebinde bulunabilmektedirler. Bu idari kurumlara davaya ilişkin katılma haklarını kullanabilmeleri adına tebligat yapılmasının gerekmektedir⁴¹⁹.

Açıklanan bu kişiler, davaya katılma taleplerinin kabulü üzerine kanun yoluna başvurma, belirli koşullarda avukattan yararlanma, tutanak ve belgelerden örnek alma, tanık davet ettirme, mahkeme başkanı aracılığıyla tanık, sanık, bilirkişi veya duruşmaya çağırılan diğer kişilere soru sorma haklarını elde etmektedirler⁴²⁰. Ayrıca, çevrenin kasten kirlenmesi suçunun bir tüzel kişinin faaliyetleri çerçevesinde işlenmesi halinde tüzel kişi de CMK m. 249 uyarınca organ

⁴¹⁶ Y4CD, E. 2013/33893, K. 2014/34045, K.t. 24/11/2014. (içinde TANERİ, s. 75.) Ayrıca bkz. “Şikâyetçi M...A... yönünde ise, aşağıda ayrıntıları açıklanacağı üzere hava kirliliğine, dolayısıyla çevrenin kirlenmesine neden olduğu iddia edilen tesisin bulunduğu yerde yaşayan şikâyetçinin, çevre kirliliği eyleminden zarar gördüğü ve davaya katılma talebinin kabulüne karar verilmesi gerekirken “suçtan doğrudan zarar görmediği” gerekçesi ile katılma talebinin reddine karar verilmesi hukuka uygun görülmemiştir.” Y4CD, E. 2014/8757, K. 2014/35725, K.t. 08.12.2014. (içinde OTACI, Cengiz, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirlenmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2015, s. 307.)

⁴¹⁷ “...Her ne kadar Kocaeli Baro Başkanlığı, şikâyet dilekçesi ile soruşturmanın başlamasını sağlamış, duruşmada vekili aracılığıyla şikâyetini tekrarlayarak katılma talep etmiş ise de, tüzel kişilik olarak bu suçtan zarar görmediğinden mahkemenin, katılma talebinin reddine karar vermesinde isabetsizlik görülmemiştir.” Y4CD, E. 2014/8757, K. 2014/35725, K.t. 08.12.2014. (içinde OTACI, s. 307.)

⁴¹⁸ “2872 sayılı Çevre Kanunu’nun “Denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü” kenar başlıklı 12. maddesine göre kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi Çevre ve Orman Bakanlığı ile yetkisini devrettiği diğer kurumlara aittir. Bu durumda aynı Kanununun 30. ve CMK’nın 237/1 maddelerine göre Çevre ve Orman Bakanlığı ile denetleme yetkisinin devredildiği kurumlar veya çevreyi koruma ve çevre ile ilgili düzenleme yapma yetki ve görevi bulunan mahalli idareler davaya katılabileceği gibi, çevre kirliliği eyleminden zarar görmeleri koşulu ile gerçek ya da diğer tüzel kişilerin davaya katılması da mümkündür.” Y4CD, E. 2014/8757, K. 2014/35725, K.t. 08.12.2014. (içinde OTACI, s. 307.)

⁴¹⁹ “...suçtan zarar gören ve davaya katılma hakkı olan Ankara Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü’ne yönetime tebliğ edilmediği anlaşıldığından...” Y4CD, E. 2011/13625, K. 2013/18007, K.t. 10.06.2013. (içinde TANERİ, s. 18.)

⁴²⁰ Katılanın yargılama sürecindeki hakları üzerine daha geniş bilgi için bkz. CENTEL/ZAFER, s. 906 vd.

veya temsilcisi aracılığıyla katılan yanında yer alabilmekte ve katılanın sahip olduğu hakları kullanabilmektedir⁴²¹.

3. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Maddi Konusu

a. Kavram

Suçun konusu maddi ve hukuki olarak ikiye ayrılmaktadır. Hukuki konu, suç ile korunan hukuksal değer adı altında ayrı bir başlıkta incelenmiştir⁴²². Suçun maddi konusu ise suçun üzerinde işlendiği, ve fiilin nesnesini oluşturan insan veya eşyadır⁴²³. Suçun maddi konusunun cismani olması gerektiği, maddi bir yapısı olmayan şeylerin suçun konusunu oluşturamayacağı yönünde görüşler öğretilmektedir⁴²⁴. Ancak bazı suçlarda suçun maddi konusunun cismani bir varlığı yoktur⁴²⁵. Bu nedenle kimi suçlarda suçun maddi konusunun maddi varlıkların yanında manevi varlıkları da kapsayabileceği kabul edilmelidir⁴²⁶. Her halde suçun maddi konusunun bir fikir veya yalnızca insan zihninde olan bir idea olması ise mümkün değildir⁴²⁷.

Suçun maddi konusu, maddi unsurların bir ögesi olduğu için⁴²⁸; suçun tanımında belirli bir maddi konuya yer verilmiş olduğu hallerde hareketin bu maddi konuya yönelmemesi tipikliğin oluşmamasına neden olacaktır⁴²⁹. Örneğin hırsızlık suçunda alınan eşyanın başkasının taşınır malı olmaması halinde hırsızlık suçu, insan öldürme suçunda öldürme hareketinin yöneldiği varlığın insan olmaması halinde de insan öldürme suçu oluşmayacaktır. Aynı şekilde eylemin TCK m. 181/1 kapsamında değerlendirilebilmesi için atık veya artık niteliğini taşıyan bir maddenin toprak, su veya havaya verilmesi gerekir.

⁴²¹ YILDIZ, Ali Kemal, “Tüzel Kişilerin Ceza Muhakemesinde Temsili”, içinde *Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar* (Yayına Hazırlayan: Ayşe NUHOĞLU), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 218.

⁴²² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 226.

⁴²³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 226; ZAFER, s. 163; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 169; DEMİRBAŞ, s. 547; HAKERİ, s. 142; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 111. Maddi konu yerine kimi yazarlar farklı terimler kullanmaktadırlar. Örneğin hareketin konusu (Bkz. ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞIZ/TEPE, s. 221; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 111), maddi fiilin konusu veya hareketin konusu (Bu konuda açıklamalar için bkz. EREM, Faruk, “Suçun Unsurları ve Hümanist Doktrin”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1-2, Yıl: 1968, s. 12), suçun konusu (ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 280).

⁴²⁴ ZAFER, s. 163.

⁴²⁵ Örneğin “Bilişim Sistemine Girme” başlıklı TCK m. 243’ün maddi konusu girilen bilişim sistemidir. Bilişim sisteminin cismani bir yapısı bulunmamaktadır.

⁴²⁶ Aynı yönde bkz. DEMİRBAŞ, s. 547; EREM, s. 12.

⁴²⁷ Suçun maddi konusunun duyularla idrak edilebilir olması gerektiği ve sadece düşünce ile idrak edilebilen şeylerin hukuki konuyu oluşturabileceği yönünde DEMİRBAŞ, s. 547; EREM, s. 17.

⁴²⁸ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 169.

⁴²⁹ ZAFER, s. 163.

Suçun maddi konusunun bir insan olması halinde suç mağduru ile maddi konunun örtüşmesi mümkünse de suçun mağduru ile maddi konunun birbirinden farklı kavramlar olduğuna dikkat etmek gerekir⁴³⁰.

TCK m. 181/1’de düzenlenen atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi yoluyla çevrenin kirletilmesi suçunun maddi konusu suç ile üzerinde zarar tehlikesi doğrulan çevresel unsurlar olan toprak, su ve havadır⁴³¹.

b. Çevre

Sözlük anlamıyla çevre, insanı etkileyen ve yaşam koşullarını etki altına alan bireyin etrafındaki her şeyi ifade eder⁴³². Çevrenin kelime anlamı görüldüğü gibi insanın ilişki içinde olduğu her şeyi kapsamaktadır. Ancak çevreye bu denli belirsiz ve geniş bir anlam yüklemek belirlilik ilkesine uygun olmayacaktır. Bu nedenle kavramın hukuki sınırlarının mümkün olan açıklıkla belirlenmesi gerekmektedir. Fakat çevre birçok hukuk sisteminde ve Türk hukukunda tanımı tartışmalı bir konu olmuştur.

Uluslararası hukuk ve değişik devlet hukukları incelendiğinde çevrenin tanımına ilişkin çeşitli yaklaşımların mevcut olduğu görülecektir. Çevreye ve çevre hakkına ilişkin en önemli uluslararası metinlerden biri olan Stockholm Bildirgesi çevrenin sınırlayıcı bir tanımını yapmamakla birlikte dünyanın doğal kaynakları olarak hava, su, toprak, bitki örtüsü, hayvanlar âlemi ve doğal ekosistemi saymıştır⁴³³. Çevre ve Gelişme Dünya Komisyonu da “*Ortak Geleceğimiz*” raporunda çevrenin “*yaşadığımız yer*” olduğunu belirtmektedir⁴³⁴.

Alman hukukunda çevre çeşitli hukuki düzenlemelerde farklı anlam ve kapsamlarda ifade edilmiştir. Fakat tüm düzenlemeleri *çevre koruma* başlığı altında birleştirecek genel bir tanımın bulunmadığı öğretilerde ileri sürülmektedir⁴³⁵. Türk hukukuna benzer bir biçimde çevreyi geniş olarak tanımlayan görüşler olduğu gibi⁴³⁶, dar bir tanım yapan yazarlar da mevcuttur⁴³⁷. Açıklandığı üzere çevreye ilişkin düzenlemeler çevresel unsurların belirlenmesi ve her bir unsurun bağımsız normlarla ayrı ayrı korunması şeklinde yapılmaktadır⁴³⁸. Çevrenin

⁴³⁰ HAKERİ, s. 142; ÖZGENÇ, s. 202; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 280.

⁴³¹ ÖZGENÇ, s. 199; YOKUŞ-SEVÜK, s. 298.

⁴³² HOFFMANN, Jan, “Umwelt – ein bestimmbarer Rechtsbegriff?”, *Natur und Recht*, Sayı: 33, Yıl: 2011, s. 389.

⁴³³ Stockholm Bildirgesi, 2. İlke.

⁴³⁴ BIRNE/BOYLE, s. 3.

⁴³⁵ HOFFMANN, s. 389.

⁴³⁶ HOFFMANN, s. 390.

⁴³⁷ STORM, Peter Christoph, *Umweltrecht*, Verlag C.H. Beck, Münih, 2002, s. 1-3.

⁴³⁸ HOFFMANN; s. 390. Alman hukukunda çevrenin kirletilmesi suçlarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 3. IV. Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.

korunmasına ilişkin devlete yüklenen temel ödev Alman Anayasası'na 1994'te eklenen m. 20'de düzenlenmişse de, madde metninde çevre kavramının somutlaştırdığını söylemek mümkün değildir. Madde devlete yaşamın doğal temellerini ve hayvanları koruma ödevi yüklemekle yetinmektedir. Öğretide bu düzenlemenin lafzından yola çıkmak suretiyle, çevreyi doğal çevre olarak dar yorumlayan görüşler çoğunluktadır⁴³⁹.

Birleşik Krallık hukukunda da çevrenin bir hukuki tanımı bulunmamaktadır; ancak çevrenin üç ana unsur olan toprak, hava ve suyu kapsadığı konusunda görüş birliği mevcuttur⁴⁴⁰.

Çevrenin sınırlayıcı bir tanımını yapmak mümkün olmadığı için; genellikle izlenen yol çevresel unsurların neler olduğunu belirleyerek bir koruma sağlamaktır.

Türk hukukunda çevreye ilişkin hak ve düzenlemeler Anayasa'dan başlayarak çeşitli kanunlar ve yönetmeliklerde ortaya konmuştur.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nda 5491 sayılı Kanun ile 2006'da yapılan değişikliğe göre çevre *“canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı”* ifade etmektedir⁴⁴¹. Dikkat edilmelidir ki; çevre tanımı kanun tarafından en geniş biçimiyle ele alınmıştır. Hem doğal, hem de yapay çevre, kanunun uygulama alanına girmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin çevre konusundaki içtihadı Anayasa'nın 56. maddesindeki sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkını yorumlayarak çevreye ilişkin anayasal korumanın unsurlarını belirlemek şeklinde ortaya çıkmıştır⁴⁴². Mahkeme sağlıklı ve dengeli bir çevre kapsamına doğal güzelliklerin korunduğu, su ve hava kirliliğinin önlendiği bir çevrenin dâhil olduğunu belirtmiştir⁴⁴³. Bunların yanında; ormanlar⁴⁴⁴, av ve yaban hayvanları ile onların doğal yaşam ortamları⁴⁴⁵, kıyıları⁴⁴⁶ ve hatta imar⁴⁴⁷ da Anayasa Mahkemesi tarafından çevrenin parçası olarak nitelendirilmiştir⁴⁴⁸.

⁴³⁹ HOFFMANN, s. 390.

⁴⁴⁰ THORNTON/BECKWITH, s. 4.

⁴⁴¹ 2872 sayılı ve 09.08.1983 tarihli Çevre Kanunu m. 2. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 11.08.1983-18132.

⁴⁴² SEMİZ, Yasemin, “Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2014, s. 17.

⁴⁴³ AYM, E. 2011/110, K. 2012/79, K.t. 21.07.2012.

⁴⁴⁴ AYM, E. 2004/67, K. 2007/83, K.t. 19.01.2008; AYM, E. 2006/169, K. 2007/55, K.t. 24.11.2007.

⁴⁴⁵ AYM, E. 2010/51, K. 2011/137, K.t. 25.01.2012.

⁴⁴⁶ AYM, E. 1990/23, K. 1991/29, K.t. 23.01.1992; AYM, E. 2009/32, K. 2011/77, K.t. 12.05.2011.

⁴⁴⁷ AYM, E. 1985/11, K. 1986/29, K.t. 11.12.1986.

⁴⁴⁸ Anayasa Mahkemesi her ne kadar bu kavramları çevrenin birer unsuru olarak görmekteyse de; Anayasa'da konuya ilişkin özel hükümlerin bulunması sebebiyle, bu unsurlar çevre hakkını düzenleyen Anayasa m. 56 kapsamında değil, unsurları özel olarak ele alan maddeler altında incelenmektedir. Bu yaklaşımın eleştirisi ve ayrıntılı bilgi için bkz. SEMİZ, s. 17 vd.

Öğretide ise yazarlar çevreyi farklı şekillerde açıklamaktadırlar. Örneğin Şen, çevreyi canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörler bütünü olarak tanımlamaktadır⁴⁴⁹. Turgut ise bu tanımı kapsamının çok geniş olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Yazara göre, çevrenin insan yaşamını etkileyen etraftakiler olarak tanımlanması çevrenin fiilen her şeyi içine alan bir kavrama dönüşmesine yol açmaktadır⁴⁵⁰. Yazar çevrenin fiziksel çevre ve insan çevresi olarak iki ayrı başlık altında incelenebileceğini belirtmektedir. Fiziksel çevre birbirleriyle etkileşim halinde olan litosfer (kara ortamı), atmosfer, biyosfer (canlı ortamı) ve hidrosferden (su ortamı) oluşurken; insan çevresi ise sosyal ve ekonomik çevreyi ifade eder⁴⁵¹. Öğretide bu terimler yerine, doğal ve yapay veya beşeri çevre de kullanılmaktadır⁴⁵².

Sonuç olarak; çevrenin üzerinde anlaşılmış bir tanımı mevcut olmasa da iki tür yaklaşım olduğu söylenebilir. Geniş anlamıyla çevre sosyal, kültürel, fiziksel, biyolojik tüm ortamları ele alır ve canlıların içinde yaşadığı ve hayatlarını sürdürdüğü tüm dış ortamlardır. Bu görüş çevrenin doğal katmanının dışında yapay, beşeri, sosyal bir çevrenin de mevcut olduğunu ve çevre ceza hukukuyla bu çevresel faktörlerin de korunduğunu belirtmektedir. Çevreyi dar yorumlayan ikinci yaklaşım ise yalnızca doğal çevreyi dikkate almaktadır. Görüşe göre, çevre sadece fiziksel ve biyolojik ortamı kapsar.

Çevrenin dar yorumunda da, geniş yorumunda da, çevre ceza hukuku ile koruma altına alınan üç temel unsurun çevrenin kapsamında olduğuna dair bir tartışma bulunmamaktadır. Bu unsurlar; toprak, su ve havadır. Nitekim; Çevre Kanunu m. 2’de toprak, su ve havayı çevrenin alıcı ortamları olarak tanımlanmıştır.

TCK m. 181/1’de düzenlenen suçun fiil unsuru; atık veya artıkların toprak, su veya havaya verilmesidir. Suçun üzerinde işlendiği, yani atık veya artıkların verildiği toprak, su ve hava suçun maddi konusunu oluşturmaktadır⁴⁵³.

aa. Toprak

Toprak kavramı hukukumuzda 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda tanımlanmıştır⁴⁵⁴. Kanununun 4. maddesi uyarınca toprak “*Mineral ve organik maddelerin*

⁴⁴⁹ ŞEN, s. 5.

⁴⁵⁰ TURGUT, s. 73.

⁴⁵¹ TURGUT, s. 74-75.

⁴⁵² ÜNVER/NUHOĞLU, s. 10; KELEŞ/ERTAN, s. 14.

⁴⁵³ YOKUŞ-SEVÜK, s. 298.

⁴⁵⁴ 5403 sayılı ve 03.07.2005 tarihli Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 19.07.2005-25880.

parçalanarak ayrışması sonucu oluşan, yeryüzünü ince bir tabaka halinde kaplayan, canlı ve doğal kaynağı” ifade eder. Bu tanıma göre cansız veya yeryüzünün alt tabakalarında yer alan kayalar, yeraltı kaynakları, madenler toprağı oluşturmamaktadır. Öğretide ise toprak kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Şen canlıların yaşamı için gerekli su ve besin maddelerini içeren kara parçalarını⁴⁵⁵, Balcı yer kabuğunun toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümünü⁴⁵⁶, Talas ise insanların üzerinde yaşadığı ve litosfer adı verilen yer küreyi toprak olarak nitelemektedir⁴⁵⁷.

TCK m. 181/1’e benzer bir toprağın kirletilmesi suçuna Alman CK m. 324a’da yer verilmektedir. Bu madde kapsamında Alman öğretisinde sunulan görüşlerde toprak kavramının yerin yüzeyinde yer alan canlı tabaka ile 60 kilometre derinliğe kadar olabilen, toprağın filtreleme ve saklama niteliğini haiz ve canlı toprakla karışma ihtimali olan yer küre katmanlarını ifade ettiği belirtilmektedir⁴⁵⁸. Bu kavrama yapıların ve caddelerin altında yer alan toprak, ekili veya dikili olsun olmasın tüm araziler, sarp kayalıklar, çöller, çölleşmiş göl tabanları ve suların alt tabanları da dahil edilmektedir⁴⁵⁹.

Toprak kavramının; çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu bakımından 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’na uygun, ancak ceza hukuku korumasında boşluk bırakmayacak biçimde geniş yorumlanması gerekmektedir. Yeryüzünün üst ve alt tabakasında canlılar açısından yaşam alanı teşkil etme özelliği gösterebilecek ve doğal çevreye dahil her kara parçası toprak kavramına girmektedir. Buna göre yerleşim bölgelerinin altında bulunan toprak, deniz, göl ve akarsuların tabanları, tarım amacıyla kullanılan toprak araziler TCK m. 181/1’de düzenlenen suçun maddi konusunu oluşturur. Ancak doğal çevresel döngüde yeri olmayan saksı toprağı veya inşaat amacıyla kullanılacak toprak ve kum yığınları suçun kapsamına girmemektedir. Suların alt tabanları gibi su kıyıları da kanımca toprak niteliğine

⁴⁵⁵ ŞEN, s. 9.

⁴⁵⁶ BALCI, Murat, “Çevrenin Taksirle Kirletilmesi Suçu (TCK. m. 181)”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 150.

⁴⁵⁷ TALAS, s. 1151.

⁴⁵⁸ MICHALKE, s. 93.

⁴⁵⁹ SALIGER, s. 177. Aynı yönde AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 390.

sahip olduğu sürece toprak sayılmalıdır⁴⁶⁰. Toprağın Türkiye’de veya yurtdışında bulunması ise, suçun oluşumu açısından önem arz etmez⁴⁶¹.

Su ve toprağın karıştığı çamurlu bölgelerin ise toprak veya su kapsamına girip girmeyeceğinin somut olayın koşullarına göre belirlenmesi uygun olacaktır.

bb. Su

Türk hukukunda, suyun tanımı yapılmamıştır⁴⁶². Ancak, birçok ilgili yönetmelik ve kanunda nelerin su kabul edildiği örnekleme yöntemiyle sayılmıştır. Sayılan kavramların arasında göl, akarsu, kıyı ve deniz suları ile yeraltı suları, haliç, lagün, içme suyu teminini sağlayan yüzeysel tatlı sular bulunmaktadır⁴⁶³.

Suçun kapsamına giren suyun çevrenin bir unsuru olması gerektiğine dikkat edilmelidir. Bu nedenle TCK m. 181 bağlamında suyun bilimsel olarak su tanımına uyan her şey olarak nitelendirilmesi haddinden geniş bir tanım olacaktır. Suç kapsamında su, doğal yaşamın yer alabileceği ve su döngüsüne giren suları ifade eder. Bu anlamda yerüstü suları; yani okyanuslar, denizler, göller, göletler, akarsular ile yeraltı sularının tanıma dahil olduğuna şüphe yoktur⁴⁶⁴. Bir su birikintisinin ceza hukuku çerçevesinde su sayılması için açıkça görülen ve teşhis edilebilir bir havzayı doldurmuş olması gerektiği de ileri sürülmektedir⁴⁶⁵. Görüşe katılmakta olsam da, kanımca bu niteliklere sahip olmayan bir birikintide yapılan kirliliğin toprak veya havayı etkilediği ölçüde suya dahil olacak, eğer bu ortamlarda herhangi bir tehlike doğurmamaktaysa suç tanımında yer alan “*çevreye zarar verecek şekilde*” koşulunu sağlamayacaktır.

⁴⁶⁰3621 sayılı 04.04.1990 tarihli Kıyı Kanunu (Resmî Gazete Tarih-Sayı:17.04.1990-20495) m. 4’te kıyı “Kıyı çizgisi ile kıyı kenar çizgisi arasındaki alan” olarak tanımlanmıştır. Yine aynı maddeye göre kıyı çizgisi “Deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, taşkın durumları dışında, suyun karaya değdiği noktaların birleşmesinden oluşan çizgiyi”, kıyı kenar çizgisi “Deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturulduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık, sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırını” ifade eder.

⁴⁶¹ Yurtdışında işlenen çevrenin kasten kirlenmesi suçları TCK m. 13 uyarınca evrensel yargılama yetkisine tabidir. Bu nedenle Türkiye dışında yapılan hareketler, TCK m. 181 kapsamına girdikleri sürece, Adalet Bakanı’nın talebi ve failin Türkiye’de bulunması koşullarının oluşması şartıyla Türk mahkemelerinde yargılanabilecektir. Bu konuda açıklamalar için bkz. § 11. II. 3. Yurtdışında İşlenen Çevrenin Kastene Kirlenmesi Suçunda Yetkili Mahkeme. Alman hukukunda da açıklandığı üzere toprak, su veya havanın hangi ülke sınırları içerisinde olduğunun suçun oluşumunda etkisinin bulunmadığı belirtilmektedir.

⁴⁶² Alman Ceza Kanunu’nda ise m. 330d, nelerin kanun kapsamına giren su olduğunu açıkça belirlemiştir. Açıklamalar için bkz. § 3. IV. 1. Suların Kirlenmesi Suçu.

⁴⁶³ Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği, m. 4. Resmî Gazete Tarih-Sayı: 08.01.2006-26047.

⁴⁶⁴ ÖZCAN, s. 583; TALAS, s. 1151.

⁴⁶⁵ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 173.

Kanallar ve borularla aktarılan ve doğal döngüye doğrudan geri katılacak sular, örneğin tarım sulama suları da suç kapsamına girmektedir. Ancak içme ve tüketim suları ya da inşaat çukurlarında birikmiş sular, arıtma tesisindeki sular, atık sular, yüzme havuzlarındaki sular suça dahil değildir⁴⁶⁶.

cc. Hava

Hava kavramı, Türk hukukunda, “*dış ortam havası*” olarak Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği’nin 4. maddesinde tanımlanmıştır⁴⁶⁷. Madde uyarınca dış ortam havası, çalışma mekanları hariç dış ortamlardaki havadır. Görüldüğü üzere, tanım son derece geniş olmasına rağmen, iş yerlerinin içerisindeki kirlilikleri kapsayacak nitelikte değildir. Alman Ceza Kanunu’nda da benzer bir hava tanımı yapılmakta, m. 325’te düzenlenen “*Havanın Kirletilmesi*” suçuna yalnızca tesis dışı hava dahil edilmektedir⁴⁶⁸. Kanımca 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu böyle bir sınırlamaya açıkça yer vermemişse de, dış ortam ile hiçbir teması bulunmayan havanın doğal çevreye dahil olduğu söylenemeyeceğinden aynı yorum TCK m. 181/1 için de yapılmalı, suç tanımındaki havadan doğal çevreye dahil olan dış ortam havası anlaşılmalıdır.

Hava insan ve diğer canlıların yaşamsal fonksiyonlarını sürdürebilmeleri ve solumaları için gerekli olan atmosferin içindeki gazların karışımıdır⁴⁶⁹. Havadaki gazlar olan argon, azot, oksijen, karbondioksit ve su buharının ideal orandaki birleşimine temiz hava denmektedir⁴⁷⁰.

c. “Atık” ve “Artık” Kavramları

Çevrenin atık veya artıklarla kirletilmesi suçunda toprağa, suya veya havaya verilen eşyanın atık veya artık olması gerekmektedir. Atık ve artık kavramlarının belirlenmesinde, çevre ceza hukukunun idare hukukuna kavramsal atıf yapmış olması nedeniyle idari mevzuatın dikkate alınması gerekmektedir. “*Artık*” kavramına ne idare mevzuatında ne de hukuk sistemimizin başka bir alanında rastlanmamaktayken; “*atık*” 2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan birçok yönetmelikte tanımlanmış ve çeşitli sınıflara ayrılmıştır.

⁴⁶⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 392.

⁴⁶⁷ Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 06.06.2008-26898. Aynı tanım Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 13.01.2005-25699) ve Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği’nde (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 03.07.2009-27277) de mevcuttur.

⁴⁶⁸ SALIGER, s. 191. Alman CK m. 325 hakkında açıklamalar için bkz. § 3. IV. 3. Havanın Kirletilmesi Suçu.

⁴⁶⁹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 394; YILMAZ, s. 4; TALAS, s. 1151.

⁴⁷⁰ YILMAZ, s. 4.

Her ne kadar idare hukukuna atıf yapılmış olsa da, bu durum yönetmeliklerde atık olarak değerlendirilen maddeler dışında hiçbir ürünün TCK m. 181 kapsamına girmediği anlamına gelmemektedir. Suç düzenlemesinin amacı dikkate alınarak kavramların bağımsız biçimde tanımlanması gerekir⁴⁷¹. Kaldı ki; kanun koyucu çevrenin kasten kirletilmesi suçunun yalnızca atıklarla değil, aynı zamanda artıklarla da işlenebileceğini belirlemiş ve kapsamın geniş yorumlanması gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak Türk öğretisinde genellikle başvuru idare hukuku tanımlarının açıklanmasında yarar olduğu görüşündeyim.

“Atık” 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2’de “*herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü madde*” olarak tanımlanmıştır. Madde ayrıca atığın bazı temel türlerini de belirlemiştir. Bunlar katı atık⁴⁷², evsel katı atık⁴⁷³ ve tehlikeli atıktır⁴⁷⁴. Atıkların diğer alt grupları da ilgili yönetmeliklerde tanımlanmıştır. Bu alt gruplara bitkisel atık yağlar⁴⁷⁵, inşaat atıkları⁴⁷⁶, atık gazlar⁴⁷⁷, atıksular⁴⁷⁸, ambalaj atıkları⁴⁷⁹, tıbbi atıklar⁴⁸⁰ ve radyoaktif

⁴⁷¹ Bu yönde AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 395.

⁴⁷² 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2: “Katı atık: Üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı atık maddeler” Ayrıca Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği m. 3: “Katı atık : Üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı maddeleri ve arıtma çamurunu,(iri katı atık, evsel katı atık, bu Yönetmelikte “katı atık” olarak anılmaktadır.)” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 14.03.1991-20814)

⁴⁷³ 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2: “Evsel katı atık: Tehlikeli ve zararlı atık kapsamına girmeyen konut, sanayi, işyeri, piknik alanları gibi yerlerden gelen katı atıklar”

⁴⁷⁴ 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2: “Tehlikeli atık: Fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeler”

⁴⁷⁵ Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “c) Bitkisel atık yağ: atık Yönetimi Yönetmeliğinde yer alan atık tanımına uygun bitkisel yağlar ile kullanılmış kızartmalık yağları...” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 06.06.2015-29378)

⁴⁷⁶ Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “İnşaat Atıkları: Konut, bina, köprü, yol ve benzeri alt ve üst yapıların yapımı esnasında ortaya çıkan atıkları...” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 18.03.2004-25406)

⁴⁷⁷ Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “a) Atık gazlar: Katı, sıvı veya gaz emisyonlar ihtiva eden gaz halinde salımları...” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 03.07.2009-27277)

⁴⁷⁸ Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “Endüstriyel atıksu: Endüstri kuruluşlarından, imalathanelerden, atölyelerden, tamirhanelerden, küçük sanayi sitelerinden ve organize sanayi bölgelerinden kaynaklanan her türlü işlem ve yıkama artığı suları, proses suları ile karıştırılmadan ayrı olarak işlem görüp uzaklaştırılan kazan ve soğutma sularını...” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 26.11.2005-26005)

⁴⁷⁹ Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “Ambalaj atığı: Üretim artıkları hariç, ürünlerin veya herhangi bir malzemenin tüketiciye ya da nihai kullanıcıya ulaştırılması aşamasında ürünün sunumu için kullanılan ve ürünün kullanılmasından sonra oluşan kullanım ömrü dolmuş tekrar kullanılabilir ambalajlar da dâhil çevreye atılan veya bırakılan satış, ikincil ve nakliye ambalajlarının atıkları...” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 24.08.2011-28035)

⁴⁸⁰ Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği m. 4: “Tıbbi Atık: Ünitelerden kaynaklanan, EK-2’de C, D ve E grupları altında yer alan enfeksiyöz, patolojik ve kesici-delici atıklar...” Ek-2 C’de enfeksiyöz atıklar, D’de patolojik atıklar ve E’de kesici delici atıklar örnekleme yöntemiyle sayılmıştır. Yönetmelik ayrıca tıbbi atığın alt başlıkları olarak farmasötik atık, genotoksik atık, kimyasal atık ve ağır metal içeren atıkları göstermiştir. (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 22.07.2005-25883)

atıklar⁴⁸¹ örnek gösterilebilir. Dikkat edilmesi gereken bir unsur yönetmeliklerde gösterilen atık türlerinin *numerus clausus* olmadığıdır. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda yer alan atık tanımına uygun diğer maddelerin de atık olarak kabul edilmesi pek tabii mümkün olacaktır. Bunun yanında taraf olduğumuz Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'nin Ek-1'inde gösterilen atık çeşitlerinin de dikkate alınması gereklidir⁴⁸².

Ceza hukuku öğretisinde birçok yazar TCK m. 181 kapsamında atığı 2872 sayılı Çevre Kanunu'ndaki tanımla sınırlı bir biçimde değerlendirmektedir. Özenbaş⁴⁸³, Talas⁴⁸⁴ ve Otacı⁴⁸⁵ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun tanımını dikkate almaktadır.

Diğer bir görüş ise ceza hukukunda atığın Çevre Kanunu'ndaki tanımdan geniş olduğudur. Aygörmez-Uğurlubay atık kavramını, artığı da içine alacak biçimde “malikinın mülkiyetinde veya zilyedinin zilyetliğinde artık görmek istemediği ya da mülkiyeti ya da zilyedinden çıkarmak zorunda olduğu ya da çıkardığı, taşınabilir mallar” olarak tanımlamaktadır⁴⁸⁶. Yılmaz ise atığın “ürün ve hizmet üretimleri ve tüketimleri sırasında ve/veya sonrasında ortaya çıkan, fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinden dolayı karıştıkları alıcı ortamların doğal bileşim ve özelliklerinin değişmesine yol açabilen ve birincil amaçlarla kullanılamayacağı düşünülen sıvı, gaz, katı maddeler ya da enerji” olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁷

Artık kavramının ise mevzuatta tanımı bulunmamaktadır. Öğretide “tüketildikten kullanıldıktan sonra geriye kalan ve elden çıkarılan her türlü madde”⁴⁸⁸, “bir şey harcandıktan sonra kalan bölüm”⁴⁸⁹, “bir sanayi faaliyeti sonunda yararlanılması mümkün olmayan ve çevreye bırakılan maddeler”⁴⁹⁰, “herhangi bir maddenin kullanıldıktan veya harcandıktan sonra arta kalan bölümü”⁴⁹¹ gibi tanımlar yapılmaktadır.

⁴⁸¹ Radyoaktif Atık Yönetimi Yönetmeliği m. 4: “z) Radyoaktif atık: Serbestleştirme sınırlarının üzerinde aktivite konsantrasyonu içeren ve bir daha kullanılması düşünülmeyen nükleer ve radyoaktif maddeler ile radyoaktif madde bulaşmış ya da radyoaktif olmuş yapı, sistem, bileşen ve malzemeler” (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 09.03.28582)

⁴⁸² Aynı görüşte bkz. YILMAZ, s. 120. Basel Sözleşmesi'ne ilişkin açıklamalar için bkz. § 3. I. Çevrenin Kirlenmesini Cezalandırma Yükümlülüğü Getiren Uluslararası Sözleşmeler.

⁴⁸³ ÖZENBAŞ, s. 928.

⁴⁸⁴ TALAS, s. 1152.

⁴⁸⁵ OTACI, s. 285.

⁴⁸⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 397.

⁴⁸⁷ YILMAZ, s. 119.

⁴⁸⁸ YOKUŞ-SEVÜK, s. 297.

⁴⁸⁹ BALCI, s. 150.

⁴⁹⁰ ÖZENBAŞ, s. 928.

⁴⁹¹ YILDIZ, Ali Kemal, Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirlenmesi Suçları. http://tr.germanwaterpartnership.de/fileadmin/pdfs/gwp-veranstaltungen/03_turkish-gwp-day_izmir/praesentationen/rt_02_t-gwp-d_2013_yildiz_tr.pdf (“YILDIZ Çevrenin Kirlenmesi”)

Suçu düzenleyen maddede atık veya artıklardan bahsedilmiş olması kanımca kanun koyucunun madde kapsamını idare mevzuatı anlamında atıklarla sınırlamak istememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2 uyarınca atık kabul edilen maddelerin suç kapsamına girecek, ancak atık veya artıklar bunlarla sınırlı olmayacaktır. Türk hukukunda kanımca Alman hukukunda *sübjektif atık* adı verilen tanımlamanın atık ve atık maddelerin her ikisini de kapsar biçimde kullanılması doğru olacaktır. Tanım uyarınca sübjektif atık, *kişinin zilyetliğinde artık bulundurmamak istemediği ve bu nedenle zilyetliğinden çıkardığı her türlü taşınır eşyadır*⁴⁹². Bu tanım endüstriyel ve evsel tüm atıkları kapsayacak niteliktedir. Artık ise bir işlem veya faaliyetten arta kalan taşınır mallar olarak tanımlanabilir⁴⁹³.

Yargıtay içtihadında da atık ve atık kavramları öğretiyile paralel bir biçimde yorumlanmaktadır. Mahkeme, atık kavramının içeriğini belirlerken 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 2'den yola çıkmış, *“herhangi bir faaliyet sonucu oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü maddenin”* atık kabul edileceğini ifade etmiştir. Artık ise *“bir maddenin tüketimi, kullanımı ya da harcanmasından sonra artan, geriye kalan kısım”* olarak belirtilmiştir⁴⁹⁴.

Suçta kullanılan atıkların niteliğine ilişkin bir diğer önemli konu, Kabahatler Kanunu m. 41'de düzenlenen *“Çevrenin Kirletilmesi”* kabahati ile TCK m. 181/1 arasındaki ilişki hususundadır. Öğretide evsel⁴⁹⁵ veya kişisel nitelikli atıkların çevreye verilmesinin kabahat oluşturacağı, diğer ticari veya endüstriyel atıkların TCK m. 181/1 kapsamına gireceği ileri sürülmektedir. Kanımca fiilin niteliğini belirlemede kullanılacak kıstas atıkların özelliği değil, fiilin yarattığı tehlikedir. TCK m. 181/1 atıkların türlerine göre bir sınırlandırmaya gitmemiş, gerekçede de böyle bir hususa yer verilmemiştir. Bu sebeple niteliği ne olursa olsun, atık veya atık olarak tanımlanabilecek her şey, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun kapsamındadır. Kabahat ve suç ilişkisinin içtima kuralları uyarınca çözülmesi gerekmektedir⁴⁹⁶.

⁴⁹² Sübjektif ve objektif atık kavramları hakkında açıklamalar için bkz. § 3. IV. 4. Atıkların İzne Aykırı Nakli Suçu. AYGÖRMEZ-UGURLUBAY'ın da sübjektif atık kavramını benimsediği görülmektedir.

⁴⁹³ TDK Güncel Türkçe Sözlük: “a. 1. Bir şey harcadıktan sonra artan bölümü: Kumaş artığı. 2. Kalan veya artan bölüm: Dibinde bir yudumluk kararmış çay artığı vardı. -Y. Atılğan. 3. sf. İçildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan.” Benzer şekilde TDK Fizik Terimleri Sözlüğü: “Belirli bir işlem sonucunda geriye kalan, artan.” Erişim için:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e61311f37c44.70030207

⁴⁹⁴ Y4CD, E. 2012/4005, K. 2014/34038. (içinde TANERİ, s. 57. Kararın tarihi eserde belirtilmemiştir.) Aynı yönde Y18CD, E. 2015/29255, K. 2017/803, K.t. 30.01.2017: “Mevzuatımızda tanımı bulunmayan “artık” ise; öğretilerdeki düşüncelerden de yararlanılarak, bir maddenin tüketimi, kullanımı ya da harcanmasından sonra artan, geriye kalan kısım olarak tanımlanabilir.”

⁴⁹⁵ Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği m. 3: “Evsel katı atık (çöp): Konutlardan atılan tehlikeli ve zararlı atık kavramına girmeyen, bahçe, park ve piknik alanları gibi yerlerden gelen katı atıkları ifade eder.”

⁴⁹⁶ Aynı görüşte AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 400-401. Çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun içtimaya ilişkin açıklamalar için bkz. § 8. III. İçtima.

4. Hareket

a. Kavram

Hareket, suçun işlenmesi için yapılması veya yapılmaması gereken insan davranışıdır. Doğal hareket teorisini destekleyen ve hareketi dış dünyaya yansıyan iradi insan davranışı olarak tanımlayan yazarlar olduğu gibi⁴⁹⁷, amaçlı hareket teorisini benimseyerek hareketin bir amaca yönelen bilinçli insan davranışı olduğunu belirten görüşler de mevcuttur⁴⁹⁸. Taksirli hareket ise noirmatif bir değerlendirmeyle açıklanmaktadır. Son olarak, öğretilerde kasıtlı hareket ve taksirli hareketi kapsayan bir teorinin mevcut olmadığı da ileri sürülmektedir⁴⁹⁹.

TCK m. 181/1’de düzenlenen atık veya artıklar ile çevrenin kasten kirletilmesi suçunun hareket unsuru ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı biçimde atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesidir⁵⁰⁰.

Hareket; açıklandığı üzere yapma veya yapmama biçiminde olabilir⁵⁰¹. Hareketin türüne göre suçlar icrai, ihmali ve ihmali suretiyle icrai hareketli suçlar olarak sınıflandırılmaktadır. İcrai hareketli suçlarda fail kanunun kendisine yapmamasını emrettiği bir hareketi olumlu edimiyle gerçekleştirir⁵⁰². İhmali hareketli suçta kanun kişiye bir hareketi yapma ödevini yüklemiştir ve fail kanunun emrettiği bu hareketi yapmamaktadır⁵⁰³. İhmali suretiyle icrai suçta ise fail sahip olduğu sıfat nedeniyle belirli bir neticeyi önleme yükümlülüğüne sahiptir ve hareketsiz kalması ceza kanunu tarafından icrai harekete eşdeğer kabul edilmiştir.⁵⁰⁴

TCK m. 181’de suç tanımı, atık veya artıkların toprak, su veya havaya verilmesi icrai hareketini cezalandırarak biçimde yapılmıştır. Ancak failin ihmalinin icrai harekete eşdeğer olması durumunda da suç oluşacaktır⁵⁰⁵.

⁴⁹⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 241.

⁴⁹⁸ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 95; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 173-174; ÖZGENÇ, s. 163.

⁴⁹⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 94.

⁵⁰⁰ TANERİ, s. 18; YILMAZ, s. 118-119; TALAS, s. 1153; KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 141; ÖZENBAŞ, s. 928. Y4CD, E. 2010/31681 K. 2010/32675: “suçun oluşması için atık veya artıkların, ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, toprağa, suya veya havaya verilmesi gerekir. (...) atık ve artıkların anılan standart ve usullere aykırı olarak çevreye zarar verecek şekilde kasten toprağa, suya veya havaya verilmesi TCK’nın 181. maddesi ile yaptırıma bağlanmıştır.”

⁵⁰¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 250.

⁵⁰² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 250, ÖZTÜRK/ERDEM, s. 177.

⁵⁰³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 250; HAKERİ, s. 164-165, 168-169; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 177.

⁵⁰⁴ Bu tür suçlara ihmali benzeri suç, görünüşte ihmali suç, garantörsel ihmali suç da denilmektedir. Bkz. HAKERİ, s. 169; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 180.

⁵⁰⁵ Örneğin Yargıtay suç hükmünün yürürlüğe girmesinden önce icrai hareketiyle kirliliği başlatan kişinin, suç yürürlüğe girdikten sonra kirliliği engellememe şeklindeki ihmali hareketinin suçu oluşturduğu görüşündedir. Y4CD, E. 2012/31338, K. 2014/36059, K.t. 15.12.2014: “Atıkların variller içinde toprağa gömülmesi eylemi icrai niteliktedir. Gerçekleştirildiği tarihte yasal düzenleme bulunmadığı için bu eylemin suç oluşturmayacağı

Suçlar hareketlerine göre ani ve kesintisiz suç olarak da sınıflandırılmaktadır⁵⁰⁶. Ani suçlarda, korunan hukuksal değere verilen zarar veya bu değer üzerinde yaratılan tehlike anlıktır. Suç teşkil eden icra hareketi yapıldığında veya netice gerçekleştiğinde değer ihlali de gerçekleşir ve son bulur. Bu tür suçların tamamlanma ve sona erme anı aynıdır⁵⁰⁷. Kesintisiz suçlarda ise korunan hukuksal değer ihlali bir anda gerçekleşmez, ihlal suçun tamamlanmasından sonra hukuken önemli bir süre devam eder⁵⁰⁸. Kesintisiz suçların özelliği, suç failinin devam eden ihlali ortadan kaldırma konusunda imkanının olmasıdır⁵⁰⁹. Suçun sona erme anı, yani kesintinin gerçekleşme anı ihlalin son bulması veya failin ihlale son verme imkanının ortadan kalkmasıdır⁵¹⁰. Eğer failin ihlale son verme imkanı ve gücü hiçbir zaman yoksa suçun kesintisiz olduğunu söylemek mümkün değildir⁵¹¹.

Sadece kesintisiz suç biçiminde işlenebilen suçlara gerçek (mutlak, zorunlu) kesintisiz suç adı verilmektedir⁵¹². Bazı suçların ise hem kesintisiz suç, hem de ani suç şeklinde işlenmesi mümkündür. Bu tür suçlara gerçek olmayan (zorunlu olmayan, ihtiyari, nispi) kesintisiz suç denmektedir⁵¹³. Örneğin suç tipinde öngörülen seçimlik hareketlerin biri kesintisiz suç özelliği

düşünülebilir ise de, yasal düzenlemenin gerçekleştirilip eylemin suç olarak düzenlenmesinden sonra sanıklar bakımından, Kanunun yürürlük tarihi itibarıyla, eyleminden doğabilecek tehlikeyi veya zararlı neticeyi engelleme yükümlülüğü doğmuştur. Bu yükümlülüğünü yerine getirmeyen sanıkların bu ihmali davranışlarıyla çevre bakımından doğan tehlike olasılığının devamına neden oldukları, bir başka deyişle icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü yerine getirmemeleri nedeniyle kusurlu buldukları açıktır.” (içinde TANERİ, s. 127.) Ancak bu suçun önce icrai, sonra ihmali iki ayrı hareket ile değil, kesintisiz tek bir hareketle işlendiği görüşü de savunulabilir.

⁵⁰⁶ Öğretide ani ve kesintisiz suç sınıflandırmasını kimi yazarın hareket bakımından (örneğin ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 243.), kimi yazarın ise netice bakımından (örneğin CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 263) bir ayrım olarak gördüğüne dikkat çekmek gerekir. Bu görüş farklılığı, kesintisiz harekette hangi unsurun bir süre devam ediyor olduğu konusundaki tartışma ile paraleldir.

⁵⁰⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 263.

⁵⁰⁸ Kesintisiz suçta ayrıca hareketin, neticenin veya her ikisinin de devam etmekte olduğuna dair öğretide görüşler de vardır. Hem hareket hem de neticenin devam ettiği konusunda bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 264; yalnızca neticenin devam ettiği konusunda bkz. ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 239; HAKERİ, s. 180; ALACAKAPTAN, Uğur, *Suçun Unsurları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 48; DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: I, 12. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997 (“DÖNMEZER/ERMAN I”), s. 384. Belirli hallerde suçun tamamlanmış olmasına rağmen neticenin uzun bir süre devam etmesi, hatta bazen kalıcı olması mümkündür. Bu tür suçlara durum suçları veya iz bırakan suçlar adı verilmektedir. Durum suçlarında sık kullanılan bir örnek yaralama suçundan dolayı kalan yara izi veya uzuv kaybıdır. Bu halde suçun neticesi olan iz kalıcıdır, ancak suçun kesintisiz olduğunu söylemek mümkün değildir. ALACAKAPTAN, s. 48; HAKERİ, s. 181.

⁵⁰⁹ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 244.

⁵¹⁰ Bu durum failin yakalanması veya failin ihlali ortadan kaldırma egemenliğinin yok olması şeklinde görülebilir.

⁵¹¹ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 239. Bu konuda öğretide sık kullanılan bir örnek birden çok evlilik suçudur. İkinci evliliği failin yalnızca kendi hareketleriyle, mahkeme kararı olmaksızın sona erdirmesi mümkün olmadığından suçun kesintisiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu suç ani bir suçtur ve ikinci evliliğin yapıldığı anda işlenmiş ve sona ermiştir. Bkz. ZAFER, s. 213.

⁵¹² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 265.

⁵¹³ ZAFER, s. 213; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 240.

gösterirken diğeri ani suç olabilir. Hatta gösterilen tek bir hareketin kesintisiz veya ani biçimde yapılması da mümkündür⁵¹⁴.

Çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun; hafriyatın tek seferde toprağa verilmesiyle tehlikenin bir anda oluşması şeklinde ani suç olarak veya fail atık suları veya havayı kirletici gazları uzun bir süre aralıksız olarak çevreye vermesi örneğinde görülebileceği üzere kesintisiz suç biçiminde işlenmesi mümkündür. Bu nedenle, ani hareketli olan bu suçun gerçek olmayan kesintisiz suç özelliği gösterdiği durumlar da mevcuttur.

Suçlar ayrıca hareketin sayısına göre tek hareketli, birden fazla hareketli veya seçimlik hareketli olabilirler. Tek hareketli suçlarda hükmün öngördüğü tek bir hareketin yapılması veya yapılmamasıyla icra hareketleri tamamlanmaktadır⁵¹⁵. Buna karşın çok hareketli suçlarda suç tanımında yapılması gereken birden çok hareket sayılmıştır. Bu hareketlerden birinin yapılması suçun oluşması için yeterli değildir⁵¹⁶. Seçimlik hareketli suçlarda ise yine birden çok hareket suçun oluşması için öngörülmüş olsa da, bu hareketlerden birinin yapılması ile suç oluşmaktadır ve bu hareketlerden birden fazlasının yapılması suçun tekliğini etkilememektedir⁵¹⁷. Belirtmek gerekir ki, birden fazla hareketli suçların aynı zamanda yapılması gereken her hareket bakımından seçimlik özellik göstermesi de mümkün olabilir.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçunda ilgili kanunlarla düzenlenen teknik usullere aykırı biçimde atıkların veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi seçimlik hareketli bir suçtur. Atıklar veya artıklar suya verilse de, toprağa verilse de, havaya verilse de suç oluşacaktır ve hatta atıkların hem toprağa, hem havaya hem de suya verilmesi halinde de oluşan suç tektir.

Hareketin türü bakımından suçlara ilişkin bir diğer ayırım ise bağlı hareketli ve serbest hareketli suçlardır. Kanun hükmünde suçun hangi hareketle işlenebileceğini olarak düzenlendiyse bağlı hareketli⁵¹⁸, suçun neticesi belirlenerek bu neticeye hangi hareketle ulaşılması gerektiği ortaya konmadıysa serbest hareketli suç mevcuttur⁵¹⁹. Elbette ki kanunların genel ve kapsayıcı olması

⁵¹⁴ Suçun kesintisiz niteliğinin tespiti iştirak açısından önem taşımaktadır. Ani suçlar tamamlandığı anda sona erdiğinden bunlara iştirak ancak suç tamamlanmadan önce mümkündür. Kesintisiz suçlarda ise suç tamamlandıktan sonra; ancak sona ermeden önce iştirak gerçekleşebilir. Ayrıca suç sona erene kadar hukuken saldırı devam edeceği için meşru savunma da mümkündür. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 266; ÖZGENÇ, s. 173; ZAFER, s. 213.

⁵¹⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 115; ÖZGENÇ, s. 166.

⁵¹⁶ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 115; ÖZGENÇ, s. 167.

⁵¹⁷ HAKERİ, s. 162-163; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 117; ÖZGENÇ, s. 168; DÖNMEZER/ERMAN I, s. 374.

⁵¹⁸ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 117; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 177; ÖZGENÇ, s. 168.

⁵¹⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 257; HAKERİ, s. 162; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 116; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 179; ÖZGENÇ, s. 167.

gerektiği ve kazuistik bir ceza kanunun istenen bir sonuç olmaması nedeniyle hareketler genel olarak, anahatlarıyla belirlenmektedir.

TCK m. 181/1, hareketin ne şekilde olması gerektiği kanun koyucu tarafından somut olarak belirlendiği için bağlı hareketli bir suçtur⁵²⁰. Herhangi bir şekilde çevreyi atık veya artıklara kirletmek değil, teknik usullere aykırı biçimde bu hareketi yapmak gerekmektedir⁵²¹. Buna göre atık veya artıkların kanunlarda belirlenmiş usullere uygun bir biçimde, örneği artırılarak çevreye verilmesi halinde suç oluşmayacaktır. Aynı şekilde çevreye bırakılan eşyanın atık veya artık sıfatını haiz olmaması halinde de suçun oluşması mümkün değildir.

b. İlgili Kanunlarda Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık

aa. Genel Bilgiler

Çevreye atık veya artıkların verilmesi hareketinin TCK m. 181/1’de düzenlenen suç oluşturması için atık veya artıkların toprağa, havaya veya suya verilmesi yeterli değildir, bu hareketin ayrıca “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı*” olması gerekir.

Kanun maddesinin lafzı teknik usullerin kanunlarla düzenlenmesini ve bu kanunların ilgili olmasını gerektirmektedir. Ancak çevreye ve atıkların yönetimine ilişkin mevzuatımızdaki kanunlarda herhangi bir usul veya esas belirlenmemiştir. Öğretideki birçok yazar bu durumun doğal olduğunu, çevre düzenlemelerinin sürekli değişen ve yenilenen bir konu olması nedeniyle en kazuistik kanunlarla bile düzenlenmelerinin uygun olmayacağını belirtmektedir⁵²². Yazarlara göre konuya ilişkin suçların da buna uygun biçimde yorumlanması gerekmektedir ve TCK m. 181/1’deki “*ilgili kanunlar*” yönetmelikleri de kapsayacak biçimde “*ilgili mevzuat*” olarak anlaşılmalıdır⁵²³. Yargıtay uygulamasında da “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılık*” 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu⁵²⁴, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu⁵²⁵ ve 3213 sayılı Maden Kanunu⁵²⁶ gibi

⁵²⁰ YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5035; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 402. ÖZEN ise suçun serbest hareketli olduğunu belirtmektedir. (Bkz. ÖZEN Çevre, s. 18)

⁵²¹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 301.

⁵²² YOKUŞ-SEVÜK, s. 302; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5035.

⁵²³ YILMAZ, s. 121-125; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 403. Aynı şekilde TANERİ, s. 20. Yazar bu durumun kanunilik ilkesi yönünden bir sorun yarattığına da dikkat çekmektedir. Usullerin yasada düzenlenmesinin imkansız olduğunu belirten YAŞAMIŞ ise bu nedenle yeni düzenlemede birçok çevre suçunun takipsiz kaldığını belirtmektedir. (YAŞAMIŞ, Firuz, “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 58, Yıl: 2005, s. 140.)

⁵²⁴ 2690 sayılı 09.07.1982 tarihli Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 13.07.1982-17753.

⁵²⁵ 5977 sayılı 18.03.2010 tarihli Biyogüvenlik Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 26.03.2010-27533.

⁵²⁶ 3213 sayılı 04.06.1985 tarihli Maden Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 15.06.1985-18785.

kanunların kapsadıkları alanlarda bu kanunlara dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerdeki yükümlülüklerle aykırı davranış olarak nitelendirilmektedir⁵²⁷.

Uygulamada dikkate alınan ve bünyesinde teknik usulleri barındıran yönetmeliklerin bir kısmı şunlardır: Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁵²⁸, Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği⁵²⁹, Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği⁵³⁰, Radyoaktif Madde Kullanımından Oluşan Atıklara İlişkin Yönetmelik⁵³¹, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁵³², Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği⁵³³, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği⁵³⁴, Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği⁵³⁵, Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik⁵³⁶, Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik⁵³⁷, Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği⁵³⁸, Radyoaktif Atık Yönetimi Yönetmeliği⁵³⁹, Atık Yönetimi Yönetmeliği⁵⁴⁰, Maden Atıkları Yönetmeliği⁵⁴¹. Sayılan bu yönetmelikler sınırlı sayıda değildir; atıkların kontrolüne ilişkin birçok başka yönetmelik mevzuatımızda mevcuttur⁵⁴².

Diğer yazarlar ise suç ve cezaların kanuniliğinden yola çıkarak, suça ilişkin düzenlemenin açıkça teknik usullerin kanunda düzenlenmesini gerektirdiği için yönetmeliklerdeki usullerin suçun uygulanmasında dayanak olamayacağı görüşündedir.

Kanaatimce düzenlemeden çıkarılacak anlam ve bunun sonuçlarının öncelikle kanunilik ilkesi açısından incelenmesi gerekmektedir.

bb. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Niteliği

⁵²⁷ OTACI, s. 282. Y4CD, E. 2010/31681, K. 2012/32675, K.t. 27.12.2012:” Böylece, çevreye zarar verebilecek atık veya artıkların alıcı ortama katılmasına ilişkin temel esaslar 2872 sayılı Çevre Kanununda açıklanmış, bu esaslara uygun olarak düzenlenen yönetmeliklerde de ilgili standart ve yöntemler belirlenmiş, atık ve artıkların anılan standart ve usullere aykırı olarak çevreye zarar verecek şekilde kasten toprağa, suya veya havata verilmesi TCK’nın 181. maddesi ile yaptırıma bağlanmıştır.” Aynı yönde bkz. Y4CD, E. 2012/4005, K. 2014/34038. (içinde TANERİ, s. 57. Kararın tarihi eserde belirtilmemiştir.)

⁵²⁸ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 14.03.1991-20814.

⁵²⁹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 18.03.2004-25406.

⁵³⁰ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 31.08.2004-25569.

⁵³¹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 02.09.2004-25571.

⁵³² Resmi Gazete Tarih-Sayı: 22.07.2005-25883.

⁵³³ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 08.01.2006-26047.

⁵³⁴ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 30.07.2008-26952.

⁵³⁵ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 03.07.2009-27277.

⁵³⁶ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 08.06.2010-27605.

⁵³⁷ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 06.10.2010-27721.

⁵³⁸ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 24.08.2011-28035.

⁵³⁹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 09.03.2013-28582.

⁵⁴⁰ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 02.04.2015-29314.

⁵⁴¹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 15.07.2015-29417.

⁵⁴² Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği (Resmi Gazete Tarih-Sayı: 22.05.2012-28300.) gibi.

İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılık unsurunun maddi unsurun mu, hukuka aykırılık unsurunun mu parçası olduğu hususu öğretide tartışılmaktadır. Bir görüş bu düzenlemenin maddi unsura dahil olduğunu öne sürerken⁵⁴³, diğer bir görüş ise bunun hukuka aykırılığın kapsamında incelenmesi gerektiği kanaatinde⁵⁴⁴. Tartışmanın en önemli sonucu manevi unsura ve yanılmaya ilişkin olacaktır. Eğer teknik usullere aykırılık suçun maddi unsurunun parçası ise, bu konudaki yanılma kişinin kastını ortadan kaldıracak ve suç oluşmayacaktır⁵⁴⁵. Fail hareketinin ilgili teknik usullere aykırı olduğunu bilmiyorsa, bu durum kendi kusuruyla olsa dahi TCK m. 30/1 uyarınca bu hatasından yararlanması gereklidir. Diğer taraftan ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılığın belirtilmesi hukuka özel aykırılık düzenlemesi teşkil etmekteyse, bu halde hukuka özel aykırılık unsurunda yanılmaya ilişkin farklı görüşler uyarınca hareket edilmesi gerekecektir⁵⁴⁶.

Yargıtay içtihadı da teknik usullere aykırılığın mevcut olmaması halinde suçun oluşmayacağını teyit etmektedir. Ancak kararlarda açık bir şekilde belirtilmemekteyse de teknik usullerin maddi unsurun parçası değil, bir hukuka uygunluk nedeni oluşturacağı yönünde bir yaklaşım sergilenmektedir⁵⁴⁷.

Kanımca “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak*” kavramı suçun tanımında açıkça belirlendiği ve hareketi niteleyen biçimde kullanıldığı için maddi unsurun içinde kabul edilmelidir.

cc. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Kanunilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi

i. Suç ve Cezaların Kanuniliği İlkesi

α. İlkeye İlişkin Genel Açıklamalar

⁵⁴³ HAFIZOĞULLARI, Zeki / ÖZEN, Muharrem, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Topluma Karşı Suçlar*, 2. Bası, US-A Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 55.

⁵⁴⁴ ALICA, Süheyla, “Türkiye’de Çevre Suçları”, *Uğur Alacakaptan’a Armağan*, Cilt: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 62; AYGÖRMEZ-UGURLUBAY, s. 402; OTACI, s. 280; YILMAZ, s. 121; YAŞAMIŞ, s. 140; KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 141; ARTUK, Mehmet Emin, “Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (TCK. m. 181)”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 122.

⁵⁴⁵ Böyle bir durumda failin taksirinin olması halinde TCK m. 182 dolayısıyla sorumluluk doğacaktır.

⁵⁴⁶ Hukuka özel aykırılık ve bu unsorda yanılmaya ilişkin açıklamalar için bkz. § 9. Hata.

⁵⁴⁷ Y15CD, E. 2012/13368, K. 2013/8839, K.t. 14.05.2013: “Atık ve artıkları toprağa, suya ve havaya kasten vermek hareket unsurudur. Atık ve artıkların ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere uygun olarak doğal ortama bırakılması halinde, hukuka aykırı bir davranışın varlığından ve dolayısıyla bu suçun oluştuğundan söz edilemez. Bu teknik usuller, çevreyi korumaya yönelik kanunlarla belirlenmelidir.” (Vurgular tarafımdan eklenmiştir.) Daire hareket unsurunu maddenin teknik usullere aykırılık kısmını kullanmadan tanımladıktan sonra teknik usullere aykırılığın olmaması halinde hukuka aykırı bir davranışın bulunmayacağından bahsetmiştir.

Modern ceza hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan suç ve cezaların kanuniliği (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*) ilkesi ne hâkimin, ne de başka bir kurumun yasada mevcut olmayan bir eylemin suç olmasına karar verememesi, yasada bulunmayan bir cezaya hükmedememesi anlamına gelmektedir⁵⁴⁸. İlkenin amacı kişilerin kendi eylemlerinin hukuki sonuçlarını önceden bilebilmelerini ve yürütme ve yargının keyfi davranışlarda bulunmasının engellenmesidir⁵⁴⁹.

Suç ve cezaların kanuniliği, ya da kısa adıyla kanunilik veya yasallık ilkesi, Türk hukukunda Anayasa ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda koruma altına alınmıştır. Anayasa m. 38'de kanunilik, suç ve cezalara ilişkin bir esas olarak açıkça düzenlenmiştir.⁵⁵⁰ TCK m. 2 de kanunilik ilkesini düzenlemekte ve kimsenin kanunda açıkça düzenlenmemiş bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağını belirtmenin yanında idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamayacağını da kesin olarak belirtmektedir⁵⁵¹.

Anayasa Mahkemesi suç ve cezaların kanuniliği ilkesi uyarınca yasa koyucunun hangi eylemlerin suç teşkil edeceğini belirleme konusunda takdir yetkisine sahip olduğunu, ancak öngörülebilirliği sağlama amacı güden kanunilik ilkesi gereğince kanunların hangi eylemlerin suç teşkil edeceğini hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açık ve anlaşılır olarak düzenlemesi gerektiğini içtihadında belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre ilkenin hedefi temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır⁵⁵².

⁵⁴⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 46; YILDIZ, Ali Kemal, "Yürütme Organının Düzenleyici İşlemlerle Suç ve Ceza Yaratması", *Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı*, İstanbul 2004 ("YILDIZ Yürütme"), s. 1034.

⁵⁴⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 46; TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 345; ZAFER, s. 58.

⁵⁵⁰ AY m. 38/1: "Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez."

⁵⁵¹ 5237 s. TCK m. 2: "Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükümlenemez. / İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz."

⁵⁵² AYM, E. 2014/120, K. 2015/23, K.t. 05.03.2015: "Suçta ve cezada kanunilik ilkesi uyarınca, hangi fiillerin yasaklandığının ve bu yasak fiillere verilecek cezaların hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde kanunda gösterilmesi, kuralın açık, anlaşılır ve sınırlarının belli olması gerekmektedir. Kişilerin yasak fiilleri önceden bilmeleri düşüncesine dayanan, hukuk devletinin temel aldığı, uluslararası hukukta ve insan hakları belgelerinde de özel bir yere ve öneme sahip bulunan bu ilkeyle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Kanunilik ilkesi, özgürlüğün sınırlarının önceden bilinerek, insanın davranışlarını bu çerçevede düzenlemesini temin için getirilmiştir. Anayasanın 38 inci maddesine paralel olarak Türk Ceza Kanunu'nun 2 nci maddesinde yer alan "suçta ve cezada kanunilik" ilkesi uyarınca, hangi eylemlerin yasaklandığı ve bu yasak eylemlere verilecek cezaların hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde yasada gösterilmesi, kuralın açık, anlaşılır ve sınırlarının belli olması gerekmektedir. Kişilerin yasak eylemleri önceden bilmeleri düşüncesine dayanan bu ilkeyle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması amaçlanmaktadır." Mahkemenin değerlendirmesinde özellikle yasaların açık ve anlaşılabilirliğine önem gösterdiği anlaşılmaktadır. Aynı yönde AYM, E. 2014/162, K. 2015/47, K.t. 13.05.2015: "...Bu ilke, aynı zamanda temel hak ve özgürlükleri en geniş biçimiyle gerçekleştirip güvence altına almakla yükümlü olan hukuk devletinin esas aldığı değerlerden olup uluslararası hukukta ve insan hakları belgelerinde de özel bir yere ve öneme sahip bulunmaktadır."

Kanunilik Anayasa m. 90 uyarınca hukukumuzda kanun gücünde olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “*Kanunsuz Ceza Olmaz*” başlıklı 7. maddesi tarafından da koruma altına alınmıştır. Sözleşme, işlendiği zaman ulusal ve uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan eylemlerin cezalandırılmayacağını belirtmektedir.⁵⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, suç ve cezaların kanunla düzenlenmesi ilkesine çeşitli kararlarında değinmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 7'nin kanunla koyma, geriye yürümeme ve kıyas yasağını içerdiği açıkça belirten Mahkeme'ye göre kanun (*law*) yazılı kanun kadar içtihadı da içermektedir ve şekli değil maddi içeriğiyle anlaşılmalıdır⁵⁵⁴. Bu sebeple yazılı olmayan hukuk da Sözleşme m. 7 uyarınca kanun kabul edilebilmektedir. Kaldı ki; metnin orijinal dilindeki “*No Punishment Without Law*” cezanın yazılı kanuni dayanaktan yoksun değil, hukuksuz olamayacağını düzenlemektedir⁵⁵⁵. Özetle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı uyarınca yerel mahkemelerin kanun kabul ettikleri hukuki metinler ile suç yaratılmış olması yeterlidir⁵⁵⁶. Mahkeme'nin içtihadına göre keyfilikten uzak, öngörülebilir ve belirli olduğu sürece kanunla konulmamış, hatta bazen yazılı kanun metninin açık hükmüne aykırı düzenlemeler bile suç ve cezaların kanuniliği ilkesini ihlal etmeyecektir⁵⁵⁷.

Öğretide belirtildiği üzere, kanunilik ilkesi dört unsura sahiptir⁵⁵⁸. Kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla suç ve cezaların yasa ile konması (*nullum crimen sine lege scripta*), ceza yasalarının ancak yürürlüğe girdikleri andan itibaren ileriye dönük uygulanması ve aleyhe yasanın geriye yürümemesi (*nullum crimen sine lege praevia*), ceza hukukunda kıyasa başvurulmaması (*nullum crimen sine lege stricta*) ve suç ve cezaları tanımlayan yasaların açık ve belirli olması (*nullum crimen sine lege certa*) gerekir⁵⁵⁹.

β. Suç ve Cezaların Kanunla Konması

Kanunilik ilkesinin ilk unsuru suç ve cezaların yalnızca kanunlar ile düzenlenebilmesidir. Kanun koyma yetkisi, Türk hukukunda Anayasa m. 7 uyarınca Türkiye Büyük Millet

⁵⁵³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 7: “Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Aynı biçimde, suçun işlendiği sırada uygulanabilir olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Bu madde, işlendiği zaman uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan bir eylem veya ihmalden suçlu bulunan bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir.”

⁵⁵⁴ Kafkaris/Kıbrıs, AİHM, Başvuru No: 21906/04, 12.02.2008, para. 138.

⁵⁵⁵ Ancak kavramın yine de kanun anlamına geldiği konusunda bkz. TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 347.

⁵⁵⁶ Kafkaris/Kıbrıs, para. 139.

⁵⁵⁷ Bu durum *common law* sistemine dahil devletlerin de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafı olduğu düşünüldüğünde doğaldır. Bkz. TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 347.

⁵⁵⁸ TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 348.

⁵⁵⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 52; SOYASLAN, Doğan, *Yürütme Organının Suç ve Ceza Koyma Yetkisi*, Kazancı Hukuk Yayınları, Ankara, 1990, s. 39; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 27.

Meclisi'nin elindedir ve devredilemez. Bu nedenle suç ve cezalar sadece Meclis tarafından koyulan kanunlarla yaratılabilir ve düzenlenebilir. Suçu oluşturan unsurlar, cezanın alt ve üst sınırları, türü, cezayı ağırlaştırıcı veya hafifleten nedenler kanun ile açıkça belirtilmelidir. Yargının suçun oluşumuna dair kanunda bulunmayan bir düzenleme getirmesi, yürürlükteki kanun hükümleri dışında; örf, adet veya din kurallarını suçun varlığına ve cezaya ilişkin bir değerlendirme yaparken dikkate alması Anayasa m. 38 uyarınca kesinlikle yasaklanmıştır⁵⁶⁰.

Suç ve cezaların yasayla konması ilkesinin bir sonucu da yürütmenin düzenleyici işlemlerle suç ve ceza yaratmasının mümkün olmamasıdır⁵⁶¹. TCK m. 2/2 her ne kadar bu konuda bir yasağın varlığını açıkça ifade etmişse de, hukukumuzda temel kanunların diğer kanunlardan hiyerarşik üstünlüğünün bulunmaması⁵⁶², 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra çıkarılan kanunların bu hükümle bağlı olmaması durumunu yaratmıştır.⁵⁶³ Günümüzde öğretilerde tartışılan bir ihtimal, yasamanın bir kanunla yürütme organına suç yaratma veya var olan suçu düzenleme imkânı vermesi halidir. Bir görüş; yürütmenin suç ve ceza yaratmasının, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir kanunla verilen bir yetkiye dayanılarak yapıldığı takdirde kanunilik ilkesini zedelemeyeceğini düşünmektedir⁵⁶⁴. Görüşe göre yetki veren çerçevede yasada sınırların açıkça belirtilmesi halinde kanuniliğin belirlilik ve öngörülebilirlik alt unsurları ihlal edilmemiş olduğundan ihdas edilen suçun kanunsuz olduğunu söylemek mümkün değildir⁵⁶⁵. Bu durumun uygulamada örneklerini Fransa⁵⁶⁶, İtalya⁵⁶⁷ ve Almanya'da⁵⁶⁸ görmek mümkündür.

Türk öğretisinde bugün çoğunlukla kabul edilen ve katıldığım görüşe göre ise yürütme organının 1982 Anayasası döneminde suç ve cezaları herhangi bir işlemle düzenlemesi

⁵⁶⁰ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 52; SOYASLAN, s. 40.

⁵⁶¹ ZAFER, s. 61.

⁵⁶² KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 69.

⁵⁶³ *Lex posteriori derogat lex priori* ilkesi uyarınca normlar hiyerarşisinde eşit düzlemde bulunan iki düzenlemeden sonraki, önceki düzenlemenin aksi hükümlerini uygulamadan kaldırmaktadır. ZAFER, s. 66.

⁵⁶⁴ ZAFER, s. 62.

⁵⁶⁵ ŞEN, s. 98.

⁵⁶⁶ Fransa'da 5. Cumhuriyet döneminde *Ordonance* adı verilen kanun hükmünde kararname ile yürütmenin suç ve ceza yaratması mümkündür. Ayrıca Fransız Anayasası'nın 16. maddesi Cumhurbaşkanına belirli olağanüstü durumlarda kanun hükmünde kararname çıkarma ve bu yolla suç ve ceza yaratma yetkisi vermiştir. Bunun yanında tüzükler ile de kanunun yetki verdiği ölçüde suç (cürüm ve cünha) yaratılabilmektedir. Kabahatler ise bağımsız bir işlem olan *le reglement de l'administration publique*'ye bırakılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. SOYASLAN, s. 48, 74 vd.

⁵⁶⁷ İtalya'da yürütmenin Anayasal bir düzenlemeye dayanarak tüzüklerle suç ve ceza koyması mümkündür. Ancak çıkarılan tüzüklerin genel kural olarak kanunun verdiği açık yetkiye dayanması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SOYASLAN, s. 49-50.

⁵⁶⁸ 1949 tarihli Alman Anayasası m. 80'e göre yasama organı yürütmeye sınırlarını belirtmek şartıyla tüzüklerle çeşitli düzenlemeler yapma yetkisi verebilmektedir. Bu tarz ceza hukuku alanında düzenleme yetkisi veren normlara *Blankettstrafnorm* adı verilmektedir. Bu normların kanuniliği ihlal etmediği Alman öğretisinde kabul edilmektedir. Bilgi için bkz. SOYASLAN, s. 50; SCHÖNKE/SCHRÖDER, s. 27.

mümkün değildir⁵⁶⁹. Anayasa Mahkemesi'nce de benimsenen görüş Anayasa m. 91 ile yürütmeye verilmiş olan kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi ve bunun sınırlarına dayanmaktadır⁵⁷⁰. Anayasa m. 91, Bakanlar Kurulu'na Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilebileceğini düzenlemekte, ancak bu yetkiye bir sınırlama olarak temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevlerin kanun hükmünde kararname ile düzenlenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Temel haklar ve kişi haklarını ilgilendiren düzenlemelerin; kanun hükmünde kararname gibi yürütmenin normlar hiyerarşisinde en üst sırada olan bir işlemle bile yapılamayacağı düşünüldüğünde; evleviyetle tüzük, yönetmelik, genelge ve sirküler gibi idari işlemlerle bu konularda düzenleme yapılmasının ve böyle bir düzenlemeye Meclis'in yetki vermesinin mümkün olmadığı kabulü gerekmektedir⁵⁷¹. Suç ve cezaların kişi özgürlüğü veya mülkiyet hakkı gibi diğer kişi haklarını ilgilendirdiği açıktır. Açıklanan gerekçeyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bakanlar Kurulu'na veya diğer bir idari kuruluşa herhangi bir biçimde suç ve ceza düzenleme yetkisi vermesi olanaksızdır ve kanunilik ilkesine aykırı bir uygulama olacaktır⁵⁷².

Ancak karşı bir görüş olarak Anayasa m. 91'in kanun hükmünde kararnamelerle suç düzenlenmesini engellemesinin yalnızca kanun hükmünde kararnameleri etkilediğini, yürütmenin diğer düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza yaratılmasının önüne geçen bir hüküm olmadığı düşüncesi de öne sürülmektedir⁵⁷³. Bu görüş evleviyet ilkesiyle uyumlu değildir. Kanun hükmünde kararname yürütmenin ancak belirli hallerde başvurabildiği normlar hiyerarşisindeki en yüksek ve bu sebeple sıkı şartlara bağlı işlem türüdür. Kararnameler ile belirli temel hak ve özgürlüklere dokunamayan yürütmenin, çok daha basitçe yaratabildiği ve bazen Resmi Gazete'de bile yayınlanmayan işlemlerle bu temel hak ve özgürlüklere ilişkin

⁵⁶⁹ ZAFER, s. 65; SOYASLAN, s. 40; HAKERİ, s. 24.

⁵⁷⁰ 1982 Anayasası dönemindeki diğer kararlarının yanında AYM, E.1993/5, K. 1993/25, K.t. 06.07.1993: "Anayasanın 38. maddesine göre hangi eylemlerin suç sayılacağı ancak yasayla öngörülebilir. Anayasa'nın 7. ve 87. maddeleri gereğince yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olup bu yetki devredilemez. Anayasadaki açıklık karşısında yürütmenin suç oluşturabilmesi olanaklı değildir. / Anayasa'nın 91. maddesinde TBMM'nce Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilebileceği öngörülmekte ve KHK ile düzenlenemeyecek konular sayılmaktadır. "Anayasa'nın suç ve cezalara ilişkin esaslar" başlığını taşıyan 38. maddesi, kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemeyecek yasak alan kapsamına girmektedir. Yürütme organının KHK ile suç oluşturmasına Anayasa'da izin verilmez iken düzenleme olanakları ve biçimleri KHK'lere göre çok daha kolay olan ve hukuk kuralları hiyerarşisinde daha sonra gelen idarî düzenlemelerle kimi eylemlerin suç sayılması açıklanan Anayasa kurallarına aykırı düşer." Yargıtay'ın ise aksi yönde kararlarının olduğu belirtilmelidir. (Y2CD, E. 1992/7310, K. 1992/9180, K.t. 05.10.1992 içinde YILDIZ Yürütme, s. 1050.)

⁵⁷¹ SOYASLAN, s. 52.

⁵⁷² Aynı yönde bkz. HAKERİ, s. 24; ÖZGENÇ, s. 109; SOYASLAN, s. 93. Ayrıca kanunilik ilkesine aykırı biçimde çıkarılan kanun hükmünde kararnameler ile suç ve ceza düzenlendiği haller için bkz. ÖZGENÇ, s. 109 vd.

⁵⁷³ YILDIZ Yürütme, s. 1044.

düzenleme yapabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Belirtmek gerekir ki, yasağı düzenleyen 5237 sayılı TCK m. 2'nin gerekçesi; kanun hükmünde kararname ile suç ve ceza yaratılmayacağı hükmünün, diğer düzenleyici işlemler üzerinde de etki doğuracağını açıkça belirtmektedir.⁵⁷⁴.

γ. Aleyhe Kanunun Geriye Yürümesi Yasağı

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin Türk hukukundaki bir diğer sonucu, kişinin ancak bir hareketi yaptığı anda yürürlükte bulunan kanuna göre cezalandırılabilmesidir⁵⁷⁵. Bu nedenle, hareketin yapılması anından sonra yürürlüğe giren suç ve cezaya ilişkin hükümler, kişinin aleyhine oldukları takdirde uygulama alanı bulmazlar⁵⁷⁶. Buna karşın, kişinin lehine olan ve sonra yürürlüğe giren kanun hükümleri geriye yürümektedir⁵⁷⁷. İstisnanın sebebi; kanunilik ilkesinin amacı olan kişi hak ve özgürlüklerini daha iyi korumak ve keyfiliği engellemenin, lehe kanunun geriye yürümesi ile çatışmamasıdır. Hatta kanun koyucunun artık suç oluşturmasında veya cezalandırılmasında sosyal yarar görmediği eylemin, sadece kanun yürürlüğe girmeden önce yapıldığı için cezalandırılmasının hukuk devleti ilkesine uygun olduğu da söylenemez⁵⁷⁸.

δ. Belirlilik

Kanunilik ilkesine uyulması için kanunda tanımlanan suç ve cezaların açıkça anlaşılabilir olması gerekir. Bireylerin, hangi hareketlerin suç oluşturduğunu ve bu hareketler için öngörülen cezanın ne olduğunu anlayabilmesi, suçun unsurları konusunda tereddüdün bulunmaması

⁵⁷⁴ 5237 sayılı TCK m. 2 Gerekçesi: “Kanunun amacına ilişkin maddesinde ifade edilen kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınabilmesi için, hangi fiillerin suç teşkil ettiğinin kanunda açık bir şekilde belirlenmesi gerekir. Aynı şekilde, suç işlenmesi dolayısıyla verilecek ceza ve tedbirlerle, cezaya mahkûmiyetin hukukî sonuçları ve bu yaptırımların süre ve miktarlarının da kanunla düzenlenmesi zorunludur. / Anayasamızda da ifade edilen ve evrensel nitelikteki “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin gereği olarak suçların tanımlanması ve ceza hukuku yaptırımları koyma yetkisine sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi sahiptir. Yine Anayasamıza göre yasama görevi, devredilmesi mümkün olmayan bir yetkidir. Bireyin maddî ve manevî varlığı üzerinde derin etkiler doğuran suç ve cezaların, ancak ulusal iradeyi temsil eden organ tarafından yapılacak kanunla düzenlenebilmesi, kişi hak ve özgürlüklerine sağlanan en önemli anayasal garantilerden birini oluşturmaktadır. / Anayasada temel hak ve özgürlükler alanının, kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemeyeceğinin öngörülmesi de, bu garantinin bir ifadesidir. Kişi hak ve özgürlükleri konusunda kanun hükmünde kararname çıkarılmaması bakımından anayasal normla getirilen bu yasağın, idarenin diğer düzenleyici işlemleri için de geçerli olduğu kuşkusuzdur. İşte maddenin ikinci fıkrasındaki düzenlemeyle, Anayasada yer alan emredici normların gereği yerine getirilerek, idarenin düzenleyici işlemleriyle bir suç tanımının kapsamının belirlenemeyeceği ve ceza konulamayacağı açıkça düzenlenmiş olmaktadır.” (Vurgu tarafımdan eklenmiştir.)

⁵⁷⁵ ZAFER, s. 68.

⁵⁷⁶ KATOĞLU, Tuğrul, *Ceza Kanunlarının Zaman Yönünden Uygulanması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008 (“KATOĞLU Zaman Yönünden Uygulama”), s. 73.

⁵⁷⁷ DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku (Katkıda Bulunanlar: Köksal BAYRAKTAR, Serap KESKİN KIZIROĞLU, Hamide ZAFER, Hasan SINAR, R. Murat ÖNOK, Barış ERMAN), Cilt: I, 14. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2016 (“DÖNMEZER/ERMAN 2016”), s. 264; TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 345.

⁵⁷⁸ KATOĞLU Zaman Yönünden Uygulama, s. 90.

gerekir⁵⁷⁹. Türk öğretisinde belirlilik ilkesinin sağlanması için kanunların herkes tarafından anlaşılabilir olması gerektiği belirtilmekte; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında açıklık ve öngörülebilirlik olarak iki başlık altında incelenen belirlilik, hükmün içeriğinin ve sonuçlarının hukuki yardım yoluyla anlaşılabilmesi olarak yorumlanmaktadır.⁵⁸⁰

Suç tanımının belirlilik ilkesine uygun biçimde düzenlenmesi hangi eylemlerin suç kapsamına gireceğini ve yaptırımın ne olacağını herkesin anlayabilmesini gerektirmektedir. Bu sebeple, kanun maddesinde anlamı açık olmayan kelimeler ve üstü kapalı bir anlatım kullanılmamalı, ayrıca yapılan atıfların hangi düzenlemeye yapıldığının sınırlarının belli olması önem taşımaktadır.

Öğretide öne sürülen bir görüşe göre belirlilik, suç tanımında genel ve hedefi belirsiz bir atfın yapılması halinde ihlal edilmiş olacaktır. Suç düzenlenirken belirli bir kanuna veya hükme yollama yapılmalı, soyut bir kanuna aykırılık ile yetinilmemelidir⁵⁸¹. Soyut bir kanuna veya kanunlara aykırılığın suç tanımında yer alması belirlilik ilkesini ihlal edecektir. Belirlilik, bireylerin hangi eylemlerin suç teşkil ettiğini tereddütsüz biçimde anlayabilmeleri anlamına gelmektedir. Bu açıklığın kanunla yaratılmış olması gerekse de Türk Ceza Kanunu eliyle düzenlenmiş olması yönünde bir kural bulunmamaktadır. Bu sebeple açıkça belirtilen bir kanuna yapılacak genel atıf doğru biçimde sınırlandırıldığı halde belirlilik ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir.

ε. Kıyas Yasağı

Kıyas yasağı suç olarak düzenlenmeyen hareketin yasayla düzenlenen suça benzerliği dolayısıyla cezalandırılmasını engeller. Belirlilik ilkesine göre kişilerin eylemlerinin sonucunun öngörülebilir olması gerekir. Bu nedenle TCK m. 2/3 suç ve cezalara ilişkin kıyas ve kıyasa varan genişletici yorumu yasaklamıştır. Ancak öğretilerde kıyas yasağının kişinin aleyhine kıyas ve genişletici yorum yapılması yasağı olarak anlaşılması gerektiği, fakat kişi lehine kıyasın ceza hukukunda da mümkün olduğu yönünde bir görüş bulunmaktadır⁵⁸².

ii. Değerlendirme

⁵⁷⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 55; ÖZGENÇ, s. 116; ZAFER, s. 66.

⁵⁸⁰ TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 348; MURPHY, Cian, "The Principle of Legality in Criminal Law under the ECHR", *European Human Rights Law Review*, Cilt: 2, Yıl: 2010, s. 9. Bu yöndeki kararlar için bkz. Cantoni/Fransa, AIHM, Başvuru. No: 17862/91, 15.11.1996, para. 35; Kafkaris/Kıbrıs, para. 141.

⁵⁸¹ ÖZGENÇ, s. 116.

⁵⁸² TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR/ÖNOK, s. 362.

TCK m. 181/1’de yapılmış olan suç tanımı uyarınca hareketin aykırılık teşkil edeceği teknik usullerin, ilgili kanunlarla belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu koşul suçun maddi unsurunun bir parçasıdır ve kapsamının tam olarak belirlenebilir olması suç ve cezaların kanuniliğinin alt unsurlarından olan belirlilik ilkesi uyarınca büyük önem arz etmektedir.

Öncelikle, teknik usullerin hangi kanunun hangi hükümleriyle belirlenecek olduğunun açıkça ortaya konmuş olmaması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Zira, açıklandığı üzere birden fazla konuyu düzenleyen uzun ve karmaşık bir kanuna yapılan bir atıf bile belirliliği ortadan kaldıracakken; TCK m. 181/1’de ilgili kanunun hangi kanun olduğu dahi belli değildir. Bu sebeple hukuki yardım alınsa dahi suç tanımının açıkça ortaya konması zor olacaktır. Yapılması gereken; yasa koyucunun ilgili kanunların ne olduğunu sayım yöntemiyle belirlemesi, suç tanımının örneğin “Çevre Kanunu’nda belirlenen teknik usullere aykırı olarak...” şeklinde yeniden düzenlemesidir.

Suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı bir diğer hal, “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usuller*” unsurunun hem Yargıtay, hem de öğretideki bir kısım yazarlar tarafından kanunlar ve bu kanunlara dayanılarak çıkarılan mevzuat olarak yorumlanmasıdır⁵⁸³. Bu nedenle sayısı belirsiz sayıda yönetmelik, yönerge ve tebliğ hangi hareketin suç niteliğini haiz olduğunu ortaya koyar duruma gelmiştir. Türk Ceza Kanunu hazırlanırken Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu’nda da böyle bir sorun öngörülmüştür. Maddenin görüşülen kanun tasarısındaki halinde “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usul*” değil, “*ilgili mevzuatta belirlenen teknik usul*” kullanımını mevcuttur. Adalet Komisyonu’na oylama sırasında görüşlerini sunan danışman öğretim üyeleri Özgenç ile Sözüer ise bu durumun kanunilik ilkesine aykırı olabileceği gerekçesiyle madde metninin bu şekilde değiştirilmesini önermişlerdir. Teknik usullerin yönetmelikle belirlenmesi durumunda uygulamanın nasıl olacağı sorusuna ise kanunlarda temel ölçütlerin belirleneceği ve bu ölçütlere uygun ve bu kanunlara dayanılarak çıkarılan yönetmeliğin esas alınmasının sorun teşkil etmeyeceğini belirtmişlerdir⁵⁸⁴. Buradan çıkarılacak iki sonuç bulunmaktadır. Öncelikle kanun koyucu hukukumuzda çevresel teknik usullerin kanunlarla düzenlenmediğini bilerek bu suçu oluşturmuştur. Ancak kanun koyucu normun

⁵⁸³ Y18CD, E. 2015/29255, K. 2017/803, K.t. 30.01.2017: “Fıkra da sözü edilen “ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılık” hali; 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu gibi kanunların, kapsadıkları alanlarla ilgili olarak “çevreyi kirlenmemeye” ilkesi gereğince çerçeve olarak benimsedikleri düzenlemelere dayanılarak oluşturulan yönetmeliklerde açıklanan ve somut olayın özellikleriyle göre değerlendirilecek olan, arıtma, depolama, imha etme, taşıma, koruma, alıcı ortama verme, uzaklaştırma gibi hususlar bakımından öngörülen yükümlülüklerle aykırı davranmayı ifade etmektedir.”

⁵⁸⁴ GÜNEY, Niyazi / ÖZDEMİR, Kenan / BALO, Yusuf, *Yeni Türk Ceza Kanunu*, Adil Yayınevi, Ankara, 2004, s. 501.

lafzının yönetmelikleri de kapsayan ilk halinin kanunilik ilkesine aykırılık teşkil edeceği gerekçesiyle mevzuatın tümünü içine alan bir suç tanımı yerine yalnızca kanunları kapsayan bir suç tanımını tercih etmiştir. Bu durumda varılacak bir sonuç kanun kavramının gerçekten yönetmelikleri kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiği olabileceksen, diğer bir sonuç kanun metninin hatalı olduğu ve ilgili kanunlarla belirlenen bir teknik usul olmadığı sürece bu suçun oluşmayacağıdır.

Kanımla ilgili kanunlar kavramını ilgili tüm mevzuatı kapsayacak şekilde yorumlamak hükmün açık lafzına ve suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı bir uygulama olmaktadır. Yorumun kanuni düzenlemeyle uyumsuzluğu bir kenara bırakılırsa, bir suçun oluşumunun idari işlem ve düzenlemelere bağlanmasının kanunilik ilkesine aykırı olduğu açıktır. Anayasa Mahkemesi de benzer bir düzenlemeye yönelik kararında, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun⁵⁸⁵ 65. maddesindeki Koruma Bölge Kurulları'nca belirlenen koruma alanlarında öngörülen şartlara aykırı izinsiz inşaa ve fizikî müdahale yapanlar veya yaptırımların cezalandırılmasına ilişkin hükmü Anayasa m. 38'e aykırı bulmuştur. Mahkeme'ye göre koruma alanlarında öngörülen şartları düzenleme yetkisinin Koruma Bölge Kurulları'na verilmesi ve bu düzenlemelerin Resmi Gazete'de ilan edilmiyor olması anılan düzenlemenin bireyler açısından öngörülemez olması sonucuna yol açmıştır⁵⁸⁶.

Somut suçun yorumu çerçevesinde yararlanılan mevzuat her ne kadar Resmi Gazete'de ilan ediliyor olsa da; sonuç yürütmenin düzenleyici işlemlerinin, Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen bir suçun içeriğini belirlemesi olmaktadır. Buna karşılık, yönetmeliklerin Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarıldıkları gerekçesiyle bu durumu yürütmenin suç ve ceza koyması biçiminde yorumlamaması gerektiği de öne sürülmektedir⁵⁸⁷. Bu görüşe göre çevre korumasına ilişkin konular dinamik ve aniden değişen bir nitelik taşıdıkları için bu konudaki teknik usullerin kanunla düzenlenmesi suçun yaratılmasındaki amacın elde edilememesine neden olacaktır. Bu sebeple çevre, bilişim, iktisat gibi konularda suçu belirleyen düzenlemelerin kanun gibi yavaş yöntemlerle yapılmaması ve yürütmeye yetki tanınması hukuka uygun olmanın yanında gerekli ve zorunludur⁵⁸⁸.

⁵⁸⁵ 2863 sayılı ve 21.07.1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 23.07.1983-18113.

⁵⁸⁶ AYM, E. 2011/18, K. 2012/53, K.t. 11.04.2012.

⁵⁸⁷ SOYASLAN, s. 43; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 56.

⁵⁸⁸ Görüşe dair açıklamalar için bkz. YILDIZ Yürütme, s. 1043.

Kanımca görüş şu açılardan hatalıdır: Öncelikle, açıklandığı üzere kanunilik ilkesi yasamanın yürütmeye suç düzenleme yetkisini vermesini engelleyecek biçimde düzenlenmiştir⁵⁸⁹. 1982 Anayasası döneminde suç ve ceza koyma yetkisi yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Ayrıca, idari düzenlemenin kanuna dayanılarak çıkarılması onun idari işlem niteliğini değiştirmez. Her ne kadar çevre korumaya ilişkin usullerin sabit olmadığı ve gelişen teknolojiyle dönüşüm geçirdiği doğru olsa da, kanımca yasamanın böyle bir hıza ayak uyduramayacağı düşüncesi de doğru değildir⁵⁹⁰. Kaldı ki; kanunların genelliği nedeniyle özel ihtisas alanlarına girmemeleri gibi bir düşünce de doğru olmayacaktır. Bir yasama işleminin tek bir somut olay için yaratılmadığı sürece özelleşmiş konularda ayrıntılı ve teknik usullere yer vermesi de mümkündür⁵⁹¹.

Sonuç olarak, yukarıda belirtilen gerekçelerle suçun oluşması için gerekli teknik usullerin yönetmeliklerde belirlenmesini yeterli bulmamaktayım. Hangi hareketlerin çevrenin kasten kirletilmesi suçunu oluşturduğunu belirleyen teknik usuller kanunlarda açıkça belirlenmelidir⁵⁹². Bu hem suçta ve cezada kanunilik ilkesinin, hem de kanun hükmünün bir sonucudur. Ayrıca, teknik usullerin sadece kanunlarla belirlenmesi yeterli olmayacaktır. Bu kanunlara yapılan atfın belirli ve takip edilebilir olması gerekir. Somut şekliyle kanun maddesinin uygulanabilir olmadığını belirtmek gerekir. İlgili kanunlarla belirlenen bir teknik usul yoksa, var olmayan bu usullere aykırılığın ve dolayısıyla TCK m. 181/1'de düzenlenen suçun oluşması mümkün değildir.

c. Atık veya Artıkların Toprak, Su veya Havaya Verilmesi

Suçun işlenebilmesi için atık veya artıkların suya, toprağa veya havaya verilmesi gereklidir. Vermek fiilinin nasıl anlaşılacağı hakkında öğretide daha çok atık veya artıkların alıcı ortamlarla temasının temel kriter olduğu görülmektedir⁵⁹³. Atık veya artıkların alıcı ortamlarla teması gerekli ve yeterli olup, bu temasın nasıl olacağı yalnızca ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullerde öngörülen sınırlamalar ölçüsünde önem taşıyacaktır. Temas gerekli olduğu için atık veya artıkların alıcı ortama temas etmeden depolanarak taşınması veya saklanması

⁵⁸⁹ Bkz. § 5. III. 4. β. Suç ve Cezaların Kanunla Konması.

⁵⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin süratin önem taşıdığı belirli hallerde son derece seri biçimde yasa çıkarma kabiliyetine sahip olduğu görülmüştür. Örneğin Avrupa Birliği ile Schengen Bölgesi'ne giriş hakkında Türk vatandaşlarına vize serbestisi uygulanmasına dair konuşmalar çerçevesinde Birliğin tamamlanmasını istediği 72 kriterin yasamaya ilişkin büyük bir kısmını Türkiye Büyük Millet Meclisi kısa sürede tamamlamıştır. Bkz. <http://www.cnnurk.com/turkiye/vizesiz-avrupa-icin-3-kriter-kaldi>

⁵⁹¹ YILDIZ Yürütme, s. 1047.

⁵⁹² Aynı görüşte ALICA, s. 63.

⁵⁹³ TALAS, s. 1153.

durumunda suçun oluşmayacağı da belirtilmektedir⁵⁹⁴. Aynı şekilde atıkların önce arıtma sistemine verilmesi ve arıtıldıktan sonra çevreye verilmesi halinde de suçun oluşmayacağı Yargıtay içtihadında belirtilmiştir⁵⁹⁵. Ancak bu durumda kanımca yoğunluk taşıyan nokta atıkların alıcı ortama verilmemesi değil, alıcı ortama verilen maddenin çevreye zarar verecek özellikte olmamasıdır.

Atık veya artıkların çevreye verilmesinin çeşitli şekillerde olması mümkündür. Bu hususta Türk Ceza Kanunu herhangi bir sınırlandırmaya gitmemiş olsa da, Alman Ceza Kanunu'ndaki su, hava veya toprağın kirletilmesi suçlarına ilişkin görüşlerden yararlanması mümkündür. Alman CK m. 324a'da düzenlenen toprağın kirletilmesi suçunda, zararlı maddelerin toprağa katılması, nüfuz ettirilmesi veya serbest bırakılması suçun hareket unsurunu oluşturmaktadır. Katmak maddeler ile toprağın fiziksel olarak birbirine karıştırılması anlamına gelirken, nüfuz ettirmek ihmalî hareketle maddelerin toprağa karışmasını engellemek, serbest bırakma ise maddelerin toprak ile karışabileceği denetimsiz ortamın yaratılmasıdır. Serbest bırakma hareketi Alman CK m. 325'te düzenlenen havanın kirletilmesi suçunun da maddi unsurunu oluşturmaktadır. Türk Ceza Kanunu çerçevesinde atık veya artıkları toprak, su veya havaya verme hareketi serbest bırakma, nüfuz ettirme ve katmayı kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır⁵⁹⁶. Yargıtay çeşitli kararlarında atık veya artıkların değişik şekillerde alıcı ortamlar ile ilişki içerisine sokulmasını suç kapsamında değerlendirmiştir: gemiden denize

⁵⁹⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 416.

⁵⁹⁵ Yargıtay 4. Ceza Dairesi de bu konudaki kararında kirli suyun limit değerlerinin yönetmelikte öngörülenden çok daha yüksek olmasına rağmen kanalizasyon sistemine verildiği için suçun oluşmayacağını belirtmiştir: "...Oto yıkama işyeri bulunan sanık hakkında 29.12.2006 tarihinde İSU Genel Müdürlüğü tarafından tutulan tutanağa göre tanker içi yıkama yapıldığı tespit edilerek, kanal bağlantı noktasından alınan numunenin analizinde, kimyasal oksijen ihtiyacı (KOİ), biyolojik oksijen ihtiyacı (BOİ), askıda katı madde (AKM), yağ-gres ve fosfor değerlerinin Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinin ekindeki sektör ve işkoluna göre esas alınması gereken tablo 20/3 ve yanlışlıkla karşılaştırma yapılan tablo 19'da belirlenen limitlerin çok üzerinde olduğu anlaşılmıştır. 01.02.2007 tarihinde yapılan kontrolde ise yine tanker içi yıkandığı görüldüğü için aynı noktadan alınan numunenin analizinde de tablo 20/3 de öngörülen limit değerlerin çok üzerinde KOİ, BOİ, AKM ve yağ gres içeren suyu kanalizasyona deşarj ettiği saptanmıştır. Sanığın kanalizasyon sistemine deşarj ettiği atıksudaki kirlilik değerleri, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinin ekindeki tablo 20/3 de belirlenen limit değerlerden yüksek olduğu gibi Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İzmit Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği'nin (İSU deşarj yönetmeliği) 19. maddesindeki limit değerlerden de yüksektir. İSU Deşarj Yönetmeliğinin 19 ve 25. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde sanık, "kanalizasyon sistemine öngörülenden daha kirli atık su bıraktığı için belediyeye kirlilik yükü bedeli ödeyecektir. / Atığın, yönetmelikte belirlenen limit değerleri aşması ve çevre kirliliğine neden olacak içerikte olması, tek başına suçun oluşumu için yeterli değildir. Atığın alıcı ortama bırakılması gerekir. Sanık, atık suyu alıcı ortama bırakmadan arıtma ile sonlanan kanalizasyon sistemine deşarj etmiştir. Belediye kurulup işletilen arıtma tesisi yükünde artış meydana geldiğinde, İSU deşarj yönetmeliği hükümlerine göre kirlilik yükü bedeli ödemekle yükümlüdür. Açıklanan gerekçelerle sanığın beraati yerine mahkumiyetine karar verilmesi hukuka aykırıdır." (Vurgu tarafımdan eklenmiştir.) Y4CD, E. 2014/10176, K. 2014/34049, K.t. 24.11.2014, içinde OTACI, s. 299-300.

⁵⁹⁶ Verme kavramının serbest bırakma, atma, bırakma, salıverme, gömme gibi her türlü teması kapsadığına ilikin bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5035.

petrol türevi yağ/yakıt deşarj edilmesi⁵⁹⁷, tankerin baş kısmının kesilerek deniz içerisinde bırakılması⁵⁹⁸, trol ağlarının kesilerek denize bırakılması⁵⁹⁹, sintine suyunun denize boşaltılması⁶⁰⁰, hayvan gübrelere toprak araziye dökülmesi⁶⁰¹, hafriyat atıklarının toprağa dökülmesi⁶⁰², büyükbaş hayvan ahırının bakımsız bırakılarak havaya koku ve haşere yayılması⁶⁰³, işletme bacasından çıkan dumanın atmosfere karışması⁶⁰⁴.

Suçun ayrıca ihmal suretiyle icrai hareketli suç biçimde de işlenebileceği Yargıtay'ın çeşitli kararlarında dile getirilmektedir. Bu kararlarda genellikle fail TCK m. 181/1'in yürürlüğe girme tarihinden önce atık veya artıkları çevreye vermiş ve oluşan kirlilik hükmün yürürlüğe girdiği anda hala ortadan kaldırılabılır durumdadır. Failin atık veya artıkları alıcı ortamdan temizlemediği takdirde Yargıtay tehlikeyi veya zararlı neticeyi ortadan kaldırma yükümlülüğü olan failin ihmali hareketiyle bu yükümlülüğün gereğini yerine getirmediği ve bu şekilde suç işlediği belirtilmektedir. Buna göre, çevreye verilmiş atık veya artıkların geri alınmamasının da suç kapsamında değerlendirilmesi mümkündür⁶⁰⁵.

5. Netice

a. Kavram

Netice, hukuken hareket sayılan bir davranışın dış dünyada meydana getirdiği değişikliktir⁶⁰⁶. Ancak her hareketin dış dünyada meydana getirdiği her netice ceza hukuku bakımından önem

⁵⁹⁷ Y4CD, E. 2012/4005, K. 2014/34038. (içinde TANERİ, s. 57. Kararın tarihi eserde belirtilmemiştir.)

⁵⁹⁸ Y4CD, E. 2012/6496, K. 2014/34040, K.t. 24.11.2014. (içinde TANERİ, s. 61.)

⁵⁹⁹ Y4CD, E. 2012/12882, K. 2014/34043, K.t. 24.11.2014. (içinde TANERİ, s. 73.) Ancak Yargıtay'ın yasak dönemde trol ağı ile avlanan kişinin sahil güvenlik botunu gördüğü için trol ağlarını keserek kaçması olayında ağların değerli olduğu ve kısa bir süre sonra geri alındığı gerekçesiyle çevrede zarar veya zarar ihtimalinin doğmadığını ve dolayısıyla suçun oluşmadığına hükmettiğine dikkat çekilmelidir.

⁶⁰⁰ Y4CD, E. 2013/34592, K. 2014/34057, 24.11.2014.

⁶⁰¹ Y4CD, E. 2013/26459, K. 2014/36814, K.t. 22.12.2014. (içinde TANERİ, s. 103.) Ancak Yargıtay'ın fekal atıkların toprağı kirletici özelliğe sahip olmadığı ve bu nedenle suçun oluşmadığı yönünde yerleşik içtihadı olduğuna dikkat edilmelidir. Bu içtihadın gerekçesi ise, 08.06.2010 tarihli Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik'te fekal atıkların toprağı kirleten atıklar arasında sayılmamış olmasıdır. Kanımca suçun oluşup oluşmadığı değerlendirilirken yönetmelik hükümlerine bu denli bağlı kalınarak bir tür atığın tümüyle suç kapsamından çıkarılması doğru olmamaktadır. İncelenmesi gereken, somut olayda toprağa bırakılan gübrelere tehlike doğurup doğurmadığı olmalıdır. (Fekal atıkların toprağa verilmesinin suçu oluşturmadığına dair bkz. Y4CD, E. 2012/38150, K. 2014/34042, K.t. 24.11.2014. içinde TANERİ, s. 67.)

⁶⁰² Y4CD, E. 2013/1112, K. 2014/36707, K.t. 19.12.2014.

⁶⁰³ Y4CD, E. 2013/12225, K. 2014/36701, K.t. 19.12.2014. (içinde TANERİ, s. 116.)

⁶⁰⁴ Y4CD, E. 2013/25156, K. 2014/36308. (içinde TANERİ, s. 123. Kararın tarihi eserde belirtilmemiştir.)

⁶⁰⁵ Y4CD, E. 2013/23903, K. 2014/35886, K.t. 08.12.2014. Ancak kanımca bu ve benzeri hareketlerde tek bir kesintisiz verme hareketi bulunmamaktadır. Zira toprağa gömülen varillerden atık veya artıkların sızmasında failin devam eden kirliliği, yani ihlali her an ortadan kaldırma imkanı sürmektedir. Alman Ceza Kanunu'nda tanımlanan serbest bırakma hareketine eşdeğer olan bu hareketin atıksu deşarjı için boruların açılıp o şekilde bırakılmasından farkı bulunmamaktadır.

⁶⁰⁶ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 187; ZAFER, s. 203; ÖZGENÇ, s. 173; HAKERİ, s. 175.

taşımaz. Önemli olan, normatif olarak yasaklanan, yani suç tipinde aranan neticedir⁶⁰⁷. Değişikliğin maddi olması gerekmemektedir, hareketin doğurduğu psikolojik etki de netice kabul edilir⁶⁰⁸.

Öğretide her suçun bir neticesinin olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazı yazarlara göre korunan hukuksal değer üzerinde tehlike bile yaratmayan hareketin ceza hukukunun konusu olması mümkün değildir⁶⁰⁹. Bu nedenle her hareketin bir neticesi vardır, yalnız kanun koyucu bazı suçlarda belirli bir neticenin gerçekleşmesini aramamış olabilir⁶¹⁰. Bu halde icra hareketlerinin tamamlanması anında suç oluşur ve neticenin hareketten ayrılması mümkün değildir⁶¹¹. Bu husustaki diğer görüş ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda fiil kavramının hareketle eş anlamlı olarak kullanıldığı, neticenin ise hareketten tümüyle bağımsız bir maddi unsur olduğu ve her suçta aranmayabileceği yönündedir⁶¹². İki görüşün de birleştiği bir konu, bazı suçlarda kanun koyucunun icra hareketlerinin yapılmasını yeterli gördüğü ve neticenin suçun oluşumunda etkili olmadığıdır. Bu suçlara neticesiz (neticesi harekete bitişik, biçimsel, şekli suçlar) denmektedir. Suç tanımında bağımsız bir neticenin arandığı suçlara ise neticeli (neticesi hareketten ayrılabilen, maddi) suçlar adı verilir⁶¹³.

Suç tipinde aranan neticenin tek veya birden fazla olması da mümkündür. Suçun tamamlanması için bir neticenin gerçekleşmesinin yeterli olduğu suçlara tek neticeli suçlar⁶¹⁴, kanun maddesi tarafından öngörülen birden fazla neticenin her birinin gerçekleşmesi aranan suçlara ise çok neticeli veya birden fazla neticeli suçlar denir⁶¹⁵. Suç tanımında birden fazla netice düzenlenmiş; fakat bu neticelerin herhangi birinin gerçekleşmesi suçun oluşumu için gerekli ve

⁶⁰⁷ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 187; HAKERİ, s. 175; DÖNMEZER/ERMAN I, s. 380.

⁶⁰⁸ ZAFER, s. 203; HAKERİ, s. 175. Örneğin TCK m. 86'da düzenlenen kasten yaralama suçunda kişiye psikolojik acı verilmesi maddi bir değişiklik oluşturmasa da suçun neticesidir.

⁶⁰⁹ KUNTER, Nurullah, *Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954, s. 81; ZAFER, s. 207.

⁶¹⁰ Ancak KUNTER netice ile hareketin birbirinden ayrılamayacağı görüşünü savunduğu için hareketin bir unsur olarak yer aldığı suçlarda neticenin de engellenemez biçimde bir netice olarak gösterildiğini kabul etmektedir. Yazara göre 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan yalan yere şahadet suçunun hareket unsuru yalan yere şahadet etmek, netice unsuru ise yalan yere şahadet edilmiş olmasıdır. Neticesi harekete bitişik suçlarda hareket ile neticenin birbiriyle sıkı ilişkisi nedeniyle ayrıca nedensellik incelemesine gerek kalmamaktadır. Bkz. KUNTER, s. 82.

⁶¹¹ KUNTER, s. 77; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 259; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 236; HAKERİ, s. 176; ZAFER, s. 207.

⁶¹² ÖZGENÇ, s.173.

⁶¹³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 259; ZAFER, s. 204; ÖZGENÇ, s. 174; DÖNMEZER/ERMAN I, s. 382. Örneğin bir kişinin silahla öldürülmesi halinde kasten öldürme suçunun hareket unsuru silahın ateşlenmesi, netice ise kişinin ölmesi olmaktadır. Ölüm neticesi gerçekleşmediği sürece suç tamamlanmaz. Hareket ile ölümün farklı zaman ve yerlerde olması da mümkündür.

⁶¹⁴ ZAFER, s. 211.

⁶¹⁵ ZAFER, s. 211.

yeterli ise seçimlik neticeli suç mevcuttur⁶¹⁶. Bu tür suçlarda birden çok neticenin gerçekleşmesi de suçun tekliğini etkilemeyecektir⁶¹⁷.

Kanun koyucu bazı suçlarda korunan hukuksal değere zarar verilmesini suçun bir unsuru olarak belirlemişken, belirli suçlarda zarar neticesi aramamış, korunan değer üzerinde sadece tehlikenin meydana gelmesi yeterli kabul edilmiştir. Hukuksal değer üzerinde zararın oluşmasının arandığı suçlara zarar suçları⁶¹⁸, korunan hukuksal değer ihlali tehlikesinin yeterli görüldüğü düzenlemelere tehlike suçları denir⁶¹⁹.

Tehlike suçları soyut ve somut tehlike suçları olarak ikiye ayrılmaktadır. Soyut tehlike suçlarında korunan hukuksal değer bakımından gerçek bir tehlikenin oluşması gerekmez, kanun koyucu suç tanımındaki hareketlerin yapılmasının hukuksal değer için yeterince tehlikeli olduğu kanısına varmış ve suçun oluşumu için tehlike doğurmaya elverişli hareketi yeterli görmüştür⁶²⁰. Soyut tehlike suçları bu nedenle neticesiz suçlardır⁶²¹. Somut tehlike suçları ise neticeli suçlardır; zira hareketin korunan hukuki değer üzerinde tehlike yaratmış olması suçun oluşumu açısından gereklidir⁶²². Bu suçlarda her olay açısından nedensellik bağı içerisinde gerçek ve yakın bir tehlikenin yaratılıp yaratılmadığı araştırılmalıdır⁶²³. Ancak tehlikenin varlığı, korunan hukuksal değer zarar uğraması anlamına gelmez⁶²⁴. Son olarak; bazı yazarlar, tehlikeliliğin hareketin bir niteleyicisi olarak belirlendiği kimi suçların potansiyel tehlike suçları (soyut-somut tehlike suçları, elverişlilik suçları) adı verilen bir üçüncü tür oluşturduğu görüşündedir⁶²⁵. Potansiyel tehlike suçlarını ayrı bir tehlike suçu türü olarak kabul etmeyen diğer yazarlara göre ise bu tür suçlar hareketin tehlikeliliğine ayrıca vurgu yapılan soyut tehlike suçlarıdır⁶²⁶.

⁶¹⁶ KUNTER, s. 89; ZAFER, s. 211.

⁶¹⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 259.

⁶¹⁸ ZAFER, s. 203. Kasten öldürme suçunda korunan değer olan yaşam hakkının ortadan kaldırılması, değer üzerinde oluşturulması aranan zarardır. Benzer biçimde hırsızlık suçunda suçun oluşumu için malın alınması, yani mağdurun mülkiyet hakkına zarar verilmesi aranır.

⁶¹⁹ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 237.

⁶²⁰ HAKERİ, s. 177; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 239; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 262; ZAFER, s. 193.

⁶²¹ ZAFER, s. 207.

⁶²² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 262-263; ZAFER, s. 204; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 238.

⁶²³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 263; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 238. Somut tehlike suçlarına yakın tehlike suçları denmesi de öğretilerde önerilmektedir. Bkz. ZAFER, s. 204.

⁶²⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 261; ZAFER, s. 205.

⁶²⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 114; HEINRICH, Bernd, *Ceza Hukuku Genel Kısım* (Editör: Yener ÜNVER), Cilt: I, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 ("HEINRICH I"), s. 94.

⁶²⁶ Öğretilerde AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY potansiyel tehlike suçlarında kanundan kaynaklanan genel bir tehlikelilik karinesinin yerine hâkimin tehlike yaratmaya elverişliliği ayrıca inceleyecek olmasından hareketle bu suçlara "soyut tehlike suçlarının özel, nitelikli bir türü" olarak yaklaşmaktadır. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 116; ZAFER, s. 208.

b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunun Neticesi

TCK m. 181/1'de düzenlenen suçta hareketin “çevreye zarar verecek şekilde” yapılması aranmaktadır. Suçun neticesi çevre üzerinde zarar tehlikesi yaratılmasıdır. Çevre zararı; çevresel unsurların, yani toprağın, havanın veya suyun oluşturmakta olduğu ekolojik düzenin, canlı yaşamının veya cansız maddelerin yapısının olumsuz etkilenmesidir⁶²⁷. Zarar tehlikesinin suç teşkil etmesi için önemli olması ve makul bir süre devam edecek olması aranacaktır. Bu durum ceza hukukunun *son çare niteliğiyle* de uyumaktadır.

Oluşacak her çevre kirliliği çevrenin kasten kirletilmesi suçu kapsamına girmeyecektir; failin atık veya artıkları toprak, su veya havaya vererek yarattığı kirliliğin çevreye zarar verecek boyutta olması gerekir⁶²⁸. Kolayca ortadan kaldırılabilir veya etkileri son derece hafif olan bir kirletmenin, örneğin denize tek bir sigara izmariti atmanın ceza hukuku müdahalesini gerektirmeyeceği, böyle bir müdahalenin orantılılık ilkesine uygun olmayacağı açıktır. Eylemlerin ceza hukuku müdahalesini gerektirecek boyutta çevreye zarar verme tehlikesi yaratıp yaratmadığı ancak bilimsel ve teknik veriler ışığında ortaya konulabilecek bir sonuçtur. Bu nedenle hâkimin hükmünü verirken bilirkişiden yararlanması gerekir. Atığın niteliği, türü, miktarı, atığın verilme süresi, verildiği bölgenin kirliliğe karşı hassasiyeti, atığın verildiği bölgenin boyutu önem taşıyacak bilgiler olacaktır⁶²⁹.

Suçun oluşması için çevreye zarar verilmiş olması gerekli değildir⁶³⁰. Hareketin zarar verecek şekilde yapılması yeterli olduğu için suç bir somut tehlike suçudur⁶³¹. Öğretide ve Yargıtay içtihadında suçta somut tehlikenin aranacağı belirtilmekteyse de⁶³²; bazı yazarlar suçun

⁶²⁷ KELEŞ/ERTAN, s. 25, 27, 29. YILMAZ-TURGUT çevre kirliliğini “teknik olarak çevresel varlıklardaki olumsuz değişimler” olarak tanımlamaktadır. Kanımca aynı tanımlı somut suç kapsamında çevre zararı için kullanmak da mümkündür. Bkz. YILMAZ-TURGUT, s. 3.

⁶²⁸ YAĞCI, Sabri Eyüp, “Yargıtay Kararları Işığında Çevreye Karşı Suçlar”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 91; YOKUŞ-SEVÜK, s. 338.

⁶²⁹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 414.

⁶³⁰ ARTUK, s. 122. Y4CD, E. 2012/37437, K. 2014/35431, K.t. 08.12.2014: “TCK'nın 181/1-2 maddelerinde yer alan "çevreye zarar verecek şekilde" kavramı ise, "gerçekleşen somut bir zararı" değil, "zarar vermeye elverişliliği, zarar ihtimalini" anlatmaktadır. Dolayısıyla suç, tehlike suçudur. Zararın gerçekleşmesi, bu suçta unsur olmadığı gibi cezalandırma şartı da değildir.”

⁶³¹ ÖZEN Çevre, s. 17; TALAS, s. 1153; YILMAZ, s. 125; YAĞCI, s. 90. Yargıtay'ın da aynı görüşte olduğunu ileri süren OTACI, s. 283: “...suçun tehlike suçu olduğu görüşünden hareket eden Daire, atık veya artığın; kasten su, hava ve toprak şeklinde gruplandırılan alıcı ortama ya da bu ortamlarla ilişkili ekosistemlerden birine verilmesi ile suçun oluşacağı, zararın gerçekleşmesinin suçun unsuru ya da cezalandırma şartı olmadığı görüşündedir. Bu durumda atık/artığın alıcı ortamı kirletmesi ya da kirletme ihtimalini doğurması ile suç oluşacaktır.” (Vurgu tarafından eklenmiştir.) Ayrıca bkz. Y4CD, E. 2010/31681, K. 2012/32675, K.t. 27.12.2012.

⁶³² YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 5035. Y4CD, E. 2010/31681, K. 2012/32675, K.t. 27.12.2012. Ancak Yargıtay bu kararında suçun somut tehlike suçu olduğunu açıkça belirtmiş olmasına rağmen idare hukukunun ve hatta yönetmeliklerin atıkları “analiz yapılmaksızın” tehlikeli kabul etmesi suçun oluşumu için yeterli görülmüş ve ayrıca bir inceleme yapılması aranmamıştır: “...Suçun oluşması için bir zararın meydana gelmesi aranmamış, failin

potansiyel tehlike suçu teşkil ettiğini⁶³³, bu nedenle soyut tehlike suçu olduğunu ifade etmektedir⁶³⁴. Kanımca TCK m. 181/1’de düzenlenen çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun oluşması için hareketin çevre üzerinde somut bir tehlike oluşturması gerekmektedir.

Çevreye atık veya artıkların verilmesi hareketinin çevre üzerinde somut bir zarar tehlikesi yaratması arandığından dolayı; idare hukuku tarafından atıkların özelliği olarak belirlenen tehlikelilik suçun oluşumunda belirleyici olmamalıdır. Yargıtay kararlarında ise kirliliğin ve zarar tehlikesinin varlığının tümüyle ilgili yönetmeliklere aykırılık ile belirlendiği görülmektedir. Failin hareketi yönetmelikte belirlenen usullere aykırı ise kirlilik doğmakta, yönetmelik kapsamında değil ise kirlilik ve tehlike oluşmamaktadır⁶³⁵. Kanımca ceza hukukunu tümüyle idarenin düzenleyici işlemlerine bağlayan böyle bir uygulama kanunda öngörülmemektedir. Yapılması gereken, somut olayda bir tehlikenin bulunup bulunmadığının ayrıca bir bilirkişi raporuyla tespitidir. Her ne kadar Yargıtay pek çok kararında bilirkişi raporunun hüküm için zorunlu olduğunu belirtse de, bu rapor ile açıklanması istenen genellikle hareket ve yönetmeliğe aykırılık ilişkisidir⁶³⁶.

çevreye zarar verecek şekilde işlenmesi yeterli görülmüş, bu nedenle tehlike suçu olarak düzenlenmiş, ancak belirli kişi veya kişilere değil, topluma yönelik tehlikenin önlenmesi amaçlandığından genel tehlike yaratan suç tipleri arasında yer almıştır. Diğer taraftan suç tanımında fiilin yarattığı tehlikenin; “çevreye zarar verecek şekilde” (181/1.f) veya “kalıcı özellik göstermesi” (181/3.f) ya da eylemin maddede belirtilen etkilere neden olabilecek “niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi” (181/4.f) aranmakla, suçun somut tehlike suçu vasfında olduğu anlaşılmaktadır.” Aynı kararda, “...Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği EK-7’de “Tehlikeli Atık Listesi” verilmekte ve bu listeye ilişkin olarak “Bu ekte (A) işareti ile belirlenmiş atıklar tehlikeli özelliklerine bakılmaksızın kesinlikle tehlikeli atıktır” değerlendirmesi yer almaktadır. Bu çerçevede, kurşun ıslık işlemlerinden kaynaklanan tüm cüruf atıkları (A) kategoridir. Bu kategorideki atıklar analiz yapılmasına gerek olmaksızın “tehlikeli” görülmektedir. Bu açıklamalar karşısında; aynı şirket tarafından aynı suç işleme kararı ile aynı hafriyat döküm alanına kısa aralıklarla atılan cürufun analiz yapılmasına gerek olmaksızın sözü edilen listedeki (A) kategorisinde yer alan “tehlikeli atık” kapsamına olması nedeniyle TCK’nın 43/1. maddesinin uygulanması gerektiğinin gözetilmemesi...”

⁶³³ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 124; TALAS, s. 1153.

⁶³⁴ KATOĞLU suç teşkil eden fiillerin “çevresel zarar yaratmaya elverişli” olmasının aranacağını belirtmiştir. Buna göre yazar suçun soyut tehlike suçu olduğunu savunmaktadır. Bkz. KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 141.

⁶³⁵ Y4CD, E. 2013/25156, K. 2014/36308: “yakılan atıklar ve bacadan salınan gazların emisyon değerlerinin yasal sınırları aşıp aşmadığının bilinmediği dolayısıyla sanığın bu faaliyetiyle çevreyi kirlettiğine ilişkin bulgulara rastlanılmadığı” (içinde TANERİ, s. 123. Kararın tarihi eserde belirtilmemiştir.)

⁶³⁶ Y4CD, E. 2013/23903, K. 2014/35886, K.t. 08.12.2014: “Bu açıklamalar ışığında, polimer kimya, farmakoloji, adli kimya, biyomedikal mühendisliği, çevre mühendisliği, toprak biyolojisi alanlarında uzman öğretim üyelerinden oluşan bilirkişi heyetine dosya tevdi edilerek, öncelikle atıkların yukarıda yer verilen mevzuat ve yönetmelikler kapsamında toprağı kirleten, kirletme ihtimali bulunan atık sınıfında olup olmadığı...” Y4CD E. 2013/35385, K. 2014/36705, K.t. 19.12.2014: “öğretim üyesi bilirkişilerden oluşan heyete tevdi edilerek, atığın alıcı ortamı kirlettiği ya da kirletme ihtimali taşıyıp taşımadığı yönünden, yukarıda (II) numaralı kısımda açıklanan yönetmelikler ya da ekleriyle birebir ilişki kurulmak suretiyle...” (içinde TANERİ, s. 111.)

Kirliliğin ve zarar tehlikesinin oluşması bakımından Yargıtay'ın atıkların kısa bir süreliğine alıcı ortama bırakılmasını yeterli görmediği, alıcı ortamda kalıcı olmalarını aradığı da görülmektedir⁶³⁷.

6. Nedensellik Bağı

a. Kavram

Nedensellik bağı, failin hareketinin somut olayda neticeyi gerçekleştirmiş olduğuna dair bir neden sonuç ilişkisi incelemesidir⁶³⁸. Nedensellik bağının niteliğine ilişkin günümüzde ceza hukuku öğretisinde savunulan teori doğal nedensellik (şart, şartların eşitliği) teorisidir⁶³⁹. Teoriye göre bir neticeyi meydana getiren her olgu bu netice ile nedensellik bağı içinde, netice için olmazsa olmaz (*conditio sine qua non*)⁶⁴⁰ ve aralarında ayırım yapılmaksızın eşit değerde nedenseldir⁶⁴¹. Doğal nedensellik teorisi uyarınca yapılan inceleme hukuki bir değerlendirmeyi içermemekte, olağan hayat tecrübelerine, mantığa ve doğa bilimlerine dair verilere dayanmaktadır⁶⁴².

Doğal nedensellik teorisinin sorumluluk alanını çok genişlettiği öne sürülse de⁶⁴³; hareket ile netice arasında doğal nedensellik bağının tespiti tek başına kişinin suçtan sorumlu tutulması için yeterli olmayacaktır⁶⁴⁴. İkinci bir hukuksal inceleme, neticenin failin eseri olarak ona yüklenebilirliğini ortaya koyar⁶⁴⁵. Bu incelemeyi kusurluluk bağlamında yapan yazarlar bulunduğu gibi⁶⁴⁶, neticenin failin eseri olması haline objektif isnadiyet adını veren yazarlar da bulunmaktadır⁶⁴⁷. Objektif isnadiyet teorisine göre failin neticeden sorumlu tutulabilmesi için neticenin onun kendi eseri olarak ona yüklenebilmesi gerekir. Yani fail hareketleri yoluyla

⁶³⁷ Y4CD, E. 2013/28801, K. 2014/36306, K.t. 17.12.2014: “kısa bir süre sonra aynı yere giderek çapa ve benzeri aletler kullanmak suretiyle ağları denizden çıkararak avcılığa devam ettiklerinin bilinmesi ve bu maddelerin deniz dibinde kalıcı olmaması nedeniyle kirlilikten bahsedilmesinin de mümkün olmaması karşısında” (içinde TANERİ, s. 122.)

⁶³⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 266; ZAFER, s. 214; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 124.

⁶³⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 282; HAKERİ, s. 192.

⁶⁴⁰ KUNTER, s. 150; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 268; ZAFER, s. 219; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 127; ÖZBEK, Veli Özer, “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağlantısı ve Neticenin Objektif Yüklenebilirliği Teorisi”, Ceza Hukuku Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 2007, s. 48.

⁶⁴¹ ZAFER, s. 219.

⁶⁴² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 266; HAKERİ, s. 191; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 192; ÖZGENÇ, s. 175; ÖZBEK, s. 48.

⁶⁴³ ALACAKAPTAN, s. 70.

⁶⁴⁴ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 197; ÖZGENÇ, s. 180; ÖZBEK, s. 47.

⁶⁴⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 132; ÖZBEK, s. 57.

⁶⁴⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 272.

⁶⁴⁷ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 263; ZAFER, s. 221; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 132. KUNTER ikinci incelemenin kusurluluk bağlamında yapılması gerektiğini savunmakta ve objektif isnadiyet teorisini beklenebilirlik ve önlenebilirlik üzerinden aktarmaktadır. Bkz. KUNTER, s. 165, 183.

neticeye egemen olabilmelidir⁶⁴⁸. Bu incelemede failin netice bakımından hukuken önemli bir tehlike yaratıyor olmaması⁶⁴⁹, neticenin bir başka kişinin⁶⁵⁰ veya mağdurun kendi kusurlu hareketi sonucu gerçekleşmesi⁶⁵¹, özellikle taksirli suçlarda failin hukuki yükümlülüğüne aykırı davranıyor olmasına rağmen hukuka uygun hareketin de aynı neticeyi gerçekleştirecek olması⁶⁵² veya neticenin hukuk kuralının koruma amacına aykırılık içermemesi⁶⁵³ durumlarında objektif isnadiyetten bahsedilmemektedir.

b. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Nedensellik Bağının Tespiti

Belirtildiği üzere, çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu bir somut tehlike suçudur. Neticeli bir suç tipi olan bu suçta; failin hareketinin, yani toprağa, suya veya havaya atık veya artıklarının verilmesinin, oluşan çevre zararı tehlikesi ile nedensellik bağı içinde olması gerekir.

Nedensellik bağının tespiti failin kasten yaptığı tek bir hareketin açık bir biçimde neticeye sebep olması gibi kimi olayda son derece basittir. Ancak birçok durumda nedenselliğin ortaya konması bu kadar kolay olmayacaktır. Çevrenin atık ve artıklarla kasten kirletilmesi suçunda karşılaşılabilecek bu zorlu olaylar, çifte (alternatif) nedensellik ve toplu (kümülatif) nedensellik bağının bulunduğu örneklerdir.

Çifte nedensellik bağının mevcut olduğu durumlarda birden fazla fail, aynı anda yaptıkları ve neticeyi gerçekleştirmek için tek başına yeterli hareketleriyle bir neticeyi birlikte ortaya çıkarmaktadırlar; ancak iştirak iradeleri bulunmadığı için nedensellik bağının her fail için ayrıca incelenmesi gerekir⁶⁵⁴. Doğal nedensellik teorisi uyarınca yapılacak bir inceleme şu sonucu ortaya çıkaracaktır: Faillerden birinin hareketi, diğerinin hareketinin gerçekleşmemiş olması halinde de neticeyi ortaya çıkaracaktıysa; o halde iki hareket de *conditio sine qua non* değildir. Hiçbir failin sorumluluğunun doğmayacağı böylesi durumlara bir çözüm olarak öne sürülen çifte nedensellik teorisine göre; her iki failin hareketi de tek başına neticeyi gerçekleştirmeye yeterli ise, tüm hareketler netice ile nedensellik bağı içindedir⁶⁵⁵. Çifte nedensellik bağı daha

⁶⁴⁸ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 198; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 132.

⁶⁴⁹ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 199.

⁶⁵⁰ Bu durumda isnadiyetin ortadan kalkmasına rücu veya dönüş yasağı kuralı da denmektedir. ÖZBEK, s. 61; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 267.

⁶⁵¹ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 199; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 134; ÖZBEK, s. 59; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 265.

⁶⁵² Bu koşula yükümlülüğe aykırılık ilişkisinin bulunmaması adı verilmektedir. ÖZTÜRK/ERDEM, s. 202; ZAFER, s. 222; ÖZBEK, s. 63.

⁶⁵³ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 133; ÖZBEK, s. 64.

⁶⁵⁴ Sık kullanılan bir örnek iki failin aynı anda mağdura, onu öldürmeye yeterli miktarda zehir vermesidir. Bkz. HAKERİ, s. 194.

⁶⁵⁵ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 271; HAKERİ, s. 194; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 195; ZAFER, s. 218; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 128; ÖZBEK, s. 55. Ancak bu halde aynı anda yapılan nedensel hareketlerden hangisinin

çok zarar suçlarında görülecektir, çünkü tehlikenin yeterli olduğu suç tiplerinde her failin aynı anda mevcut bir zarar tehlikesi oluşturması mümkündür ve bu tehlikeler birbirinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürebilir. Örneğin bir failin işletmesinden çıkan kirli suyu arıtma işlemine tabi tutmadan göle vermesi durumunda, aynı anda başka bir kişinin de aynı gölün aynı bölgesine hafriyat artığı boşaltıyor ve göl ekosistemini tehlikeye atıyor olması, hatta çevreye halihazırda zarar veriyor olması ilk failin hareketinin tehlike yaratmadaki nedensel değerini ortadan kaldırmayacaktır.

Çevrenin kirletilmesi suçunda daha sıklıkla karşılaşılabilecek nedensellik türü toplu nedensellik bağıdır. Bu durumda da çifte nedensellikteki gibi failer aynı anda, aynı neticeye yönelik harekette bulunmaktadır. Fakat toplu nedensellikte failerin hareketleri neticeyi gerçekleştirmek için tek başına yeterli olmamaktadır; netice ancak bu hareketlerinin etkilerinin birleşmesi suretiyle oluşmuştur⁶⁵⁶. Doğal nedensellik teorisi uyarınca her iki hareket de *conditio sine qua non* olmaktadır, ancak iştirak halinde olmayan iki kişinin bağımsız hareketlerinin toplu etkisini her bir faile yüklemek suçta ve cezada şahsilik ile kusur ilkelerine uygun bir sonuç değildir⁶⁵⁷. Oluşan toplu netice, ancak her iki failin de somut olaydaki hareketleri yapacağı diğeri tarafından olağan hayat akışı içinde öngörülebilirse failere yüklenebilir⁶⁵⁸. Neticenin oluşumunda olağan hayat akışına aykırı ve öngörülemez olan katkı mevcut olduğunda artık neticeye failin hükmedemeyeceğini söylemek gerekeceğinden isnat edilebilirlik ortadan kalkacaktır⁶⁵⁹. Çevreye atık veya artık verilmesi suçunda toplu nedensellik bağı şu örnekteki şekilde oluşabilir: Aynı sanayi bölgesinde iki fabrika havaya teknik standartlarda izin verilenin üzerinde zarar yaratmaya yeterli gaz salınımı yapmaktadır⁶⁶⁰ ve her iki fabrikanın da saldıgı gazın zarar yaratma kapasitesi tek başına hukuken önemli kabul edilecek miktarda hava kirliliği yaratmamaktadır. Ancak bu gaz salınımları birleştiğinde bölgedeki çevre sağlığını olumsuz etkilemeye yeterli miktarda kirlilik yaratmaktadır. Böyle bir durumda toplu nedensellikten bahsedilir. Bu örnekte sorumluluk ise nedensellik bağından ayrı bir inceleme sonucu belirlenecektir. Failerin diğeri failin hareketini ve hareketlerin toplam neticesini bilmedikleri takdirde tek başlarına tamamlanmış çevrenin atık ve artıklarla kirletilmesi suçundan sorumlu

neticeyi gerçekleştirdiği belirlenemiyorsa iki failin de şüpheden sanık yararlanır (*in dubio pro reo*) ilkesi gereği suça teşebbüsten sorumlu tutulması gerekecektir.

⁶⁵⁶ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 128.

⁶⁵⁷ ZAFER, s. 218.

⁶⁵⁸ HAKERİ, s. 196. Kasten işlenen suçlarda ise öngörülebilirlik yeterli olmamaktadır, her iki failin de sorumlu tutulması için diğeri hareketini ve hareketlerin birleşiminden doğacak neticeyi bilmesi gerekir. Ancak bu durum nedensellik bağının tespiti değil, manevi unsur altında incelenecek bir husustur.

⁶⁵⁹ ZAFER, s. 218.

⁶⁶⁰ Zira eğer failerin bağımsız hareketleri ilgili teknik usullere tek başına aykırı değilse hareket unsurunun oluştuğundan bahsetmek mümkün değildir.

tutulmaları mümkün değildir. Fakat unsurlarının oluşması halinde failler TCK m. 181/1'e teşebbüsten sorumlu tutulacaktır⁶⁶¹.

IV. Manevi Unsur

1. Kavram

Suçun manevi unsuru fail ile maddi unsurlar arasındaki düşünsel ilişkiyi ortaya koyar⁶⁶². Fail ile fiil arasındaki bu bağın görünümü kast veya taksir şeklindedir. Suçlar kural olarak ancak kasten işlenebilir, bir suçun taksirle işlenebilmesi için bu durumun kanunda açıkça gösterilmiş olması gerekmektedir⁶⁶³.

Kast; doğrudan (*dolus directus*) ve olası (dolaylı, gayrimuayyen, belirsiz, *dolus eventualis*) kast olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan kast 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda "*suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi*" olarak tanımlanmıştır⁶⁶⁴. Bu tanımdaki kanuni unsurları suçun maddi unsurları olarak yorumlamak gerekir⁶⁶⁵. Kastın varlığı için; fail bir suçun faili olduğunu, suçun mağdurunu, suçun tanımında aranmaktaysa mağdurun veya failin sıfatını, suçun maddi konusunu, yaptığı hareketi, neticeyi ve bu iki kavram arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını bilmeli⁶⁶⁶ ve neticenin gerçekleştirilmesini istemelidir⁶⁶⁷. Suçun maddi unsuruna ilişkin nitelikli hallerinin oluşması için bu koşulların da failin kastına dahil olması gerekmektedir.

Dikkat edilmelidir ki kast, amaç ve saik kavramları birbirinden farklı şeyleri ifade etmektedir⁶⁶⁸. Amaç kavramı birinci dereceden doğrudan kastı ortaya koyar⁶⁶⁹. Birinci dereceden doğrudan

⁶⁶¹ Aynı görüşte bkz. HAKERİ, s. 196; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 196.

⁶⁶² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 355; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 139.

⁶⁶³ TCK m. 21/1: "Suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır..." TCK m. 22/1: "Taksirle işlenen fiiller, kanunun açıkça belirttiği hallerde cezalandırılır."

⁶⁶⁴ Madde her ne kadar tüm kanuni unsurların bilinmesi ve istenmesinden bahsetmiş olsa da, hareketin yapılması ve neticenin gerçekleşmesi dışındaki unsurların istenmesi fiili olarak pek mümkün değildir. Bu nedenle tüm maddi unsurların bilinmesi ile hareket ve neticenin istenmesi kastın varlığı için yeterli olacaktır. Bkz. HAKERİ, s. 225. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde kastın tanımı kanun metninde yapılmamıştı. Bu dönemde de kastın irade ve tasavvur teorilerini birleştiren karma teori uyarınca bilme ve isteme unsurlarına sahip olduğu görüşü öğretilen hâkimdi. Bkz. ALACAKAPTAN, s. 141.

⁶⁶⁵ TCK m. 30/1'in lafzı bu görüşü desteklemektedir: "Suçun kanuni tanımındaki maddi unsurları bilmeyen bir kimse, kasten hareket etmiş sayılmaz." HAKERİ, s. 221. KOCA/ÜZÜLMEZ'e göre kastın kapsamı suçun maddi unsurları ve nitelikli haller ile mevcutsa hukuka uygunluk nedenlerinin maddi koşullarıdır. Buna karşın hukuka aykırılık bilinci kasta dahil değildir. Bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 153.

⁶⁶⁶ Ancak nedensellik bağının bilinmesi failin hareketinin neticeyi gerçekleştireceğini bilmesi ile sınırlıdır, yoksa failin tüm nedenselliğin nasıl gerçekleşeceğini kesin olarak bilmesi gerekmez, bu konudaki yanılması da kastını kaldırmayacaktır. Öğretide nedenselliğin failin öngördüğü akıştan farklı gerçekleşmesi haline Weber kastı denmektedir. Bu durumda da failin işlemeyi istediği tek suç bakımından doğrudan kastı olduğu kabul edilir. Bkz. HAKERİ; s. 222; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 360; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 154.

⁶⁶⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 359; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 154.

⁶⁶⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 371; ZAFER, s. 295.

⁶⁶⁹ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 264.

kasta sahip failin hareketi yaparken amacı suç tanımındaki neticenin gerçekleşmesidir. İkinci dereceden doğrudan kastta ise failin esas amacı suç neticesinin gerçekleşmesi değildir. Ancak failin hareketinin suç neticesini gerçekleştireceği kesindir ve fail bu kesinliği bilmektedir⁶⁷⁰. İşte bu halde de fail gerçekleşen bu yan neticeleri istemiştir ve suç bakımından doğrudan kastı mevcuttur⁶⁷¹. Saik ise faili bu harekete iten sebeptir ve kural olarak ceza hukukunu ilgilendirmez⁶⁷².

Kast, olası kast şeklinde de oluşabilir. TCK m. 21/2’de olası kast, failin “suçun kanuni tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen, fiili işlemesi” şeklinde tanımlanmıştır⁶⁷³. Bu kast türünde fail hareketinin sonucunda gerçekleşmesi muhtemel olan neticeleri öngörmüş, ancak bu neticelerin gerçekleşmesi hususunda kayıtsız kalmış, neticeye razı olmuş, onu kabullenmiş ve göze almıştır⁶⁷⁴. Failin suçun muhtemel maddi unsurlarının varlığını tahmin ettiği, ancak bilinçli olarak öğrenmemeyi seçtiği durumlarda da razı olmanın mevcut olduğu ve failin olası kastla hareket ettiği kabul edilmelidir⁶⁷⁵. Olası kastın varlığı ancak gerçekleşen neticenin muhtemel olduğu durumda mümkündür, gerçekleşen netice failin hareketinin kesin sonucuysa ikinci dereceden doğrudan kasttan söz edilir⁶⁷⁶.

⁶⁷⁰ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 150.

⁶⁷¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 365; HAKERİ, s. 226; ZAFER, s. 252; HAKERİ, s. 266. KOCA/ÜZÜLMEZ ikinci dereceden doğrudan kastta failin kastın isteme unsuruna sahip olmadığını belirtmekte ve kastı “suçun kanuni tanımındaki haksızlığın tüm unsurlarının somut olayda gerçekleşeceğini bilme ve tipi gerçekleştirmeye yönelik olarak hareket etme” olarak tanımlamaktadır. Bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 150.

⁶⁷² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 370; ZAFER, s. 261. İstisnaen kanun koyucu bazı hallerde suçun oluşması için failin belirli bir saike sahip olmasını aramıştır. Bu durumda özel kastın varlığından söz edilir. Saikin aranmadığı hallerde ise genel kast denmektedir. Özel kastla işlenebilen suçların yalnızca doğrudan kastla işlenebileceği öğretide öne sürülmektedir. Özel kast suçun basit halinde aranabileceği gibi, genel kastla işlenebilen bir suçta belirli bir saikin varlığı suçun nitelikli halini de oluşturabilir. Ancak saikin arandığı suçlarda özel bir kastın mevcut olmadığını, suça yönelik genel kastın yanında ikinci bir manevi unsur olarak saikin arandığını ileri süren yazarlar da mevcuttur. Bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 370; ZAFER, s. 261. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde özel kast-genel kast ayrımının bulunmadığına dair bkz. HAKERİ, s. 230; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 271.

⁶⁷³ Olası kasta bazı yazarlar “olursa olsun kastı” adını da vermektedir. Bu adlandırmanın sebebi failin neticenin gerçekleşme konusunda “olursa olsun” dediği varsayımdır. Bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 365.

⁶⁷⁴ HAKERİ, s. 233. Yargıtay muhtemel neticeleri öngörmesine rağmen failin hareketi yine de yapması durumunda kastın isteme unsurunun da oluştuğunu söylemekte, olası kastta hem bilmenin hem de istemenin gerçekleştiğini belirtmektedir. (Bkz. YCGK, E. 1985/83, K. 1985/330, K.t. 03.06.1985.) Buna karşın TCK m. 21/2’de olası kastın tanımında razı olma, kayıtsız kalma veya göze alma şeklinde bir unsurun aranmaması öğretide bir eksiklik olarak eleştirilmektedir. Bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 169.

⁶⁷⁵ HAKERİ, s. 235.

⁶⁷⁶ ZAFER, s. 252; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 266.

Failin kastının suçun işlendiği anda bulunması gerekmektedir⁶⁷⁷. Suç sona erdikten sonra ortaya çıkan veya suçun icra hareketleri başlamadan önce bulunan; fakat suç işlenirken mevcut olmayan kast suçun oluşumuna etki etmez⁶⁷⁸.

Suçun manevi unsurunun ikinci temel görünümü taksirdir. TCK m. 22’de düzenlenen taksir; dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı hareket eden failin objektif olarak öngörülebilir bir neticeyi somut olayda öngörmemesi veya öngörmesi ve neticenin ortaya çıkmasını istememesine rağmen neticenin gerçekleşmesidir⁶⁷⁹. Failin neticeyi öngörmemesi halinde adi taksir, failin neticeyi öngörüp istemediği durumda ise bilinçli taksir vardır. Eğer yapılan hareket objektif olarak öngörülemez bir neticeyi meydana getirmiş ise sorumluluk yoktur; öngörülemez neticelerin suç oluşturması mümkün değildir⁶⁸⁰.

Bilinçli taksir ile olası kastın birbirinden ayırt edilmesi kimi zaman somut olayın koşullarında zor olabilir. Zira olası kastta da, bilinçli taksirde de gerçekleşmesi muhtemel bir netice öngörülmüştür; fakat olası kastta fail neticeye kayıtsız kalmışken, bilinçli taksirde failin neticeyi istememiş olduğu veya neticenin gerçekleşmeyeceğine güvendiği kesin biçimde ortaya konabilmektedir⁶⁸¹. Fail eğer suçun işlenmesi anında gerçekleşecek neticeyi bilseydi, aynı hareketi yine yapardı denilebiliyorsa olası kast mevcuttur. Fakat fail bu durumda aynı hareketi yapmaktan kaçınırdı veya neticeyi önlemek için daha farklı önlemler alırdı sonucuna varılmakta ise failin neticeye kayıtsız kaldığı söylenemediğinden, bilinçli taksir oluşmuştur⁶⁸². Ayrıca; failin neticenin gerçekleşmeyeceğine kendi şansına, becerisine veya tecrübesine güvenerek inandığı veya neticenin gerçekleşmemesi için somut birtakım önlemler aldığı hallerde bilinçli taksirin olacağı belirtilmektedir⁶⁸³.

⁶⁷⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 363; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 160; HAKERİ, s. 229; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 261.

⁶⁷⁸ Ancak bazen hukuka uygun veya suç işleme kastı olmaksızın hareket eden failin bir noktadan sonra suç işleme kastının oluşması mümkündür. Bu duruma eklenen kast denmektedir. Eklenen kastın suç sona ermeden önce mevcut olması gerekir. ALACAKAPTAN, s. 143; ZAFER, s. 259. Eklenen kast kavramına karşı çıkan yazarlar ancak kastın varlığı halinde suçun mevcut olacağını, öğretide eklenen kast denilen durumlarda hukuka uygun bir şekilde hareketine başlayan, ancak daha sonra suç kastı oluşan failin kasta sahip olduktan sonraki hareketlerinin suç teşkil edeceğini, bu durumda sonradan eklenen bir kast olmadığını belirtmektedirler. Bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 162. Eklenen kastı suç tamamlandıktan sonra ortaya çıkan kast olarak yorumlayan ÖZTÜRK/ERDEM bu tür kastın ceza hukukunu ilgilendirmediği kanaatindedir. Bkz. ÖZTÜRK/ERDEM, s. 262.

⁶⁷⁹ Taksirin unsurları suçun taksirle işlenebileceğinin yasada gösterilmesi, kişinin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranması, hareketinin iradi olması, öngörülebilir bir neticenin bulunması ve hareket ile netice arasındaki nedensellik bağıdır. Ayrıca adi taksirde bu unsurlara neticenin fail tarafından öngörülmemesi eklenirken, bilinçli taksir için failin neticeyi öngörmüş olması, ancak istememesi bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. ALACAKAPTAN, s. 146; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 223; HAKERİ, s. 254; ZAFER, s. 279.

⁶⁸⁰ HAKERİ, s. 215.

⁶⁸¹ HAKERİ, s. 265; ZAFER, s. 294.

⁶⁸² KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 170; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 268.

⁶⁸³ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 171. Fakat bu ayırmada şu noktaya dikkat edilmelidir: Muhtemel neticenin gerçekleşme ihtimali arttıkça, failin alması gereken önlemlerin de niteliği ve boyutu değişecektir. Muhtemel olmasına rağmen

2. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Manevi Unsur

TCK m. 181/1’de düzenlenen çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu ancak kasten işlenebilen bir suçtur. Bu durum maddenin “Çevrenin Kastan Kirletilmesi” şeklindeki başlığından da açıkça anlaşılabilir. Çevrenin taksirle kirletilmesi ise TCK m. 182’de düzenlenen ayrı bir suçu oluşturmaktadır. Belirtildiği üzere, failin kastından bahsedebilmek için maddi unsurların bilinmesi ve hareketin ve neticenin istenerek gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda çevrenin atık ve artıklarla kirletilmesi suçunu işleyen fail şu hususları bilmelidir: Toprağa, suya veya havaya verilen maddelerin atık veya artık niteliği, atık veya artıkların alıcı ortamlara verildiği, verme işleminin ilgili kanunlarla düzenlenen teknik usullere aykırı olduğu, verilen atık veya artıkların çevre üzerinde zarar tehlikesi oluşturduğu⁶⁸⁴. Doğrudan kastın varlığı için fail ayrıca atık veya artıkları ilgili teknik usullere aykırı biçimde toprak, su veya havaya vermeyi ve verilen bu atık veya artıkların çevre üzerinde zarar tehlikesi oluşturmasını istemeli ya da bu tehlikenin oluşacağını kesin olarak bilmelidir⁶⁸⁵. Failin hareketi yaparken saikin ne olduğu ise önemli değildir; bu bakımdan hareketin tasarruf etmek veya diğer herhangi bir maksatla yapılması sonuç doğurmaz⁶⁸⁶.

Kastın varlığı için failin bilgisinin hukuki niteliğe ilişkin olması gerekmez; failin fiili olguları biliyor olması yeterlidir⁶⁸⁷. Bu bakımdan atıkları çevreye veren kişinin bu atıkların hukuken hangi statüde olduğunu ve hatta hukuk tarafından bu maddelerin atık olarak kabul edildiğini bilmesi aranmamaktadır. Failin elindeki maddelerin zilyetliğinden çıkarmak istediği taşınır mallar olduğunu bilmesi yeterlidir. Aynı şekilde ilgili teknik usullere aykırılık hususunda; failin ilgili kanunlarda belirtilen usullerin içeriğini bilmesi gerekmez, yapılan hareketin hukuk tarafından ortaya konan yöntem ve kurallara uygun olmadığını bilmesi failin kasten hareket ettiği anlamına gelmektedir.

Kastın varlığı suçun işlendiği anda aranacağı için, çevreye atık verme işleminin yapılması ve sona ermesinden sonra bu işlemin teknik usullere aykırı biçimde yapıldığını öğrenen kişinin

gerçekleşmesi ihtimali görece düşük bir neticenin gerçekleşmeyeceğine inanan kişinin yalnızca bu inancı kastın oluşmaması için yeterli olacakken, hareketin sonucunda oluşması kuvvetle muhtemel bir neticeyi öngören failin gerçekleşmemesini tesadüfe bıraktığı bu neticeye yönelik kastının olmadığını sadece basit inanç ile iddia etmesi mümkün değildir. Bu durumda neticenin gerçekleşmemesi için makul bir önlemin alınmış olması gerekmektedir. Bkz. HAKERİ, s. 238.

⁶⁸⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 417.

⁶⁸⁵ KATOĞLU failin saikin önem taşımadığı bahsinde ayrıca çevre zararı amacıyla hareket edilmesinin aranmadığını belirtmiştir. Kanımca çevre zararı kastı aranmayacaksa da, somut tehlikenin oluşumu fail tarafından istenmelidir. Uygulamada zarar ve tehlike kastının birbirinden ayrılması oldukça zor olacaktır. Bkz. KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar, s. 141.

⁶⁸⁶ YILMAZ, s. 127.

⁶⁸⁷ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 154; HAKERİ, s. 222.

suç kastı yoktur. Ancak fail henüz atık verilmeye devam ederken bu konuda bilgi edindiyse, bu andan itibaren doğrudan kastı mevcuttur.

Çevrenin atık veya artıklarla kirletilmesi suçunun olası kastla da işlenmesi mümkündür. Çevreye verdiği atıkların çevre üzerinde zarar tehlikesi oluşturacağını öngören failin bu durumu göz ardı etmesi halinde olası kastı olacaktır⁶⁸⁸. Ancak somut tehlikenin oluşmasına razı olan failin yanında; suçun herhangi bir maddi unsurunun varlığı konusunda kayıtsız kalan failin de olası kastı mevcuttur⁶⁸⁹. Örneğin fabrikasından çıkan atıkları çevreye veren kişi bu atıkların niteliğini, atıkları alıcı ortama verdiğini ve atıkların çevreye zarar vereceğini kesin olarak biliyor; fakat işlemin teknik usullere aykırı olduğunu bilmese de aykırılığı göze alıyorsa suçu doğrudan kastla değil, olası kastla işlediğini söylemek gerekecektir. Benzer şekilde, fabrikada çalışan ve karar vermeye yetkili kişilerin yapılan atık verme işleminin teknik usullere muhtemelen aykırı olduğunu tahmin ettikleri; fakat durumu araştırmaya yönelik herhangi bir adım atmadıkları ihtimalinde de olası kast vardır.

V. Hukuka Aykırılık Unsuru

1. Kavram

Hukuka aykırılığın, suçun maddi ve manevi unsurlarından bağımsız bir unsurunu oluşturduğu görüşü bugün öğretilde kabul edilmektedir⁶⁹⁰. Hukuka aykırılık bir hareketin hukuk düzeniyle çatışma halinde olması anlamına gelmekte⁶⁹¹ ve tüm hukuk düzeni dikkate alınarak değerlendirilmektedir⁶⁹².

Bir hareketin suç tanımına uygun olması, kural olarak hukuka aykırı olması anlamına gelir⁶⁹³. Suç tipine uygunluk, her zaman hareketin hukuka aykırı olduğu anlamına gelmese de bu konuda bir karine teşkil eder⁶⁹⁴. Buna rağmen, kanun koyucu belirli suç tanımlarında hukuka aykırılık kavramına açıkça yer vermiştir⁶⁹⁵. *Özel hukuka aykırılık* adı verilen bu tür düzenlemelere ilişkin bir görüş, bu ifadelerin hukuken bir önem teşkil etmediği, yalnızca mahkemelere hukuka

⁶⁸⁸ YILMAZ, s. 127.

⁶⁸⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 165.

⁶⁹⁰ ZAFER, s. 306; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 285.

⁶⁹¹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 255.

⁶⁹² ZAFER, s. 306; ÖZGENÇ, s. 287; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 202; HAKERİ, s. 301; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 257; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 286. Hukuka aykırılık tüm hukuk düzenine ilişkin bir değerlendirme olduğu için; özel hukuk tarafından hukuka uygun kabul edilen bir durumun idare hukuku veya ceza hukuku tarafından hukuka aykırı kabul edilmesi mümkün değildir. Bu önermenin tersi de geçerlidir. Ceza hukukunca açıkça hukuka uygun kabul edilen hareket özel hukuk tarafından haksız kabul edilemez. Bkz. ÖZGENÇ, s. 287.

⁶⁹³ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 202; HAKERİ, s. 302.

⁶⁹⁴ HEINRICH I, s. 199; ZAFER, s. 307; ÖZGENÇ, s. 292; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 256.

⁶⁹⁵ Örneğin TCK m. 109/1: "Bir kimseyi hukuka aykırı olarak bir yere gitmek veya bir yerde kalmak hürriyetinden yoksun bırakan kişiye, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir."

aykırılığın denetlenmesi konusunda bir mesaj verdiğidir⁶⁹⁶. Bir diğer görüş ise; hukuka aykırılığın suç tanımında özel olarak belirtildiği hallerde failin kastının, hareketinin hukuka aykırı olduğu bilincini de kapsamaması gerektiğidir⁶⁹⁷. Bu tür suçların yalnızca doğrudan kastla işlenebileceğini ileri sürenler de bulunmaktadır⁶⁹⁸. Son bir görüş ise özel hukuka aykırılık hallerini ikiye ayırmaktadır. Eğer hukuka aykırılık; suç tanımında hareket, maddi konu veya netice gibi bir unsur niteleyen bir sıfat olarak yer alıyorsa kastın hukuka aykırılığı kapsamaması gerekir⁶⁹⁹. Fakat hukuka aykırılık tüm suç tipini kapsayan bir biçimde ifade edildiyse kastın kapsamına girmesi gerekmez, yalnızca mahkemelere mesaj teşkil eder⁷⁰⁰. Kanımca son görüşte haklılık payı vardır. Belirli suçlarda kanun koyucu failin hukuka aykırılığı bilmesini veya öngörmesini açıkça istemişken, bazı suçlarda hukuka aykırılık kavramı yalnızca bir pekiştirme amacı taşımaktadır.

Yasaklanan hareketin hukuka uygun hale gelmesini sağlayan hukuka uygunluk nedenleri ceza kanununda yer alabileceği gibi, başka kanunlarda da bulunabilir⁷⁰¹. Hatta yazılı olmayan hukuktan da doğabilecek hukuka uygunluk nedenlerinin olduğu öğretide ileri sürülmektedir⁷⁰².

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda hukuka uygunluk nedenleri TCK m. 24 ile m. 34 arasında yer alan “*Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler*” başlığı altında toplanmıştır. Ancak bu başlık altında yalnızca hukuka uygunluk nedenleri değil, kusurluluğu kaldıran haller ile kusur yeteneğini azaltan veya kaldıran haller de bulunmaktadır⁷⁰³. Bahsedilen nedenler kanunun hükmünü yerine getirme, emrin icrası, meşru savunma, zorunluluk hali, hakkın kullanılması ve ilgilinin rızasıdır⁷⁰⁴.

⁶⁹⁶ ÖNDER, Ayhan, “Mütemadi Suç”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 29, Sayı: 1-2, Yıl: 1963, s. 75-120, s. 216.

⁶⁹⁷ ÖZGENÇ, s. 294; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 205; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 297; İÇEL, Kayıhan / EVİK, Hakan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Kitap, Beta Basım, 2007, s. 95-96.

⁶⁹⁸ ÖZGENÇ, s. 294; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 373.

⁶⁹⁹ Örneğin TCK m. 107: “Hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle, bir kimseyi (...) da haksız çıkar sağlamaya zorlayan kişi...” Şantaj suçunda, çıkar unsurunun haksız olması gerektiği özel olarak belirtilerek özel hukuka aykırılık yaratılmıştır.

⁷⁰⁰ HEINRICH I, s. 206; ZAFER, s. 315-316.

⁷⁰¹ HEINRICH I, s. 199; ZAFER, s. 307; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 203; DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: II, 11. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997, s. 18.

⁷⁰² ÖZTÜRK/ERDEM, s. 206; HAKERİ, s. 303; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 287.

⁷⁰³ ÖZGENÇ, s. 295.

⁷⁰⁴ Kanun hükmünün yerine getirilmesi, meşru savunma, hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası kurallarının birer hukuka uygunluk nedeni olduğu konusunda öğretide birlik mevcuttur; fakat emrin icrası ve zorunluluk halinin de hukuka uygunluk nedeni olduğu görüşünde olanlar bulunduğu gibi (Bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 299.) bu kuralların kusurluluğu kaldıran nedenler olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. (Bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 371; ÖZGENÇ, s. 296; HAKERİ, s. 309.) Bazı yazarlar ise Alman hukukundaki sistematikten yola çıkarak Türk hukukunda da zorunluluk halinin hem hukuka uygunluk nedeni, hem de kusurluluğu kaldıran neden olabileceği görüşündedirler. (Bkz. ZAFER, s. 335; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 221.)

2. Çevreye Atık veya Artıkların Verilmesi Suçunda Hukuka Aykırılık

TCK m. 181/1’de düzenlenen suç bakımından hukuka aykırılığa ilişkin önemli bir nokta, suçta yer alan hareketin “*ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı*” olması koşulunun bir özel hukuka aykırılık hükmü teşkil edip etmediğidir. Kanımca ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı olarak hareketin yapılması hukuka aykırılığın değil, maddi unsurun oluşması için gereklidir⁷⁰⁵. Bu nedenle çevreye atık veya artıkların verilmesi kanunla belirlenmiş teknik usule uygun şekilde yapılmakta ise, suçun maddi unsuru oluşmayacaktır.

TCK m. 181’in topluma karşı işlenen bir suç olması nedeniyle ilgilinin rızasının varlığı suçu hukuka uygun kılmayacaktır. Zira kişinin kendi arazisine atıkların dökülmesine izin vermesi önem taşımaz; suçun mağduru arazisine atık dökülen kişi değil, tüm toplumdur. Hatta böylesi bir halde izni veren kişi işlenen suça iştirak etmiş olmaktadır.

Suç bakımından uygulanabileceği ifade edilen bir hukuka uygunluk nedeni, idarenin faile atık veya artıkları çevreye verme konusunda tanıyacağı izindir⁷⁰⁶. Bu izin TCK m. 181/1’in tanımında yer alan “*ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullerden*” farklıdır⁷⁰⁷. İdarenin kanun tarafından kendisine verilmiş yetkiye dayanarak ve hukuka uygun bir biçimde failin çevreye zarar verebilecek işlemlerine izin veya ruhsat vermesi halinde hakkın kullanılması hukuka uygunluk nedeninin oluşacağı öne sürülmektedir⁷⁰⁸. Ancak bazı yazarlar idarenin vereceği bir iznin çevreyi kirletme gibi bir hak tanıyamayacağını belirtmekte ve idarenin vereceği iznin bir hukuka uygunluk nedeni yaratmasının çevreye karşı işlenen suçların takibi konusunda ciddi sorunlara yol açacağını ifade etmektedir⁷⁰⁹. Suçun takibi konusunda böyle bir endişe haklı olsa da, idare hukuku uyarınca hukuka uygun kabul edilen bir hareketin suç teşkil etmesi hukukun bütünselliği ilkesine aykırı olacağından; kanun tarafından idareye tanınmış yetkiye dayanarak ve hukuki sürece uygun bir biçimde verilen ruhsat veya izin, iznin sınırları dahilinde hareket eden fail bakımından bu suç kapsamında bir hukuka uygunluk nedenidir⁷¹⁰. Buna karşın, idarenin yetkisinin olmadığı konularda verdiği izin, kurucu unsurlarının yokluğu nedeniyle

⁷⁰⁵ Aynı görüşte AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 402. Teknik usullerin niteliğine ilişkin ayrıntılı açıklama için bkz. § 5. III. 4. b. bb. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Niteliği.

⁷⁰⁶ Bu husus ceza hukukunun idare hukuku ve kurumlarına bağlılığı ile yakından ilgilidir. İdari kurumlara tam bağlı bir sistemde verilecek izin suçun oluşumunu tamamen engelleyecektir. Fakat ceza hukukunun idare hukukundan tam bağımsızlığının mevcut olduğu hallerde idari kurumların vereceği iznin ceza hukuku bakımından hiçbir değeri olmayacaktır. Türk hukuk sistemi idare hukukuna yarı bağıllık esasını benimsemiştir. Bu nedenle bazı hallerde idare hukukuna uygun biçimde verilecek izin ceza yargılamasını da etkilemektedir.

⁷⁰⁷ Suç tanımında yer alan bu unsurun maddi unsurlara ilişkin olduğuna dair bkz. § 5. III. 4. b. bb. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Niteliği.

⁷⁰⁸ TCK m. 26/1: “Hakkımı kullanan kimseye ceza verilmez.”

⁷⁰⁹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 315.

⁷¹⁰ TOROSLU, s. 16.

sakattır ve bir hukuka uygunluk nedeni kabul edilmeyecektir⁷¹¹. Failin izni rüşvet veya siyasi kazanç vaadi gibi hukuka aykırı yollarla elde etmesi halinde de, verilen izin hukuka aykırılığı kaldırmaz⁷¹². Benzer şekilde, failin idarenin verdiği iznin sınırlarını aşacak biçimde çevreye atık veya artık vermesi durumunda hukuka uygunluktan söz edilemez⁷¹³.

§6. ATIK VEYA ARTIKLARIN İZİNSİZ OLARAK ÜLKEYE SOKULMASI SUÇU

I. Genel Bilgiler

Atık veya artıkların gerekli izinler alınmaksızın ülkeye sokulmasını cezalandıran bu suç, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 181. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir. Fıkra şu şekildedir:

“Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Yasadışı atık trafiği adı verilen bu fiil⁷¹⁴, günümüzde dünya çapında önem verilen ve engellenmeye çalışılan bir suç türüdür. Atıkların izinsiz ithalat veya ihracatının ancak uluslararası işbirliği ile çözülebileceği sonucuna varılması üzerine, bu konuyu düzenleyen Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi 1989 tarihinde imzalanmıştır⁷¹⁵. İşte 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m. 181/2, Basel Sözleşmesi'nin 9. maddesinin beşinci fıkrasında mevcut olan atıkların yasadışı trafiğinin taraf devletlerin iç hukuklarında cezalandırılabilir fiil haline getirilmesi yükümlülüğü uyarınca oluşturulmuştur⁷¹⁶.

TCK m. 181/2, atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçunun incelenmesinde, birinci fıkrada detaylıca açıklanmış olduğu için kavramların teorik özelliklerine ve öğretideki

⁷¹¹ YOKUŞ-SEVÜK, s. 315. Karşı görüşte, bkz. ŞEN, s. 186. Yazar tümüyle idari kurumun kusurundan kaynaklanan hatalarda suç failinin sorumluluğu olmayacağı; çünkü idari işlemin iptal edilinceye dek hukuka uygunluk nedeni oluşturmaya devam edeceği görüşündedir. Kanımca böyle bir ihtimalde izin hukuka aykırılığı kurucu unsurlardan birine ilişkinse ceza hukuku bakımından bir hukuka uygunluk nedeninin varlığından söz edilemez. Böyle bir izne dayanarak hareket eden failin hukuka uygunluk nedeninin varlığında TCK m. 30/3 uyarınca hataya düştüğü sonucuna varmak gerekir.

⁷¹² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 110.

⁷¹³ YILMAZ-TURGUT, s. 314. Yalnızca sınırın aşılması halinde TCK m. 27/1 uyarınca failin kastına bakılmalıdır. Ancak failin; iznin örneğin miktar bakımından sınırları dışında değil, verilen izin hareket bakımından kapsamı dışarısında olması halinde hukuka uygunluk yoktur. Bu halde hata hükümlerinin uygulanması düşünülebilir.

⁷¹⁴ Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi m. 9.

⁷¹⁵ Sözleşmenin orijinal metnine erişim için:

<http://www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/text/BaselConventionText-e.pdf>

⁷¹⁶ “Each Party shall introduce appropriate national/domestic legislation to prevent and punish illegal traffic. The Parties shall co-operate with a view to achieving the objects of this Article.”

tartışmalara yer verilmemiş, yalnızca bu unsurların somut suç tipi bakımından niteliklerinin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

II. Suçla Korunan Hukuksal Değer

TCK m. 181/2’de düzenlenen atık veya artıkların ülkeye sokulması suçunda, ilk fıkradaki suç gibi, korunan hukuksal değer Anayasa m. 56’da yer alan bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır. Çevre hakkının yanında, ülkeye atık veya artıkların ülkeye sokulmasında alınması gereken izin usulünü ve gümrük kontrollerini düzenleyen idare hukuku kurallarının da uygulanması suç tarafından sağlanmaktadır.

III. Maddi Unsurlar

1. Fail

Suç tipi fail bakımından herhangi bir özellik göstermemektedir ve faili özgü bir suç değildir. Bu nedenle resmi sıfatı olsun olmasın, herkes TCK m. 181/2’nin faili olabilir⁷¹⁷.

Tüzel kişiler 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu uyarınca suç faili olamazlar; ancak kanunun açıkça öngördüğü hallerde haklarında yapılarına özgü güvenlik tedbirlerine hükmedilebilir⁷¹⁸. TCK m. 181/5 uyarınca atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde gerçekleştirildiyse, tüzel kişi hakkında güvenlik tedbirine hükümlenir⁷¹⁹.

2. Mağdur

TCK m. 181/2’de düzenlenen suçun mağduru m. 181/1’de yer alan atık veya artıkların çevreye verilmesi suçundan farklı değildir. Suçla korunan hukuksal değer Anayasa m. 56’da korunan çevre hakkı olduğundan dolayı; suçun mağduru, bu hakkın sahibi olan toplumdur⁷²⁰.

3. Maddi Konu

a. Ülke

TCK m. 181/2’de suçun oluşması için, atık veya artıkların ülkeye sokulması aranmıştır. Suçun maddi konusu, atık veya artıkların sokulduğu ülkedir.

⁷¹⁷ ARTUK, s. 125.

⁷¹⁸ TCK m. 20/2: “Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulanamaz. Ancak, suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır.” Tüzel kişilerin suç faili kabul edilmesi ve ceza sorumluluklarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 1. b. Tüzel Kişilerin Suç Failliği ve Ceza Sorumluluğu.

⁷¹⁹ Tüzel kişilere uygulanacak güvenlik tedbirine ilişkin açıklamalar için bkz. § 10. II. Tüzel Kişilere Uygulanacak Güvenlik Tedbirleri.

⁷²⁰ Mağdur kavramına ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 2. Mağdur.

Ülke, devletin üzerinde egemenlik yetkilerini kullandığı coğrafi sınırları ifade eder⁷²¹. TCK m. 181/2’de atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasının suç oluşturacağı belirtilmiş olsa da, ülke kavramından Türkiye ülkesinin mi kast edildiği, yoksa atıkların herhangi bir ülkeye sokulmasının da suçun oluşması için yeterli mi olduğu açıkça düzenlenmemiştir. Bu hususta öğretide de birlik olmadığını belirtmek gerekir. Bir görüş suçun ancak atık veya artıkların Türkiye’ye sokulmasıyla gerçekleşeceğini ileri sürerken⁷²², diğer bir görüş atık veya artıkların yalnızca bir ülkeye sokulmasının yeterli olduğu fikrindedir⁷²³. Bu konudaki dikkat edilmesi gereken bir nokta, suça ilişkin evrensel yargılama yetkisinin geçerli olduğudur. Zira, TCK m. 13/1(d) uyarınca “Çevrenin Kasten Kirletilmesi” suçunun yargılama yetki evrensel yargılama ilkesine göre belirlenir⁷²⁴. Yani suçu; bir yabancı, yabancı bir ülkede işlediğinde de Türkiye’nin yargılama yetkisi mevcuttur. Ancak evrensel yargılama yetkisi uyarınca Türkiye’de yargılamanın yapılabilmesi için; başka bir ülkede fail hakkında mahkumiyet veya beraat kararı verilmemiş olması, failin Türkiye’de bulunması ve Adalet Bakanlığı’nın yargılama talebinin bulunmasının yanında, failin yabancı ülkede yaptığı hareketin Türk kanunlarına göre bir suç oluşturuyor olması gereklidir. Çevrenin kasten kirletilmesi suçu kanun koyucu tarafından evrensel yargılamaya tabi bir suç tipi olarak düzenlenmiş ise, yurtdışında yapılan hareketlerin de suç tanımına dahil edilebilmesi zorunludur. Zira suç tanımının yalnızca Türkiye ile sınırlı tutulması halinde yabancı bir kişi yurtdışında suçu işleyemeyecek ve evrensel yargılama yetkisinin hiçbir anlamı olmayacaktır. Bu nedenle suç tanımını oldukça genişletiyor olsa da, kanımca TCK m. 181/2 ile atık veya artıkların yalnızca Türkiye’ye değil, tüm ülkelere sokulması cezalandırılmaktadır⁷²⁵. Kanun koyucunun suç bakımından böyle bir yargılama yetkisi öngörüp suç tanımını yalnızca Türkiye ile sınırlı tuttuğu sonucuna varmak kanun sistematığına aykırı bir yorum olacaktır. Ayrıca suç tanımının tüm ülkeleri kapsayacak şekilde geniş tutulması yargı yükü bakımından sorun teşkil etmeyecektir; çünkü bir ülke kanunlarına göre suçun oluşması ile bu suçun bu ülke mahkemelerinde yargılanması kuralları birbirinden farklıdır. Her ne kadar TCK m. 181/2 ile herhangi bir ülkeye atık veya artıkların sokulmasının

⁷²¹ CASSESE, Antonio, *International Law*, 2. Bası, Oxford University Press, 2004, s. 82; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 156; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 69.

⁷²² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 430; YILMAZ, s. 139; YOKUŞ-SEVÜK, s. 309.

⁷²³ ARTUK, Mehmet Emin / GÖKCEN, Ahmet / YENİDÜNYA, Caner, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 14. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 (“ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Özel Hükümler”), s. 463.

⁷²⁴ Evrensel yargılama yetkisine ilişkin açıklamalar için bkz. § 11. 3. Yurtdışında İşlenen Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Yetkili Mahkeme.

⁷²⁵ Ancak öğretide tanımında ülke geçen suçlara ilişkin sunulan görüşlerin, bu ülkenin Türkiye’yi ifade ettiği yönünde olduğu belirtilmelidir. Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda “Uluslararası Suçlar” başlığı altında yer alan “Göçmen Kaçakçılığı” suçunda dahi ülke Türkiye ile sınırlı biçimde yorumlanmaktadır. Bkz. TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Murat, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 14. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017 (“TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Ceza Özel Hukuku”), s. 91.

cezalandırılmasında dayanak olsa da, bu konuda soruşturmaların başlatılması için Adalet Bakanlığı'nın talebinin, failin başka bir ülkede mahkum olmamış veya beraat etmemiş olmasının ve Türkiye'de bulunuyor olmasının gerekmesi nedeniyle yargılama bakımından bir yük oluşmamaktadır. Yine de, atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçunun kapsamının geniş olduğu eleştirisine karşı Alman Ceza Kanunu m. 326'da izlenen yol önerilebilir. Alman CK m. 326/2'de düzenlenen “*Atıkların İzne Aykırı Nakli*” suçu, TCK m. 181/2'nin karşılığıdır. Suçta atıkların “*bu kanunun uygulama alanı içerisine*” sokulması cezalandırılmaktadır⁷²⁶. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda amaç yalnızca Türkiye'ye sokulan atık veya artıkların suçu oluşturması ise, “*Atık veya artıkları izinsiz olarak bu kanunun uygulama alanı içerisine sokan kişi...*” şeklinde bir tanımın yapılması suretiyle endişelerin giderilmesi mümkündür; zira Türk Ceza Kanunu'nun yer bakımından uygulama alanı 8. maddede belirlenmiştir. Ancak böyle bir düzenlemenin hem sanal ülkeyi suç tanımına dahil edeceği, hem de suç bakımından evrensel yargılamayı olanaksız kılacağı da doğrudur.

Uygulamada çoğunlukla atık veya artıkların Türkiye ülkesine sokulmasıyla karşılaşılacağından, bu başlık kapsamında ülke kavramına ilişkin genel açıklamalarla birlikte Türkiye'ye dair bilgiler de verilmiştir.

Türkiye ülkesi ceza hukukunun uygulama alanı bakımından TCK m. 8/2'de ifade edilmiştir. Maddeye göre:

“Suç;

- a) *Türk kara ve hava sahaları ile Türk karasularında,*
 - b) *Açık denizde ve bunun üzerindeki hava sahasında, Türk deniz ve hava araçlarında veya bu araçlarla,*
 - c) *Türk deniz ve hava savaş araçlarında veya bu araçlarla,*
 - d) *Türkiye'nin kıt'a sahanlığında veya münhasır ekonomik bölgesinde tesis edilmiş sabit platformlarda veya bunlara karşı,*
- İşlendiğinde Türkiye'de işlenmiş sayılır.”*

⁷²⁶ Alman Ceza Kanunu'nda yer alan çevreye karşı suçlara ilişkin açıklamalar için bkz. § 3. IV. Alman Hukukunda Çevrenin Kirletilmesi Suçları.

Yargılama yetkisinin görünülerinden biri olan ülkesellik ilkesini düzenleyen TCK m. 8/2; (a) bendinde gerçek ülkeyi; (b), (c) ve (d) bentlerinde ise sanal (farazi) ülkeyi açıklamaktadır⁷²⁷. Gerçek ülke; kara ülkesi, deniz ülkesi ve hava ülkesi olarak üçe ayrılmaktadır.

aa. Gerçek Ülke

i. Kara Ülkesi

Kara ülkesi, uluslararası hukuk ile ortaya konulmuş olan ve ülkenin siyasi sınırları içinde kalan toprak parçasıdır. Kıyı çizgilerinin içinde yer alan, yani karasularına dahil olmayan göller, iç denizler, akarsular, yer altı suları da ülkeye dahildir⁷²⁸.

ii. Deniz Ülkesi

Denizlerin hukuki statüsüne ilişkin kurallar 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile belirlenmiştir⁷²⁹. Sözleşme denizi ve deniz altında kalan toprağı karasuları, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı ve açık deniz gibi çeşitli parçalara ayırmış ve her bölge üzerinde devletlerin ileri sürebileceğı hakları düzenlemiştir⁷³⁰.

Sözleşmeye göre ülkenin egemenlik alanı kapsamında kalan kısma karasuları denmektedir. Karasuları, sözleşmenin 2 ve 3. maddesi uyarınca kıyı çizgilerinden en fazla 12 deniz mili uzanan alandır ve devletin egemenlik yetkisi bu mesafedeki su, deniz yatağı ve yer altındaki toprağı kapsar⁷³¹. İşte deniz ülkesi, kara ülkesinin dışında kalan bu karasularını ifade eder⁷³².

Türkiye; Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf değildir ve Ege Denizi'nde Yunanistan'ın 12 deniz mili karasuları iddiasını kabul etmediğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Ancak; sözleşmenin neredeyse tüm maddelerinin günümüzde uluslararası teamül niteliğini kazandığı ve bu sebeple taraf olsun olmasın tüm devletleri bağladığı ifade

⁷²⁷ ZAFER, s. 679; HAKERİ, s. 88.

⁷²⁸ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 738; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 90; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 961; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 145.

⁷²⁹ 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ("United Nations Law of the Sea Convention"). Sözleşmenin orijinal metnine erişim için:

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

⁷³⁰ CASSESE, s. 84.

⁷³¹ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 2/2: "This sovereignty extends to the air space over the territorial sea as well as to its bed and subsoil."

⁷³² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 156.

edilmektedir⁷³³. Zira, 12 deniz mili karasuları sınırı bugün dünyanın büyük çoğunluğu tarafından kabul görmektedir⁷³⁴.

Türkiye'nin yerel hukukuna göre ise karasuları 2674 sayılı Karasuları Kanunu ile belirlenmektedir⁷³⁵. Kanun uyarınca Türk karasuları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek esas hatlardan itibaren 6 deniz milidir. Bakanlar Kurulu 6 deniz milini hakkaniyet ilkesine bağlı kalmak koşuluyla belirli denizler için genişletmeye yetkilendirilmiştir. Bakanlar Kurulu bu yetkiyi Akdeniz ve Karadeniz için kullanmış ve bu denizlerdeki Türk karasularının esas hatlardan itibaren 12 deniz mili uzaklığı kapsayan alanı ifade edeceği Bakanlar Kurulu kararı ile düzenlenmiştir⁷³⁶.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmiş olan münhasır ekonomik bölge, bitişik bölge veya karasuları alanının dışında kalan kıta sahanlığı ise ülke sınırları içinde sayılmamaktadır⁷³⁷. Bu alanlar, üzerlerinde belirli haklar ve yetkiler kullanılabilir de, hiçbir ülkenin egemenliği altında değildir.

iii. Hava Ülkesi

Hava ülkesi kara ülkesi ve deniz ülkesinin, yani ülke siyasi sınırları içinde kalan toprak parçası ile karasularının üzerinde yer alan hava sahasını ifade eder. Bu hava sahası ülke sınırları içinde ve ülke egemenliğine tabi kabul edilmektedir⁷³⁸.

Türkiye'nin de taraf olduğu 1944 Chicago Sivil Havacılık Sözleşmesi⁷³⁹ m. 1'de, tüm devletlerin ülkeleri üzerindeki hava sahasında tam ve münhasır egemenliğe sahip olduğu düzenlenmektedir⁷⁴⁰.

Hava sahasının bir üst sınırı olup olmadığı, yani ülke sınırlarının hangi yüksekliğe kadar devam ettiği ve uzayın nerede başladığı öğretide tartışılmıştır. Günümüzde böyle bir sınırı düzenleyen

⁷³³ AUST, Anthony, *Handbook of International Law*, 2. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 279.

⁷³⁴ BLAY/PIOTROWICZ/TSAMENYI, s. 331.

⁷³⁵ 2674 sayılı ve 20.05.1982 tarihli Karasuları Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 29.05.1982-17708.

⁷³⁶ 29.05.1982 tarihli ve 8/4742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 738; DÖNMEZER/ERMAN 2016, s. 311; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 962.

⁷³⁷ TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 93.

⁷³⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 157.

⁷³⁹ 05.06.1945 tarihli ve 4749 sayılı Şikago'da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması ile Sivil Havacılık Geçici Sözleşmesi ve Bunların Eklerinin Onanması Hakkında Kanun. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 12.06.1945-6029.

⁷⁴⁰ 07.12.1944 tarihli Chicago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi ("*Convention on International Civil Aviation*"). Sözleşmenin orijinal metnine erişim için: http://www.icao.int/publications/Documents/7300_orig.pdf

bir uluslararası metin veya uygulamada bu konuda bir görüş birliği bulunmamaktadır⁷⁴¹. Hava sahasının üç ayrı alana bölünerek mutlak egemenlik bölgesi, hava ulaşımı bakımından sınırlandırılmış egemenlik bölgesi ve serbest bölge sisteminin benimsenmesini önerenler olduğu gibi⁷⁴²; karasuları için uygulanan 12 deniz millik mesafenin hava sahası için de uygun olduğu görüşünde olan yazarlar da vardır⁷⁴³.

Türk hava sahası ve üzerindeki egemenlik yetkisi 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ile, Chicago Sözleşmesi'ne paralel bir biçimde belirlenmiştir⁷⁴⁴. Kanunun 3. maddesine göre Türk hava sahası "*Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliği altındaki ülke ve Türk Karasuları üzerindeki sahayı*" ifade eder⁷⁴⁵.

bb. Sanal Ülke

TCK m. 8/2'nin (b), (c) ve (d) bentleri sanal ülkeyi düzenlemektedir. Buna göre açık denizde veya açık deniz üzerindeki hava sahasındaki Türk deniz veya hava araçlarında veya bu araçlarla; herhangi bir yerdeki Türk savaş deniz veya hava araçlarında veya bu araçlarla; Türk münhasır ekonomik bölgesi veya kıta sahanlığı üzerindeki sabit platformlarda veya bu platformlara karşı işlenen suçlar Türkiye ülkesinde işlenmiş sayılmaktadır⁷⁴⁶. Maddenin lafzından da anlaşılacağı üzere, bu bölgelerde veya araçlarda işlenen suçlar aslında Türkiye ülke sınırları içerisinde işlenmemişlerdir, kanun koyucu yargılama yetkisi bakımından buralarda işlenen suçların ülke sınırları içinde işlenen suçlarla aynı usule tabi olmasını istemiştir. Sanal ülkenin gerçek anlamda ülke olduğundan bahsedilemez. Bu nedenle, yargılama yetkisi dışındaki alanlarda ve özellikle ceza kanunun özel hükümlerinde yer alan suç tiplerinde bahsedilen ülke, sanal ülkeyi kapsamamaktadır⁷⁴⁷. Öğretide de ifade edildiği üzere, TCK m. 181/2'nin oluşması için atık veya artıkların gerçek ülkeye sokulması aranmalıdır⁷⁴⁸.

b. "Atık" ve "Artık" Kavramları

⁷⁴¹ CASSESE, s. 94; DÖNMEZER/ERMAN 2016, s. 313; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 966.

⁷⁴² ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 966.

⁷⁴³ REINHARDT, Dean, "The Vertical Limit of State Sovereignty", *Journal of Air Law and Commerce*, Cilt: 72, Yıl: 2007, s. 135.

⁷⁴⁴ 14.10.1983 tarihli ve 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 19.10.1983-18196.

⁷⁴⁵ Belirtilmelidir ki; "Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliği altındaki ülke" kavramı zaten Türk karasularının kapsamaktadır. Ayrıca karasularının belirtilmesi gereksizdir.

⁷⁴⁶ Sanal ülkeye dahil olan unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 157-162.

⁷⁴⁷ TCK m. 181/2'ye benzer bir hareket unsuru içeren göçmen kaçakçılığı suçunda da ülkeden gerçek anlamda ülkenin anlaşılacağı, sanal ülkenin bu kapsamda olmadığı kabul edilmektedir. Bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Özel Hükümler, s. 92.

⁷⁴⁸ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 431.

Atık veya artıklara ilişkin TCK m. 181/1 için yapılan açıklamalar geçerlidir⁷⁴⁹. Atık, kişinin zilyetliğinde artık bulundurmamak istemediği ve bu nedenle zilyetliğinden kalıcı olarak çıkardığı her türlü taşınır eşyadır. Artık kavramı ise bir işlem veya faaliyetten arta kalan taşınır eşyayı kapsar. Dikkat edilmesi gereken bir nokta, suç tanımında atık veya artıkların niteliğine dair herhangi bir ayrıma gidilmemiş olduğudur. Bu nedenle evsel, endüstriyel ve tıbbi atıklar da dahil olmak üzere tüm atıkların ülkeye sokulmasıyla suç oluşur. Atık veya artıkların herhangi bir hukuk kuralı tarafından tehlikeli veya çevreye zararlı olarak nitelenmiş olmasının da suçun oluşumunda önemi yoktur⁷⁵⁰. Somut suç tipi açısından etkili tek ayırım, sokulan atık veya artıkların ülkeye girişinin izne tabi olması gerekliliğidir. Bu nedenle suç tanımındaki atık ve artıkları “*sokulduğu ülkenin hukuk düzeni tarafından sokulması izne bağlanmış atıklar*” olarak yorumlamak gerekir.

4. Hareket

TCK m. 181/2'nin hareket unsuru “*atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması*” olarak belirlenmiştir. Hareket başlığı altında izin ve ülkeye sokma eylemi incelenmiştir.

a. Atık veya Artıkların Ülkeye Sokulması

Suçun oluşması için atık veya artıkların ülkeye sokulması gereklidir. Ülkeye sokmak gerçek ülkeye, yani kara, deniz veya hava ülkesine atık veya artıkların bir şekilde girmesi anlamına gelmektedir. Sokmanın hangi şekilde gerçekleştirileceği önemli olmadığı için suç serbest hareketlidir. Atık veya artıkların kara, hava veya deniz yoluyla, herhangi bir biçimde sınırı aşmasıyla suç tamamlanır⁷⁵¹. Bu açıdan atık veya artıkların ülkede kalması aranmamaktadır ve suç ani hareketli bir suçtur⁷⁵².

Ülke kavramına karasuları ve hava sahası da dahil olduğu için; atık veya artıkların ülkeye sokulduğu an, atık veya artıkları taşıyan bir deniz veya hava aracının limana demirlemesi veya hava alanına iniş yapması anı değil, deniz aracı için ülke karasularına, hava aracı için hava sahasına girişin yapıldığı andır⁷⁵³. Bu nedenle, henüz Türk karasularına yeni girmiş bir geminin

⁷⁴⁹ Atık ve artık kavramlarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 3. c. “Atık” ve “Artık” Kavramları.

⁷⁵⁰ YILMAZ, s. 138; YOKUŞ-SEVÜK, s. 310. Aşağıda açıklanacağı üzere, her ne kadar suç tipinde atıkların tehlikeli veya tehlikesiz olmasına göre ayırım yapılmıyorsa da, tehlikeli atıkların ithalatı Çevre Kanunu m. 13 ile yasaklanmış olduğundan, uygulamada iznin varlığı ancak tehlikeli olmayan atıklar için mümkün olmaktadır.

⁷⁵¹ YILMAZ, s. 138.

⁷⁵² ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Özel Hükümler, s. 463.

⁷⁵³ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Özel Hükümler, s. 463.

limana demirleyemeden yakalanması anında suç teşebbüs aşamasında kalmamış, aksine tamamlanmıştır.

Ülkeye sokma eylemi suçun failinin refakatini gerektirmemektedir. Atıkları gizlice ülkeye sokmak isteyen bir kişi, bu atıkları gemi kaptanının veya herhangi bir yetkilinin bilgisi olmaksızın ülkeye girecek bir gemiye yükleyerek sokarsa dahi suçtan sorumlu olacaktır.

Atık veya artıkların bir ülkeye taşınırken başka bir ülke sınırlarından geçmesi halinde, yani transit geçişte de suç oluşur. Çünkü önemli olan atık veya artıkların bir ülkede depolanma, imha edilme veya kullanılma amacıyla sokulması değildir. Failin atık veya artıkları herhangi bir amaçla ülkeye sokması yeterlidir.

Ancak dikkat edilmelidir ki; atık veya artıkların ülkeye sokulması cezalandırılmaktayken, bu atık veya artıkların ülkeden çıkarılması suçun kapsamında değildir. Bu nedenle, atık veya artıkların bir deniz aracına yüklenmesi ve ülke karasularından çıkarılarak açık denize taşınması halinde TCK m. 181/2’de öngörülen suç tipi oluşmayacaktır⁷⁵⁴. Atık veya artıkların ülkeden çıkarılmasının suç olmaması öğretide eleştirilmektedir⁷⁵⁵. Türkiye’nin Basel Sözleşmesi’ne taraf olması ve Sözleşmenin 9/5. maddesinin atıkların izinsiz olarak hem ülkeye sokulmasını hem de ülkeden çıkarılmasını ifade eden “*yasadışı trafiğin*” cezalandırılmasını bir yükümlülük olarak düzenlemesi karşısında; atık veya artıkların ülkeden çıkarılmasının suç olarak düzenlenmiyor olması yalnızca bir eleştiri noktası değildir, ayrıca Türkiye’nin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüğüne de aykırılık teşkil etmektedir. Bu sorunun çözülmesi için TCK m. 181/2’ye atık ve artıkların ülkeden çıkarılması ve hatta ülkeden geçirilmesinin de seçimlik hareket olarak eklenmesi doğru olacaktır.

b. Ülkeye Sokmanın İzinsiz Olması

TCK m. 181/2 atık veya artıkların ülkeye sokulmasını, hareketin izinsiz olması koşuluna bağlı olarak cezalandırmaktadır. Buna göre, atık veya artıkların ülkeye sokulmasının gerekli izinler alınarak yapılması durumunda suç oluşmayacaktır⁷⁵⁶. Aynı şekilde; atık veya artıkların niteliğinden veya herhangi bir özelliğinden dolayı ülkeye sokulması izne tabi olmayan atık veya artık olmaları halinde de sokma eylemi izinsiz olmayacağından, suç yoktur.

⁷⁵⁴ Böyle bir halde dahi atıkları ülkeden çıkardıktan sonra denize veren kişinin TCK m. 181/1’den sorumlu olacağı unutulmamalıdır.

⁷⁵⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 429; TALAS, s. 1154.

⁷⁵⁶ TALAS, s. 1154.

Ülkeye sokmanın izinsiz olması koşulunun hukuka aykırılık unsuruna dahil olduğu öğretide ileri sürülmüştür⁷⁵⁷. Eğer iznin hukuka uygunluk nedeni olduğu kabul edilecek olursa, suçta özel hukuka aykırılık unsuruna yer verilmiş demektir. Bu halde de, baskın görüş uyarınca failin kastının iznin yokluğunu kapsamaması gerekir⁷⁵⁸. Ancak kanımca bu unsur hareketin nasıl yapılacağına dair bir nitelemedir ve maddi unsurların içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu durumda, iznin varlığında yanılma halinde TCK m. 30/1 hükmü uygulanacaktır.

Belirtildiği üzere; suçta yalnızca Türkiye'ye atık veya artıkların sokulması değil, tüm ülkelere atık veya artıkların sokulması cezalandırılmaktadır. Bu nedenle, her ülkeye girerken o ülke hukukuna göre usulüne uygun biçimde bir iznin alınıp alınmadığının incelenmesi gerekecektir. Her ne kadar hâkim yargılama sırasında yabancı hukuku uygulamayacak ve suçun oluşumunu Türk kanunlarına göre tespit edecek olsa da, izinsizlik unsurunun oluşup oluşmadığının atık veya artıkların sokulduğu ülke hukukuna göre belirlenmesi gereklidir.

Aşağıda önce atıkların ülkeye sokulması konusundaki çok taraflı uluslararası sözleşme incelenmiş, daha sonra Türkiye için günümüzde geçerli izin usulü açıklanmıştır.

Tehlikeli ve diğer atıkların sınır ötesi taşınmasına dair temel uluslararası kuralları ortaya koyan Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi 1989 tarihinde imzalanmıştır⁷⁵⁹. Türkiye, Basel Sözleşmesi'ni 1994 yılında onaylamıştır ve sözleşme ülkemiz için Haziran 1994'te yürürlüğe girmiştir⁷⁶⁰. Sözleşmenin 4. maddesinin üçüncü fıkrasında; taraf devletlerin, yetkileri altındaki kişilerin tehlikeli veya sözleşme kapsamına giren diğer tür atıkları, gerekli izinleri almadan taşınmasını yasaklamakla yükümlü oldukları belirtilmektedir. Ayrıca sözleşme uyarınca taraf devletler izinlerin alınması ve bildirimlerin yapılmasında yetkili bir kurum belirleyeceklerdir. Türkiye adına belirlenen yetkili kurum Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'dür⁷⁶¹.

⁷⁵⁷ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 433. YILMAZ'a göre, "İlgili yönetmeliklerde düzenlenmiş yöntem ve standartlara uygun olarak atık veya artıkların ülkeye sokulması bir hukuka uygunluk sebebidir." Bkz. YILMAZ, s. 139.

⁷⁵⁸ Hukuka özel aykırılık hakkındaki açıklamalar için bkz. § 5. V. Hukuka Aykırılık Unsuru ve Ceza Sorumluluğunu Kaldıran Nedenler.

⁷⁵⁹ "Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal" Sözleşmenin orijinal metnine erişim için:

<http://www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/text/BaselConventionText-e.pdf>

⁷⁶⁰ Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi 28.12.1993 tarihli ve 3657 sayılı Kanun ile uygun bulunmuştur. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 15.05.1994-21935.

⁷⁶¹ Ülkelerin yetkili kurumlarının güncel listesi için:

<http://www.basel.int/Countries/CountryContacts/tabid/1342/Default.aspx>

Uluslararası taşımacılıkta iznin alınması usulü Basel Sözleşmesi m. 6'da düzenlenmektedir. Maddeye göre ihraç eden devlet veya ihraç eden kişi; ihraç eden devletin yetkili makamı aracılığıyla, hedef ülke ve sınırlarından transit geçiş yapılacak ülkelere bildirimde bulunur. Bildirim üzerine onay alınmaksızın taşımaya başlanamaz. Aynı fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip atıkların düzenli olarak aynı geri kazanım tesisine ithali halinde genel izin alınması da mümkündür.

Basel Sözleşmesi Türkiye bakımından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iç hukuk kuralı niteliği taşımaktadır. Sözleşmede yer alan usulün yanında, taraf devletler 6. maddenin on birinci fıkrası uyarınca atıkların ithalatına ilişkin başka sınırlamalar da getirebilmektedir. Türk hukukunda atıkların ithalatına ilişkin iznin nasıl alınacağı; çeşitli kanun, yönetmelik ve hatta tebliğlerle düzenlenmektedir.

Atıkların ithalatında temel kural 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 13'te yer almaktadır. Maddenin 4. fıkrası ile tehlikeli atıkların ithalatı kesin olarak yasaklanmıştır. Tehlikeli atık kavramı ise Çevre Kanunu m. 2 tarafından "*Fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeler*" olarak tanımlanmıştır. Somut olarak; hangi tür atıkların tehlikeli olduğu Çevre Kanunu'nun 13/5. maddesi uyarınca çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenmektedir. Tehlikeli olmayan atıkların ithalatı ise kural olarak mümkündür. Bu ithalatın yapılmasına ilişkin usul ve ithalatın tabi tutulacağı kontrollerin de yönetmeliklerle düzenleneceği Çevre Kanunu m. 13'te belirtilmiştir.

Hükme dayanarak çıkarılan Atık Yönetimi Yönetmeliği m. 22 tehlikeli atıkların ülkeye sokulması yasağını tekrarlamaktadır⁷⁶². Ayrıca maddede tehlikesiz atıkların kontrole tabi olarak ithalatına izin verilebileceği ve bu izinlerin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görüşü alınarak Ekonomi Bakanlığı tarafından düzenleneceği belirtilmiştir⁷⁶³.

Atık Yönetimi Yönetmeliği'nin 22. maddesi uyarınca verilecek izni düzenlemek amacıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından her yıl Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatı Denetimi Tebliği çıkarılmaktadır⁷⁶⁴. Bu tebliğler uyarınca atık ithalatını

⁷⁶² Atık Yönetimi Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 02.04.2015-29314.

⁷⁶³ Atık Yönetimi Yönetmeliğinin ilgili 22/1. maddesi 23.04.2017 tarihinde 30016 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelik ile değiştirilmiştir. Bu tarihten önce tehlikeli atıkların ithalatının yasak olduğu ve ekonomik değeri haiz bazı atıkların ithalatının kontrole tabi olarak yapılabileceği belirtilmekte idi. Düzenlemede ithalatına izin verilebilecek olan atıkların tehlike niteliği belirtilmediği için tereddüt oluşabilirdi. Bu nedenle yeni düzenleme daha açık ve amaca uygun olmuştur.

⁷⁶⁴ Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatı Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2017/3). Resmi Gazete Tarih-Sayı: 30.12.2016-29934 Mükerrer.

yapabilecek kişiler “Çevre ve Şehircilik Bakanlığında Geçici Faaliyet Belgesi veya Çevre İzin ve Lisans Belgesi alan geri kazanım tesislerine sahip sanayicilerdir”⁷⁶⁵. Geçici faaliyet belgesi veya çevre izin ve lisans belgesi alınmasının koşulları ise Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği’nde belirlenmiştir⁷⁶⁶. İthalatı yapabilecek kişilerin ithalat izni almak için atıkların gümrük bölgesine giriş yapacağı il Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’ne başvurması gerekmektedir.

Fail yukarıda açıklanan yönetmelik ve tebliğlerle belirlenen usule uygun bir biçimde izin almak suretiyle atık veya artıkları Türkiye’ye soktuğu sürece TCK m. 181/2’de düzenlenen suç oluşmayacaktır. Ancak izinde ortaya konan ağırlık, atık türü ve benzeri koşullara uyulmaması durumunda izinsiz sokma gerçekleşir. Bu halde izin sınırlarını aşan kısım bakımından, diğer unsurların da varlığı halinde, suç oluşur.

Görüldüğü üzere, Türk hukukunda atıkların ülkeye sokulması için alınması gereken izin yönetmelikle dahi değil, bir tebliğ ile düzenlenmektedir. TCK m. 181/1’de yer alan suç bağlamında açıklanmış olduğu üzere, ceza hukukunda suç tanımlarının kanun ile düzenlenmesi temel ilke teşkil etmektedir⁷⁶⁷. Suç tanımının içeriğinin doldurulmasının idarenin düzenleyici işlemlerine bırakılması Anayasa m. 38’de yer alan kanunilik ilkesine aykırılık teşkil eder. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları uyarınca bir düzenlemenin kanuniliğe uygun olması için belirli, erişilebilir ve öngörülebilir olması gerekir⁷⁶⁸. Somut suç tipinde iznin alınması tipikliğin bir unsurudur. İzin nasıl alınacağına dair düzenlemenin de bu sebeple kanunilik ilkesine uyumlu olması gerekir. Kanunun yönetmeliğe, yönetmeliğin tebliğe ve tebliğin de bir başka yönetmeliğe atıf yaptığı böyle bir usulün erişilebilir olduğunu söylemek mümkün değildir. Kaldı ki; her yıl yenilenen bir tebliğin hükümlerinin ne kadar öngörülebilir olduğu da tartışmalıdır. Mevcut haliyle düzenlemeler suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırıdır. Yapılması gereken, atıkların ülkeye sokulması için alınacak iznin temel esaslarının kanunla belirlenmesidir. Önerilebilecek bir başka çözüm yolu, izne suçun tanımında yer verilmemesi ve alınacak iznin bir hukuka uygunluk nedeni olmasıdır; hukuka uygunluk nedenleri kanun dışı kaynaklardan da doğabilir⁷⁶⁹.

⁷⁶⁵ Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatı Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2017/3) m. 4.

⁷⁶⁶ Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 10.09.2014-29115.

⁷⁶⁷ Suç ve cezalarda kanunilik ilkesine ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. III. 4. cc. i. Suç ve Cezaların Kanuniliği İlkesi.

⁷⁶⁸ Cantoni/Fransa, AİHM, B. No: 17862/91, K.t. 15.11.1996, para. 29.

⁷⁶⁹ Hukuka uygunluk nedenlerine ilişkin açıklamalar için bkz. § 5. V. Hukuka Aykırılık Unsuru ve Ceza Sorumluluğunu Kaldıran Nedenler.

Uygulamada karşılaşılabilecek bir konu, idarenin hatası sonucunda izin verilmesi hukuken mümkün olmayacak bir atığın ülkeye sokulmasına izin verilmesi, veya iznin hukuka aykırı biçimde verilmiş olmasıdır. Belirtmek gerekir ki, suçun oluşmasını engelleyecek izin, hukuka uygun biçimde verilmiş izindir. Bu sebeple, yetkili olmayan kişi tarafından veya izin verilemeyecek bir konuda verilen iznin TCK m. 181/2 açısından geçerliliği yoktur⁷⁷⁰. Böyle bir durumda, idarenin hatasının bilincinde olmayan failin kastının olmadığı söylenebilir. Ancak, failin izni cebir, tehdit, hile veya rüşvet gibi başka hukuka aykırı yollarla aldığı hallerde hukuka uygun bir izin yoktur ve suç oluşmuştur. Zira, ceza hukukunun hukuka aykırı davranışı koruması düşünülemez.

5. Netice

Netice kavramı hakkındaki genel açıklamalar TCK m. 181/1'de tanımlanan suç tipine dair bilgi verilirken yapılmıştır⁷⁷¹.

Somut suç atık veya artıkların izinsiz olarak tek bir kez ülkeye sokulması ile tamamlanmaktadır. Atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi suçun oluşması için gerekli değildir. Atıkların çevreye zarar verme yönünde tehlike oluşturabilecek nitelikte olmasına da gerek yoktur⁷⁷². Suçta aranan bağımsız bir netice yoktur. Aksine, atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması kanun koyucu tarafından tek başına tehlikeli bir hareket olarak varsayılmıştır. Suç bir soyut tehlike suçudur ve neticesiz suçtur⁷⁷³.

6. Nedensellik Bağı

Neticesiz suçlarda hareketten bağımsız bir netice bulunmadığından hareket ile netice arasında tespit edilebilecek bir nedensellik bağı yoktur. Bu nedenle suçta nedensellik bağının incelenmesine imkan bulunmamaktadır.

IV. Manevi Unsur

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m. 21 uyarınca suçun oluşması için kural olarak failin kastı gerekir⁷⁷⁴. Taksirli hareket, kanunda ancak suç tipinin taksirli haline de yer vermesi durumunda

⁷⁷⁰ TAŞKIN Ozan Ercan, s. 152. Örneğin, Çevre Kanunu m. 13/4 tehlikeli atıkların ithalatını yasaklamaktadır. Bu tür bir atığa izin verilmesi halinde iznin hukuka uygun olduğundan ve suçun oluşmadığından bahsetmek doğru olmayacaktır. Karşı görüşte, YOKUŞ-SEVÜK, s. 310.

⁷⁷¹ Neticeye ilişkin genel açıklamalar için bkz. § 5. III. 5. Netice.

⁷⁷² TALAS, s. 1154.

⁷⁷³ YOKUŞ-SEVÜK, s. 308.

⁷⁷⁴ Kasta ilişkin genel açıklamalar için bkz. § 5. IV. Manevi Unsur.

cezalandırılabilir. TCK m. 181/2'de tanımlanan suç tipinin taksirli hali kanunda öngörülmemiştir. Bu sebeple suç ancak kasten işlenebilir.

Failin kastı atıkların veya artıkların ülkeye sokulmasını, bu hareketin yapılabilmesi için izin alınması gerektiğini, gerekli izinlerin somut olayda alınmadığını veya alınan iznin sınırlarını aşan bir taşımanın yapıldığını kapsmalıdır. Buna karşın atık veya artıkların ne nitelikte olduğunun bilinmesine, atıkların özelliği suçun unsuru olmadığı için gerek yoktur.

Suç genel kastla işlenebilen bir suçtur, failin atıkları ülkeye sokarken sahip olduğu amaç veya saik suçun oluşumunda önem taşımaz⁷⁷⁵.

Yukarıda izin hukuka özel aykırılık teşkil etmediği, aksine izinsizliğin maddi unsur olduğu belirtilmiştir. Ancak öğretilerde ileri sürülen, izin bir hukuka uygunluk nedeni olduğu görüşü kabul edilecek olsa da⁷⁷⁶, izinsizlik münhasıran hareketi niteleyen bir özellikte olduğu için, failin kastının izin yokluğunu kapsamaması gerektiğini söylemek gerekir⁷⁷⁷.

V. Hukuka Aykırılık Unsuru

Suçta ilgilinin rızası hukuka uygunluk nedeninin uygulanması mümkün değildir. TCK m. 181/2'nin mağduru belirli bir kişi değil, tüm toplumdur. Bu nedenle atık veya artıkların sokulduktan sonra taşınmazına bırakıldığı kişinin rızasının bulunması hukuka aykırılığı kaldırmaz. Kaldı ki; suçun oluşumu için böyle bir hareket gerekli de değildir.

Zorunluluk hali ise, istisnai hallerde uygulama alanı bulabilir. Deniz veya hava taşımacılığı sırasında, atıkları başka bir ülkeye götüren bir taşıtın oluşan bir tehlikeden dolayı Türkiye karasularına veya hava sahasına girmek durumunda kalması halinde zorunluluk hali mevcuttur.

Atık veya artıkların ülkeye sokulmasına ilişkin verilecek izin ise bu suçta bir hukuka uygunluk nedeni değildir. İzin bulunmaması suçun maddi unsuruna ilişkin bir husustur.

§7. SUÇUN NİTELİKLİ HALLERİ

I. Kavram

Bir suçun oluşması için gerekli unsurlar maddi unsurlar, yani fail, mağdur, maddi konu, hareket, netice ve nedensellik bağı; manevi unsur, yani kast, taksir ve arandığı hallerde saik; hukuka aykırılıktır. Ancak birçok suç tipinde, kanun koyucu öncelikle bir suçun oluşması için

⁷⁷⁵ YILMAZ, s. 139.

⁷⁷⁶ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 433.

⁷⁷⁷ Hukuka özel aykırılıkta failin kastının hukuka aykırılığı da kapsamaması gerektiğine dair bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 373.

sağlanması gerekli unsurları içeren temel suç tanımına yer verir ve ilerleyen fıkra veya maddelerde ise bu suç tipine eklenen çeşitli unsurlar ile suçun nitelikli hallerini belirtir. Öğretide suçun temel görünümüne suçun basit hali, çeşitli unsurlarla türetilmiş haline ise suçun nitelikli hali denmektedir. Suçu nitelikli haline getiren ve cezanın ağırlaşmasına, hafiflemesine veya ceza türünün değişmesine sebep olan bu ek unsurlara; suça etki eden nedenler, ağırlaştırıcı nedenler veya hafifletici nedenler isimleri de verilmektedir⁷⁷⁸. Öğretide bugün suça etki eden nedenler hakkında genellikle kabul edilen tanım⁷⁷⁹, Dönmezer ve Erman'ın tanımıdır: “*Suçun varlığı için bulunmaları zorunlu olan kurucu (asli/temel) unsurlara eklenen ve suçun daha ağır veya daha hafif sayılmasını ve bunun sonucu olarak da cezanın artırılıp indirilmesini gerektiren, ancak, bulunmaması halinde suçun varlığına zarar vermeyen, buldukları zaman da suçun hukuki niteliğinin değişmesine yol açmayan sebepler*”⁷⁸⁰.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, 765 sayılı Kanunda yer alan ağırlaştırıcı ve hafifletici neden ayrımı bulunmamaktadır. Kanun cezanın artırılmasını da indirilmesini de öngören düzenlemelere suçun nitelikli halleri adını vermektedir⁷⁸¹.

Dikkat edilmelidir ki; suçun nitelikli halinde de temel suç tipinde aranan tüm unsurların varlığı aranır. Bu sebeple bir suçun nitelikli halini işleyen kişi, esasen suçun basit halini de işlemiştir. Ancak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun açık hükmü uyarınca burada tek hareketle işlenen iki farklı suç değil, tek bir nitelikli suç vardır⁷⁸². Kanun koyucunun tek bir maddede yaptığı düzenlemeler her zaman tek bir suç tipinin basit ve nitelikli halleri olmayabileceği gibi⁷⁸³, farklı maddelerde yapılan düzenlemeler de farklı suç tipleri olmak zorunda değildir. Birbirine benzeyen suç tipleri ile suçun basit ve nitelikli hallerinin ayırımında tespit edilmesi gereken şudur: Eğer düzenleme bir başka suçun temel halinde yer alan tüm unsurları içeriyor, bu unsurlara ek bir veya birden fazla unsur ekliyor ama suçun hukuki niteliğini değiştirmiyorsa nitelikli haldir⁷⁸⁴. Ancak eğer düzenleme suçun temel halindeki tüm unsurları içermiyorsa veya

⁷⁷⁸ ZAFER, s. 524, ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 201.

⁷⁷⁹ ZAFER, s. 523.

⁷⁸⁰ DÖNMEZER/ERMAN II, s. 341.

⁷⁸¹ TCK m. 61/4: “Bir suçun temel şekline nazaran daha ağır veya daha az cezayı gerektiren birden fazla nitelikli hallerin gerçekleşmesi durumunda; temel cezada önce artırma sonra indirme yapılır.”

⁷⁸² TCK m. 43/1: “...Bir suçun temel şekli ile daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli şekilleri, aynı suç sayılır.”

⁷⁸³ TCK m. 143'te yer alan, hırsızlık suçunun gece işlenmesi hükmü, suçun belirli bir zaman diliminde işlenmesine dair yeni bir maddi unsur getirdiği için nitelikli haldir. Ancak bu hal ne kendisinden önceki TCK m. 142 “Nitelikli Hırsızlık”, ne de kendisinden hemen sonraki TCK m. 144 “Daha Az Cezayı Gerektiren Haller” başlıkları altında düzenlenmiştir.

⁷⁸⁴ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 135.

suçun hukuki niteliğini değiştiriyorsa artık iki farklı suç tipinden bahsetmek gerekir⁷⁸⁵. Bu nedenlerle TCK m. 181'in birinci ve ikinci fıkrasında yer alan düzenlemeler iki farklı suç tipten, üçüncü ve dördüncü fıkralardaki düzenlemeler bu suç tiplerinin nitelikli halleridir.

Nitelikli haller öğretide birçok yazar tarafından suçun maddi unsurları kapsamında değerlendirilmektedir⁷⁸⁶. Gerçekten, nitelikli haller genellikle suçun oluşması için gerekli ek maddi unsurlardan ibarettir⁷⁸⁷. Nitelikli haller, failin⁷⁸⁸ veya mağdurun sıfatına veya özelliğine⁷⁸⁹, hareketin işleniş zamanı⁷⁹⁰ veya yerine⁷⁹¹, hareketin işleniş biçimine⁷⁹², suçun maddi konusunda aranacak bir özelliğe⁷⁹³, fail ve mağdurun ilişkisine⁷⁹⁴ dair olabilir. Fakat bazı nitelikli haller suçun temel haline ek bir maddi unsur içermemektedirler. Örneğin TCK m. 82/1(j)'de yer alan öldürme suçunun kan gütme saikiyle işlenmesi veya TCK m. 106/5'te düzenlenen kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçunun cinsel amaçla işlenmesi görünümlerinin birer nitelikli hal olduğuna şüphe yoktur. Fakat bu nitelikli haller suçun maddi unsuruna değil, manevi unsuruna ilişkindir. Zira kan gütme *saikinden* ve cinsel *amaçtan* bahsedilmektedir. Bu nedenle, kanımca her nitelikli halin suçun maddi unsuru olduğunu kabul etmek doğru değildir⁷⁹⁵. Bunun yerine, suçun maddi unsurunu ilgilendiren nitelikli haller ve suçun manevi unsurunu ilgilendiren nitelikli haller ayrımı yapılmasının daha doğru olacağı görüşümdedir.

Nitelikli haller suçun maddi unsuruna ilişkin bir türetme yapıyorsa, nitelikli halin uygulanabilmesi için failin kastının bu nitelikli halleri de kapsamaması gerekecektir⁷⁹⁶. Nitelikli haller bu yönleriyle neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlardan ayrılmaktadırlar. Neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlarda temel suç tipinin unsurlarının yanında temel suçta tanımlanandan farklı

⁷⁸⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 135. Öğretide ZAFER bu ayrımı şu şekilde yapmaktadır: “Bir unsur gerçekleşmediğinde fiil hala suç olarak cezalandırılabilirse o unsur tali unsurdur. Eğer söz konusu unsur gerçekleşmediğinde failin hiçbir şekilde cezalandırılması mümkün olmuyor veya suçun niteliği değişiyorsa kurucu, temel unsur söz konusu demektir.” Bkz. ZAFER, s. 524.

⁷⁸⁶ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 135; ÖZGENÇ, s. 205; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 201.

⁷⁸⁷ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 135; ÖZGENÇ, s. 206-207.

⁷⁸⁸ TCK m. 105/2: “(Cinsel taciz) suçun(un); ... b) Vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından...”

⁷⁸⁹ TCK m. 125/3: “Hakaret suçunun; a) Kamu görevlisine karşı görevinden dolayı...”

⁷⁹⁰ TCK m. 143: “Hırsızlık suçunun gece vakti işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.”

⁷⁹¹ TCK m. 300/3: “Bu maddede tanımlanan suçların yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.”

⁷⁹² TCK m. 86/3: “Kasten yaralama suçunun; ... e) Silahla, ... İşlenmesi halinde”

⁷⁹³ TCK m. 142/1: “Hırsızlık suçunun; ... d) Bir afet veya genel bir felaketin meydana getirebileceği zararları önlemek veya hafifletmek amacıyla hazırlanan eşya hakkında,”

⁷⁹⁴ TCK m. 82/1: “Kasten öldürme suçunun; ... d) Üstsoy veya altsoydan birine ya da eş veya kardeşe karşı,”

⁷⁹⁵ Aynı görüşte ZAFER, s. 523. Yazar ayrıca takdiri indirim nedenlerini, olası kast ve bilinçli taksiri de genel ağırlaştırıcı ve hafifletici nedenler arasında kabul etmektedir. Bkz. ZAFER, s. 524.

⁷⁹⁶ ZAFER, s. 526.

veya daha ağır bir netice aranmaktadır ve TCK m. 23 uyarınca failin bu neticelerden dolayı sorumlu tutulması için basit taksirinin varlığı yeterlidir⁷⁹⁷.

TCK m. 181’de düzenlenen çevrenin kasten kirletilmesi suçunun nitelikli halleri, suçun üçüncü ve dördüncü fıkrasında yer almaktadır. Atık veya artıkların çevrede kalıcı özellik göstermesi ve insan, hayvan veya bitki sağlığında olumsuz sonuçlar doğuracak nitelikte olması nitelikli halleri, hem ilk fıkrada yer alan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi suçu bakımından, hem de ikinci fıkradaki atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçu bakımından ortaktır.

II. Atık veya Artıkların Toprakta, Suda veya Havada Kalıcı Özellik Göstermesi

TCK m. 181/3 çevrenin kasten kirletilmesi suçunun işlenmesinde kullanılan atık veya artıkların kalıcı özellik göstermesini suçun nitelikli hali olarak düzenlemiştir. Nitelikli halin uygulama alanı bulunduğu suçlarda ceza iki kat arttırılacak, yani birinci fıkra için 1 yıl 6 aydan 6 yıla kadar hapis cezası, ikinci fıkra için 3 yıldan 9 yıla kadar hapis cezası verilecektir.

Düzenleme hakkında öğretilerde birçok tartışma mevcuttur. Öncelikle, kalıcı özellik göstermenin anlamı üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İlk görüş suçta kullanılan atık veya artıkların uzun bir süre çözünmeyerek çevrede kalmasının yeterli olduğu görüşündedir⁷⁹⁸. Diğer bir görüş ise atık veya artıkların tek başına kalıcı nitelikte olmasının değil, ortama verildiğinde çeşitli tepkimeler ile oluşturduğu zararlı etkinin kalıcı olmasının arandığı kanaatindedir⁷⁹⁹.

Öne sürülen görüşlerin suç açısından çok çeşitli sonuçları vardır. Yalnızca atık veya artıkların çevreye verildikleri zaman uzun süre çözünmeyecek olmaları aranacak olursa, nitelikli halin hem TCK m. 181/1’de düzenlenen atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi suçu için; hem de TCK m. 181/2’de düzenlenen atık veya artıkların ülkeye sokulması suçu için uygulanması mümkündür. Zira getirilen nitelikli hal suçun neticesine değil, atık veya artıkların genel niteliğine ilişkindir.

Ancak atık veya artıkların çevrede kalıcı bir etki bırakmasını nitelikli halin oluşması için arayan ikinci görüşe göre, nitelikli hal suçun neticesine ilişkindir ve bir zarar suçu oluşturmaktadır⁸⁰⁰. Nitelikli halin oluşması için kalıcı etkinin aranması halinde, TCK m. 181/2 bakımından üçüncü fıkranın uygulanması mümkün olmayacaktır. Çünkü ülkeye sokulan bir atık veya artığın,

⁷⁹⁷ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 138. Yazarlar nitelikli halleri de, neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçları da suçun “objektif tipine ait unsurlar” olarak değerlendirmektedir.

⁷⁹⁸ YOKUŞ-SEVÜK, s. 317.

⁷⁹⁹ TANERİ, s. 21; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 435; YILMAZ, s. 143.

⁸⁰⁰ ÖZCAN, s. 585; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 436.

çevreye verilmeden çevrede kalıcı etki bırakması düşünülemez. Bu nedenle bu görüşün savunucuları TCK m. 181/3'ün sadece TCK m. 181/1 için uygulanabileceğini belirtmektedirler⁸⁰¹.

Kanımca, TCK m. 181/3 ile aranan; atık veya artıkların toprak, su veya havada kalıcı etki bırakması değil, bu atıkların nitelik itibarıyla kalıcı kirletici olmasıdır⁸⁰². Hükmün lafzına bakılırsa, kanun koyucunun nitelikli hali düzenlerken “*yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza*” kalıbını kullandığı görülmektedir. Bu halde, kanun koyucunun nitelikli halin her iki suç tipi bakımından da uygulanabilir olmasını amaçladığı görülür. Aynı sonuca sistematik yorumla ulaşmak da mümkündür. Nitelikli halin yalnızca ilk fıkraya uygulanması istenseydi, o takdirde bu düzenlemeye ilk fıkranın içerisinde veya hemen ardında yer verilmesi gerekirdi. Son olarak, kanun koyucunun çevrenin taksirle kirletilmesi suçunda öngördüğü düzenleme ile TCK m. 181/3 karşılaştırıldığında, TCK m. 181/3'ün tehlike suçu olduğu açıkça görülecektir. Çevrenin taksirle kirletilmesinin nitelikli halini teşkil eden ve TCK m. 182/1'de yer alan düzenleme “*atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakmasını*” aramaktadır ve bir zarar suçu oluşturmaktadır⁸⁰³. Buna karşılık TCK m. 181/3'te atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi suça etki eden neden olarak düzenlenmiştir. Kanun gerekçesindeki “*Atık veya artıkların niteliği bu suçlar açısından daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hal olarak kabul edilmiştir.*” ifadesi de zarar aranmadığı görüşünü desteklemektedir⁸⁰⁴. Kanun koyucunun bu iki suçtaki nitelikli hali farklı bir şekilde formüle etmesinin herhangi bir amaca hizmet etmediğinin kabulü hatalı olacaktır. Açıklanan gerekçelerle, nitelikli halin çevreye verilen veya ülkeye sokulan atık veya artıkların kimyasal, fiziksel veya biyolojik özelliklerine ilişkin olduğu kanaatindeyim. Yine de nitelikli halin, atık veya artıkların “*çevrede kalıcı özellik gösterebilecek niteliklere sahip olması*” şeklinde düzenlenmesi karışıklıkları gidermede daha etkili olurdu.

Kalıcılığın atık veya artıkların bir niteliği olduğunun saptanmasından sonra, kalıcılığın nasıl tespit edileceği incelenmelidir. Öncelikle belirtilmelidir ki; atık veya artıkların toprak, su veya hava ortamlarının herhangi birinde kalıcı olması yeterlidir. Hatta suda kalıcı olan bir maddenin

⁸⁰¹ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 436. TAŞKIN da TCK m. 181/3'ün m. 181/2 için uygulanmasının tartışmalı olduğunu belirtmektedir, ancak yazarın gerekçesi fıkraların lafzına ilişkindir: “Kalıcılığın; su, hava, toprakta mı yoksa atık veya artıklar için mi aranacağı belirsizdir. Bu husus, suçun tehlike mi yoksa zarar suçu mu olduğunun belirlenmesi bakımından da önemlidir. Eğer, maddenin ilk fıkrasında yer alan “zarar verici özellik” ifadesi esas alınacak olursa, bu ifadenin yer almadığı ikinci fıkra bakımından söz konusu nitelikli halin uygulama sahası tartışmalı hale gelecektir.” Bkz. TAŞKIN, s. 152.

⁸⁰² Aynı görüşte YOKUŞ-SEVÜK, s. 316.

⁸⁰³ BALCI, s. 177.

⁸⁰⁴ GÜNEY/ÖZDEMİR/BALO, s. 500.

toprağa verilmesi durumunda dahi nitelikli hal gerçekleşir. Kanun koyucu bu nitelikli hal ile uzun süren ve ekosistemin tümüne yayılabilen kirlenmelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Kalıcı özellik, doğada uzun süre çözünmemek, toprağın, suyun veya havanın kimyasal yapısında uzun süreli değişikliğe neden olmak, besin zincirinde ilerleyerek bitki, hayvan veya insan vücuduna dahil olmak anlamlarına gelir⁸⁰⁵. Kalıcılığın varlığının hâkim tarafından tespiti mümkün değildir. Bu konuda bilirkışiden yararlanılması öğretide önerilmektedir⁸⁰⁶.

Kalıcı kirleticiler konusunda önemli bir hukuki belge Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi'dir⁸⁰⁷. Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme⁸⁰⁸ çevrede kalıcı etki bırakabilecek kimyasal maddelerin üretiminin ve bu maddelerin insan sağlığının ve çevrenin zarar görmesinin engellenmesi amacını taşımaktadır. Sözleşme'nin eklerinde birçok kalıcı kimyasal madde sayılmıştır⁸⁰⁹. Bu maddelerin bir kısmının imha edilmesi, bir kısmının da üretiminin sınırlandırılması gerekmektedir. Bu eklerde yer alan kimyasalları içeren atık veya artıkların kalıcı özellik gösterdiği ve TCK m. 181/3'te yer alan nitelikli halin kapsamına gireceği açıktır. Bunun yanında, yine Sözleşmenin başlangıcında belirtildiği üzere, “*zehirli özellik taşıyan, çözünmeye dirençli, vücutta biriken ve canlılar aracılığıyla taşınan, ekosistemde biriken*” plastik, böcek ilacı, cıva gibi atık veya artıkların da kalıcı kabul edilmesi gerekecektir⁸¹⁰. Kalıcılık niteliğinin belirlenmesinde hâkim bu Sözleşme ile sınırlı değildir, ancak Sözleşme yararlı bir yorum aracı teşkil etmektedir.

III. Suçun İnsan, Hayvan ve Bitki Sağlığı Bakımından Olumsuz Neticeler Doğurabilecek Atık veya Artıklarla İlgili Olarak İşlenmesi

TCK m. 181/4'te, bir öncedeki fıkradaki gibi suçta kullanılan atık veya artıkların özelliğine ilişkin bir nitelikli hal düzenlenmektedir. Bu nitelikli halin oluşması için, “*suçun insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek*

⁸⁰⁵ YILMAZ, s. 142; ÖZENBAŞ, s. 929.

⁸⁰⁶ ARTUK, s. 126; YOKUŞ-SEVÜK, s. 318.

⁸⁰⁷ 22.05.2001 tarihli Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi (“*Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants*”). Sözleşmenin orijinal metnine erişim için:

<http://chm.pops.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/2232/Default.aspx>

⁸⁰⁸ Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesinin onaylanması 02.04.2009 tarihli ve 5871 sayılı Kanun tarafından uygun bulunmuştur. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 14.04.2009-27200.

⁸⁰⁹ Aynı listeye şu adresten de erişilebilir:

<http://chm.pops.int/TheConvention/ThePOPs/ListingofPOPs/tabid/2509/Default.aspx>

⁸¹⁰ Metnin orijinal hali: “*Recognizing that persistent organic pollutants possess toxic properties, resist degradation, bioaccumulate and are transported, through air, water and migratory species, across international boundaries and deposited far from their place of release, where they accumulate in terrestrial and aquatic ecosystems, ...*”

niteliklere sahip olan atık veya artıklara ilgili olarak işlenmesi” gerekmektedir. Kanun koyucu fıkra ile biyolojik çeşitliliğe zarar veren ve insan, hayvan ve bitki sağlığını önemli ölçüde etkileyecek atık veya artıklarla çevrenin kirletilmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Günümüzde çevreye verilen atıkların canlı yaşamında birçok hastalığa ve olumsuz etkiye neden olduğu bilinmektedir. Bu hastalıklar astım, kanser, depresyon ve kısırlık gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir⁸¹¹.

Belirtilmelidir ki; nitelikli halin oluşması için atık veya artıkların insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olması yeterlidir; somut olayda bu neticelerin oluşması veya neticelerin oluşması yönünde bir tehlikenin ortaya çıkması aranmaz⁸¹². Bu nedenle nitelikli hal oluşsa da suç TCK m. 181/1 için somut tehlike suçu, TCK m. 181/2 için soyut tehlike suçu özelliğini sürdürecektir. Eğer insan sağlığı açısından bir zarar oluşursa, kastın varlığı halinde ayrıca yaralama veya öldürme suçlarından dolayı da sorumluluk olabilecektir⁸¹³. Hayvan ve bitkilerin zarara uğratılması durumunda ise mala zarar verme suçunun uygulama alanı bulması mümkündür.

Ayrıca, nitelikli halin seçimlik olduğuna dikkat çekmek gerekir. Atık veya artıkların sayılan etkilerden herhangi birini doğurabilecek olması cezanın ağırlaşmasına sebep olacaktır⁸¹⁴. Ancak nitelikli halin uygulanabilmesi için failin çevreye verdiği veya ülkeye soktuğu atık veya artıkların bu özelliklerini bilmesi gerekmektedir.

TCK m. 181/3’ten farklı olarak dördüncü fıkradaki nitelikli halde ceza suçun basit halinden bağımsız bir biçimde düzenlenmiştir. Bahsedilen atıklar toprak, su veya havaya da verirse; ülkeye de sokulsa verilecek ceza 5 yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve bin güne kadar adli para cezasıdır. Üst sınır hükümde belirtilmediği için hapis cezasının genel üst sınırı olan 20 yıl uygulanacaktır⁸¹⁵. Hâkim, hapis veya adli para cezası arasında seçim yapmayacak, nitelikli halin oluştuğuna karar verirse hem hapis cezasına, hem de adli para cezasına hükmedecektir.

İnsan ve hayvanlarda tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkması, atık veya artığın sağlıkta neden olduğu bozulmanın geri döndürülmesinin zor veya imkansız olması anlamına gelmektedir. Tedavinin önemli derecede uzun sürecek olmasının da bu kapsamda değerlendirilmesi

⁸¹¹ OECD İnsan Sağlığı ve Çevre Raporu, s. 3. Erişim için: <http://www.oecd.org/health/health-systems/32006565.pdf>

⁸¹² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 438; TALAS, s. 1154; ÖZENBAŞ, s. 929.

⁸¹³ ARTUK, s. 126.

⁸¹⁴ YOKUŞ-SEVÜK, s. 319.

⁸¹⁵ TCK m. 49: “Sürelî hapis cezası, kanunda aksi belirtilmeyen hallerde bir aydan az, yirmi yıldan fazla olamaz.”

gerekir⁸¹⁶. Ancak tedavisi zor hastalığın insan veya hayvanların ölümüne veya ciddi hayati tehlikeye yol açacak olması gerekli değildir. Tedavisi zor hastalıklara çeşitli kanser türleri, radyasyon zehirlenmesi, astım, asbest zehirlenmesi ve hatta diyabet örnek gösterilebilir⁸¹⁷.

Çevreye verilen veya ülkeye sokulan atık veya artıkların insan veya hayvanların üreme yeteneğini köreltebilecek maddeler içermesi halinde de nitelikli hal oluşacaktır. Üreme yeteneğinin körelmesi testis kanseri, sperm sayısında azalma, testosteron seviyelerinde düşüş, düşük ihtimalinin artması ve yumurtalık kanseri şekillerinde görülebilmektedir ve bu sorunlarla plastik, cıva ve gümüş gibi ağır metal ile benzeri atıkların doğrudan ilişkisinin bulunduğu bilimsel çalışmalarla açığa çıkarılmıştır⁸¹⁸.

Son olarak, atık veya artıkların hayvan veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirebilecek nitelikte olması da suça etki eden neden olarak sayılmıştır. Ancak hayvan veya bitkilerin doğal özelliklerinin ne olduğu belirlenmemiştir. Bu nedenle öğretilerde tehlikeli atıkların bu kapsamda değerlendirilmesini öne süren bir görüş mevcuttur⁸¹⁹. Kanımca doğal özellikler hayvan ve bitkilerin türlerine özgü ve doğuştan sahip olduğu tüm özellikleri kapsamaktadır. Bu nedenle hayvanların üreme yeteneğinin körelmesine sebep olabilecek atıkların çevreye verilmesi halinde bu unsur da gerçekleşmiş olacaktır. Yine de hayvan ve bitkilerin doğal özelliklerinin değişmesinin ne anlama geldiğinin bilimsel olarak tespitine ihtiyaç bulunmaktadır⁸²⁰. Bu haliyle nitelikli hal muğlaktır⁸²¹.

Öğretilerde Taşkın tedavisi zor hastalık ve üreme yeteneğinin körelmesi kavramlarının kanunilik bakımından tereddüde yol açabilecek kullanımlar olduğunu belirtmiş ve bunların yerine “tedavisi imkansız hastalık” ve “üreme işlevinin yitirilmesi” kullanımlarını önermiştir⁸²². Kanımca tedavisi zor hastalık ve tedavisi imkansız hastalık ile üreme yeteneğinin körelmesi ve üreme işlevinin yitirilmesi aynı anlamlara gelmemektedir. Tedavisi zor hastalık, ağır ama tedavi edilebilecek bozulmaları ifade etmekten ziyade, tedavisi imkansız hastalıkta sağlığın eski hale

⁸¹⁶ YOKUŞ-SEVÜK, s. 319.

⁸¹⁷ BRIGGS, David, “Environmental Pollution and the Global Burden of Disease”, *British Medical Bulletin*, Cilt: 68, Yıl: 2003, s. 12.

⁸¹⁸ THOMPSON, Richard C. / MOORE, Charles J. / VOM SAAL, Frederick S. / SWAN, Shanna H., “Plastics, the Environment and Human Health: Current Consensus and Future Trends”, *Philosophical Transactions of the Royal Society*, Cilt: 1, Yıl: 2009, s. 5; PANYALA, Nagender Reddy / PENA-MENDEZ, Eladia Maria / HAVEL, Josef, “Silver or Silver Nanoparticles: A Hazardous Threat to the Environment and Human Health?”, *Journal of Applied Medicine*, Cilt: 6, Yıl: 2008, s.120.

⁸¹⁹ ALICA, s. 65.

⁸²⁰ YOKUŞ-SEVÜK, s. 320.

⁸²¹ Aynı görüşte ALICA, s. 65.

⁸²² TAŞKIN Ozan Ercan, s. 153. TANERİ de ifadelerin sınırlarının çizilmesinin zor olduğu görüşündedir. Bkz. TANERİ, s. 22.

getirilmesine imkan yoktur. Aynı şekilde kanun koyucu üreme yeteneği bakımından olumsuz değişikliğin üreme imkanını ortadan kaldırmasını aramamıştır. Yazarın önerdiği ifadeler nitelikli halin sınırlandırılmasına sebep olacaktır.

§8. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ

I. Teşebbüs

1. Kavram

Ceza hukukunda kural olarak ancak tamamlanmış ve tüm unsurları mevcut suç için ceza öngörülmektedir. Ancak bazen fail suçu işlemek için harekete geçse de, elinden gelmeyen nedenlerden ötürü suç tamamlanmaz. Tamamlanmamış suçun cezalandırılmasını öngören, ceza sorumluluğunu genişleten kuruma suça teşebbüs adı verilmektedir.⁸²³

5237 sayılı TCK m. 35'te teşebbüs failin "*işlemeyi kastettiği bir suçu elverişli hareketlerle doğrudan doğruya icraya başlayıp da elinde olmayan nedenlerle tamamlayamaması*" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, failin teşebbüsten sorumlu olması için bir suçu işlemeye kast etmiş olması, bu suçun işlenmesi için elverişli hareketlerde bulunması, bu hareketlerle suçun icrasına doğrudan doğruya başlaması ve elinde olmayan nedenlerle icra hareketlerini tamamlayamaması veya icra hareketlerini tamamlasa da neticenin gerçekleşmemesi gerekmektedir.⁸²⁴

Suçta teşebbüste failin tamamlanmış suça yönelik kastının bulunmasının gerekliliği konusunda öğretide görüş birliği olsa da, olası kastın varlığında teşebbüs hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışmalı bir husustur. Öğretide sıklıkla savunulan ve Yargıtay'ın da katıldığı görüşe göre; olası kast neticeyle belirlenir⁸²⁵. Failin göze aldığı muhtemel netice gerçekleşmezse oluşan hiçbir suç yoktur. Bu yüzden olası kastla hareket eden kişi, netice gerçekleşmezse suça teşebbüsten sorumlu olmayacaktır⁸²⁶. Az sayıda yazarın desteklediği görüşe göre ise, olası kastla işlenen suçta teşebbüs olabilir⁸²⁷. Zira olası kast failin yalnızca muhtemel neticeyi göze aldığı durumda mevcut değildir. Fail netice dışındaki unsurların da

⁸²³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 447; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 486, HAKERİ, s. 480; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 557. Ayrıca teşebbüsün ceza sorumluluğunu genişleten bir neden olduğu yönünde TOZMAN, Önder, *Suçta Teşebbüs*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 17.

⁸²⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 450.

⁸²⁵ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 451. Olası kastla işlenen suça teşebbüsün ilişkin öğretideki tüm görüşlere dair detaylı bir inceleme için bkz. TOZMAN, s. 71-74.

⁸²⁶ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 560.

⁸²⁷ DEMİRBAŞ, s. 452. Ancak yazarın olası kastın bulunduğu halde teşebbüsün mümkün olduğunu savunan görüşün çoğunlukta olduğunu belirttiğine dikkat edilmelidir.

varlığına kayıtsız kalmış olabilir. Ayrıca TCK m. 35 teşebbüsün koşullarını belirlerken olası kast ve doğrudan kast arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Failin suçu işlemeye kast etmesi yeterlidir. Bu nedenle olası kastla işlenen bir suçta da teşebbüs hükümleri kanımca uygulanabilir⁸²⁸.

Teşebbüsün ikinci unsuru; failin, kast ettiği suçun doğrudan doğruya icrasına başlamasıdır. Teşebbüs hükümleri, suçun icrasına başlanması anından itibaren uygulanabileceği için hazırlık hareketleriyle icra hareketlerinin ayırımından kısaca bahsetmekte yarar vardır. İcra hareketlerinin başlaması anına ilişkin subjektif ve objektif teoriler altında çeşitli görüşler öne sürülmüşse de; günümüzde hem 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu sisteminde⁸²⁹, hem de öğretilerde çoğunlukla kabul gören teori maddi objektif teoridir. Buna göre, suç tipinde belirtilen harekete doğal ve zorunlu olarak bağlı olan hareketler icra hareketleridir⁸³⁰.

Failin başladığı bu icra hareketlerinin elverişli olması, teşebbüsün üçüncü koşuludur. Elverişlilik, somut olayda mevcut suçu gerçekleştirmeye elverişliliktir ve suçta kullanılan aracı da kapsayacak biçimde failin hareketi bakımından değerlendirilir⁸³¹. Kullanılan aracın elverişliliğinin tespitinde günümüzde daha çok kabul edilen objektif teoriyi benimseyen yazarlar tarafından failin becerisinin önemsiz olduğu, bir aracın neticeyi meydana getirmek bakımından ya elverişli olduğu, ya da elverişsiz olduğu ileri sürülmektedir⁸³².

Dikkat edilmesi gereken bir husus suçu işlemeye elverişsiz hareket ile yetersiz hareketin farklı olduğudur. Kişinin hareketinin suçu işlemeye elverişsiz olduğu halde teşebbüsten söz

⁸²⁸ Yargıtay'ın nadiren de olsa olası kastla işlenen suçlarda teşebbüs hükümlerini uyguladığı görülmektedir. Y1CD, E. 1983/2005, K.1983/1812, K.t. 24.05.1983: "Bu itibarla olayda muayyen olmayan kastla öldürmeğe tam teşebbüste bulunmak suçu oluştuğu ve bu sebeple sanığın..." (DEMİRBAŞ, s. 453.)

⁸²⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 457; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 561; DEMİRBAŞ, s. 460.

⁸³⁰ DÖNMEZER Teşebbüs, s. 441. Ancak Yargıtay uygulamasında farklı teorilerden etkilenilmiştir: Failin kastının açıkça ortaya konması teorisinin uygulandığı YCGK, E. 1984/1-14, K. 1984/149, K.t. 16.04.1984: "...hazırlık eylemleri ile icrai eylemleri ayıran husus icrai eylemlerde failin bir cürmü işlemek kastının hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekil ve derecede yaptığı davranışlarla belirtilmiş olmasıdır." (ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 565). Objektif teorisinin uygulandığı YCGK, E. 2012/6-340, K. 2012/209, K.t. 22.05.2012: "Yasanın benimsediği objektif teori esas alındığında, mağdura ait işyerinin önüne gelen ve işyeri kepenginin altı adet asma kilidinden iki tanesini kırarak açan, diğerlerini de açmak için uğraşırken yakalanan sanığın, mağdurun taşınır malını koruduğu egemenlik ve tasarruf alanına bizzat müdahale ederek, işlemek istediği hırsızlık suçunu gerçekleştirmeye elverişli hareketleri yaptığı, gece sayılan zaman dilimi içinde işyeri binasına hırsızlık amacıyla girmek için kepenk kilitlerini kırmak suretiyle suçun yasal tanımında, unsur ve nitelikli hal olarak belirtilmiş davranışları gerçekleştirerek elverişli hareketlerle doğrudan icraya başladığı kabul edilmelidir. Bu itibarla, açıklanan olayda hırsızlık suçuna teşebbüsün koşullarının oluştuğuna ilişkin Özel Daire bozma kararı isabetli olup...". Şekli objektif teorisinin uygulandığı Y2CD, E. 1976/1623, K. 1976/3047, K.t. 01.04.1976: "Elindeki dirgeni vurmak üzere kaldıran sanığın eylemi eksik teşebbüs niteliğindedir." (içinde ÖZGENÇ, s. 471)

⁸³¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 458; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 489; HAKERİ, s. 487; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 571.

⁸³² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 459; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 489; HAKERİ, s. 487; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 413; DEMİRBAŞ, s. 454.

edilemeyecek olmasına karşılık, hareketin elverişli, ancak neticeyi gerçekleştirmeye yetersiz olduğu durumda suça teşebbüs oluşacaktır⁸³³. Öğretide elverişsiz hareketle suçun işlenmesine teşebbüse *elverişsiz teşebbüs* adını veren yazarlar da vardır⁸³⁴. Elverişsiz hareket 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu hükümleri uyarınca cezalandırılmamaktadır⁸³⁵.

Teşebbüsün son koşulu, failin elinde olmayan nedenlerle icra hareketlerini tamamlayamaması veya icra hareketlerini tamamlasa da neticeyi gerçekleştirememesidir. Bu hallerden herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda suça teşebbüs oluşacaktır. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre icra hareketlerinin tamamlanamaması halinde eksik, neticenin gerçekleşmemesi halinde tam teşebbüsten söz edilmekteydi. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda bu sistemden vazgeçilmiştir ve ceza meydana gelen zararın veya tehlikenin ağırlığına göre belirlenmektedir⁸³⁶. Bu nedenle günümüzde icra hareketlerinin sona ermesi anına dair tartışmalar önemini yitirmişse de, neticesiz suçlarda bu anın belirlenmesinde yarar vardır. Zira soyut tehlike suçları ve diğer neticesiz suçlarda icra hareketlerinin yapılması ile suç tamamlanacağı için ancak icra hareketlerinin bütünüyle gerçekleştirilemediği hallerde suç teşebbüs aşamasında kalmaktadır.

İcra hareketlerinin tamamlanması bakımından öğretide öne sürülen üç görüşten ilki olan objektif teoriye göre neticeyi gerçekleştirmeye yeterli hareketlerin yapılmasıyla icra hareketleri sona erer⁸³⁷. Failin planının bir önemi bulunmamaktadır. Sübjektif teori ise, tam aksine, failin planına öncelik tanır. Buna göre, failin neticeyi gerçekleştirmek için tasavvur ettiği hareketleri yapmasıyla icra hareketleri tamamlanır⁸³⁸. Bugün destekçisi fazla olmayan hareketin iz ve eserlerinin silinmesi teorisine göre ise eğer fail yaptığı hareketlerin tüm etkisini geri alabiliyor ve fiili durumu hareketler hiç yapılmamış kılabilirse icra hareketleri sonlanmamaktadır⁸³⁹.

Neticeli suçlarda fail icra hareketlerini tamamlamış olsa da, neticenin gerçekleşmemesi halinde suç teşebbüs aşamasında kalmış olacaktır. Neticesiz suçlarda ise icra hareketlerinin tamamlanmasıyla suç tamamlanacağından teşebbüs için failin icra hareketlerine başlaması,

⁸³³ HAKERİ, s. 489; TOZMAN, s. 85.

⁸³⁴ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 499. Bazı yazarlar ise suçun maddi konusunun yokluğu halinde işlenemez suçtan, hareketin elverişsizliği halinde ise elverişsiz teşebbüsten bahsetmek gerektiği görüşündedir. Bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 413. DÖNMEZER/ERMAN ise hem suçun maddi konusunun yokluğunu, hem de hareketin elverişsizliğini işlenemez suç çerçevesinde değerlendirmektedir. Bkz. DÖNMEZER/ERMAN I, s. 459.

⁸³⁵ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 499.

⁸³⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 462; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 505; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 555; ÖZGENÇ, s. 482.

⁸³⁷ ÖZGENÇ, s. 479.

⁸³⁸ DEMİRBAŞ, s. 462.

⁸³⁹ DÖNMEZER/ERMAN I, s. 441.

ancak bu hareketlerin yarıda kalması aranır⁸⁴⁰. Ayrıca icra hareketlerinin tamamlanmaması veya neticenin gerçekleşmemesinin failin elinde olmayan bir nedenden kaynaklanması gerekir. Eğer bu durum failin kendi iradesiyle oluştuysa gönüllü vazgeçme gerçekleşecektir⁸⁴¹.

2. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Teşebbüs

TCK m. 181/1’de düzenlenen suçun icra hareketlerinin teknik usullere aykırı olarak atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya vermek olduğu, suçun somut tehlike suçu olması sebebiyle de çevrenin kirlenmesi bakımından somut olayda bir tehlikenin oluşması gerektiği açıklanmıştır. Suçun icra hareketleri atık veya artıkların çevreye verilmesine doğrudan ve zorunlu olarak bağlı hareketlerin yapılması ile başlayacak ve atık veya artıkların çevreye verilmesi ile sona erecektir. Hareketin belirli bir süre devam etmesi halinde de, atık veya artıkların çevreye verildiği ilk anda icra hareketleri tamamlanır. Bu noktada icra hareketlerinin tamamlanması bakımından objektif teori uygulanmalı ve verilen atık veya artıkların çevre üzerinde tehlike yaratacak boyutta olduğu anda icra hareketlerinin tamamlandığı kabul edilmelidir. Eğer atık veya artıklar herhangi bir sebepten dolayı çevreye verilemezse suç tamamlanmayacak ve fail TCK m. 181/1’e teşebbüsten sorumlu olacaktır⁸⁴². Suçun icra hareketleri tamamlansa dahi, suç somut tehlike suçu olduğundan dolayı çevre üzerinde zarar tehlikesi gerçekleşmezse suç teşebbüs aşamasında kalır⁸⁴³.

TCK m. 181/1 bakımından kullanılan atıkların elverişliliğinin incelenmesi önemli bir husus teşkil edecektir. Somut olayda toprak, su veya havaya verilen atık veya artıkların çevreye zarar verecek nitelikte olmaları ve tehlike oluşturmaya elverişli olmaları gerekir. Bu bakımdan doğada hızlıca çözünecek ve kısa sürede tüm etkisini kaybedecek artıkların suçu gerçekleştirmeye elverişli olduğundan söz edilemez. Buna karşılık atıkların çevre üzerinde tehlike oluşturmamasının tek nedeni miktarının azlığı ise bu durumda elverişsizlik değil, yetersizlik vardır ve suça teşebbüs oluşacaktır.

Failin suçun tüm unsurları bakımından kastı olduğu ve atık veya artıkları çevreye verme hareketinin teknik usullere aykırı biçimde olduğunu tasavvur ettiği, ancak işlemin aslında teknik usullere uygun olduğu bir halde de elverişsiz teşebbüs olacaktır. Kanımca, suç tanımı ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullerin varlığını aradığı ve hukukumuzda kanunda

⁸⁴⁰ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 572.

⁸⁴¹ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 495; HAKERİ, s. 499.

⁸⁴² YOKUŞ-SEVÜK, s. 321; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 419.

⁸⁴³ Öğretide ARTUK’a göre ilgili teknik usullere aykırılık objektif cezalandırılabilme şartı olduğu için TCK m. 181/1’e teşebbüs mümkün değildir. Bkz. ARTUK, s. 128.

düzenlenen herhangi bir teknik usul olmadığı için, failin suç işleme kastı ve hatta amacı bulunsa da; uygulamada işlendiği yönünde hüküm verilen her TCK m. 181/1 suçu aslında elverişsiz teşebbüstür. Ancak ilgili teknik usullerin yönetmeliklerle de düzenlenebileceğini öne süren görüşün öğretide baskın olduğunu ve Yargıtay'ın da bu görüşe açıkça katıldığını hatırlatmak gerekir.

TCK m. 182/2'de düzenlenen atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçu neticesiz bir suç olduğundan icra hareketlerinin gerçekleştirilmesiyle, yani atık veya artıkların ülkeye sokulmasıyla suç tamamlanır. Ayrıca bir tehlikenin gerçekleşmesi aranmaz. Bu suçta teşebbüs ancak failin atık veya artıkları ülkeye sokmak için icraya başladığı; fakat elinde olmayan sebeplerle atık veya artıkların ülke sınırlarını aşmadığı halde oluşur⁸⁴⁴. İcra hareketlerinin başladığı anın somut olayın özelliklerine göre tespit edilmesi gerekecektir. Ancak henüz taşınmasına yeni başlanmış atıkların, ülke sınırına dahi yaklaşmadan yakalandığı halde teşebbüsten söz edilemez. Teşebbüs için atık veya artıkların ülkeye önemli ölçüde yaklaşmış olduğunu söyleyebilmek gerekecektir. Örneğin, failin gümrük kapısında yakalanması halinde TCK m. 181/2'ye teşebbüs gerçekleşmiştir⁸⁴⁵.

II. İştirak

1. Kavram

Hukumumuzda tanımlanan suçların neredeyse tümü, suçu işleyen tek bir failin varlığı öngörülerek düzenlenmiştir. İstisnai olarak bazı suçlarda ise birden çok failin bulunması, suçun kurucu unsurlarındandır. Bu tür suçlar, çok failli suçlardır. Birden çok failin bulunmasının gerekmediği, buna rağmen suçu işleyen birden çok kişinin somut olayda mevcut olduğu veya failin suçu işlemesine çeşitli kişilerin katkıda bulunduğu hallere suça iştirak adı verilmektedir⁸⁴⁶.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda iştirak hükümleri 37. ve 40. maddeler arasında düzenlenmektedir.

Suçta iştirakın var olması için, birden fazla kişinin bir suçu iştirak iradesi içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. İştirak iradesi, suçun işlenmesine katkıda bulunma

⁸⁴⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 434. Yazar TCK m. 181/2'ye teşebbüsün mümkün olmadığını belirttiğinden hemen sonra "atıkları ülkeye sokarken yakalanan kişinin fiili teşebbüs aşamasında kalmış" demektedir.

⁸⁴⁵ YOKUŞ-SEVÜK, s. 322; YILMAZ, s. 140.

⁸⁴⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 480; DEMİRBAŞ, s. 485.

bilincidir⁸⁴⁷. İştirak iradesi icra hareketleri yapılmadan önce olabileceği gibi, icra hareketleri sırasında da ortaya çıkabilir; fakat sona ermiş suça iştirak etmek mümkün değildir⁸⁴⁸.

Sınırlı bağıllık kuralının benimsendiği TCK m. 40 uyarınca “suça iştirak için kasten ve hukuka aykırı işlenmiş bir fiilin varlığı” aranmaktadır. Bu nedenle taksirli suça iştirak mümkün değildir⁸⁴⁹. Ayrıca, fiilin icra aşamasına ulaşmaması halinde bağıllık kuralı uyarınca şeriklerin cezalandırılması mümkün değildir⁸⁵⁰. Zira, “suça iştirakten dolayı sorumlu tutulabilmek için ilgili suçun en azından teşebbüs aşamasına varmış olması gerekir”.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda benimsenen ikilik sistemi uyarınca suça iştirak edenler, fiile egemenlikleri çerçevesinde suçun faili veya şeriki olarak isimlendirilmektedir⁸⁵¹. Fail TCK m. 37’de suçun kanuni tanımında yer alan fiili gerçekleştiren kişi olarak tanımlanmıştır. Suçun kanuni tanımındaki hareketleri bizzat gerçekleştiren kişiler gibi, bu unsurları doğrudan gerçekleştirmese de suçun işlenişine önemli ölçüde katkı sağlamış kişiler de müşterek faillik kurumu uyarınca suçun faili olarak kabul edilmektedir. Önemli olan, bu kişilerin suçun seyrine egemen olarak suç üzerinde fiili hâkimiyet ve fonksiyonel egemenlik kurmasıdır⁸⁵².

Suç failliğinin bir diğer görünümü dolaylı failliktir. Dolaylı fail, suç tanımında yer alan hareketleri kendisi yapmamakta, hatta suçun seyrine ilişkin fiili hâkimiyete de sahip olmamaktadır. Bu kişi suçu işleyen kişiyi adeta bir araç olarak kullanmaktadır⁸⁵³. Suç tanımındaki hareketleri yerine getiren kişi dolaylı fail tarafından manipüle edilir ve dolaylı fail bu kişinin iradesi üzerinde egemenlik kurar⁸⁵⁴. Suçu işleyen kişi dolaylı fail tarafından kontrol edildiğinin bilincinde değildir; suç bakımından kural olarak kusuru bulunmamaktadır, hareketi tipik veya hukuka aykırı değildir, bu sebeple cezalandırılmaz⁸⁵⁵. Bu kişi, TCK m. 37/2’de belirtildiği üzere “suçun işlenmesinde araç olarak kullanılan kişidir”.

⁸⁴⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 487; DEMİRBAŞ, s. 494. İştirak iradesi kavramına ilişkin bkz. SONAY EVİK, s. 166.

⁸⁴⁸ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 603; DEMİRBAŞ, s. 494.

⁸⁴⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 491; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 604.

⁸⁵⁰ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 623.

⁸⁵¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 484; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 595; DEMİRBAŞ, s. 489. Ayrıca iştirake ilişkin sistemlere dair açıklamalar için bkz. SONAY EVİK, Vesile, *Suçta İştirakte Yardım Edenin Sorumluluğu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 32-39.

⁸⁵² AYDIN, Devrim, *Türk Ceza Hukukunda Suça İştirak*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009 (“AYDIN İştirak”), s. 136; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 600; DEMİRBAŞ, s. 491; SONAY EVİK, s. 115.

⁸⁵³ AYDIN İştirak, s. 142.

⁸⁵⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 485; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 605; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 229.

⁸⁵⁵ DEMİRBAŞ, s. 501

Somut araştırma konusunda karşılaşılmaması ihtimal dahilinde olan bir dolaylı faillik türü, organizasyonel hâkimiyet yoluyla dolaylı failliktir⁸⁵⁶. Bu tür dolaylı faillikte suçu işleyen kişiler bir lider tarafından kontrol edilen bir organizasyon içinde araç konumuna indirgenirler⁸⁵⁷. Organizasyonel hâkimiyetten söz edilebilmesi için hiyerarşik bir yapı bulunmalı, bu yapının tepesindeki kişi altındakileri emir ve talimatlar ile yönetmeli ve liderin emir veya talimatlarına uymamak kişinin cezalandırılması ve yerine başka birinin ikame edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Ayrıca yapı, hukuk düzeninin dışında faaliyet göstermelidir⁸⁵⁸. Sistemi kuran ve yöneten liderin yarattığı hukuk dışı yapı dahilinde işlenen tüm suçların dolaylı faili olduğu ileri sürülmektedir. Hatta sorumluluk için liderin somut suç bakımından katkısının bulunması dahi aranmaz, onun sorumluluğunun dayanağı kontrolü altındaki organizasyondur⁸⁵⁹.

Suçun işlenişine katkısı faillik seviyesinde önem taşımayan kişiler suçun şeriki kabul edilirler. Şerikler, bağlılık kuralı uyarınca suçun faillerinin işlediği kasıtlı ve hukuka aykırı hareketin varlığı halinde sorumludur⁸⁶⁰. Şeriklik hukukumuzda azmettirme veya yardım etme olarak düzenlenmiştir. Azmettirme, belirli ve somut bir suçu işleme niyeti ve düşüncesi olmayan kişinin aklına belirli bir suçu işleme düşüncesini yerleştirmektir⁸⁶¹. Suça yardım etme ise suçun işlenişine maddi veya manevi katkı biçiminde görülebilir. Suç failine yardım eden kişi, faili suç işlemeye teşvik eder, suç işleme kararını kuvvetlendirir, suçtan sonra yardımda bulunma vaadinde bulunur, suçta kullanılan araçları sağlar ya da suçun işlenmesini kolaylaştırır. Kişinin, suçun icrasından önce veya icrası sırasında bu hareketlerden herhangi birini iştirak iradesiyle yapması yardım eden sayılması için yeterlidir. Yardım edenlerin suça katkısı müşterek faillikte olduğu gibi suçun işlenmesinde nedensel değer taşır, ancak bu değer suçun seyrinde ortak hâkimiyet kabul edilecek ölçüde önemli değildir⁸⁶².

⁸⁵⁶ Organizasyonel hâkimiyet (*Organisationsherrschaft*) teorisi Alman hukukçu Claus Roxin tarafından ortaya atılmıştır. Yazar bu teoriyi Nasyonel Sosyalist Parti'nin yöneticilerinin sorumluluğuna ilişkin bir örnekle açıklamıştır; fakat Alman Yüksek Mahkemesi bu iştirak biçimini ticaret şirketleri çerçevesinde dahi uygulamaktadır. Bkz. ROXIN, Claus, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Cilt: II, Verlag C. H. Beck, Münih, 2003, s. 46 vd.

⁸⁵⁷ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 449.

⁸⁵⁸ HEINRICH, Bernd, *Ceza Hukuku Genel Kısım* (Editör: Yener ÜNVER), Cilt: II, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 (“HEINRICH II”), 281.

⁸⁵⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 449.

⁸⁶⁰ DEMİRBAŞ, s. 503.

⁸⁶¹ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA, s. 606; DEMİRBAŞ, s. 511. Ayrıca bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 497. Yazarlar azmettirme bakımından “suçun etkili sebebi olmayı gerçekleştirecek derecede yoğun bir manevi faaliyette bulunmayı” aramaktadırlar.

⁸⁶² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 499; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 615; DEMİRBAŞ, s. 504.

İştirak halinde suç işleyen kişiler, somut olayda suçun tipik hareketlerini kimin yaptığı fark etmeksizin faillik veya şeriklik hükümleri uyarınca iştirak iradelerinin kapsamına giren tüm fiillerden sorumludurlar⁸⁶³.

2. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda İştirak

5237 sayılı TCK m. 181/1’de düzenlenen atık veya artıkların ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı biçimde ve çevreye zarar verecek şekilde toprak, su veya havaya verilmesi suçuna iştirakin her görünümü mümkündür. Suç özgü suç niteliğinde olmadığından dolayı suça iştirak edenler müşterek fail veya dolaylı fail olabilirler. Aynı şekilde, azmettirme veya yardım etme de suçta oluşabilecek iştirak çeşitleridir⁸⁶⁴.

Çevreye atık veya artıkların verilmesinde yan yana faillik görülebilmektedir. Yan yana failler, iştirak iradeleri olmaksızın neticeye birlikte sebep olan kişilerdir. Bu kişilerin iradeleri suçu birlikte işleme yönünde olmadığı için müşterek fail kabul edilmezler ve her fail kendi fiilinden dolayı sorumlu olmaktadır⁸⁶⁵. Aynı göle atık bırakan iki fabrika aynı bölgede kirlenme tehlikesi yaratmakla birlikte, aralarında iştirak iradesi olmadığı için müşterek fail değildir⁸⁶⁶.

TCK m. 181/2’de yer alan atık veya artıkların ülkeye sokulması suçunda da ülkeye sokma eylemini birlikte gerçekleştiren kişiler müşterek fail olacaktır. Hatta kişilerin suça iştirak etmesi için atık veya artıkların ülkeye sokulması sırasında fiziksel olarak bulunmalarına dahi gerek yoktur.

Çevrenin kirletilmesi suçunda iştirak bakımından karşılaşılabilecek iki sorun, tüzel kişi faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarda tüzel kişi yöneticilerinin sorumluluğu ve denetimle yükümlü kamu görevlilerinin sorumluluğudur.

a. Tüzel Kişi Yöneticilerinin Sorumluluğu

Çevrenin kirletilmesi suçunda iştirak açısından karşılaşılabilecek bir sorun, suçun bir tüzel kişi bünyesinde işlenmesidir. Bu gibi durumlarda tüzel kişinin yöneticilerinin sorumluluğunun iştirak kuralları uyarınca çözülmesi gerekmektedir.

Tüzel kişinin yönetim organının aldığı bir karar üzerine atık veya artıkların çevreye verilmesi halinde dolaylı faillikten dolayı sorumluluk doğabilecektir. Yöneticiler eğer çalışanların

⁸⁶³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 489; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 627.

⁸⁶⁴ YOKUŞ-SEVÜK, s. 323.

⁸⁶⁵ SONAY EVİK, s. 167.

⁸⁶⁶ YILMAZ, s. 129.

iradeleri üzerinde hâkimiyet kurarak, baskı veya hile ile atık veya artıkların çevreye verilmesine neden oldularsa suçun dolaylı faili olarak sorumludurlar.

Tüzel kişiler içinde, koşulları olduğu halde organizasyonel hâkimiyet yoluyla dolaylı fail sorumluluğunun da meydana çıkması mümkündür. Sorumluluğunun doğması için tüzel kişi yöneticilerinin, karar ve faaliyetleriyle tüzel kişilik çerçevesinde çevrenin kirletildiği bir düzen yaratmış olmaları, altlarında çalışan kişilerin bu düzene uymadıkları halde ikame edilebilir olmaları, yani en azından işten çıkarılmayla cezalandırılacak olmaları gerekmektedir. Bu durumda yöneticiler kurdukları sistemden dolayı işlenen tüm suçlardan sorumlu sayılmaktadırlar. Her ne kadar Alman Federal Yüksek Mahkemesi tarafından bu teori uygulanmaktaysa da, öğretide ticaret şirketlerinde böyle bir sorumluluğun öngörülmesinin sakıncalı olduğu, hukuka uygun bir biçimde faaliyet gösteren tüzel kişilikler ile hukuka aykırı faaliyetleri alışkanlık edinmiş suç örgütlerinin eşit duruma indirildiği belirtilmektedir⁸⁶⁷. Türk hukukunda ise, organizasyonel hâkimiyet teorisi öğretide ileri sürülen bir görüş olarak kalmış, Yargıtay uygulamasına sirayet etmemiştir⁸⁶⁸.

Türk ceza hukukunda yer alan örgüt yöneticisinin örgüt faaliyeti kapsamında işlenen tüm suçlardan sorumlu olacağına dair TCK m. 220/5 hükmü organizasyonel hâkimiyete benzer bir düzenlemedir. Ancak bu hükümde örgüt yöneticisinin organizasyon üzerinde kurduğu hâkimiyete veya suç işleyen örgüt üyelerinin ikame edilebilirliğine ilişkin hiçbir sınırlama bulunmamaktadır. Bu haliyle TCK m. 220/5'in objektif sorumluluğa varan bir düzenleme olduğu ileri sürülmektedir⁸⁶⁹. Hüküm uyarınca çevrenin kirletilmesi suçunun bir suç örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, örneğin kaçakçılık yapan bir örgütün ülkeye izinsiz atık sokması durumunda hem suçu işleyen kişi doğrudan fail olarak, hem de örgüt yöneticisi dolaylı fail olarak sorumlu tutulacaktır.

Tüzel kişi yöneticilerinin sorumluluğu bakımından karşılaşılabilecek tek faillik türü dolaylı faillik değildir. Birçok halde yöneticiler tüzel kişinin gündelik faaliyetlerinde birebir söz sahibidir. Çevrenin kirletilmesinde; tüzel kişi yöneticilerinin aldıkları bir karar aracılığıyla somut suç bakımından fiil hâkimiyetleri var ise bu kişiler suçun müşterek faili olacaklardır. Zira

⁸⁶⁷ SALIGER, s. 73.

⁸⁶⁸ Teoriye ilişkin Türk öğretisinde açıklamalar için bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 448 vd.

⁸⁶⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 450. Yazarlar kanun gerekçesinde ikame edilebilirliğe değinildiğini ve maddenin uygulamasında "ikame edilebilirlik prensibi çerçevesinde fiile hâkim" olunması koşulunun aranması gerektiğini belirtmektedirler. YENİDÜNYA/İÇER ise suç örgütlerinde iştirak sorumluluğunu düzenleyen bu meselenin organizasyonel hâkimiyet yoluyla dolaylı faillik ile çözümlenebilir olduğunu, bu nedenle özel hükümler altında bu konuya yer verilmesinin hatalı olduğunu belirtmektedirler. Bkz. YENİDÜNYA, Caner / İÇER, Zafer, *Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma*, Digesta Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 46.

şirket yöneticilerinin kararı olmaksızın eylem gerçekleştirilmeyecektir ve suçun işlenmesi anına dek yöneticilerin suçun seyrini etkileme ve çalışana durdurma imkanları bulunmaktadır.

Tüzel kişi yöneticilerinin suçtan dolayı sorumluluğu ihmallerinden de kaynaklanabilir. Örneğin, çalışanların atıkları usullere aykırı biçimde çevreye verdiğini bilen yöneticinin bu durumu göz ardı etmesi halinde iştiraktan sorumlu tutulması gerekecektir. Çünkü yönetici çevrenin kirletilmesi suçunun işlendiğini ve denetim ve önleme yükümlülüğünü ihmal ederek suça katkıda bulunduğunu bilmektedir. Aynı durum yöneticinin teknik usullere uyulmadığını kesin olarak bilmediği, ancak bu muhtemel durumu tahmin ettiği; buna rağmen gerekli kontrolleri yapmadığı halde de geçerlidir.

Son olarak, çevrenin kirletilmesi suçunun işlenmesine yol açacak kararı alan tüm yöneticiler, neticeye yönelik bilgileri mevcut ise katkıları çerçevesinde suça iştiraktan sorumlu tutulmalıdırlar. Alınacak karar sonucunda suçun işleneceğini öngören ve bu duruma razı olan yöneticiler de olası kastları bulunduğu için aynı şekilde sorumludur⁸⁷⁰.

b. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu

Kamu görevlilerinin bizzat yaptıkları hareketlerle çevreyi kirletme suçunu işledikleri durumda suçun faili olarak sorumlu olacakları açıktır⁸⁷¹. Tartışılması gereken, denetim yükümlülüğünü kasten ihlal eden kamu görevlisinin veya hukuka aykırı biçimde atıkların ülkeye sokulmasına izin veren kamu görevlisinin sorumluluğudur.

Yalnızca TCK m. 181/2'de karşılaşılabilecek bir ihtimal, atık veya artıkları ülkeye sokan kişilere verilen iznin açıkça hukuka aykırı veya yok hükmünde olması halinde, bu izni veren görevlinin sorumluluğudur. Bu durumda, atıkları ülkeye sokan kişiler iznin hukuka aykırı olduğunu bilmiyorlarsa kastları yoktur. Kamu görevlisinin ise, eğer bu husustan haberi ve suç açısından kastı var ise, dolaylı fail olarak sorumlu tutulması mümkündür⁸⁷². Çünkü kamu görevlisi hukuka aykırı izin verdiği halde bu konuda suçu işleyen kişileri bilgilendirmemiş, bu şekilde onları kandırarak atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasını sağlamıştır. Eğer atıkları ülkeye sokan kişiler ve kamu görevlisi birlik içinde hukuka aykırı bir izin düzenlediler ise müşterek fail olarak sorumlu tutulacaklardır⁸⁷³.

⁸⁷⁰ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 259.

⁸⁷¹ TOROSLU, s. 30; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 275.

⁸⁷² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 281.

⁸⁷³ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 281; TOROSLU, s. 33.

İzin konusunda karşılaşılabilecek bir diğer durum, ülkeye sokulan atık veya artıkların izinsiz olduğunu fark eden kamu görevlisinin herhangi bir işlem yapmayarak atıkların ülkeye girişine engel olmamasıdır. Bu halde kamu görevlisinin suçun müşterek faili olduğunun kabulü gerekir. Zira kamu görevlisi gümrükte suçu işleyen kişileri durdurma ve suçun seyrini önemli derecede etkileme şansı ve gücüne sahiptir. Görevlinin ihmali olmasa suçun işlenmesi tehlikeye girecek, hatta imkansızlaşacaktır. Bu bilgiyle hareket eden kamu görevlisi atık veya artıkların izinsiz olduğunu ve ülkeye sokulduğunu, kendi ihmalinin suçun işlenmesini mümkün kıldığını bilmektedir. İştirak iradesi de olan görevli suçun icrası anında yaptığı katkıyla suçun müşterek faili haline gelmiştir.

Aynı durum TCK m. 181/1 bakımından da geçerlidir. Denetim sırasında atık veya artıkların teknik usullere aykırı biçimde çevreye verildiğini gören kamu görevlisinin görevi gereği bu eylemlere son vermesi gerekmektedir⁸⁷⁴. Bunu yapmayan görevli duruma göre müşterek fail veya yardım eden olarak sorumlu olacaktır. Atık veya artıkların çevreye verilmesi suçunun sona ermesi durumunda ise; tamamlanmış suça iştirak olamayacağından, TCK m. 257’de düzenlenen “Görevi Kötüye Kullanma” suçu bakımından sorumluluk doğabilecektir.

III. İçtima

Kural olarak kişinin ihlal ettiği her ceza hükmünün bağımsız olarak uygulanması gerekir⁸⁷⁵. Ancak bazı hallerde, yasa koyucu işlenen suçların toplanmasına dair özel kurallar belirlemiştir. Suçların içtimaı, yani toplanması bu kuralları ifade etmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda içtimaın üç görünüşüne yer verilmiştir. Bunlar bileşik suç, zincirleme suç ve fikri içtimadır. Kanunda yer alan bu içtima türlerinin yanında asli-tali norm, genel-özel norm ve tüketen-tüketilen norm ilişkileri de öğretide kanunların içtimaı adı altında incelenmektedir⁸⁷⁶. Somut araştırmanın konusu suçta karşılaşılabilecek içtima türleri olan zincirleme suç ve fikri içtima aşağıda açıklanmaktadır.

1. Zincirleme Suç

⁸⁷⁴ Hukukumuzda kontrol yükümlülüğünü Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından görevlendirilen çevre görevlileri, çevre yönetim birimleri ve çevre danışmanlık firmaları yapmaktadır. Çevre Görevlisi, Çevre Yönetim Birimi Ve Çevre Danışmanlık Firmaları Hakkında Yönetmelik m. 10: “Çevre görevlisi (...) e) İşletmede uygunsuzluk tespit edildiğinde, tespit tarihinden itibaren en geç otuz gün içerisinde uygunsuzluğa ilişkin raporu sisteme yüklemekle ve işletme sahibine/yetkilisine uygunsuzluğun giderilmesi için önerilerde bulunarak uygunsuzluğun giderilip giderilmediğinin takibini yapmakla, uygunsuzluğun giderildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde yapılan işlem ve uygunsuzluğun giderilmesine ilişkin raporu sisteme yüklemekle, (...) yükümlüdür.” Resmi Gazete Tarih-Sayı: 21.11.2013-28828.

⁸⁷⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 486.

⁸⁷⁶ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 532. Yazarlar bileşik suç kavramının da kanunların içtimaının bir türü olduğu görüşündedirler.

a. Kavram

Zincirleme suç, failin aynı kanun hükmünü birden fazla kez ihlal etmesi durumunda ihlallerin toplanıp, tek bir ceza verilmesi anlamına gelmektedir. Kural olarak, bir kişinin aynı suçun örneğinin yirmi kez işlenmesi halinde, işlenen tüm suçların cezalarının toplanıp, suçun cezasının yirmi katının verilmesi gerekmektedir. Ancak zincirleme suç hükümleri uyarınca, koşullar oluşursa yirmi suç yerine sanki tek bir suç varmış gibi cezaya hükmedilecek ve bu ceza belli oranda artırılacaktır. Birbirinden bağımsız suçlar ceza, zamanaşımı ve yargılama yeri bakımından bir birlik oluşturmaktadır⁸⁷⁷. Bu nedenle zincirleme suç sanık lehine getirilmiş bir varsayımdır⁸⁷⁸.

TCK m. 43'te zincirleme suç; *“bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda bir kişiye karşı aynı suçun birden fazla işlenmesi”* olarak tanımlanmıştır. Düzenleme uyarınca zincirleme suçun unsurları; bir suç işleme kararının bulunması, aynı suçun, aynı kişiye karşı, değişik zamanlarda birden fazla kez işlenmesidir.

Suç işleme kararı, failin suçu işleme konusundaki genel düşünce ve planını ifade eder. Bu yönüyle suç işleme kararı, kasttan daha geniş bir anlama gelir⁸⁷⁹. Failin suçu nasıl işleyeceğini kesin olarak planlamış olması gerekmez, yalnızca bir suçu parça parça veya tekrar tekrar işleyeceği yönünde bir tasavvuru olması yeterlidir. Ancak dikkat edilmelidir ki; zincirleme suçun oluşması için failin aklında bir suç işleme kararının bulunması gereğinden dolayı, taksirli suçların zincirleme suç şeklinde işlenmeleri mümkün değildir⁸⁸⁰. Aynı şekilde; failin aklında suçu farklı zamanlarda işlemek suretiyle bir bütün oluşturma planı yoksa, ancak fail yalnızca oluşan fırsatlardan yararlanmak suretiyle aynı kişiye karşı aynı suçu tekrar tekrar işlemekteyse zincirleme suçtan söz edilemez⁸⁸¹.

Zincirleme suçun oluşması için failin değişik zamanlarda *“aynı suçu”* işlemiş olması gerekir. TCK m. 43/1 uyarınca *“bir suçun temel şekli ile daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli şekilleri, aynı suç sayılır.”* Suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren şekillerinin kapsamına neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış halleri de dahildir. Dikkat edilmesi gereken husus; yasa koyucunun 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndan farklı olarak *“aynı kanun hükmünün”* ihlalini değil, *“aynı suçun”* işlenmesini aradığıdır. Bu nedenle bir kanun maddesi dahilinde düzenlenen

⁸⁷⁷ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 499.

⁸⁷⁸ Zincirleme suçun varsayımsal bir birlik olduğu yönünde bkz. YALÇIN-SANCAR, Türkan, “Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Zincirleme Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 70, Yıl: 2007, s. 248.

⁸⁷⁹ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 648; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 508-509.

⁸⁸⁰ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 648.

⁸⁸¹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 509.

birden fazla suçun işlenmesi halinde zincirleme suç hükümleri uygulanmayacak, gerekirse fikri içtima veya gerçek içtima kuralları devreye girecektir. İşlenen aynı suçun değişik zamanlarda birden fazla kez işlenmesi, suç hareketlerinin hukuken tek hareket sayılamaması ve her hareketin unsurları tamamlanmış bağımsız bir suç oluşturması anlamına gelir⁸⁸². Eğer suç hareketleri arasında kesinti yoksa veya hareketlerin arasına önemli bir zaman girmediği için hareketler bir bütünlük arz ediyorsa hareketler tek kabul edilecek ve zincirleme değil, tek suç oluşacaktır⁸⁸³.

Son olarak, zincirleme suçta değişik zamanlarda yapılan hareketlerin “*aynı kişiye karşı*” işlenen suçlar olması gerekir. Bu hüküm kişilere karşı işlenen suçlar konusunda yaşanabilecek sorunları çözmektedir. Ancak suç mağdurunun belirli bir kişi olmadığı hallerde zincirleme suçun uygulanıp uygulanamayacağı hususunda tereddüt yaşanabilir. Bu nedenle TCK m. 43/1’de mağduru belli bir kişi olmayan suçlarda da zincirleme suç hükümlerinin uygulanacağı, yani topluma karşı işlenen suçların aynı kişiye karşı işlenmiş kabul edileceği açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen öğretide bazı görüşler bu düzenlemeyi sınırlandırmakta ve işlenen suç topluma karşı olsa da belirli bir kişinin özel olarak mağdur edildiği hallerde bu hükmün uygulanmaması gerektiğini belirtmektedirler⁸⁸⁴. Kanımca, topluma karşı suçlarda somut hareketle belirli bir kişi mağdur edilmiş ise de suçun gerçek mağduru korunan hukuksal değer sahibi olan toplumdur, bu nedenle zincirleme suç hükümleri uygulanabilir.

TCK m. 43/2’de zincirleme suç hükümlerinin tek hareketle birden fazla kişiye karşı aynı suçun işlenmesi halinde de uygulanacağı belirtilmiştir. Öğretide bu fıkra da yer alan duruma aynı neviden fikri içtima adı verilmekte ve hüküm fikri içtima kapsamında incelenmektedir. Bu araştırmada da aynı yol izlenmiştir.

b. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Zincirleme Suç

TCK m. 181, mağduru belirli bir kişi olmayan, topluma karşı suçlardandır. TCK m. 43/1 uyarınca işlenen suçların mağduru belirli bir kişi olmasa dahi zincirleme suç hükümleri uygulanabileceğinden, diğer koşulların varlığında çevrenin kirletilmesinin zincirleme suç şeklinde işlenmesine engel yoktur.

⁸⁸² KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 504; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 521.

⁸⁸³ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 645. Ayrıca bkz. YALÇIN-SANCAR, s. 249. Yazar faaliyetlerin aynı amaca yönelik olmalarını ve aralarında kayda değer bir zaman aralığı olmamasını hareketin tekliği yönünde göstergeler olarak yorumlamaktadır.

⁸⁸⁴ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 507.

Failin belirli aralıklarla atık veya artıklarını toprak, su veya havaya verdiği durumda zincirleme TCK m. 181/1 oluşacaktır⁸⁸⁵. Buna karşılık, atıkların çevreye verilmesi bir süreklilik arz etmekteyse, yani suç kesintisiz biçimde işlenmekteyse birden fazla veya zincirleme çevrenin kirletilmesi suçundan değil, tek bir suçtan bahsetmek gerekecektir. Örneğin, fabrikada kabul edilmiş bir uygulama sonucu, üretim faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan atıksu her hafta arıtılmaksızın nehre boşaltılıyorsa zincirleme TCK m. 181/1 oluşur. Ancak atıksu bir haznede biriktirilmiş ve belirli aralıklarla boşaltılmak yerine tek seferde boşaltılmışsa zincirleme değil, tek bir TCK m. 181/1'den sorumluluk doğar⁸⁸⁶.

Farklı türde atık veya artıkların farklı alıcı ortamlara bırakılması halinde oluşacak suç aynı TCK m. 181/1 suçu olduğu için bir suç işleme kararı çerçevesinde farklı zamanlarda bazı atıkların toprağa, bazılarını suya, bazılarını da havaya veren fail birden fazla çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunu işlemiştir ve bu suçlar arasında zincirleme suç hükümleri uygulanacaktır⁸⁸⁷.

Çevreye verilen atık veya artıkların türlerinin önemi olmadığı gibi, atıkların TCK m. 181'in üçüncü ve dördüncü fıkralarında yer alan nitelikli haller kapsamında olması halinde de zincirleme suç oluşacaktır⁸⁸⁸.

Atık veya artıkların toprak, su veya havaya verilmesi 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda düzenlenen "*Çevreyi Kirletme*" kabahatini de oluşturabilir. Bir failin farklı zamanlarda Kabahatler Kanunu m. 41 kapsamında bir hareket ve TCK m. 181/1 kapsamında bulunan bir hareketi yapması halinde aynı suç oluşmayacağından ve kabahatler ile suçlar zincirleme suç ilişkisi içine girmeyeceğinden dolayı bir kabahat, bir de suçtan dolayı ceza verilecektir⁸⁸⁹. Aynı fiilin hem Kabahatler Kanunu, hem de Türk Ceza Kanunu kapsamında yer alması ise fikri içtima çerçevesinde değerlendirilecektir.

TCK m. 181/2'de düzenlenen atık veya artıkların ülkeye sokulması suçunda da farklı atıkların bir genel plan çerçevesinde farklı zamanlarda ülkeye sokulmasıyla zincirleme suç oluşur⁸⁹⁰. Bu suç kapsamında karşılaşılabilecek başka bir örnek, atık veya artıkların çeşitli ülkelerden transit geçiş yaparak bir ülkeye sokulması halidir. Kanımca, TCK m. 181/2'de atık veya artıkların ülkeye sokulmasından kast edilen yalnızca Türkiye'ye sokulmaları olmadığından dolayı her

⁸⁸⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 420; ARTUK, s. 128; YILMAZ, s. 131.

⁸⁸⁶ YOKUŞ-SEVÜK, s. 325; TALAS, s. 1155.

⁸⁸⁷ YOKUŞ-SEVÜK, s. 325.

⁸⁸⁸ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 420.

⁸⁸⁹ Ayrıca, birden fazla kez aynı kabahatin işlenmesi halinde de Kabahatler Kanunu m. 15 uyarınca zincirleme kabahat oluşmayacaktır. KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 501.

⁸⁹⁰ YILMAZ, s. 140.

ayrı ülkeye giriş, ayrı bir TCK m. 181/2 teşkil eder⁸⁹¹. Her ne kadar bu suçlar devam eden bir seyir kapsamında işlense de, girilen ülkeler farklı olduğu için tek bir hareketle işlenen tek bir TCK m. 181/2'den söz edilemez. Bu durumda sınırlarına atıkların sokulduğu ülke sayısınca TCK m. 181/2 oluşacak, ancak bunlar zincirleme bir TCK m. 181/2'de birleştirilecektir.

Atık veya artıkların hem ülkeye sokulup, hem de toprak, su veya havaya verilmesi halinde zincirleme suç hükümlerinin uygulanması mümkün değildir, zira TCK m. 181/1 ve TCK m. 181/2 iki ayrı suçtur⁸⁹².

2. Fikri İçtima

a. Kavram

Zincirleme suçta fail bir hükmü birden çok kez ihlal etmektedir. Fikri içtimada ise, failin tek hareketiyle birden çok yasaklayıcı hüküm ihlal edilmektedir. Fikri içtima öğretide iki ayrı başlık altında incelenir. Bu başlıklar failin tek hareketiyle aynı suçu birden fazla kişiye karşı işlediği hali düzenleyen aynı neviden fikri içtima ve tek hareketle birden çok suçun işlenmesi anlamına gelen farklı neviden fikri içtimadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, aynı neviden fikri içtima zincirleme suçun bir alt görünümü olarak düzenlenmiştir. Mağduru belirli kişi olmayan suçlarda tek fiille birden fazla kişiye karşı aynı suçun işlenmesi mümkün olmadığı için TCK m. 181 bakımından uygulama alanı bulmayacak TCK m. 43/2 hakkında ayrıntılı açıklamaya gerek bulunmamaktadır. Farklı neviden fikri içtima ise TCK m. 44'te yer almaktadır. Hükme göre *“İşlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır.”* Hükümde de görüldüğü üzere, fikri içtimanın unsurları tek bir fiilin bulunması ve bu fiille birden fazla farklı suçun oluşmasıdır.

Fiilin tekliği hukuken tek olmasıdır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu sisteminde fiil hareket olarak anlaşılmaktadır; failin hukuken tek bir hareketle birden fazla neticeye sebep olması, fikri içtimanın uygulanmasını gerektirecektir⁸⁹³. Ancak öğretide birçok yazarın fiili hareket ve neticenin birleşimi olarak yorumladığına ve fikri içtima uygulamasında tek fiilin tek netice olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürdüklerine dikkat çekilmelidir⁸⁹⁴. Hareketin hukuken

⁸⁹¹ Bu konudaki açıklamalar için bkz. § 6. III. 3. a. Ülke.

⁸⁹² YOKUŞ-SEVÜK, s. 324.

⁸⁹³ Fiilin neticeyi de kapsar şekilde anlaşılması gerektiği yönünde bkz. GÖKTÜRK, Neslihan, *Fikri İçtima*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 33.

⁸⁹⁴ YALÇIN-SANCAR, s. 251; DEMİRBAŞ, s. 538. Ayrıca bkz. ÖZEN, Mustafa, “Ceza Hukukunda Fikri İçtima”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 73, Yıl: 2007 (“ÖZEN Fikri İçtima”), s. 138. Yazar fiil kelimesinin fikri içtima çerçevesinde netice olarak yorumlanması gerektiği görüşündedir.

tek olması normatif bir incelemeyi gerektirir⁸⁹⁵. Buna göre, örneğin failin beş el ateş etmesi ceza hukukunda tek bir hareket kabul edilecektir. Hareketin hukuken tekliği belirlenirken somut olayın koşullarında hareketi oluşturan parçaların yapıldığı yer, zaman aralığı, araya giren kesintiler dikkate alınacaktır⁸⁹⁶. Failin kastının tek bir suça yönelik olması ise TCK m. 44 tarafından aranmış değildir, bu nedenle failin kastının iki ayrı suça yönelik olması halinde de fikri içtima hükümleri uygulanır⁸⁹⁷.

Fikri içtimanın gerçekleşmesi için, failin tek hareketinin birden fazla farklı suç oluşturması gerekir. Birden fazla farklı suç, farklı suç tipleri anlamına gelir; bu suç tiplerinin aynı kanun maddesinde yer alması önem taşımamaktadır. Daha önce açıklanmış olduğu üzere; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu suçun basit ve nitelikli hallerinin aynı suç olduğunu açıkça belirtmiştir; bir suçun nitelikli hali oluştuğunda suçun basit halinden dolayı ceza verilmemesinin nedeni fikri içtima hükümlerinin uygulanmaması değil, işlenen suçun bir adet olmasıdır⁸⁹⁸. Suçun taksirli ve kasıtlı görünüşleri ise farklı suç tipleridir, zira bu suçların manevi unsurları birbirinden farklıdır.

TCK m. 44 uyarınca iki suç arasında fikri içtima ilişkisi kurulduğunda suçlar birbirinden bağımsızlıklarını sürdürecektir, ancak yargılama sonunda verilecek ceza iki ayrı suçun cezası değil, içtima ilişkisine giren suçlardan en ağır cezaya sahip olanının cezasıdır⁸⁹⁹.

Bir suç ile kabahatin içtima ilişkisine girmesi de mümkündür. Bu durumda fail tek hareketi ile bir suç, bir de kabahat hükmünü ihlal etmektedir. Kabahatler ile suçlar arasındaki içtima hususunda genel kural 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda yer almaktadır. Kabahatler Kanunu m. 15/3 uyarınca *“Bir fiil hem kabahat hem de suç olarak tanımlanmış ise, sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanabilir. Ancak, suçtan dolayı yaptırım uygulanamayan hallerde kabahat dolayısıyla yaptırım uygulanır.”* Ancak bazı özel kanunlarda kabahatler ile suçlar arasında farklı içtima kuralları da belirlenmiştir. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda mevcut kural aşağıda açıklanmaktadır.

b. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Fikri İçtima

⁸⁹⁵ GÖKTÜRK, s. 101.

⁸⁹⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 512.

⁸⁹⁷ DEMİRBAŞ, s. 541.

⁸⁹⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 517. Yazarlar bu ilişkinin genel-özel norm ilişkisi olduğu görüşündedir.

⁸⁹⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 518.

Çevrenin kirletilmesi suçu; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu⁹⁰⁰, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu kapsamında yer alan çeşitli hükümler ile içtima ilişkisi içine girebilecek bir suçtur. Bu başlıkta önce TCK m. 181 içerisinde oluşabilecek içtima hali, daha sonra TCK m. 181 ile diğer çeşitli suçların içtimaı ve son olarak Çevre Kanunu ve Kabahatler Kanunu'ndaki çeşitli kabahatlerin TCK m. 181 ile ilişkisi incelenmiştir.

TCK m. 181/2 kapsamına girecek biçimde izinsiz olarak ülkeye sokulan atıkların ayrıca toprak, su veya havaya verilmesi halinde; ülkeye sokma ve toprağa verme tek hareket sayılamayacağından fikri içtima oluşmaz, fail hem TCK m. 181/1, hem de TCK m. 181/2'den cezalandırılır⁹⁰¹.

Bir başka ihtimal failin çevreye verdiği atık veya artıkların, insan sağlığına zarar vermesidir. Örneğin bir fabrikadan boşaltılan zehirli atıklar içme suyuna karışabilir ve bu suyu içen kişilerin hastalanması ve hatta ölmesi gibi neticeler doğabilir. Bu durumda failin kastı veya taksirinin ayrıca incelenmesi ve ilgili öldürme veya yaralama hükümlerinden sorumlu tutulması gerekir. Böyle bir örnekte failin zehirli atıkları suya deşarj etmek şeklinde ortaya çıkan tek hareketi birden fazla neticeye sebep olmuştur, fikri içtima sonucu fail en ağır cezanın öngörüldüğü suçtan cezalandırılacaktır⁹⁰².

Failin çevreye verdiği atıkların mala zarar verme suçunu oluşturması da mümkündür. TCK m. 151'de düzenlenen mala zarar verme suçunda tanımlanan seçimlik hareketlerden biri "*başkasının taşınır veya taşınmaz malını kirletme*"; atıkların bir başkasının mülkiyetinde olan araziye boşaltılması şeklinde gerçekleşebilir. Bu halde fail daha ağır bir suç olan mala zarar verme suçundan sorumlu tutulur⁹⁰³. Aynı şekilde, çevreye verilen atık veya artıkların hayvan sağlığına zarar vermesi halinde de TCK m. 151/2'deki suç tipi oluşur.

TCK m. 181/2'de yer alan izinsiz olarak ülkeye atık veya artık sokulması suçunun özellikle 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'ndaki suçlar ile aynı anda işlenmesi mümkündür. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu kapsamına giren eşyaların atık veya artıkları içerip içermediği

⁹⁰⁰ 5607 sayılı ve 21.03.2007 tarihli Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 31.03.2007-6479.

⁹⁰¹ ARTUK, s. 128; YOKUŞ-SEVÜK, s. 324. ÖZEN ise TCK m. 181/2'nin, m. 181/1'in nitelikli hali olduğu görüşünde olduğundan dolayı her iki fıkrayı da ihlal eden kişinin zincirleme suç hükümlerine göre sorumlu olacağını belirtmektedir. Kanımca, TCK m. 181/1 ve m. 181/2'nin farklı suçlar olduğu açıktır. Bkz. ÖZEN Çevre, s. 27.

⁹⁰² AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 420. Karşı görüşte YOKUŞ-SEVÜK, s. 324. Yazar böyle bir durumda failin her iki suçtan da sorumlu olacağını belirtmektedir.

⁹⁰³ ARTUK, s. 129; AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 420.

hususunda tereddüt olabilirse de; 5607 sayılı Kanun m. 4/7’de kaçakçılık fiilinin konusunun çevreye sağlığını tehdit eden eşya olmasının bir nitelikli hal olarak düzenlenmesi ve m. 12/2’de suç konusunun atık olması halinde eşyaların iadesine ilişkin özel hükmün bulunması karşısında, atıkların ülkeye sokulmasının bazı hallerde hem Kaçakçılık Kanunu, hem de TCK m. 181/2 kapsamına gireceği ve bu durumun içtima hükümleri ile çözümlenmesi gerektiği ortadadır.

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ile Türk Ceza Kanunu kapsamına giren atık veya artıkların ülkeye sokulması suçlarında içtima bakımından uygulanması düşünülebilecek bir yol, özel hükmün önceliği kuralıdır. Fakat bu içtima kuralının uygulanabilmesi için bir kanunun diğerine göre özel bir kapsama sahip olması gerekir⁹⁰⁴. Türk Ceza Kanunu, genel ceza kanunu olsa da, uygulanacak hükümler özel olarak “Çevreye Karşı Suçlar” olduğu için, burada öncelik kazanacağı iddia edilebilir. Aynı şekilde, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu çerçevesinde atık kaçakçılığı özel bir nitelikli hal oluşturduğu için, bu kanunun ilgili hükümlerinin de özel olduğu görüşünün ileri sürülmesi mümkündür. Görüldüğü üzere, her iki kanun da diğerine göre özel hüküm niteliğini haiz olmadığı için özel ve genel hükümlerin belirlenmesi yoluyla içtima sorunu çözülememektedir⁹⁰⁵. Ayrıca, iki kanunda yer alan suçların kapsamaları ve koruma amaçları birbirinden farklı olduğu için sonra yürürlüğe giren 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu’nun uygulama önceliğinin bulunduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Bu nedenle kanunların içtima kurallarının etkili olmadığı bu durumda, suçlar arasında fikri içtima ilişkisi kurularak yalnızca en ağır cezayı öngören suçtan dolayı ceza verilmesi gerekmektedir.

5607 sayılı Kanun çerçevesinde konuyla ilgisi olan bir suç, atık veya artıkların ülkeye sokulduğu sırada gümrük işlemlerine tabi tutulmamasıdır. Buna göre, ülkeye izinsiz olarak sokulan atık veya artıkların gümrük işlemlerine de tabi tutulmaması durumunda tek bir hareket ile hem Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/1, hem de TCK m. 181/2 ihlal edilmiş olacaktır. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/1’de fiili işleyen kişilere bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve on bin güne kadar adli para cezası verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, atık veya artıkların gümrük kapıları dışından sokulması halinde bu ceza üçte birinden yarısına kadar artırılabilecektir. TCK m. 181/2’de ise faile bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Fikri içtima uyarınca faile en ağır cezayı içeren suçtan ceza verileceğinden dolayı; atık veya artıkları

⁹⁰⁴ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 636.

⁹⁰⁵ Fakat AYDIN ithali yasak eşya kaçakçılığı ile uyuşturucu madde ticareti suçları arasındaki içtima ilişkisi kapsamında Türk Ceza Kanunu hükümlerinin bu suçlar bakımından özel hüküm niteliğinde olduğu görüşündedir. Uyuşturucu madde suçları konusunda böyle bir görüş ileri sürülebilecek olsa da, kanımca Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu’nun içerdiği çevre sağlığını tehdit eden eşyanın kaçakçılığına dair nitelikli hal karşısında atık kaçakçılığı suçu hakkında aynı görüşü savunmak mümkün değildir. Bkz. AYDIN İştirak, s. 245.

ülkeye sokarken gerekli gümrük işlemlerine tabi tutmayan kişi TCK m. 181/2'den değil, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/1'den cezalandırılacaktır.

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda yer alan ve TCK m. 181/2 ile içtima ilişkisine girebilecek bir başka hüküm ise kanunun üçüncü maddesinin yedinci fıkrasında düzenlenmiştir. Fıkra uyarınca ithali kanun gereği yasak olan eşyanın ülkeye sokulmasının iki yıldan altı yıla kadar hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktadır. Açıklanmış olduğu üzere, 2872 sayılı Çevre Kanunu m. 20 uyarınca tehlikeli atıkların ithalatı yasaklanmıştır. Buna göre, tehlikeli atıkları ülkeye sokan kişi, ithalatı yasak olan atıkları izinsiz olarak ülkeye soktuğu için hem TCK m. 181/2'de düzenlenen suç, hem de Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/7'de düzenlenen suç işlemiş olmaktadır. Bu durumda, yine fikri içtima ilişkisi kurularak ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı ceza verilmelidir. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/7 uyarınca verilecek ceza iki yıldan altı yıla kadar hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezasıdır. TCK m. 181/2'de yer alan suçun cezası ise bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıdır. Her ne kadar Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/7'nin uygulanması "*fiilin daha ağır bir cezayı gerektiren suç oluşturulmaması*" koşuluna bağlanmışsa da, TCK m. 181/2 ile öngörülen ceza daha ağır değildir. Bu nedenle ülkeye izinsiz sokulan atık veya atıkların 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca ithali yasak olan tehlikeli atıklar arasında olması halinde fail yalnızca Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/7'den ceza alacaktır⁹⁰⁶.

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda yer alan suçlara ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus, m. 4/7'de öngörülen nitelikli haldir. Bu fıkra uyarınca kaçakçılık suçuna konu eşyanın çevre sağlığını tehdit eder nitelikte olması halinde verilecek ceza on yıldan az olmayacaktır. Hükümün uygulanması sırasında bu düzenlemeye dikkat etmek gerekir.

İthalatı 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca yasak olmayan tehlikesiz atıkların ülkeye izinsiz sokulması halinde ise, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun ilgili hükmü uygulama alanı bulmayacaktır. Bu durumda atıkların gümrük işlemlerinin yapılmaması halinde kanunun 3. maddesinin açıklanan ilk fıkrası uygulanacaktır. Her ne kadar ihtimali düşük olsa da, ülkeye sokulması izni olmayan atıkların gümrük işlemlerinin tam olarak yapılarak Türkiye sınırları içerisine girmesi halinde oluşacak tek suç TCK m. 181/2 olacak ve içtima hükümleri uygulama alanı bulmayacaktır. Fakat belirtmelidir ki, böyle bir durumun oluşması zordur. Çünkü ülkeye

⁹⁰⁶ Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3/7'de yer alan "*fiilin daha ağır bir cezayı gerektiren suç oluşturmadığı takdirde*" hükmü nedeniyle maddenin bir tali norm olduğu söylenmelidir. Fiilin ayrıca daha ağır cezayı gerektiren bir suç oluşturması halinde uygulanacak içtima türü fikri içtima değil, asli-tali norm ilişkisidir. Ancak TCK m. 181/2'de öngörülen ceza daha ağır olmadığı için oluşan ilişki fikri içtima ilişkisidir.

giriş izni olmayan atıkların izinsiz oldukları gümrük işlemleri sırasında anlaşılacaktır. Bu nedenle; uygulamada ya TCK m. 181/2 ile Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3'ün fikri içtima ilişkisine girdiği örneklerle karşılaşılacağı ve Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun uygulanacağı; ya da yalnızca TCK m. 181/2'ye teşebbüsün oluşacağı durumların gerçekleşeceği görüşündeyim. Kanımca, kanun koyucu bu hükümleri düzenlerken böyle bir durumun ortaya çıkacağını hesap etmemiştir.

Çevrenin kirletilmesi suçunun yukarıda belirtilen suçlar dışında başka suçlarla girdiği fikri içtima ilişkilerinde de TCK m. 44'te yer alan genel kural uygulanacaktır. Ancak çevrenin kirletilmesi suçu kapsamına giren fillerin suçlar dışında çeşitli kabahatler oluşturması da mümkündür. Uygulamada sıkça görülebilecek ve öğretilerde de tartışma konusu olan hükümler Kabahatler Kanunu m. 41'de düzenlenen çevrenin kirletilmesi kabahati ve Çevre Kanunu m. 20'deki çeşitli kabahatlerdir.

Kabahatler Kanunu m. 41 uyarınca çeşitli atıkların toplama veya depolamaya özgülenmiş alanlar dışına bırakılması halinde çevrenin kirletilmesi kabahati oluşur. Bu atıkların evsel atık olması halinde Kabahatler Kanunu m. 41/1, inşaat atığı olması halinde m. 41/4 uygulanacaktır. Öğretilerde Kabahatler Kanunu m. 41 ile TCK m. 181/1'in uygulama alanları konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüş Kabahatler Kanunu m. 41'de evsel atıkların çevreye verilmesinin özel olarak cezalandırılması nedeniyle TCK m. 181/1'in evsel atık dışındaki atık türlerinin çevreye verilmesi halinde uygulanabileceğini öne sürmektedir. Bu görüşe göre Kabahatler Kanunu m. 41 ile TCK m. 181'in kapsamı birbirinden kesin olarak ayrıdır ve bir fiilin her iki hükmü de ihlal etmesi mümkün değildir. Ancak benim de katıldığım karşı görüş TCK m. 181/1'deki atıkların evsel ve inşaat atıklarını da kapsadığını, kabahat-suç ayrımının TCK m. 181/1'de yer alan somut tehlike koşuluna göre yapılacağını belirtmektedir⁹⁰⁷. Bu görüşün kabulü halinde ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde evsel atıkları toplanması veya depolanması için özgülenmiş yerler dışında çevreye veren kişi, aynı fiille hem TCK m. 181/1, hem de Kabahatler Kanunu m. 41'i ihlal edecektir. Ancak Kabahatler Kanunu'nun 41/9. maddesi uyarına çevrenin kirletilmesi kabahati yalnızca belediye sınırları içerisindeki filler bakımından oluşacaktır. Kabahatler Kanunu m. 15/3 bir fiilin hem suç hem de kabahat oluşturduğu takdirde yalnızca suçtan dolayı yargılama yapılacağını öngörmektedir⁹⁰⁸. Bu nedenle fiilin hem çevrenin kirletilmesi kabahatini, hem de

⁹⁰⁷ ARTUK, s. 130; YOKUŞ-SEVÜK, s. 328.

⁹⁰⁸ ZAFER, s. 151.

çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunu oluşturması halinde fail yalnızca TCK m. 181/1'den sorumlu olacaktır⁹⁰⁹.

Kabahatler Kanunu'nda yer alan düzenleme dışında, Çevre Kanunu'nun 20. maddesinde de çeşitli kabahat tanımları yapılmıştır. Madde uyarınca ilgili yönetmeliklere aykırı biçimde hava kirliliğine yol açacak emisyonu sebep olanlar, atık arıtma tesislerini çalıştırmayanlar, ülkeye dahil sularda atıksu boşaltımı yapanlar ve kanunda veya yönetmelikte gösterilen standartlara aykırı biçimde atıkları toprağa verenlere idari para cezası öngörülmüştür. Görüldüğü üzere, maddede yer alan birçok kabahatin tanımı TCK m. 181/1'in tanımı ile örtüşmektedir. Ancak Çevre Kanunu'nun 27. maddesinde yer alan içtima hükmü sebebiyle, aynı fiil ile hem TCK m. 181/1'in, hem de Çevre Kanunu m. 20'nin ihlali halinde uygulanacak içtima hükümleri öğretide tartışmalı hale gelmiştir.

Çevre Kanunu m. 27 *“Bu Kanunda yazılı fiiller hakkında verilecek idari nitelikteki cezalar, bu fiiller için diğer kanunlarda yazılı cezaların uygulanmasına engel olmaz.”* hükmünü içermektedir. Öğretide baskın görüş bu hüküm uyarınca bir fiilin hem TCK m. 181, hem de Çevre Kanunu m. 20 kapsamına girmesi durumunda her iki hükmün de birlikte uygulanacağını, idari cezanın yanında adli cezanın da verilmesine engel olmadığını belirtmektedir⁹¹⁰. Farklı bir görüş ise bu noktada Kabahatler Kanunu m. 3/1(b) hükmüne dikkat çekmektedir. Hüküm Kabahatler Kanunu'nun genel hükümlerinin idari para cezası veya mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımını gerektiren tüm fiiller hakkında uygulanacağını belirtmiştir. Bu hüküm karşısında, Kabahatler Kanunu m. 15/3'e aykırı bir düzenleme öngören Çevre Kanunu m. 27'nin uygulanması imkanı kalmamaktadır. Zira kanun koyucu 2005 yılında yürürlüğe giren sonraki genel kanun ile önceki tüm genel düzenlemeleri yürürlükten kaldırmıştır⁹¹¹. Kanımca bu görüş haklıdır ve Çevre Kanunu m. 27 açıkça ilga edilmiş olmasa da bir fiilin hem çevrenin kirlenmesi suçu, hem de Çevre Kanunu'nda yer alan kabahat teşkil etmesi halinde de yalnızca suçtan dolayı cezaya hükmedilmelidir.

⁹⁰⁹ Y4CD, E. 2014/17557, K. 2014/34071, K.t. 24.11.2014: “...Sanığın eyleminin çevrenin kasten kirlenmesi suçunu oluşturduğu ve 5326 sayılı Kanunun 15/3. maddesindeki, eylemin hem kabahat hem suç oluşturması halinde sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanır hükmü uyarınca sanık hakkında TCK'nın 181. maddesinin uygulanması gerektiği gözetilmeden, “aynı fiil nedeniyle aynı sanık için önceden verilmiş bir idari yaptırım kararı olduğu” şeklindeki gerekçeyle davanın reddine karar verilmesinin usul ve kanuna aykırı olduğu anlaşılmıştır.” (OTACI, s. 284.)

⁹¹⁰ ARTUK, s. 130.

⁹¹¹ TAŞKIN Ozan Ercan, s. 152; YOKUŞ-SEVÜK, s. 327. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY ise bu hükümler karşısında suç ve kabahatin cezasının maddi olarak aynı olduğu durumda yalnızca suçtan ceza verileceğini, buna karşın kabahatin idari yaptırımının farklı nitelikte olduğu halde bu yaptırımın da suçun cezasının yanında uygulanabileceğini savunmaktadır. Kanımca kanun düzenlemesinden böyle bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir. Bkz. AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 428.

§9. HATA

I. Kavram

Hata kişinin bilgisi ile gerçeğin birbirinden farklı olması anlamına gelir⁹¹². Ceza hukuku bakımından önem taşıyan hata TCK m. 30'da düzenlenmiştir. Maddede dört farklı hata çeşidi görülmektedir: suçun kanuni tanımındaki maddi unsurlarda hata, suçun nitelikli hallerinde hata, ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerin maddi şartlarının varlığında hata ve fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda hata. Öğretide ilk iki hata çeşidinin failin kastını kaldırdığı konusunda birlik olsa da, diğer hata türlerinin niteliğine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Kişinin fiilin icrası sırasında suçun kanuni tanımındaki unsurları bilmemesi halinde kastının olmayacağı TCK m. 30/1'de açıkça belirtilmiştir. Gerçekten suçun maddi unsurlarını, yani suçun fail, mağdur, maddi konu, hareket, netice veya nedensellik bağı unsurlarından herhangi birini bilmeyen bir kişinin kastın bilme unsuruna sahip olduğu söylenemeyecektir⁹¹³. Böyle bir durumda kural olarak failin suça yönelik kastı bulunmadığından dolayı suç oluşmayacaktır⁹¹⁴. Kendi kusuruyla yanılmış olsa da, failin kastı mevcut değildir⁹¹⁵. Ancak TCK m. 30/1'de belirtildiği üzere, “*bu hata dolayısıyla taksirli sorumluluk hali saklıdır*”. Eğer failin maddi unsurlarında hataya düştüğü suçun taksirli hali kanunda düzenlenmiş ise, failin taksirinin olup olmadığının ayrıca incelenmesi gerekir⁹¹⁶.

Suçun maddi unsurlarında yanılmaya ilişkin bir diğer önemli nokta, hatanın kastı ortadan kaldıracak nitelikte olması gerektiğidir. Somut olay failin tasavvuruna uygun gerçekleşseydi, yine de suç oluşacaktı ise failin kasten hareket etmediği sonucuna varılamayacaktır⁹¹⁷. Örneğin (A) atığını çevreye vermek isteyen kişi, farkında olmadan (B) atığını çevreye verirse, iki atığın da suçu oluşturacak nitelikte olmaları halinde failin bu hatası nedeniyle suç kastı kalkmayacaktır. Failin hatası suça etkili hata olmadığı için aynı şekilde sorumluluk devam

⁹¹² ZAFER, s. 264; DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 110, Yıl: 2014, s. 129; GÜNGÖR, Devrim, *Ceza Hukukunda Fiil Üzerinde Hata*, Yetkin Yayınları, 2007, s. 23.

⁹¹³ ZAFER, s. 265; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 522; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 246. Buna karşın nedensellik bağının gerçekleşme biçiminde ve detaylarında hata kural olarak failin kastını ortadan kaldırmayacaktır. Bkz. HAKERİ, s. 459; DEMİRBAŞ, s. 429; ZAFER, s. 270.

⁹¹⁴ HAKERİ, s. 452; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 453; ÖZGENÇ, s. 444.

⁹¹⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 244.

⁹¹⁶ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 432; DEĞİRMENCİ, s. 150; HAKERİ, s. 455; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 522.

⁹¹⁷ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 453; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 248; ZAFER, s. 266.

edecektir⁹¹⁸. Aynı şekilde, unsurun fiili niteliğini bilen failin bunun hukuki değerlendirmesinde hataya düşmesi de kastı kaldırmaz⁹¹⁹.

Hatanın ikinci görünüm biçimi, suçun nitelikli hallerinde hatadır. TCK m. 30/2 uyarınca “*bir suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli hallerinin gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır*”. Nitelikli hallerin varlığında hataya düşen kişinin hatasından yararlanması, kişinin kasten hareket etmemiş sayılmasından farklıdır. Öncelikle, failin nitelikli halin gerçekleştiğini bilmemesi halinde, yalnızca nitelikli hal bakımından kastı ortadan kalkacaktır⁹²⁰. Buna karşın temel suç tipi bakımından failin kastı varlığını sürdürmektedir. Bunun yanında, fail suçun cezasını ağırlaştırıcı nitelikli hallerin varlığında hataya düştüğünde kastı bu nitelikli halleri kapsamadığı için cezası artırılmayacakken; cezayı hafifleten nitelikli hallerin mevcut olduğunu düşünen fail bu hatasından yararlanacak ve sanki bu nedenler somut olayda gerçekleşmiş gibi cezası indirilecektir⁹²¹.

Failin suçun temel görünümü veya nitelikli hali bakımından kastını kaldıran hata türlerinden sonra; TCK m. 30/3 ceza sorumluluğunu etkileyen hallerde hataya düşen faile ilişkin düzenlemeye yer vermektedir. Fıkra uyarınca hukuka uygunluk nedenlerinin veya kusurluluğu kaldıran nedenlerin maddi şartlarında hataya düşen fail, bunun kaçınılmaz olması halinde, hatasından yararlanacaktır. Bu hata türünde fail hukuk düzeninde yer alan bir nedenin koşullarının gerçekleştiğini sanarak hareket etmektedir, ancak bu koşullar gerçekleşmemiştir. Buna karşılık failin hukuk düzeninde var olmayan bir ceza sorumluluğunu kaldıran nedenin mevcut olduğunu düşünerek hareket etmesinde TCK m. 30/3’ün uygulanacağı söylenemez⁹²².

Ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerde hatanın niteliğine ilişkin öğretilerde çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Katı kusur teorisini savunan yazarlar TCK m. 30/3’ün haksızlık yanılığına benzer bir niteliğe sahip olduğu ve bu nedenlerde kaçınılmaz hataya düşen kişinin kusurluluğunun ortadan kalkacağını savunurlar⁹²³. Teoriye göre hata kaçınılmaz değilse fail suçtan tümüyle sorumlu olacaktır⁹²⁴. Hatanın niteliği hususundaki diğer görüşler hukuka aykırılığı kaldıran

⁹¹⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 431; ZAFER, s. 266. Ancak bu hatanın cezanın belirlenmesi aşamasında hâkim tarafından dikkate alınması mümkündür. Ayrıca failin tasavvurunda yer alan suçun gerçekte oluşan suçtan farklı bir suç olması halinde failin bu hatasından yararlanacağı öğretilerde ifade edilmektedir. Bkz. ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 454; GÜNGÖR, s. 80.

⁹¹⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 251.

⁹²⁰ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 524; ÖZGENÇ, s. 445; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 253.

⁹²¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 432; HAKERİ, s. 457; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 454; DEMİRBAŞ, s. 427. Neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış suçlarda TCK m. 23 uyarınca failin ağır netice bakımından taksirinin bulunmasının yeterli olduğuna dikkat edilmelidir.

⁹²² HAKERİ, s. 460.

⁹²³ ÖZGENÇ, s. 447; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 528; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 288.

⁹²⁴ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ/TEPE, s. 458.

nedenler ve kusurluluğu kaldıran nedenlerin varlığında hataya farklı sonuçlar bağlamaktadır. Tipikliğin objektif unsurları teorisi uyarınca hukuka uygunluk nedenlerinin varlığında yanılma aynı TCK m. 30/1 ve m. 30/2 gibi, failin kastını kaldırır⁹²⁵. Bu nedenle hatanın kaçınılmaz olmaması; fakat failin hataya taksirle düşmesi halinde düzenlendiyse suçun taksirli halinden sorumluluk doğacaktır⁹²⁶. Suçun taksirli görünümü yok ise hiçbir suç oluşmaz. Son olarak, sınırlı kusur teorisinin savunucuları hukuka aykırılığı kaldıran nedenlerde hataya düşmenin kusuru kaldırdığını ifade etmekle beraber, kastı kaldıran hata hükümlerinin kıyasen uygulanacağını belirtmektedir⁹²⁷. Ancak her üç teoriye göre de, kusurluluğu kaldıran nedenlerde hataya düşmek sadece failin kusurunu ortadan kalkması sonucunu doğurmaktadır⁹²⁸. Kanımca, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun düzenlemesi katı kusur teorisini benimsemektedir. Bu sebeple failin hatasının kaçınılabılır olması durumunda sorumluluk tümüyle devam etmektedir; zira TCK m. 30/3 sorumluluk bakımından yalnızca hatanın kaçınılmaz olması halini bir istisna olarak öngörmüş ve taksirli sorumluluğa ilişkin bir düzenleme yapmamıştır⁹²⁹. Ancak hukuka aykırılığın suç tanımında özel olarak belirtildiği, yani hukuka özel aykırılığın mevcut olduğu halde failin bu konudaki kaçınılabılır hatası dahi kastını ortadan kaldıracaktır.⁹³⁰

Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen son hata türü, "*failin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya*" düşmedir. Bu fıkra hukuki hata, yasak hatası veya haksızlık yanılığı adı verilmektedir. Hükme göre kişi yaptığı hareketin hukuka aykırı, meşru olmayan ve yasak bir hareket olduğunu bilmiyor ise kusuru yoktur⁹³¹. Failin hüküm uyarınca kusurunun bulunmamasının, suç bakımından kastının bulunmamasından farklı olduğu kanun gerekçesinde ifade edilmektedir⁹³². Ancak kişinin kusurunun olmadığını söyleyebilmek için hatasının

⁹²⁵ Bu görüşe suçun olumsuz unsurları teorisi adı da verilmektedir. ÖZGENÇ, s. 447; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 288.

⁹²⁶ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 528; ZAFER, s. 271.

⁹²⁷ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 457; ÖZGENÇ, s. 448; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 528; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 289.

⁹²⁸ HAKERİ, s. 465; ÖZGENÇ, s. 443; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 531; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 357.

⁹²⁹ DEMİRBAŞ, s. 426. Ayrıca bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 528. Yazarlar tipikliğin objektif unsurları teorisini savunmakla beraber, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan düzenlemenin katı kusur teorisini esas aldığı söylenebileceği görüşündedirler.

⁹³⁰ Ancak hukuka özel aykırılığın niteliği hakkında çeşitli görüşlerin bulunduğu dikkat edilmelidir. Bu konudaki hataya dair bkz. ZAFER, s. 273-274.

⁹³¹ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE, s. 465; ÖZGENÇ, s. 454; DEMİRBAŞ, s. 423; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 534. Farklı görüş için bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 431. Yazarlara göre TCK m. 4'ten 5377 sayılı Kanun ile kaldırılan "Ancak sakınamayacağı bir hata nedeniyle kanunu bilmediği için meşru sanarak bir suç işleyen kimse cezaen sorumlu olmaz." hükmü bu amaca daha uygun bir düzenlemedir.

⁹³² 5377 sayılı Kanun Gerekçesi: "Kişi, işlediği fiilin haksızlık oluşturduğunu bilememiş olabilir. Bu durumda, haksızlık oluşturan fiil açısından kişinin kastı varlığını devam ettirir. Ancak, söz konusu hata, kişinin işlediği haksızlık açısından sadece kusurunun belirlenmesinde bir rol oynamaktadır."

kaçınılmaz olması gerekmektedir. Fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılabılır hataya düşen kişinin kusurluluğu hala mevcuttur, bu hatasından ancak cezanın belirlenmesi aşamasında yararlanması mümkün olabilir⁹³³.

II. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Hata

Çevrenin kasten kirletilmesi suçu kapsamında suçun maddi unsurlarını bilmeyen failin kastının olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Kastın kapsamının belirlenmesinde özellikle TCK m. 181/1’de düzenlenen “*ilgili teknik usullere aykırılık*” ve TCK m. 181/2’de yer alan “*izinsiz olarak*” unsurlarının niteliği önem taşımaktadır. Kanımca her iki unsur da suçun maddi unsurları arasındadır. Bu nedenle, failin kastının ilgili teknik usullere aykırı biçimde atık veya artıkları çevreye verdiğini ya da atık veya artıkları ülkeye sokmaya izninin olmadığını kapsaması gerekir. Eğer fail bu konularda hataya düştüyse, bu hatası tümüyle kendi kusuruyla dahi olsa, kastının bulunmadığını ve suçun oluşmadığını kabul etmek gerekecektir. Böyle bir durumda suçun taksirli halinden sorumluluk doğabilir. Dikkat edilmelidir ki; atık veya artıkların çevreye verilmesi hareketinin taksirli biçimde yapılması TCK m. 182’de düzenlenmiştir; fakat atık veya artıkları izinsiz olarak taksirle ülkeye sokma suçu hukukumuzda yoktur. Bu nedenle ülkeye soktuğu atıklar için izin alması gerektiğini bilmeyen kişi, taksirli dahi olsa, çevreye karşı bir suç işlememiş olacaktır⁹³⁴.

Teknik usullere aykırılık veya izinsizlik failin kastının kapsamında bulunması gereken unsurlardır ama failin teknik usullere veya izin sürecinin içeriğine ilişkin bilgisinin olması gerekmemektedir. Fail teknik usullerin ne olduğunu veya ülkeye atık sokmak için nasıl izin alınacağı konusunda hiçbir bilgiye sahip olmayabilir; fakat muhtemelen teknik usullere aykırı davrandığını ya da alması gereken bir izni olmadığını biliyor ise en azından olası kasttan doğan sorumluluğu mevcuttur.

İlgili teknik usullere aykırılık veya izinsizliği hukuka aykırılık unsuru dahilinde değerlendiren görüşler kabul edilirse, bu hususta hataya düşülmesi halinde TCK m. 30/3’ün uygulanması gerekir. Bu durumda, katı kusur teorisi uyarınca failin hatası kaçınılabılır ise sorumluluk tamdır. Görüş kanımca ceza sorumluluğunu oldukça genişletmektedir.

Failin suçun diğer maddi unsurlarının varlığında; yani suçta kullanılan eşyanın atık veya artık niteliği ile TCK m. 181/1 bakımından atık veya artıkların toprak, su veya havaya verildiği ve hareketin çevreye zarar verecek biçimde olduğu, TCK m. 181/2 için ise atık veya artıkların

⁹³³ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 356.

⁹³⁴ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 433; TAŞKIN Ozan Ercan, s. 152.

ülkeye sokulduğu konusunda hataya düşmesi halinde de kastı kalkmaktadır⁹³⁵. Ancak atıkları suya vermek amacıyla hareket eden failin bir şekilde bunları bir başka alıcı ortama vermesi halinde suçun varlığı etkilenmeyecektir. Aynı şekilde, (A) ülkesine atıkları soktuğunu düşünürken (B) ülkesine atık sokan failin bu unsur bakımından kastı devam etmektedir. Zira suçun oluşumu için atıkların bir ülkeye girmesi yeterlidir.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçunun nitelikli hallerinde hata, suçun maddi unsurlarında hataya düşme ile aynı sonucu doğurmaktadır. Buna göre, atık veya artıkların TCK m. 181/3 ve m. 181/4'te sayılan niteliklerinden haberdar olmayan kişinin bu nitelikli hallerden sorumlu olması mümkün değildir⁹³⁶.

Ceza sorumluluğunu kaldıran nedenler kapsamında, TCK m. 181/1'de yer alan suç bakımından verilecek izin, ruhsat veya lisans bir hukuka uygunluk nedeni oluşturabilir. Bu tür bir belgenin verdiği hakka dayanarak hareket ettiğini düşünen kişi, bu hatasının kaçınılmaz olması halinde ceza almayacaktır. Failin elindeki iznin hukuka aykırılığının kendisi tarafından bilinmesine imkan yok ise, örneğin verilemeyecek bir izin belgesi tümüyle idarenin kusuruyla verilmiş ise, hata kaçınılmazdır. Ancak, açıkça hukuka aykırı veya sahte bir belge failin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır.

Son olarak, çevreye zarar verebilecek atık veya artıkları toprak, su veya havaya veren kişi; eğer eğitimi, yaşı, hayatını sürdürdüğü ortam ve deneyimleri gibi özellikleri dikkate alındığında, bu hareketin hukuk düzenince yasaklanmış olduğunu bilmesi ve hareketi yapmaması kendisinden beklenemeyecek biri ise TCK m. 30/4 uyarınca cezalandırılmayacaktır. Aynı değerlendirme ülkeye atık veya artıkların sokulması suçunda da geçerlidir⁹³⁷.

§10. YAPTIRIM

I. Genel Bilgiler

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu sisteminde bir suça yönelik yaptırım ceza veya güvenlik tedbiri şeklinde görülmektedir⁹³⁸. Hükmedilen cezanın hapis cezası veya adli para cezası olması mümkündür. Kanunda kural olarak soyut cezanın alt ve üst sınırları gösterilir ve mahkeme fail hakkında hüküm verirken bu sınırlar arasında cezanın faile göre bireyselleştirilmesi yoluna gider. Adli para cezalarında ise, hukukumuzda uygulanan gün para cezası sistemi uyarınca

⁹³⁵ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 417; YOKUŞ-SEVÜK, s. 311.

⁹³⁶ YOKUŞ-SEVÜK, s. 313.

⁹³⁷ YOKUŞ-SEVÜK, s. 312.

⁹³⁸ ÖZGENÇ, s. 666.

kanun hükmünde adli para cezası gün olarak belirlenir. Mahkeme adli para cezasını önce kanunda yer alan sınırlar üzerinden, failin kusuru ve fiilin ağırlığı uyarınca gün olarak bireyselleştirir. Daha sonra failin ekonomik durumu ve kişisel özellikleri dikkate alınmak suretiyle belirlenmiş bu gün sayısı karşılığındaki somut para cezasına hükmedilir⁹³⁹.

Yaptırımın ikinci görünümü olan güvenlik tedbirleri ise cezadan farklı bir nitelik ve amaç taşır. Öncelikle, her ne kadar güvenlik tedbiri için kural olarak işlenmiş bir suçun mevcut olması gerekse de, hakkında güvenlik tedbiri uygulanan kişinin ceza sorumluluğunun bulunması önemli değildir⁹⁴⁰. Ayrıca güvenlik tedbirleri failin tehlikeliliğini ortadan kaldırma amacı taşırlar, bu sebeple işlenen fiilin ne kadar ağır olduğu tedbirin süresine etkili değildir⁹⁴¹.

TCK m. 181/1 uyarınca ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı biçimde toprağa, suya veya havaya kasten atık veya artık veren kişi altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır.

Atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasını düzenleyen TCK m. 181/2 hükmünde ise suçu işleyen failin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmiştir.

İlk iki fıkranın nitelikli halini teşkil eden ve suçta kullanılan atık veya artıkların kalıcı özellikte olmalarını arayan TCK m. 181/3'te, ilk iki fıkraya göre verilen cezanın iki kat artırılacağı öngörülmüştür. Buna göre mahkeme önce ilk iki fıkra uyarınca belirlenen sınırlar arasında somut cezayı belirleyecek, eğer suçun nitelikli halinin oluştuğuna karar verirse cezayı iki kat daha artıracaktır.

Atık veya artıkların sağlık bakımından çeşitli ciddi sonuçlara yol açabilecek özellikte olmasıyla oluşan TCK m. 181/4'te üçüncü fıkradan farklı bir yol izlenmiş ve somut ceza üzerinden artırım yerine tümüyle farklı bir soyut ceza aralığı belirlenmiştir. Fıkra kapsamına giren bir nitelikli halin oluşması durumunda, TCK m. 181/1 ve m. 181/2'de yer alan her iki suç için de hükmedilecek ceza beş yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve bin güne kadar adli para cezasıdır. Fıkroda verilecek hapis cezasının üst sınırı belirlenmediği için bu husustaki genel kural olan TCK m. 49 uyarınca cezanın yirmi yıldan fazla olmaması gereklidir. Hükmedilecek adli para cezası ise TCK m. 52'de yer alan düzenlemeye göre en az beş gün olacaktır.

⁹³⁹ ÖZGENÇ, s. 778. Mevcut para cezası miktarları gün başına en az yirmi, en çok yüz Türk Lirası'dır. Bkz. 5237 sayılı TCK m. 52/2.

⁹⁴⁰ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 853; ÖZGENÇ, s. 761.

⁹⁴¹ ÖZGENÇ, s. 803; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 486. Kaldı ki; güvenlik tedbirinin amacı tehlikeliliği ortadan kaldırmak olduğu için hüküm sırasında belirli bir süreye bağlanmaları dahi gerekmemektedir.

Mahkemenin nitelikli halin oluştuğunu tespit etmesi halinde hem hapis cezasına, hem de adli para cezasına hükmetmesi gereklidir.

Yargılama sonucunda hükmedilen hapis cezasının bir yıldan az olması halinde, kısa süreli hapis cezası adı verilen bu cezanın TCK m. 50'de yer alan seçenek yaptırımlara çevrilmesi mümkündür⁹⁴². Ayrıca somut cezanın iki yıldan az olması halinde TCK m. 51 uyarınca, koşulları olduğu takdirde hapis cezasının infazının ertelenmesi veya 5271 sayılı CMK m. 231'de yer alan hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmesi hâkimin takdirindedir.

II. Tüzel Kişilere Uygulanacak Güvenlik Tedbirleri

TCK m. 181/5'te maddenin ikinci, üçüncü ve dördüncü fıkrasında yer alan fiillerin işlenmesi halinde tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanacağı belirtilmektedir. Birinci fıkrada yer alan çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun oluşması durumunda ise, tüzel kişiler için güvenlik tedbirine hükmedilemeyecek olması dikkat çekicidir. Ancak bu suçun nitelikli halleri somut olayda gerçekleşmiş ise güvenlik tedbiri uygulanabilecektir. Böyle bir düzenlemenin amacının ne olduğu, maalesef pek anlaşılabilir değildir⁹⁴³.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesinin ikinci fıkrasında tüzel kişilerin suç faili olamayacağı belirtilmiştir⁹⁴⁴. Suç faili olamasalar da, tüzel kişiler için çeşitli güvenlik tedbirlerine hükmedilmesi mümkündür. TCK m. 60'da düzenlenen bu tedbirler tüzel kişinin faaliyet izninin iptali ve müsaderedir.

Tüzel kişinin faaliyet izninin iptal edilmesi çeşitli koşullara bağlanmıştır. Öncelikle, güvenlik tedbirinin uygulanacağı tüzel kişinin özel hukuk tüzel kişisi olması gerekir⁹⁴⁵. Bu sebeple, kamu hukuku tüzel kişilerine tedbir uygulanmayacaktır. Bununla birlikte, her özel hukuk tüzel kişisine iznin iptali tedbirinin uygulanması da mümkün değildir, tüzel kişi bir kamu kurumundan alınan izne dayalı olarak faaliyette bulunuyor olmalıdır.

Eğer yargılama sonucunda bu tüzel kişinin organ veya temsilcilerinin TCK m. 181/2, m. 181/3 veya m. 181/4'te yer alan suçlara iştirak ettiği ve suçun iznin verdiği yetki kötüye kullanılarak tüzel kişi yararına işlendiği anlaşılır ise, izin iptal edilir. Görüldüğü üzere, tedbirin uygulanması

⁹⁴² YOKUŞ-SEVÜK, s. 329.

⁹⁴³ Bu durumun sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının yeterince korunamaması sonucunu doğurduğu görüşünde bkz. YOKUŞ-SEVÜK, s. 331.

⁹⁴⁴ Tüzel kişilerin suç failliği hakkında değerlendirmeler için bkz. § 5. III. 1. b. Tüzel Kişilerin Suç Failliği ve Ceza Sorumluluğu.

⁹⁴⁵ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 487.

için hem suçun işlenmesine organ veya temsilcinin iştiraki, hem de iznin verdiği yetkinin kötüye kullanılması aranmaktadır. Bu sebeple, tedbire hükmedebilmek için temsilci olarak görev yapan veya tüzel kişinin bir organında yer alan bir kişinin TCK m. 181’de yer alan suçu işlediğinin mahkeme tarafından tespiti gerekmektedir. Ayrıca işlenen suç ile faaliyet izni arasında bir nedensellik bağı bulunmalıdır⁹⁴⁶. Örneğin failin, ülkeye belirli atıkların sokulması için tüzel kişiye verilmiş izni kullanarak izin kapsamı dışındaki atıkları da ülkeye sokmak suretiyle TCK m. 181/2’yi işlemesi halinde tedbir uygulanacak ve atıkların sokulması için verilmiş izin iptal edilecektir.

İznin iptali, tüzel kişiliğin sonlandırılması anlamına gelmez⁹⁴⁷. Bu sebeple, örneğin bir şirkete ait fabrikada arıtma sistemi kullanılmadan kalıcı kirleticilerin çevreye verilmesi halinde, yalnızca bu kapsamdaki faaliyet izni iptal edilecek, şirketin diğer faaliyetlerine veya hukuki varlığına dokunulmayacaktır. Ancak faaliyet izni iptalinin iznin belirli bir süreyle geri alınmasından farklı olduğuna dikkat edilmelidir. İzni iptal edilen tüzel kişinin aynı izin için tekrar başvuru yapıp yapamayacağı ise kanunda belirlenmemiştir.

Faaliyet izninin iptali tedbirinden başka, TCK m. 60/2 uyarınca tüzel kişilere ait eşya veya kazanç hakkında müsadere hükümlerinin de uygulanması mümkündür. Bunun için faaliyet izninin iptali için aranan koşulların gerçekleşmesi değil, suçun tüzel kişinin yararına işlenmiş olması gerekmektedir⁹⁴⁸. Eşya ve kazanç müsadere hükümleri suç faili gerçek kişiler bakımından da uygulanabileceği için, bu konu aşağıda ayrıca ele alınmaktadır.

Son olarak, TCK m. 60/3, tüzel kişiler bakımından güvenlik tedbirinin uygulanması hususunda hâkime takdir yetkisi tanımaktadır. Eğer faaliyet izninin iptali veya müsadere tedbirlerinin uygulanması, işlenen suçun ağırlığı ile karşılaştırıldığında ölçüsüz sonuçlara yol açacaksa, hâkim tedbirlere hükmetmeyebilir. Buna karşın, koşulları oluşan tedbirin, bu fıkra hükmü dışında bir sebeple uygulanmasından vazgeçilemez. Örneğin çevrenin kasten kirletilmesi dolayısıyla bir şirketin faaliyet izninin iptal edilmesi, birçok kişinin işsiz kalmasına yol açacaksa, mahkeme tedbiri uygulamama kararı alabilir.

III. Müsadere

⁹⁴⁶ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 898; YOKUŞ-SEVÜK, s. 331; YILMAZ, s. 147.

⁹⁴⁷ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 899; ÖZGENÇ, s. 857; YILMAZ, s. 147.

⁹⁴⁸ Öğretide TCK m. 60/2 uygulamasında iznin iptali için aranan şartların geçerli olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Faaliyet iznini ve bu izne dayalı yetkinin kötüye kullanılmasını aramayan görüş için bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 899. Yalnızca suçun tüzel kişi yararına işlenmesini yeterli gören görüşte bkz. ÖZTÜRK/ERDEM, s. 488. Tüm koşulların bulunması gerektiği yönünde bkz. CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 731.

Müsadere, suç ile ilişkisi olan eşya ya da maddi menfaatin mülkiyetinin devlete geçirilmesi anlamına gelir⁹⁴⁹. 5237 sayılı TCK m. 54 ve m. 55'te şartları belirlenmiş eşya ve kazanç müsadere, birer özel müsadere çeşididir ve güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiştir⁹⁵⁰.

Suçla ilgili eşyanın müsadere karar verilmesi için gerçekleşmesi gereken koşullar; kasıtlı bir suçun bulunması, müsadere edilecek eşyanın suçun işlenmesinde kullanılması, suçun işlenmesine tahsis edilmesi, suçtan meydana gelmesi veya suçun işlenmesinde kullanılmak üzere hazırlanmış olması; ayrıca iyiniyetli üçüncü kişilere ait olmamasıdır.

Eşyanın suçun işlenmesinde kullanılması, suçun icra hareketlerini kolaylaştırması anlamına gelir⁹⁵¹. Suçun işlenmesine tahsis edilen eşya ise düzenli olarak bir suçun işlenmesinde kullanılması amacıyla bulundurulmuş eşyadır. Suçun işlenmesine tahsis edilen eşyanın somut suçta kullanılmış olması gerekmemektedir⁹⁵². Suçtan meydana gelen eşya ise, suç işlenmeden önce var olmayan; fakat failin hareketi sonucunda oluşan eşyadır⁹⁵³. Bu tür eşyaların yanında, henüz suçun işlenmesinde kullanılmamış ama kullanılmak üzere hazırlanmış eşyanın da belirli hallerde müsadereye konu olması mümkündür. Bu eşyanın müsadere edilmesi için suçun icra hareketlerinin başlamış olması dahi aranmaz⁹⁵⁴. Ancak eşyanın kamu güvenliği, kamu sağlığı veya genel ahlak açısından tehlike taşıması gerekir⁹⁵⁵.

TCK m. 181 kapsamında hakkında müsadere uygulanabilecek eşyalar; suçta kullanılan atık veya artık, bu atık veya artıkların ülkeye sokulması için kullanılan taşıt veya çevreye verilmesi için kullanılan ekipman gibi çeşitli şekillerde örneklenebilir⁹⁵⁶. Ayrıca henüz suç teşebbüs aşamasında olmasa da, çevreye verilecek veya ülkeye sokulacak atık veya artıklar kamu sağlığı açısından tehlikeli olmaları halinde müsadere edilebilir⁹⁵⁷. Suçta kullanılacak atık veya

⁹⁴⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 725; GÜNLER, Kemal, "Türk Ceza Hukukunda Müsadere", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 3-4, Yıl: 2014, s. 851.

⁹⁵⁰ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 869. Hakkında uygulandığı kişinin tüm malvarlığının devlete geçirilmesi anlamına gelen genel müsadere, Anayasa m. 38 ile açıkça yasaklanmıştır.

⁹⁵¹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 731; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 872.

⁹⁵² ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 873; ÖZGENÇ, s. 822.

⁹⁵³ Bu eşyaya bir örnek TCK m. 204 resmi belgede sahtecilik suçu sonucu üretilen resmi belgedir. Bkz. ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 873.

⁹⁵⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 727; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 873; GÜNLER, s. 863.

⁹⁵⁵ ÖZGENÇ, s. 823; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 468.

⁹⁵⁶ Atıkların ülkeye sokulmasının bir kaçakçılık fiilini oluşturması halinde kullanılan taşıtların müsadere ilişkisi özel bir hüküm Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 13'tür. Hüküm uyarınca kanun kapsamındaki suçlarda da müsadere TCK m. 54 uyarınca yapılacaktır, ancak müsadere yapılabilmesi bu suçta kullanılan veya kullanılmasına teşebbüs edilen taşıttaki kaçak eşyanın Türkiye'ye girmesi yasak veya toplum veya çevre açısından zararlı maddelerden olmasına bağlıdır. Atıkların ülkeye sokulmasında bu koşullar gerçekleşeceğinden dolayı müsadere yapılmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

⁹⁵⁷ Ülkeye sokulmak amacıyla getirilen atıklar hakkında özel bir hüküm Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda bulunmaktadır. Kanunun 12. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca kanun kapsamında yer alan bir fiilin olduğu

artıkların çevreye zarar verebilecek nitelikte olmaları gerektiği için, kanımca TCK m. 181'e konu tüm atık veya artıkların müsaderesi mümkündür.

Belirtilmelidir ki; TCK m. 54/3 uyarınca hâkimin müsaderenin sonuçlarının ölçüsüz olacağı gerekçesiyle tedbirin uygulanmamasına karar vermesi mümkündür⁹⁵⁸.

Suçta konu eşyaların dışında, suça ilişkin kazanç da devlet mülkiyetine geçirilebilir. Kazanç müsaderesini düzenleyen TCK m. 55, *“suçun işlenmesi ile elde edilen veya suçun konusunu oluşturan ya da suçun işlenmesi için sağlanan maddi menfaatler ile bu menfaatlerin değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik kazançların”* müsadereye konu olabileceğini ifade etmektedir. Her ne kadar kanun bu kazançların müsadere edilebilmeleri için mağdura iade edilemeyecek olmalarını arasa da, TCK m. 181 mağduru belirli bir kişi olmayan bir suç olduğu için bu koşul gerçekleşmiş kabul edilmelidir.

Çevrede kasten kirletilmesi suçunun somut olayda işlendiğine hükmeden mahkeme, suçun failinin kim olduğundan bağımsız biçimde yukarıda açıklanan eşya ve kazancın müsaderesine karar verecektir. Müsadereye konu eşya veya kazanç yararına suçun işlendiği tüzel kişiye ait de olabilir.

§11. YARGILAMA

I. Görevli Mahkeme

Türk hukukunda ceza mahkemelerinin görev ve yetkileri 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir⁹⁵⁹. Kanunun 8. maddesi uyarınca genel yetkili ceza mahkemeleri görev bakımından ikiye ayrılır: Asliye ceza mahkemeleri ile ağır ceza mahkemeleri⁹⁶⁰. Ağır ceza mahkemelerinin görevi ise 12. maddede kanunda özel olarak sayılmış suçlar ile cezası on yıldan fazla süreli hapis, müebbet hapis ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası olan suçlara ilişkin davalara bakmak olarak belirlenmiştir. Buna karşılık, 11. maddede asliye ceza mahkemelerinin görev alanı; sulh ceza hâkimlikleri ile ağır ceza mahkemelerinin bakmakla görevli oldukları

kanısına varılması halinde, soruşturma başlatılacak ama atıkların getirildikleri ülkeye iadeleri için derhal harekete geçilecektir.

⁹⁵⁸ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 876. Yazarlar bu kurala müsaderede orantılılık prensibi adını vermektedirler. Ayrıca ÖZTÜRK/ERDEM takdir yetkisinin yalnızca suçta kullanılan eşya bakımından geçerli olması hususunu haklı olarak eleştirmektedir. Bkz. ÖZTÜRK/ERDEM, s. 469.

⁹⁵⁹ 26.09.2004 tarihli ve 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun. Resmi Gazete Tarih-Sayı: 07.10.2004-25606.

⁹⁶⁰ Sulh ceza mahkemeleri ise 18.06.2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanun ile sulh ceza hâkimliklerine dönüştürülmüştür.

alan dışındaki işler olarak ifade edilmiştir. Sulh ceza hâkimlikleri, soruşturma sırasında verilecek hâkimlik kararları hususunda görev yapmakta oldukları için; asliye ceza mahkemelerinin görevi, 10 yıla kadar hapis cezasını gerektiren ve kanunda ağır ceza mahkemesinin görevli olacağı belirtilmemiş tüm suçlara ilişkin kovuşturmalara bakmaktır.

TCK m. 181’de “*Çevrenin Kasten Kirletilmesi*” başlığı altında düzenlenen suçların cezası açıklandığı üzere ilk üç fıkra için on yılın altındayken, dördüncü fıkra için beş yıldan yirmi yıla kadardır. Bu nedenle görevli mahkeme, ilk üç fıkra kapsamına giren davalarda asliye ceza mahkemesi, dördüncü fıkradaki nitelikli halin olduğu davalarda ise ağır ceza mahkemesidir⁹⁶¹.

II. Yer Bakımından Yetkili Mahkeme

Türk hukukunda ceza mahkemelerinin yer bakımından yetki çevresi 5325 sayılı Kanun m. 15 uyarınca kural olarak “*buldukları il merkezi ve ilçeler ile bunlara adli yönden bağlanan ilçelerin idari sınırlarıdır*”. Ancak Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun; ağır ceza mahkemeleri ile, büyükşehir belediyelerinde sulh ceza hâkimlikleri ve asliye ceza mahkemelerinin yargı çevrelerini farklı biçimde belirleme yetkisi bulunmaktadır. Yargı çevreleri bu şekilde belirlenmiş olan mahkemelerin nerede işlenmiş suçlara ilişkin yargılamalara bakabileceği ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda düzenlenmiştir. Bu başlıkta önce suçun işlendiği yerin tespitinin nasıl yapılacağı ortaya konulacak, daha sonra yargılama yetkisinin tespiti ve yetkili mahkemenin belirlenmesine ilişkin kurallar Türkiye içerisinde ve yurtdışında işlenmiş çevrenin kirletilmesi suçları bakımından ayrılarak açıklanacaktır.

1. Suçun İşlendiği Yer

Birçok suçta, suçun tüm unsurları aynı yerde meydana geldiği suçun işlendiği yerin belirlenmesi basittir. Fakat bazı suçlarda hareket ve neticenin tamamı aynı yerde gerçekleşmez. Hareketi ve neticesi farklı yargılama yetkisine sahip yerlerde gerçekleşen bu tür suçlara mesafe suçları adı verilir⁹⁶². Her ne kadar uygulamada genellikle hareket ve neticesi birbirinden farklı an ve yerlerde gerçekleşebilen, yani neticeli suçlarda suçun işlendiği yerin belirlenmesi sorunu

⁹⁶¹ ARTUK, s. 131. Her ne kadar 5235 sayılı Kanun m. 14’de görevli mahkemenin belirlenmesinde cezayı ağırlaştırıcı veya hafifletici nedenlerin gözetilmeyeceği belirtilmiş olsa da, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 10.02.1943 tarihinde verdiği 1942/39 esas, 1943/9 karar numaralı kararı uyarınca “*cezayı ağırlaştırıcı haller suçu, nitelikli bir suça dönüştürüyorsa ve ağırlaştırılmış hal için bağımsız bir ceza öngörülmüş ise bu cezaya bakarak mahkemenin görevli olup olmadığı belirlenmelidir.*” (Bkz. CENTEL/ZAFER, s. 567 dn. 38.)

⁹⁶² ZAFER, Hamide, “Mesafe Suçu”, *Argumentum*, Sayı:1, Yıl: 1990 (“ZAFER Mesafe”), s. 32; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 971; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 148.

ile karşılaşılsa da, neticesiz suçların da hareketlerinin parçalar halinde farklı yargılama alanlarında yapılması mümkündür.

Mesafe suçlarında suçun işlendiği yerin belirlenmesi için öğretide genellikle üç teori ileri sürülmektedir. Bunlar hareket ve netice teorileri ile karma teoridir.

Hareket teorisi, suçun hareket unsurunun gerçekleştiği yerin suçun işlendiği yer olduğunu kabul eder⁹⁶³. Teoriyi savunanlara göre önemli olan failin suç oluşturan ve amaca yönelik hareketi yaptığı yerdir, neticenin gerçekleştiği yer birçok halde failin elindeki imkanlardan bağımsızdır⁹⁶⁴. İhmali hareketle işlenen suçları açıklamaktaki yetersizliği ve neticeye hiç önem vermemesi sebebiyle eleştirilen bir teoridir⁹⁶⁵.

Netice teorisi ise yalnızca neticenin gerçekleştiği yeri önemser, zira ihlalin gerçekleştiği ve kamu düzeninin bozulduğu yer hareketin değil, neticenin gerçekleştiği yerdir⁹⁶⁶. Bu teoriyi savunanlar her suçun neticesinin bulunduğunu, sadece bazı suçların neticesinin hareketi ile aynı anda gerçekleştiğini belirterek neticesiz suç kavramını reddederler⁹⁶⁷. Netice teorisine karşı olanlar teorinin teşebbüs aşamasında kalan suçları açıklayamadığı ve failin iradi hareketlerine gereken önemi vermediğini düşünmektedir.

Suçun işlendiği yere ilişkin öğretide savunulan son teori, hareket ve netice teorilerini birleştiren karma teoridir. Buna göre suçun işlendiği yer hem hareketin, hem de neticenin gerçekleştiği yerdir⁹⁶⁸. Bir unsura diğerinden fazla ağırlık vermek doğru olmayacaktır. Bu unsurların yanında hareketin ilk ve doğrudan doğruya etkisinin doğduğu yer de suçun işlendiği yer kabul edilmektedir. Hareket ve neticenin farklı yerlerde meydana gelmesiyle oluşan yetki çatışmalarının çözümü ülkeler arasında anlaşmalara veya ülke içinde usul kurallarına bırakılmalıdır⁹⁶⁹.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda karma teori kabul görmektedir⁹⁷⁰. TCK m. 8 uyarınca *“Fiilin kısmen veya tamamen Türkiye’de işlenmesi veya neticenin Türkiye’de gerçekleşmesi halinde suç, Türkiye’de işlenmiş sayılır.”* Böylece hareket parçalara ayrılabilirse bir kısmının

⁹⁶³ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 149.

⁹⁶⁴ TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası, s. 94.

⁹⁶⁵ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 972; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 149.

⁹⁶⁶ ZAFER Mesafe, s. 33; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 149; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası, s. 95.

⁹⁶⁷ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 973.

⁹⁶⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 150; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 974.

⁹⁶⁹ TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası, s. 95.

⁹⁷⁰ CENTEL/ZAFER, s. 574; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 975; AYDIN, Devrim, “Ceza Kanunlarının Yer Yönünden Uygulanması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 94, Yıl: 2011 (“AYDIN Yer Yönünden Uygulanması”), s. 134.

bile yapıldığı yer suçun işlendiği yer kabul edilecektir. Aynı durum teşebbüs aşamasında kalan suçlarda da geçerlidir; icra hareketlerini bir kısmının yapıldığı yerde suç işlenmiş kabul edilir.

TCK m. 181/1’de düzenlenen çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunda suçun hareket unsuru ilgili teknik usullere aykırı olarak atık veya artıkların toprak, su veya havaya verilmesi, netice unsuru ise çevre üzerinde zarar tehlikesi oluşmasıdır. Bu nedenle atık veya artıkların alıcı ortamlar ile bulunduğu, teknik usullere aykırılığın gerçekleştiği ve icra hareketi kabul edilen diğer hareketlerin yapıldığı yerlerde suç işlenmiştir. Aynı şekilde, neticenin kısmen veya tamamen gerçekleştiği yerde suç işlenmiş kabul edileceğinden hareket ile tehlikenin oluşturulduğu tüm alanda suç işlenmiş sayılır. Bu bakımdan tehlikenin gerçekleştiği alanın boyutu hakkında sınır çizmek de doğru olmayacaktır. Örneğin Karadeniz’de gerçekleşen bir sızıntı eğer tüm deniz ve kıyılardaki doğal yaşam ve çevre açısından tehlike doğurmaktaysa, tüm bu bölgede suç işlenmiştir.

TCK m. 181/2’de yer alan atık ve artıkların ülkeye sokulması suçu neticesiz bir suçtur. Bu nedenle hareketin gerçekleştiği yer olan atık veya artıkların ülkeye sokulma yeri suçun işlendiği yer kabul edilecektir.

2. Türkiye’de İşlenen Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Yetkili Mahkeme

Devletlerin kendi ülkeleri içinde işlenen suçlardan dolayı yargılama yapmalarına mülklik (ülkesellik) ilkesi adı verilmektedir⁹⁷¹. Bu sisteme göre yargılama yetkisi suçun işlendiği yere göre belirlenir. Failin veya mağdurun vatandaşlığının önemi bulunmamaktadır⁹⁷². İlkenin gerekçesi, işlenen suçun içinde işlendiği devletin kamu düzenini bozmuş olmasıdır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ceza kanununun uygulanmasında temel kural olarak Türkiye’de işlenen suçlarda Türkiye’nin yargılamada yetkili olduğu belirlenmiş⁹⁷³, yurtdışında işlenen kimi suçlarda da yargılamanın yapılacağı kabul edilmekle yarı mülklik sistemi öngörülmüştür⁹⁷⁴.

Mülklik ilkesi sonucunda gerçek ülkede işlenen suçlarda devletin yargılama yetkisinin olacağı ortadadır⁹⁷⁵. Bunun yanında TCK m. 8’de belirlendiği üzere sanal ülkede; yani açık denizde veya üzerindeki hava sahasında Türk deniz ve hava araçlarında veya bu araçlarla, nerede olursa

⁹⁷¹ TEZCAN, Durmuş “Uluslararası Mahkemelerin Evrensel Yargı Yetkisi: Belçika Örneği”, içinde *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı*, 06-10.01.2004, s. 128.

⁹⁷² CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 154; KOCAOĞLU, Serhat Sinan, “Uluslararası Ceza Hukuku ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Perspektifinden Evrensellik İlkesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 1, Yıl: 2010, s. 70.

⁹⁷³ TCK m. 8: “Türkiye’de işlenen suçlar hakkında Türk kanunları uygulanır.”

⁹⁷⁴ Karşılaştırmalı hukukta genel uygulama da bu yöndedir. Bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK *Uluslararası Ceza Hukuku*, s. 87.

⁹⁷⁵ Gerçek ülke kavramına ve sınırlarına ilişkin açıklamalar için bkz. § 6. III. 3. a. aa. Gerçek Ülke.

olsun Türk deniz ve hava savaş araçlarında veya bu araçlarla ve Türkiye kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinde yer alan sabit platformlarda veya bunlara karşı işlenen suçlarda da, Türkiye mülkîlik ilkesine dayanarak yargılamayı yapmaya yetkilidir. Zira bu suçlar da kanun uyarınca Türkiye’de işlenmiş kabul edilecektir.

Mülkîlik ilkesine göre, hareket veya neticenin bir kısmının Türkiye’nin gerçek veya sanal ülkesinde gerçekleştiği söylenebiliyorsa, fail yabancı olsa dahi çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin yargılamayı yapmaya Türkiye yetkilidir⁹⁷⁶.

Türkiye içinde hangi mahkemenin yer bakımından davayı yürütmekte yetkili olacağı sorunu ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile çözümlenmektedir. CMK m. 12’de belirlendiği üzere yer bakımından temel yetkili mahkeme, suçun işlendiği yer mahkemesidir⁹⁷⁷. Suçun işlendiği yerin ve ülke içinde yargılamaya yetkili mahkemenin belirlenmesi bakımından, uluslararası yargı yetkisinin belirlenmesinde olduğu gibi, karma teori benimsenmiştir⁹⁷⁸. Bu nedenle Türkiye içerisinde bir ırmağa atıkların dökülmesi halinde, hareketin yapıldığı yer ve neticenin, yani zarar tehlikesinin gerçekleştiği yer birbirinden farklı yerler olacağı için, suç hem atıkların döküldüğü, hem de tehlikenin oluştuğu tüm alanda işlenmiş sayılacak ve bu yerlerdeki tüm mahkemeler yetkili olacaktır.

Suçun işlendiği yerin belirlenemediği hallerde yetkili mahkeme CMK m. 13’te düzenlenen yedek yetki kuralları devreye girmektedir⁹⁷⁹. Madde uyarınca suçun işlendiği yer belli değilse yetkili mahkeme şüpheli veya sanığın yakalandığı yer, yakalanmamışsa yerleşim yeri mahkemesidir. Eğer şüpheli veya sanığın Türkiye’de yerleşim yeri yoksa Türkiye’deki son adresinin bulunduğu yer mahkemesi, mahkeme bu kurallara göre de belirlenemediyse ilk usul işleminin yapıldığı yer mahkemesi yetkilidir.

Deniz, hava ve demiryolu taşıtlarında veya bu taşıtlar kullanılarak işlenen suçlarda yetki ise CMK m. 15’te düzenlenmiştir. Kural Türk bayrağı taşıma yetkisine sahip bu taşıtların ilk uğradığı limanın bulunduğu yer mahkemesinin yetkili olmasıdır. Bunun yanında ülke içerisinde tüm deniz, hava ve demiryolu taşıtlarında işlenen suçlarda taşıtların ilk ulaştığı yer mahkemesi

⁹⁷⁶ CENTEL/ZAFER, s. 575; KOCAOĞLU, s. 71.

⁹⁷⁷ CMK m. 12/1: “Davaya bakmak yetkisi, suçun işlendiği yer mahkemesine aittir.”

⁹⁷⁸ CENTEL/ZAFER, s. 575; ÖZTÜRK, Bahri / TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SIRMA, Özge / KIRIT, Yasemin F. Saygılar / ÖZAYDIN, Özdem / AKCAN, Esra Alan / ERDEN, Efser, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 212. Ülke içinde işlenen suçlarda hareketin esas alınması gerektiği görüşünde bkz. YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 259.

⁹⁷⁹ CENTEL/ZAFER, s. 576.

de yetkili olacaktır⁹⁸⁰. Dikkat edilmelidir ki, ülke içerisinde taşıtlarda işlenen suçlarda suçun işlendiği yer mahkemesinin yetkisi devam etmektedir⁹⁸¹. Örneğin, tekne ile İzmir yakınlarında atık boşaltıp Aydın'a yanaşan failin yargılanmasında, hem suçun işlendiği yer olan İzmir Asliye Ceza Mahkemesi, hem de deniz taşıtının ilk ulaştığı yer olan Aydın Asliye Ceza Mahkemesi yetkili olacaktır.

3. Yurtdışında İşlenen Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunda Yetkili Mahkeme

Yurtdışında işlenen suç, Türkiye'nin gerçek veya sanal ülkesinde işlenmeyen suçtur. Belirtildiği üzere, yargılama yetkisinin belirlenmesinde temel kural Türkiye'de işlenen suçlarda Türkiye'nin yargılama yetkisine sahip olması ise de, Türk Ceza Kanunu'nda belirli koşulların oluşması halinde yurtdışında işlenen suçlarda da yargılamanın Türkiye tarafından yapılabileceği öngörülmektedir. Bu suçlarda Türkiye'nin yargılama yetkisine ilişkin ilkeler faile göre şahsilik, mağdura göre şahsilik, devletin korunması, ikame yargı ve evrensel yargı ilkeleridir.

Şahsilik (kişisellik) ilkesi, suçun işlendiği yerden bağımsız olarak suçu işleyen kişinin veya suçun mağdurunun vatandaşlığına göre yargılama yetkisinin belirlenmesi anlamına gelir⁹⁸². Suçu işleyen vatandaş olması halinde yargılama yetkisinin bulunmasına faile göre şahsilik⁹⁸³; suçun mağdurunun vatandaş veya devlet yasalarına göre kurulan bir özel hukuk tüzel kişisi olması halinde yargılamanın yapılmasına mağdura göre şahsilik adı verilir⁹⁸⁴. Dayanağını uluslararası hukuktaki meşru savunma hakkından alan devletin korunması ilkesi, devletin varlığına ve çıkarlarına karşı işlenen suçlarda zarar gören devletin yargılama yetkisine sahip olmasıdır⁹⁸⁵. Vatandaşlara karşı işlenen suçları korunma ilkesinin bir parçası olarak gören yazarlar olduğu gibi⁹⁸⁶, bu konuyu mağdura göre şahsilik içinde değerlendirenler de bulunmaktadır⁹⁸⁷. İkame yargı, yurtdışında yabancılar tarafından işlenen suçlarda, yargılamayı yapmaya yetkili olan devletin bir sebepten ötürü yargılama yapamaması halinde yargılamanın

⁹⁸⁰ Ülke içerisinde işlenen suçlarda taşıtın taşımaya yetkili olduğu bayrağın önemi bulunmamaktadır. Bkz. CENTEL/ZAFER, s. 577.

⁹⁸¹ CENTEL/ZAFER, s. 577. Hükmün bu şekilde de, aksine de yorumlanabileceğine dair bkz. ÖZER, Veli Özer / KANBUR, Mehmet Nihat / DOĞAN, Koray / BACAĞSIZ, Pınar / TEPE, İlker, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 7. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 621.

⁹⁸² ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 979; CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 162; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 115.

⁹⁸³ KOCAOĞLU, s. 71.

⁹⁸⁴ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 169; KOCAOĞLU, s. 72; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 122.

⁹⁸⁵ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 170; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası, s. 126.

⁹⁸⁶ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 988.

⁹⁸⁷ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 170; KOCAOĞLU, s. 72.

bu devleti temsilen yapılması anlamına gelmektedir⁹⁸⁸. Son olarak; evrensel yargılama ilkesi, bazı suçların nerede ve kimin tarafından işlendiğine bakılmaksızın uluslararası toplum düzeninin bozduğu ve cezasız bırakılmaması gerektiği anlayışına dayalı olarak yargılanması anlamına gelir⁹⁸⁹. Evrensel yargılamada diğer sistemlerin aksine suç ile yargılamayı yapan devletin arasında herhangi bir ilişkinin bulunması aranmamaktadır⁹⁹⁰.

TCK m. 181’de düzenlenen çevrenin kasten kirletilmesi suçunda yetki evrensel yargılama ilkesine göre belirlenmektedir. Evrensel yargılama yetkisinin koşullarını ifade eden TCK m. 13’te sayılan suçların; bir Türk vatandaşı veya yabancı tarafından yurtdışında işlenmesi halinde Türkiye yargılama yetkisine sahip olmaktadır. Buna göre, örneğin Almanya sınırları içerisinde, bir Almanya vatandaşının kendi arazisine atık veya artık boşaltması durumunda Türkiye’de Adalet Bakanı’nın talebi üzerine yargılama yapılacaktır.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçunda evrensel yargılama ilkesinin uygulama alanı bulmasının gerekçesi, çevre kirliliğinin önüne geçilmesinin tek bir devletin çabalarıyla sınırlanamayacak kadar önemli ve büyük bir sorun olmasıdır. Ayrıca çevre üzerinde oluşan tehlike çoğu zaman uluslararası toplumu ve gelecek nesilleri ilgilendiren ciddi bir tehdit niteliğindedir. Kaldı ki; çevreye atık veya artıkların verilmesinin deniz veya hava ülkesinde veya açık deniz ve üzerindeki hava sahasında işlenebileceği düşünüldüğünde, yalnızca mülklik ilkesi uyarınca yargılama yapmanın kolay olmayacağı ortadadır. Suçun mağduru belirli bir kişi olmadığı için mağdura göre şahsılık de yargılama için yeterli olmayacaktır. Hem çevre kirliliğinin önlenmesinde devletlere önemli bir imkan sağlaması, hem de kişilerin yaptırımdan kaçmaları ihtimalini azaltması sebepleriyle çevrenin kasten kirletilmesi suçunda evrensel yargının benimsenmesi önemli bir gelişme olmuştur.

Suçun işlendiği yerin belirlenmesi açısından dikkat edilmesi gereken bir konu, açık denizde ve üzerindeki hava sahasında, yani hiçbir devletin egemenliği altında olmayan alanda Türk bayrağı taşıyan deniz ve hava araçlarında ve bu araçlar kullanılarak işlenen suçlarda yargılama evrensel yargı ilkesine değil, mülklik ilkesine göre yapılır. Zira bu durumlarda TCK m. 8/2(b) uyarınca suç Türkiye’de işlenmiş sayılacaktır⁹⁹¹.

⁹⁸⁸ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 174. Öğretide ikame yargı ilkesinin evrensel yargılamının bir görünümü olduğu ifade edilmektedir. Bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 135; ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 989.

⁹⁸⁹ CENTEL/ZAFER/ÇAKMUT, s. 172; KOCAOĞLU, s. 73; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 129.

⁹⁹⁰ KOCAOĞLU, s. 73; TEZCAN, s. 128.

⁹⁹¹ CENTEL/ZAFER, s. 579; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 91.

Yurtdışında işlenen suçlara ilişkin yargılama sonucunda verilecek ceza bakımından önemli bir hüküm TCK m. 19’da yer almaktadır⁹⁹². Maddeye göre Türkiye dışında işlenen suçlarda yapılan yargılama sonucunda verilecek ceza, suçun işlendiği yerde öngörülen cezadan daha ağır olamaz. Ancak TCK m. 19/2’ye göre bu sınır suçun Türkiye’nin güvenliğine karşı veya Türkiye’nin zararına; ya da Türk vatandaşına veya özel hukuk tüzel kişisine karşı işlenmesi halinde uygulanmaz. TCK m. 181 mağduru belli bir kişi olmayan bir suç olduğu için ikinci fıkradaki sınırın uygulanmayacağı hükmü geçerli olmayacaktır. Düzenlemeye göre, Almanya’da işlenen çevrenin kirletilmesine suçuna dair yargılama Adalet Bakanı’nın talebi üzerine Türkiye’de yapılacak ve Türk Ceza Kanunu ve diğer Türk kanunları uygulanacaktır; ancak suçtan dolayı verilecek somut ceza, Almanya kanunlarında öngörülen cezanın üst sınırını aşamayacaktır⁹⁹³.

Yurtdışında işlenen suçlarda hangi yer Türk mahkemesinin yetkili olacağı hususu CMK m. 14’te belirlenmiştir. Maddeye göre bu durumda şüpheli veya sanığın yakalandığı yer mahkemesi yetkilidir. Eğer şüpheli veya sanık yakalanmamışsa Türkiye’deki yerleşim yeri, yerleşim yeri yoksa Türkiye’de son adresinin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Ancak CMK m. 14/2 bu kurallardan farklı bir uygulamaya da imkan tanımıştır: “*Cumhuriyet savcısının, şüphelinin veya sanığın istemi üzerine Yargıtay, suçun işlendiği yere daha yakın olan yer mahkemesine yetki verebilir.*” Yurtdışında işlenmiş olan suçta yargılama yeri açıklanan kurallarla belirlenemediyse yetkili mahkemeyi belirleyecek olan, Adalet Bakanı’nın istemi ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın başvurusu üzerine Yargıtay olacaktır.

Son olarak, CMK m. 15/2’de yurtdışında işlenen çevrenin kasten kirletilmesi suçuna dair özel bir hükme yer verilmiştir. Çevrenin kirletilmesi suçunun yabancı bayrak taşıyan bir gemi tarafından Türk karasuları dışında işlenmesi halinde, suçun işlendiği yere en yakın yer mahkemesi veya geminin Türkiye’de ilk uğradığı yer mahkemesi yetkili olacaktır. Bu yetki kuralının uygulanabilmesi için; işlenen suçun TCK m. 181 kapsamında olması⁹⁹⁴, Türk karasuları dışında işlenmesi ve suçun yabancı bayrak taşıyan bir gemide veya bu gemi

⁹⁹² Hükmün uygulanabilmesi için suçun Türkiye’nin gerçek veya sanal ülkesi dışında işlenmiş olması gerektiğine dikkat edilmelidir. Buna göre, örneğin Fransa karasularında Türk bayraklı bir savaş gemisinde işlenen suç, Türkiye’de işlenmiş sayılacağından TCK m. 19 uygulama alanı bulmayacaktır. Bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 148.

⁹⁹³ TCK m. 19 uygulama alanı bulsa da, Türk mahkemelerinin uygulayacağı hukukun her zaman Türk hukuku olduğu unutulmamalıdır. Bkz. CENTEL/ZAFER, s. 564; TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku, s. 85.

⁹⁹⁴ TCK m. 182’de düzenlenen “Çevrenin Taksirle Kirletilmesi” suçunun yurtdışında işlenmesi halinde Türkiye’nin evrensel yargılama yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda CMK m. 15/2 kapsamında ancak ikame yargı yetkisi uyarınca yargılama yapılabilecektir. Fıkranın yalnızca TCK m. 181’i kapsadığına dair bkz. ÖZBEK/KANBUR/DOĞAN/BACAKSIZ/TEPE Muhakeme, s. 622.

kullanılarak işlenmiş olması gerekmektedir⁹⁹⁵. Böyle bir durumda, kanımca CMK m. 14'te düzenlenen ve şüpheli veya sanığın yakalandığı yer, yerleşim yeri ve son adres yerinin yetkili olacağını ifade eden hüküm uygulanmayacaktır. Eğer bir gemi ile yurtdışında çevreye atık veya artıkların verilmesi suçu işlenirse ya da atık veya artıklar gemi ile bir başka ülkeye izinsiz olarak sokulursa Türkiye’de yapılacak olan yargılamada yetki hem suçun işlendiği yere en yakın yer mahkemesinde, hem de gemi Türkiye’de bir limana uğrarsa bu mahkemede olacaktır.

III. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçunun Yürürlük Tarihi

5237 satılı Türk Ceza Kanunu’nun yürürlük tarihini belirleyen madde 344’te çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin özel bir düzenlemeye yer verilmiştir. TCK m. 344/1(b) uyarınca kanunun “‘Çevrenin kasten kirletilmesi’ başlıklı 181inci maddesinin birinci fıkrası ile ‘Çevrenin taksirle kirletilmesi’ başlıklı 182nci maddesinin birinci fıkrası yayımı tarihinden itibaren iki yıl sonra” yürürlüğe girmiştir. Ceza kanunlarının uygulanmasında temel kural, kanun hükmünün yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlara uygulanmasıdır⁹⁹⁶. Bu sebeple, çevreye atık veya artıkların verilmesinin unsurlarını oluşturan hareketleri yapan kişi, ancak bu hareketi TCK m. 181/1’in yürürlük tarihi olan 12 Ekim 2006 tarihinden sonra yaptıysa cezalandırılabilir. Bu husus çevreye atık veya artıkların verilmesinin TCK m. 181/3 ve m. 181/4’te yer alan nitelikli halleri oluşturması halinde de geçerlidir⁹⁹⁷.

TCK m. 181/1’de yer alan çevreye atık veya artıkların verilmesi suçunun uygulanması bakımından Yargıtay’ın değişik bir içtihadına dikkat çekilmelidir. Her ne kadar atık veya artıkların çevreye verildiği tarih, suçun yürürlük tarihinden önce olsa dahi, eğer çevresel tehlike suç yürürlüğe girdikten sonra da devam etmekteyse, Yargıtay’a göre faillerin bu tehlikeyi engelleme yükümlülüğü doğmaktadır. Bu yükümlülüğe aykırı davranan kişiler ihmali hareketle suçu işlemiş kabul edilmekte ve TCK m. 181/1 uyarınca cezalandırılmaktadırlar:

“Gerçekleştirildiği tarihte yasal düzenleme bulunmadığı için bu eylemin suç oluşturmayacağı düşünülebilir ise de, yasal düzenlemenin gerçekleştirilip eylemin suç olarak düzenlenmesinden sonra sanık bakımından, Kanunun yürürlük tarihi itibarıyla, eyleminden doğabilecek tehlikeyi veya zararlı neticeyi engelleme yükümlülüğü

⁹⁹⁵ CMK m. 15/2 her ne kadar suçun “yabancı bayrağı taşıyan bir gemi tarafından” işlenmesinden söz etmiş olsa da, gemilerin suç faili olamayacağı açıktır. Bu durumda fıkrayı, kanunun diğer hükümleriyle uyumlu olarak suçun gemide veya gemi kullanılarak işlenmiş olması şeklinde yorumlamak gerekir.

⁹⁹⁶ ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler, s. 129. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ilgili hükümleri yürürlüğe girmeden önce çevrenin atık veya artıklarla kirletilmesi konusunda başka bir düzenleme bulunmadığı için lehe kanunun geriye yürümesi uygulamada gerçekleşmeyecektir.

⁹⁹⁷ AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, s. 306.

doğmuştur. Bu yükümlülüğünü yerine getirmeyen sanığın bu ihmali davranışıyla çevre bakımından doğan tehlike olasılığının devamına neden olduğu, bir başka deyişle icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle kusurlu bulunduğu açıktır. Bu itibarla, somut olayda suç oluşturan eylemin yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesinden önce gerçekleştirildiğinden söz edilemez.”⁹⁹⁸

Atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasını düzenleyen TCK m. 181/2 ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun diğer hükümleriyle birlikte, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, bu tarihten önce atık veya artıkları ülkeye sokmuş olan kişi, üç ve dördüncü fıkralardaki nitelikli haller kapsamındaki atıklar söz konusu olsa dahi, suçu işlememiştir. Suçun belirlenmesinde önemli olan atık veya artıkların ülkeye sokulduğu an olduğu için, hüküm yürürlüğe girdikten sonra atık veya artıkların ülkede bulundurulması da TCK m. 181/2'yi oluşturmayacaktır.

Uygulamada ve öğretideki bir kısım yazarların görüşleri uyarınca çevrenin kasten kirletilmesi suçunda ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılık ve izinsizlik idarenin atık yönetimine ilişkin çıkardığı yönetmelik ve tebliğlerle belirlenmektedir⁹⁹⁹. Bu düzenleyici işlemler suçun içeriğini belirledikleri için, ancak yürürlüğe girmelerinden sonraki fiillere uygulanmaları gerekmektedir. Ancak daha sonra çıkarılan bir yönetmelik veya tebliğ, eski düzenlemeye göre lehe bir durum yaratmaktaysa, örneğin bir atık türü bakımından izin koşulunu kaldırmakta ve bu durum suçun oluşmaması sonucunu doğurmaktaysa, TCK m. 7/2 uyarınca failin daha lehine olan hüküm geriye yürüyecektir.

SONUÇ

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 181. maddesinde, Türk hukukunda ilk kez suç haline getirilmiş olan çevrenin kasten kirletilmesi düzenlenmektedir. Her ne kadar 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda çevrenin kirletilmesine karşı çeşitli idari tedbirler alınmış olsa da, idari yaptırımlar aracılığıyla yeterli caydırıcılığın sağlanamayacak olması nedeniyle böyle bir suçun hukukumuzda yerini alması doğru olmuştur.

⁹⁹⁸ Y4CD, E. 2012/29222, K. 2014/36058, K.t. 15.12.2014. Aynı yönde Y4CD, E. 2012/31338, K. 2014/36059, K.t. 15.12.2014. (TANERİ, s. 126-130.)

⁹⁹⁹ Bu görüşlere ve uygulamanın kanunilik ilkesine aykırılık teşkil ettiğine dair bkz. § 5. III. 4. b. cc. İlgili Kanunlarla Belirlenen Teknik Usullere Aykırılık Unsurunun Kanunilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi.

TCK m. 181’de çevrenin kasten kirletilmesi iki farklı suç şeklinde düzenlenmiştir. Maddenin birinci fıkrası; ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesini cezalandırmakta; ikincisi ise atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasını suç haline getirmektedir.

Çevre ceza hukukunu düzenleyen kanun koyucu idare hukukuna kısmi bağımlılık modelini benimsemiş ve suç tanımlarında idare hukuku kurallarına aykırılığı bir unsur olarak belirlemiştir. Bu sebeple, çevreye karşı suçların oluşması için öncelikle konuya ilişkin idare hukuku düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir.

Çevre kirliliğine karşı ceza hukuku korumasının öngörülmüş olması Türk hukuku için önemli bir gelişme olsa da; tezin konusunu oluşturan TCK m. 181’in lafzında ve uygulanmasında çeşitli sorunların bulunduğu belirtmek gerekir.

İlk olarak **maddenin düzenlenmesinde suç ve cezada kanunilik ilkesine uyulmuş olduğunu söylemek mümkün değildir.** Atık veya artıkların çevreye verilmesini düzenleyen TCK m. 181/1’in en önemli unsurlarından biri, hareketin “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak*” yapılmasıdır. Suç tanımında ilgili teknik usullerin kanunlarla belirleneceği ortaya konmuş olsa dahi, hukukumuzda atıkların depolanması, taşınması, imhası ve yönetimine ilişkin hususların hiçbiri kanunlarda bulunmamaktadır. Bu durum kanunilik ilkesi açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Suçta ve cezada kanunilik ilkesi gereğince bir suç tanımının içeriğinin açık, belirli ve öngörülebilir olmalıdır. Ayrıca, suçun yürütmenin herhangi bir işlemiyle ortaya konması mümkün değildir; yasamanın da böyle bir yetkiyi herhangi bir şekilde yürütmeye vermesine imkan yoktur. Bu nedenle, Yargıtay uygulamasında ve öğretide kabul gören, atıklara ilişkin teknik usullerin kanunların verdiği yetkilere dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerle düzenlenmesi, kanımca yanlış bir uygulamadır. Hatta denilebilir ki; ilgili kanunlarla belirlenmiş herhangi bir teknik usul hukukumuzda bulunmamakta olduğundan ve suç tanımında da suçun oluşumu için bu usullerin varlığı açıkça arandığından dolayı; TCK m. 181/1’in kanunlar ile atıkların çevreye verilmesine ilişkin teknik kurallar belirlenmediği sürece uygulanması mümkün değildir.

Birinci fıkra bakımından teknik usullere ilişkin kendini gösteren bu sorun, TCK m. 181/2’de yer alan hareketin izinsiz yapılması koşulunda daha da belirgindir. Atıkların ülkeye sokulmasına ilişkin kurallara dair kanunlarda tehlikeli atıkların ithalatı yasağı dışında herhangi bir sınırlama getirilmemiş, ekonomik değere sahip diğer atıkların ülkeye sokulması usullerinin düzenlenmesi tümüyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bırakılmıştır. Bunun sonucunda iznin

alınması usulünü ilgilendiren kurallar, yönetmelikler ve tebliğler aşamasına kadar giden karmaşık bir atıflar ağına dönüşmüştür.

Suçta ve cezada kanunilik ilkesine ilişkin bu sorunların iki olası çözümü bulunmaktadır. İlk önerim, suç tanımlarının aynı şekilde korunması ve atıkların yönetimi ve ithalatına ilişkin temel kuralların belirlendiği özel bir kanunun çıkarılması veya bu koşulların konuya ilişkin kanunlarda açıkça belirtilmesidir. Kanuniliğe aykırılık sorununu çözebilecek ikinci öneriyse, “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak*” ve “*izinsiz olarak*” unsurlarının suçtan çıkarılmasıdır. Bu unsurların kanunda bulunmaması, yönetmelik ile ortaya konmuş usule uygun yapılan işlemin hukuka uygunluğunu ortadan kaldırmayacak ve kanunilik ilkesi açısından da sorunları giderebilecektir.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçu bakımından karşılaşılan ikinci önemli sorun, **suçta kullanılan aracı teşkil eden atık ve artık kavramlarıdır**. Suç tanımının neden bu kavramlar kullanılarak daraltılmaya çalışıldığı, hatta daraltılmak istenip istenmediği dahi anlaşılabilir değildir. Metinde yer alan atık kavramının idare hukukunda bir tanımı bulunmaktadır; fakat artık kavramı mevzuatta yalnızca Türk Ceza Kanunu’nun 181. ve 182. maddelerinde bulunan bir kelimedir. Çevreye ilişkin başka hiçbir hukuki düzenlemede kullanılmayan bu kavramın, Türk Ceza Kanunu’na neden eklendiğini anlamak zordur. Bir tahmin kanun koyucunun yalnızca atık kavramına suç tanımında yer vermesi halinde suçun kapsamının daralabileceğinden çekinmiş ve bu sebeple “atık veya artık” kalıbına yer vermek suretiyle yorumun geniş yapılacağına işaret etmiş olduğudur. Ancak böyle bir çekincenin giderilmesi için çok daha basit bir yöntemi Alman Ceza Kanunu’nun TCK m. 181/1’in karşılığı olan 324, 324a ve 325. maddelerinde görmek mümkündür. Bu üç maddede su, toprak ve havanın kirletilmesi farklı koşullara tabi olarak cezalandırılmaktaysa da, kirletmenin herhangi bir maddeyle yapılması mümkündür. Aynı şekilde, Türk Ceza Kanunu’nda da “*İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, maddeleri toprağa, suya veya havaya kasten veren...*” şeklinde bir düzenleme yapılması kanımca daha kolay ve amaca uygun bir çözüm olacaktır.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin bir diğer eksiklik, **atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçunun yalnızca ülkeye sokma hareketini cezalandırması ve ülkeden çıkarılmanın suç kapsamına alınmamış olmasıdır**. Türkiye’nin taraf olduğu Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi’nin 9/5. maddesi uyarınca atıkların ülkeye izinsiz sokulması kadar, ülkeden izinsiz çıkarılmasının da cezalandırılabilir bir hareket olarak kanunlarımızda bulunması gerekmektedir.

Bu sebeple, fıkraya ülkeye sokmanın yanında ülkeden çıkarma seçimlik hareketinin de eklenmesi ve atıkların ülkeden çıkarılmasına ilişkin gerekli izin usulünün kanunlar ile ortaya konması Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri bakımından önem taşımaktadır.

5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun suç hükümleri ile TCK m. 181/2'de yer alan atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçunun uygulamada birçok halde örtüşüyor olması öğretide üzerinde hiç durulmamış olan bir diğer sorundur. Bu kapsamda atıkların ülkeye izinsiz olarak sokulması; duruma göre aynı anda hem Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan ithalatı yasak malların ülkeye sokulması ve gümrük işlemleri yapılmaksızın eşyanın ülkeye sokulması suçlarını, hem de TCK m. 181/2'de yer alan suçu oluşturabilmektedir. Bu halde bir maddenin diğerine göre özel hüküm olduğu ve uygulama önceliği bulacağı iddia edilebilecek olsa da, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda kaçakçılık fiillerinin konusunun çevreye zararlı maddeler veya atıklar olmasının belirli sonuçlara bağlanması ve TCK m. 181 ile açıkça atıkların suçta kullanılan araç olarak belirlenmesi karşısında kanımca bir hükmün özel, diğerininse genel olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle TCK m. 44 uyarınca fikri içtima ilişkisi kurulmakta ve çok daha ağır bir cezanın öngörüldüğü Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu m. 3 uygulanmaktadır. Sonuç olarak, TCK m. 181/2 ancak çok istisnai bazı hallerde uygulama alanı bulabilmektedir. Yargıtay uygulamasında TCK m. 181/2'ye ilişkin herhangi bir içtihadın bulunmaması da fıkranın hatalı bir biçimde düzenlenmiş olduğunun başka bir göstergesidir. Kanımca yapılması gereken, örtüşmenin bulunması halinde Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinin özel hüküm niteliği taşıdığına dair açık bir kuralın ihdas edilmesidir.

Çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin bu tezde değinilen son sorun, **ilk fıkrada yer alan düzenleme bakımından tüzel kişilere yönelik güvenlik tedbiri yaptırımının öngörülmemesidir**. TCK m. 181/5'te, iki, üç ve dördüncü fıkralardaki suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde bu tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerine hükmedilmesinin mümkün olduğu belirtilmişken, birinci fıkrada bulunan ilgili teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi suçunun basit hali bakımından böyle bir imkân tanınmamıştır. Çevrenin kirletilmesinin büyük oranda tüzel kişilerin faaliyetleri sonucu gerçekleşen bir suç olması nedeniyle bu eksikliğin bir an önce giderilmesinin önem taşıdığı ortadadır.

Belirtilen bu çekincelerin giderilmesi, çevrenin ceza hukuku eliyle korunmasında etkililiği büyük ölçüde artıracak ve bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gerektiği gibi kullanabilmelerinin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasında değerli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKÜNAL, Teoman, *Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995.
- ALACAKAPTAN, Uğur, *Suçun Unsurları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.
- ALICA, Süheyla, “Türkiye’de Çevre Suçları”, *Uğur Alacakaptan’a Armağan*, Cilt: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 59-88.
- ARTUK, Mehmet Emin / GÖKCEN, Ahmet / YENİDÜNYA, Caner, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 8. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014. (“ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Genel Hükümler”)
- ARTUK, Mehmet Emin / GÖKCEN, Ahmet / YENİDÜNYA, Caner, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 14. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014. (“ARTUK/GÖKCEN/YENİDÜNYA Özel Hükümler”)
- ARTUK, Mehmet Emin, “Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (TCK. m. 181)”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 117-132.
- ASLAN, Muzaffer Yasin, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2006.
- AUST, Anthony, *Handbook of International Law*, 2. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- AYDIN, Devrim, “Ceza Kanunlarının Yer Yönünden Uygulanması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 94, Yıl: 2011, s. 131-148. (“AYDIN Yer Yönünden Uygulanması”)
- AYDIN, Devrim, *Türk Ceza Hukukunda Suça İştirak*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, Gülsün Ayhan, “Verwaltungsakzessorietät im Deutschen Umweltstrafrecht”, *Law & Justice Review*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2013. (“AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY Verwaltungsakzessorietät”)
- AYGÖRMEZ-UĞURLUBAY, Gülsün Ayhan, *Çevreye Karşı Suçlar Türk ve Alman Çevre Ceza Hukukunda Güncel Sorunlar*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

- BABBITT, Charles J. / CORY, Dennis C. / KRUCHEK, Beth L. “Discretion and the Criminalization of Environmental Law”, *Duke Environmental Law & Policy Forum*, Cilt: 15, Sayı: 1, Yıl: 2004, s. 1-64.
- BAIOCCHI, Dave / WELSER, William, *Confronting Space Debris: Strategies and Warnings From Comparable Examples Including Deepwater Horizon*, RAND Corporation, 2010.
- BALCI, Murat, “Çevrenin Taksirle Kirlenmesi Suçu (TCK. m. 181)”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 145-186
- BAYRAKTAR, Köksal, “Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü”, *Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay’a Armağan)*, Cilt: 1, Yıl: 2014, s. 511-526.
- BBC News, “Stricken oil tanker sinks”, 19.11.2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2492755.stm>
- BECCARIA, Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2014.
- BIRNIE, Patricia / BOYLE, Alan, *International Law & The Environment*, 2. Bası, Oxford University Press, 2002.
- BLAY, Sam / PIOTROWICZ, Ryszard / TSAMENYI, Martin, *Public International Law: An Australian Perspective*, 2. Bası, Oxford University Press, 2005.
- BOTHE, Michael / BRUCH, Carl / DIAMOND, Jordan / JENSEN, David, “International Law Protecting the Environment During Armed Conflict: Gaps and Opportunities”, *International Review of the Red Cross*, Cilt: 92, Sayı: 879, Yıl: 2010, s. 569-592.
- BRIGGS, David, “Environmental Pollution and the Global Burden of Disease”, *British Medical Bulletin*, Cilt: 68, Yıl: 2003, s. 1–24.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- CASSESE, Antonio, *International Law*, 2. Bası, Oxford University Press, 2004.
- CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide / ÇAKMUT, Özlem, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 9. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016.
- CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016.

- CENTEL, Nur, “Ceza Hukukunda Tüzel Kişilerin Sorumluluğu – Şirketler Hakkında Yaptırım Uygulanması-”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 65, Sayı: 4, s. 3313-3326. (“CENTEL Tüzel Kişiler”)
- CENTEL, Nur, “Mağdurun Hakları ve Zararının Giderilmesi”, *Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay’a Armağan)*, Cilt: 1, Yıl: 2014, s. 578-604. (“CENTEL Mağdur”)
- CHO, Byung-Sun. “Emergence of an International Environmental Criminal Law?” *UCLA Journal of Environmental Law*. Cilt: 19, Sayı: 11, Yıl: 2000-2001, s. 11-49.
- CHRISTODOULOU-VAROTSI, Iliana, “Recent Developments in the EC Legal Framework on Ship-Source Pollution: The Ambivalence of the EC’s Penal Approach”, *Transportation Law Journal*, Cilt: 33, Yıl: 2006-2007, s. 371-386.
- CRYER, Robert / FRIMAN, Hakan / ROBINSON, Darryl / WILMSHURST, Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 3. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- DADAK, Kemal, “Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı:5, s. 309-326.
- DAVID, Leonard, “Space Littering Can Impact Earth’s Atmosphere”, 19.05.2009, <http://www.space.com/6720-space-littering-impact-earths-atmosphere.html>.
- DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 110, Yıl: 2014, s. 129-188.
- DEMİRBAĞ, Fahrettin, “Uluslararası Ceza Divanı, Savaş Suçları – Saldırı Suçu, Mevzuatımıza Göre Savaş Hali” içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007, s. 89-122.
- DEMİRBAŞ, Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: I (Katkıda Bulunanlar: Köksal BAYRAKTAR, Serap KESKİN KİZİROĞLU, Hamide ZAFER, Hasan SINAR, R. Murat ÖNOK, Barış ERMAN), 14. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2016. (“DÖNMEZER/ERMAN 2016”)

- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: I, 12. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997. (“DÖNMEZER/ERMAN I”)
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: II, 11. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997. (“DÖNMEZER/ERMAN II”)
- DÖNMEZER, Sulhi, “Teşebbüste Hazırlık ve İcra Hareketleri Tefriki”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 8, Sayı: 3-4, Yıl: 1942, s. 434-456. (“DÖNMEZER Teşebbüs”)
- DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan, *Türk Özel Hukuku*, Cilt: II, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014.
- DUTU, Andrei / DUTU, Mircea, “Environmental Crime in the EU: Is There a Need for Further Harmonisation or for New Enforcement Tools?”, içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016, s. 107-132.
- EREM, Faruk, “Suçun Unsurları ve Hümanist Doktrin”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1-2, Yıl: 1968, s. 11-34.
- EREN, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 18. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.
- ESER, Albin (Çeviren: Faruk TURHAN), “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri”, içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007, s. 3-69. (“ESER Uluslararası Ceza Mahkemesi”)
- ESER, Albin, “Umweltschutz: Eine Herausforderung für das Strafrecht”, *International Conference on Environmental Criminal Law*, Taipei, 1992, s. 1-42. (“ESER Umweltschutz”)
- FAURE, Michael / HEINE, Günther, *Final Report on the Criminal Penalties in EU Member States’ Environmental Law*, Maastricht European Institute for Transnational Legal Research, Maastricht, 2002.
- FAURE, Michael, “Environmental Crimes”, içinde *Criminal Law and Economics* (Yayına Hazırlayan: Nina GAROUPA), Edward Elgar Publishing, 2009.

- FITZMAURICE, Malgosia, “Environmental Degradation” içinde *International Human Rights Law* (Yayına Hazırlayan: Daniel MOECKLI, Sangeeta SHAH, Sandesh SIVAKUMARAN), 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- GEZGİN-KAYAN, Raşan Bengi, “Çevrenin Atık ve Artıklarla Kirletilmesi Suçu”, *Ceza Hukuku Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 2008, s. 117-157.
- GÖKTÜRK, Neslihan, *Fikri İçtima*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.
- GÜNEY, Niyazi / ÖZDEMİR, Kenan / BALO, Yusuf, *Yeni Türk Ceza Kanunu*, Adil Yayınevi, Ankara, 2004.
- GÜNGÖR, Devrim, *Ceza Hukukunda Fiil Üzerinde Hata*, Yetkin Yayınları, 2007.
- GÜNLER, Kemal, “Türk Ceza Hukukunda Müsadere”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 3-4, Yıl: 2014, s. 849-876.
- GÜRSELER, İ. Güneş, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 75, Yıl: 2008, s. 199-208. (“GÜRSELER İnsan Hakları”)
- GÜRSELER, İ. Güneş, “Türkiye’de Çevre Hukuku”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 1999, s. 811-830. (“GÜRSELER Çevre”)
- GURUSWAMY, Lakshman D., *International Environmental Law in a Nutshell*, 2. Bası, West Publishing, Minnesota, 2003
- HAFIZOĞULLARI, Zeki / ÖZEN, Muharrem, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Toplama Karşı Suçlar*, 2. Bası, US-A Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- HAKERİ, Hakan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 19. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- HAMAMCI, Can, “Some Remarks on the Right to Environment”, *Turkish Yearbook of Human Rights*, Sayı: 5-6, Yıl: 1984, s. 136-146.
- HEINE, Günther, “Elaboration of Norms and the Protection of the Environment”, *Environmental Law & Policy Forum*, Sayı: 2, Yıl: 1992, s. 106-121.
- HEINRICH, Bernd, *Ceza Hukuku Genel Kısım* (Editör: Yener ÜNVER), Cilt: I, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014. (“HEINRICH I”)
- HEINRICH, Bernd, *Ceza Hukuku Genel Kısım* (Editör: Yener ÜNVER), Cilt: II, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014. (“HEINRICH II”)

- HOFFMANN, Jan, “Umwelt – ein bestimmbarer Rechtsbegriff?”, *Natur und Recht*, Sayı: 33, Yıl: 2011, s. 389-395.
- HUGHES, David / JEWELL, Tim / LOWTHER; Jason / PARPWORTH, Neil / DE PREZ, Paula, *Environmental Law*, 4. Bası, Butterworths LexisNexis, Bath, 2002.
- İÇEL, Kayıhan / EVİK, Hakan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Kitap, Beta Basım, 2007.
- KABOĞLU, İbrahim. “Dayanışma Haklarının Hukuksal Değeri (Soyut Talepler mi, İnsan Hakları mı?)”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 13, Sayı:1, Yıl: 1991, s. 37-48.
- KANGAL, Zeynep, “Türk Ceza ve Kabahatler Hukuku Açısından Tüzel Kişilerin Sorumluluğu” içinde *Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar* (Yayına Hazırlayan: Ayşe NUHOĞLU), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 201-208.
- KATOĞLU, Tuğrul, “Çevre ve Ceza Hukuku, Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar” içinde *Çevre Hukuku Sempozyumu* (Yayına Hazırlayan: Emel BADUR), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 77-104. (“KATOĞLU Sempozyum”)
- KATOĞLU, Tuğrul, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 2, Yıl: 2012 s. 657-693. (“KATOĞLU Mağdur”)
- KATOĞLU, Tuğrul, “Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 246, Yıl:2005, s. 133-157. (“KATOĞLU Çevreye Karşı Suçlar”)
- KATOĞLU, Tuğrul, *Ceza Kanunlarının Zaman Yönünden Uygulanması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008. (“KATOĞLU Zaman Yönünden Uygulama”)
- KAYA, Yasemin / ERTÜRK, Hasan, “Uluslararası Çevre Suçlarıyla Mücadele ve Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarının Etkinliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 4, Sayı: 15, Yıl: 2008, s. 85-112.
- KELEŞ, Ruşen / ERTAN, Birol. *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- KLOEPFER, Michael / HEGER, Martin, *Umweltstrafrecht*, 3. Bası, Verlag C. H. Beck, 2014.
- KOCA, Mahmut / ÜZÜLMEZ, İlhan, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 9. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

- KOÇAOĞLU, Serhat Sinan, “Uluslararası Ceza Hukuku ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Perspektifinden Evrensellik İlkesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 1, Yıl: 2010, s. 67-93.
- KUNTER, Nurullah, *Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.
- KUZU, Burhan, “Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkının Gelişim Süreci”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 20, Yıl: 1996, s. 143-152.
- LIGETI, Katalin / MARLETTA, Angelo, “Smart Enforcement Strategies to Counter Environmental Crime in the EU”, içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016, s. 133-150.
- MÉGRET, Frederic, “Nature of Obligations” *International Human Rights Law* (Yayına Hazırlayan: Daniel MOECKLI, Sangeeta SHAH, Sandesh SIVAKUMARAN), 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 96-118.
- MERAN, Necati, *Açıklamalı Kabahatler Kanunu & Kabahat İçeren Kanunlar*, Kartal Yayınevi, Ankara, 2006.
- MICHALKE, Regina, *Umweltstrafsachen*, 2. Bası, C. F. Müller, 2000.
- MURPHY, Cian, “The Principle of Legality in Criminal Law under the ECHR”, *European Human Rights Law Review*, Cilt: 2, Yıl: 2010, s. 192-210.
- National Geographic, “The Great Pacific Garbage Patch”, <http://nationalgeographic.org/encyclopedia/great-pacific-garbage-patch/>
- O’HEAR, Michael, “Sentencing the Green-Collar Offender: Punishment, Culpability, and Environmental Crime”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Cilt: 95, Sayı: 1, Yıl: 2004, s. 133-276.
- ÖĞÜTÇÜ, Muhlis, “Citizens’ Right to Live in a Healthy and Balanced Environment as a Solidarity Right”, *Turkish Yearbook of Human Rights*, Sayı: 31-33, Yıl: 2009-2011, s. 1-14.
- OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Cilt: II, 12. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016.

- ÖNDER, Ayhan, “Mütemadi Suç”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 29, Sayı: 1-2, Yıl: 1963, s. 75-120.
- ÖNOK, Murat R., *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- ÖNOK, Murat R., “UCD’nin Görev Alanı ve Uygulanan Hukuk”, içinde *Uluslararası Ceza Divanı* (Yayına Hazırlayan: Feridun YENİSEY), Arıkan, İstanbul, 2007, s. 171-244. (“ÖNOK Görev Alanı”)
- OTACI, Cengiz, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2015, s. 279-327.
- ÖZBEK, Veli Özer, “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağlantısı ve Neticenin Objektif Yüklenebilirliği Teorisi”, *Ceza Hukuku Dergisi*, Yıl: 2007, Sayı: 1.
- ÖZCAN, Onur, “Türk Hukukunda Çevre Suçları”, *Uğur Alacakaptan’a Armağan*, Cilt: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 565-588.
- ÖZEN, Muharrem, “Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Yıl: 2003, Sayı: 1, s. 63-88. (“ÖZEN Tüzel Kişiler”)
- ÖZEN, Mustafa, “Çevreye Karşı İşlenen Suçlar”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18 (2010), Sayı: 1, s. 9-43. (“ÖZEN Çevre”)
- ÖZEN, Mustafa, “Ceza Hukukunda Fikri İçtima”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 73, Yıl: 2007, s. 132-145. (“ÖZEN Fikri İçtima”)
- ÖZENBAŞ, Nazmiye, “Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları”, içinde *International Conference on Eurasian Economies 2013* (Derleyen: Selahattin SARI, Alp H. GENCER, İlyas SÖZEN), Çetin Özalit, İstanbul, 2013, s. 924-931.
- ÖZER, Veli Özer / DOĞAN, Koray / BACAKSIZ, Pınar / TEPE, İlker, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 7. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- ÖZER, Veli Özer / KANBUR, Mehmet Nihat / DOĞAN, Koray / BACAKSIZ, Pınar / TEPE, İlker, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 7. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.

- ÖZGENÇ, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 12. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- ÖZTAN, Bilge, *Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinde Organ Kavramı ve Organın Fiillerinden Doğan Sorumluluk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- ÖZTÜRK, Bahri / ERDEM, Mustafa Ruhan, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, 14. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- ÖZTÜRK, Bahri / TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SIRMA, Özge / KIRIT, Yasemin F. Saygılar / ÖZAYDIN, Özdem / AKCAN, Esra Alan / ERDEN, Efser, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- PANYALA, Nagender Reddy / PENA-MENDEZ, Eladia Maria / HAVEL, Josef, “Silver or Silver Nanoparticles: A Hazardous Threat to the Environment and Human Health?”, *Journal of Applied Medicine*, Cilt: 6, Yıl: 2008, s. 117-129.
- REINHARDT, Dean, “The Vertical Limit of State Sovereignty”, *Journal of Air Law and Commerce*, Cilt: 72, Yıl: 2007, s. 66-137.
- REITZE, Arnold, “Criminal Enforcement of Pollution Control Laws”, *The Environmental Lawyer*, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 2002-2003, s. 1-118.
- ROXIN, Claus, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Cilt: II, Verlag C. H. Beck, Münih, 2003.
- SALIGER, Frank, *Umweltstrafrecht*, Verlag Franz Vahlen, Münih, 2012.
- SCHÖNKE, Adolf / SCHRÖDER, Horst, *Strafgesetzbuch Kommentar*, 28. Bası, Verlag C. H. Beck, Münih, 2010.
- SEMİZ, Yasemin, “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2014, s. 9-46.
- ŞEN, Ersan, *Çevre Ceza Hukuku*, Kazancı Yayınevi, İstanbul, 1994.
- SHOVER, Neal / ROUTH, Aaron, “Environmental Crime”, *Crime and Justice*, Yıl: 2005, Cilt: 35, s. 321-371.
- SINA, Stephen, *Fighting Environmental Crime in Germany: A Country Report. Study in The Framework of the EFFACE Research Project*, Ecologic Institute, Berlin, 2015.
- SOHN, Louis B., “The Stockholm Declaration on the Human Environment”, *Harvard International Law Journal*, Cilt: 14, Sayı:3, Yıl: 1973.

- SONAY EVİK, Vesile, *Suçta İştirakte Yardım Edenin Sorumluluğu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- SOYASLAN, Doğan, *Yürütme Organının Suç ve Ceza Koyma Yetkisi*, Kazancı Hukuk Yayınları, Ankara, 1990.
- STORM, Peter Christoph, *Umweltrecht*, Verlag C. H. Beck, Münih, 2002.
- SÜTÇÜ, Nezih, "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçunun Tahlili"; *Legal Hukuk Dergisi*, Sayı: 27, Yıl: 2005, s. 979-995.
- TALAS, Serdar, "Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirlenmesi Suçları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 71, Sayı: 1, Yıl: 2013, s. 1147-1158.
- TANDOĞAN, Haluk, *Türk Mes'uliyet Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.
- TANERİ, Gökhan, *Çevreye Karşı Suçlar*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2016.
- TAŞKIN, Ahmet, "Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:1, Yıl: 2010, s. 239-292. ("TAŞKIN Ahmet")
- TAŞKIN, Ozan Ercan, "Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Yıl: 2015, s. 119-166. ("TAŞKIN Ozan Ercan")
- TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Murat, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 14. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017. ("TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Ceza Özel Hukuku")
- TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Murat, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017. ("TEZCAN/ERDEM/ÖNOK Uluslararası Ceza Hukuku")
- TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SANCAKDAR, Oğuz / ÖNOK, R. Murat, *İnsan Hakları El Kitabı*, 6. Bası, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.
- TEZCAN, Durmuş "Uluslararası Mahkemelerin Evrensel Yargı Yetkisi: Belçika Örneği", *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı*, 06-10.01.2004, s. 128-165.
- The Guardian, "Oil spills: Legacy of the Torrey Canyon", 24.06.2010, <https://www.theguardian.com/environment/2010/jun/24/torrey-canyon-oil-spill-deepwater-bp>

- THOMPSON, Richard C. / MOORE, Charles J. / VOM SAAL, Frederick S. / SWAN, Shanna H., “Plastics, the Environment and Human Health: Current Consensus and Future Trends”, *Philosophical Transactions of the Royal Society*, Cilt: 1, Yıl:2009, s. 1-14.
- THORNTON, Justine / BECKWITH, Silas, *Environmental Law*, 2. Bası, Sweet & Maxwell, Londra, 2004.
- TOROSLU, Nevzat, *Ceza Hukuku ve Çevre*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, İstanbul, 1982.
- TOZMAN, Önder, *Suçta Teşebbüs*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.
- TURGUT, Nükhet, *Çevre Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998,
- UHLMANN, David, “Environmental Crime Comes of Age: The Evolution of Criminal Enforcement in the Environmental Regulatory Scheme”, *Utah Law Review*, Sayı: 4, Yıl: 2009, s. 1223-1252. (“UHLMANN Comes of Age”)
- UHLMANN, David, “Prosecutorial Discretion and Environmental Crime”, *Harvard Environmental Law Review*, Cilt: 38, Yıl: 2014, s. 159-216. (“UHLMANN Prosecutorial Discretion”)
- UHLMANN, David, “Protection of the Environment through Criminal Law: An American Perspective”, içinde *Protection of the Environment through Criminal Law* (Yayına Hazırlayan: Jose Luis de La CUESTA, Ligeia QUACKELBEEN, Nina PERSAK, Gert VERMEULEN), Maklu, Antwerp, 2016, s. 63-82. (“UHLMANN Protection”)
- ÜNVER, Yener / NUHOĞLU, Ayşe, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÜNVER, Yener, *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003.
- VASAK, Karel, “A 30-Year Struggle”, *The UNESCO Courier*, Yıl: 1977, s. 29-32
- WATSON, Michael, “The Enforcement of Environmental Law: Civil or Criminal Penalties?”, *Environmental Law and Management*, Cilt: 17, Sayı: 1, Yıl: 2005, s. 3-6.
- WERLE, Gerhard / JESSBERGER, Floarian, *Principles of International Criminal Law*, 3. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- YAĞCI, Sabri Eyüp, “Yargıtay Kararları Işığında Çevreye Karşı Suçlar”, içinde *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Yayına Hazırlayan: Murat BALCI), Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 85-116.

- YALÇIN-SANCAR, Türkan, “Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Zincirleme Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 70, Yıl: 2007, s. 244-259.
- YAŞAMIŞ, Firuz, “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 58, Yıl: 2005, s. 137-148.
- YAŞAR, Osman / GÖKCAN, Hasan Tahsin / ARTUÇ, Mustafa, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, Cilt: 4, Adalet Yayınevi, 2010.
- YENİDÜNYA, Caner / İÇER, Zafer, *Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma*, Digesta Yayınevi, İstanbul, 2014.
- YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.
- YILDIZ, Ali Kemal, “Yürütme Organının Düzenleyici İşlemlerle Suç ve Ceza Yaratması”, *Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı*, İstanbul, 2004, s. 1033-1056. (“YILDIZ Yürütmenin”)
- YILDIZ, Ali Kemal, Türk Ceza Kanunu’nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları. http://tr.germanwaterpartnership.de/fileadmin/pdfs/gwp-veranstaltungen/03_turkish-gwp-day_izmir/presentationen/rt_02_t-gwp-d_2013_yildiz_tr.pdf (“YILDIZ Çevrenin Kirletilmesi”)
- YILDIZ, Ali Kemal, “Tüzel Kişilerin Ceza Muhakemesinde Temsili”, içinde *Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar* (Yayına Hazırlayan: Ayşe NUHOĞLU), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 217-222.
- YILMAZ, Sacit, *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.
- YILMAZ-TURGUT, Nükhet, *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.
- YOKUŞ-SEVÜK, Handan, *Çevre Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara, 2013.
- ZAFER, Hamide, “Mesafe Suçu”, *Argumentum*, Sayı:1, Yıl: 1990, s. 32-35. (“ZAFER Mesafe”)
- ZAFER, Hamide, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 6. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2016.

YARARLANILAN İÇTİHAT

- AYM, E. 1985/11, K. 1986/29, K.t. 11.12.1986.
- AYM, E. 1988/15, K. 1989/9, K.t. 14.02.1989
- AYM, E. 1990/23, K. 1991/29, K.t. 23.01.1992.
- AYM, E. 2004/67, K. 2007/83, K.t. 19.01.2008.
- AYM, E. 2006/169, K. 2007/55, K.t. 24.11.2007.
- AYM, E. 2009/32, K. 2011/77, K.t. 12.05.2011.
- AYM, E. 2010/51, K. 2011/137, K.t. 25.01.2012.
- AYM, E. 2011/110, K. 2012/79, K.t. 21.07.2012.
- AYM, E. 2011/18, K. 2012/53, K.t. 11.04.2012.
- AYM, E. 2014/120, K. 2015/23, K.t. 05.03.2015.
- AYM, E. 2014/162, K. 2015/47, K.t. 13.05.2015.
- AYM, E. 1993/5, K. 1993/25, K.t. 06.07.1993.
- YCGK, E. 1984/1-14, K. 1984/149, K.t. 16.04.1984.
- YCGK, E. 1985/83, K. 1985/330, K.t. 03.06.1985.
- YCGK, E. 2006/5-127, K. 2006/180, K.t. 04.07.2006.
- YCGK, E. 2012/6-340, K. 2012/209, K.t. 22.05.2012.
- YCGK, E. 2012/6-340, K. 2012/209, K.t. 22.05.2012.
- Y1CD, E. 1983/2005, K.1983/1812, K.t. 24.05.1983.
- Y2CD, E. 1976/1623, K. 1976/3047, K.t. 01.04.1976.
- Y2CD, E. 1992/7310, K. 1992/9180, K.t. 05.10.1992.
- Y4CD, E. 2010/31681, K. 2012/32675, K.t. 27.12.2012.
- Y4CD, E. 2010/32675, K. 2012/31681, K.t. 27.12.2012.
- Y4CD, E. 2011/13625, K. 2013/18007, K.t. 10.06.2013.
- Y4CD, E. 2012/12882, K. 2014/34043, K.t. 24.11.2014.

Y4CD, E. 2012/29222, K. 2014/36058, K.t. 15.12.2014.
Y4CD, E. 2012/31338, K. 2014/36059, K.t. 15.12.2014.
Y4CD, E. 2012/37437, K. 2014/35431, K.t. 08.12.2014.
Y4CD, E. 2012/38150, K. 2014/34042, K.t. 24.11.2014.
Y4CD, E. 2012/4005, K. 2014/34038.
Y4CD, E. 2012/6496, K. 2014/34040, K.t. 24.11.2014.
Y4CD, E. 2013/1112, K. 2014/36707, K.t. 19.12.2014.
Y4CD, E. 2013/12225, K. 2014/36701, K.t. 19.12.2014.
Y4CD, E. 2013/23903, K. 2014/35886, K.t. 08.12.2014.
Y4CD, E. 2013/25156, K. 2014/36308.
Y4CD, E. 2013/26459, K. 2014/36814, K.t. 22.12.2014.
Y4CD, E. 2013/28801, K. 2014/36306, K.t. 17.12.2014.
Y4CD, E. 2013/33893, K. 2014/34045, K.t. 24/11/2014.
Y4CD, E. 2013/34592, K. 2014/34057, 24.11.2014.
Y4CD, E. 2013/35385, K. 2014/36705, K.t. 19.12.2014.
Y4CD, E. 2014/10176, K. 2014/34049, K.t. 24.11.2014.
Y4CD, E. 2014/17557, K. 2014/34071, K.t. 24.11.2014.
Y4CD, E. 2014/8757, K. 2014/35725, K.t. 08.12.2014.
Y8CD, E. 1992/12652, K. 1992/15339, K.t. 23.12.2012.
Y8CD, E. 2014/2676, K. 2014/19727, K.t. 16.09.2014.
Y15CD, E. 2012/13368, K. 2013/8839, K.t. 14.05.2013.
Y18CD, E. 2015/29255, K. 2017/803, K.t. 30.01.2017.
Cantoni/Fransa, AİHM, Başvuru No: 17862/91, K.t. 15.11.1996.
Elefteriadis/Romanya, AİHM, Başvuru No: 38427/05, 25.01.2011
Kafkaris/Kıbrıs, AİHM, Başvuru No: 21906/04, 12.02.2008.
L.C.B./Birleşik Krallık, AİHM, Başvuru No: 23413/94, 09.06.1998.

L3pez Ostra/İspanya, AİHM, Başvuru No: 16798/90, 09.12.1994

Powell ve Rayner/Birleşik Krallık, AİHM, Başvuru No: 9310/81, 21.02.1990

Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, AİHM, Başvuru No: 46117/99, 10.11.2004.

X ve Y/Federal Almanya Cumhuriyeti, AİHM, Başvuru No: 1013/61, 10.03.1962.

